

สารบัญ

หน้า

● ภาคอัตตโนประวัติ

อัตตโนประวัติ	๖
ประวัติของบิดามารดา	๘
ศุภนิมิตและความรู้ที่เป็นธรรมเกิดขึ้นในสมัยเป็นเด็ก	๑๔
๑. ความกตัตนของกสิยุดทำให้ใจหันเหไปได้เหมือนกัน	๑๘
๒. พบพระอาจารย์สิงห์	๒๑
๓. ออกจากบ้านครั้งที่สอง ตามพระอาจารย์สิงห์	๒๒
๔. บรรพชาเป็นสามเณรแล้วเรียนต่อ	๒๓
๕. สามเณรได้เป็นเศรษฐีของรัฐบาล	๒๔
๖. อุปสมบท ณ วัดสุทัศนาราม	๒๖
๗. เราพึงรู้จักรสชาติของความอาลัยครั้งแรก	๒๗
๘. ออกจากอุบลเป็นคณะเที่ยวรุกขมูล	๒๘
๙. พบท่านพระอาจารย์มั่นครั้งแรก	๓๐
๑๐. พรรษา ๒ จำพรรษาบ้านหนองลาด (พ.ศ. ๒๔๖๗)	๓๑
๑๑. พรรษา ๓ จำพรรษที่บ้านนาข้างน้ำ (พ.ศ. ๒๔๖๘)	๓๔
๑๑.๑ กลับไปสงเคราะห์โยมแม่-อาว์-พี่ชาย	๓๕
๑๒. พรรษา ๔ จำพรรษาที่ป่าช้าทิศเหนือของอำเภอ	๓๖
อากาศอำนวย (พ.ศ. ๒๔๖๙)	
๑๒.๑ ดำรณอนหลับหรือไม่หลับ	๔๐
๑๓. พรรษา ๕ จำพรรษาอยู่ที่บ้านนาข้างน้ำอีก (พ.ศ. ๒๔๗๐)	๔๔

	หน้า
๑๔. พรรษา ๖ จำพรรษาอยู่ที่ถ้ำพระนา ผักหมอก (พ.ศ. ๒๔๗๑)	๔๕
๑๔.๑ เรื่องของหลวงตามั่น	๔๗
๑๔.๒ เรื่องของหลวงเตี้ยทองอินทร์	๔๙
๑๔.๓ อยู่ด้วยท่านอาจารย์เสาร์	๕๒
๑๕. พรรษา ๗ จำพรรษาบ้านนาทราย (พ.ศ. ๒๔๗๒)	๕๓
๑๖. พรรษา ๘ จำพรรษาที่บ้านพระเครื่องกับพระมหาปิ่น (พ.ศ. ๒๔๗๓)	๕๕
๑๗. พรรษา ๙ จำพรรษาอำเภอฟล (พ.ศ. ๒๔๗๔)	๕๖
๑๘. พรรษา ๑๐ จำพรรษาที่โคราช (พ.ศ. ๒๔๗๕)	๕๗
๑๘.๑ ความปรีดิกที่ไม่เป็นธรรม	๕๘
๑๙. พรรษาที่ ๑๑ จำพรรษาที่วัดอรุณวุฒาสี ท่าบ่อ จ.หนองคาย (พ.ศ. ๒๔๗๖)	๖๑
๑๙.๑ ชีวิตผจญภัยในสมณเพศ	๖๓
๑๙.๒ ตามท่านพระอาจารย์มั่นเข้าเขตพม่า (พ.ศ. ๒๔๗๖)	๗๐
๑๙.๓ ลางร้ายของผู้เดินทาง	๗๒
๒๐. พรรษา ๑๒ จำพรรษาที่ป่าเมี่ยง แม่ปิ้ง เราตั้งต้นเรียนกัมมัฏฐานใหม่ (พ.ศ. ๒๔๗๗)	๗๖
๒๐.๑ เกิดวิปัสสนา	๗๘
๒๑. พรรษา ๑๓ จำพรรษาที่บ้านมุเซอ (บ้านปู่พญา) (พ.ศ. ๒๔๗๘)	๗๙

	หน้า
๒๒. พรรรษา ๑๔ จำพรรษาที่เดิมสามองค์ด้วยกัน (พ.ศ. ๒๔๗๙)	๘๒
๒๒.๑ เรื่องแทรกของคนป่าเข้าบ้าน	๘๔
๒๒.๒ จิตมิกิเลสได้สำนึกหรืออนุสัยกิเลส	๘๘
๒๓. พรรรษา ๑๕ จำพรรษาที่บ้านโป่ง อำเภอมะแตง (พ.ศ. ๒๔๘๐)	๙๓
๒๔. พรรรษา ๑๖ จำพรรษาที่บ้านหนองตู อำเภอลำทะเมนชัย (ป่าข้างในปัจจุบัน) จังหวัดลำพูน (พ.ศ. ๒๔๘๑)	๙๖
๒๕. พรรรษา ๑๗-๒๔ จำพรรษาที่วัดอรุณวราราม อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย (พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๙๐)	๙๘
๒๖. พรรรษา ๒๖-๒๗ จำพรรษาที่เขาน้อย ท่าแลบ จ.จันทบุรี (พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๔๙๒)	๑๐๔
๒๖.๑ ความวิตกของผู้คิดมาก	๑๐๕
๒๖.๒ เข้าไปเกาะภูเกิดครั้งแรกและผจญภัยอย่างร้ายแรง	๑๐๗
๒๗. พรรรษา ๒๘ จำพรรษาที่โคกกกลอย จ.พังงา (พ.ศ. ๒๔๙๓)	๑๐๘
๒๘. พรรรษา ๒๙-๔๑ จำพรรษาที่ภูเกิด (พ.ศ. ๒๔๙๔-๒๕๐๖) ๑๑๐	
๒๘.๑ ความวิตกของเรากลายมาเป็นความจริงขึ้น	๑๑๔
๒๙. พรรรษา ๔๒ จำพรรษาที่ถ้ำขาม พรรณานิคม จ.สกลนคร (พ.ศ. ๒๕๐๗)	๑๑๘
๓๐. พรรรษา ๔๓-๕๐ จำพรรษาที่หินหมากเป้ง (พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๕)	๑๒๐

	หน้า
๓๑. พรรรษา ๕๑-๕๒ จัดเสนาสนะวังน้ามอก (พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗)	๑๒๘
๓๒. พรรรษา ๕๓ สร้างวัดลุมพินี (พ.ศ. ๒๕๑๘)	๑๒๙
๓๓. พรรรษา ๕๔ ไปแสดงธรรมต่างประเทศ (พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๐)	๑๒๙
๓๓.๑ ถึงสิงคโปร์ ประเทศแรก	๑๓๔
๓๓.๒ ไปออสเตรเลีย	๑๔๐
คำสนทนากับหัวหน้าอินดู	๑๔๐
สิ่งที่ควรจะเป็นสาระ	๑๔๓
ให้คติแก่ท่านมหาสมัย	๑๔๔
ข้อควรคิดที่ได้จากออสเตรเลีย	๑๔๗
๓๓.๓ เยี่ยมอินโดนีเซีย	๑๔๙
ทัศนคติของเรา	๑๕๐
๓๓.๔ ความรู้สึกในการไปต่างประเทศ	๑๕๓
๓๔. พรรรษา ๕๕-๕๖ สังขารนี้เป็นวัฏจักร (พ.ศ. ๒๕๒๐-๒๕๒๑)	๑๕๗
๓๕. พรรรษา ๕๗- พรรรษา ๗๐ ๒๘ ปีที่หินหมากเป้ง (๒๕๒๒-๒๕๓๕)	๑๕๘
บุญคุณของพุทธศาสนา	๑๕๙
๓๕.๑ อุโบสถวัดหินหมากเป้ง	๑๖๑
๓๕.๒ มณฑปแห่งวัดหินหมากเป้ง	๑๖๓
๓๕.๓ ศาลาเทศรังสี	๑๖๗
๓๕.๔ จิตรกรรมฝาผนัง	๑๖๙

	หน้า
๓๕.๕ หอระฆัง	๑๗๐
๓๕.๖ หอสมุดวัดหินหมากเป้ง	๑๗๐
๓๕.๗ หอกลอง	๑๗๑
๓๕.๘ กุฏิเสนาสนะ	๑๗๑
๓๕.๙ กำแพงวัด	๑๗๒
ถวายเป็นพระราชกุศล	๑๗๓
๓๖. พรรษา ๗๑-ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๗)	๑๘๐
๓๗. บทสรุป	๑๘๓
๓๗.๑ บุญคุณของบิดามารดา	๑๘๓
๓๗.๒ กิจที่ไม่ควรกระทำ และกรรมที่ไม่ควรก่อสร้าง	๑๘๖
๓๗.๓ การเกิด-การตาย	๑๘๗
● ภาคปกิณกะ	๑๘๙
กิจการด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา	
และสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ	๑๙๐
- ๑. การทำนุบำรุงถาวรวัตถุภายใน	๑๙๑
วัดหินหมากเป้ง	
- ๒. ผลงานด้านทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา	๑๙๒
นอกวัดหินหมากเป้ง	
- ๓. การสนับสนุนช่วยเหลือสาธารณประโยชน์	๑๙๕
- ๔. การจัดตั้งองค์กรสาธารณกุศล	๑๙๘
ลายมือหนังสือธรรมของท่านพระอาจารย์ฝั้น	๑๙๙
อาจารย์	

อัตโนประวัติ

เดิมชื่อ เทสก์ สกุล เรี่ยวแรง เกิดเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๖ เมษายน ๒๔๔๔ เวลาประมาณ ๐๙.๐๐ น. ๗๖๕ ปีชาล ณ บ้าน นาสีดา ตำบลกลางใหญ่ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี บิดาชื่ออุส่าห์ มารดาชื่อครั้ง อาชีพทำนา ทั้งสองเป็นกำพร้าพ่อด้วยกัน ซึ่งได้อพยพมาคนละถิ่น คือบิดาอพยพมาจากอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย มารดาอพยพมาจากเมืองฝาง (บัดนี้เป็นตำบล) ขึ้นอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ แล้วได้มาแต่งงานกัน ณ ที่บ้านนาสีดา ตั้งหลักฐานทำมาหากินจนกระทั่งบัดนี้ มีบุตรธิดาร่วมกัน ๑๐ คน คือ

นายคำดี เรี่ยวแรง	(ถึงแก่กรรม)
นางอาน ปราบพาล	(ถึงแก่กรรม)
ด.ช. แกน เรี่ยวแรง	(ถึงแก่กรรมแต่เยาว์)
ด.ญ. ไคร เรี่ยวแรง	(ถึงแก่กรรมแต่เยาว์)
นางแนน เชียงทอง	(ถึงแก่กรรม)
นายเปลี่ยน เรี่ยวแรง	(ถึงแก่กรรม)
นางนวล กล้าแข็ง	(ถึงแก่กรรม)
พระเกตุ ขนดีโก (เรี่ยวแรง)	(มรณภาพ)
พระราชนิโรธรังสี (เทสก์ เทสรังสี)	(มรณภาพ)
นางธูป ดีมัน	(ถึงแก่กรรม)

เมื่ออายุได้ ๙ ขวบได้เข้าไปเรียนหนังสือไทย แลหนังสือพื้นเมือง (หนังสือธรรมเลขอม) กับเพื่อน ๆ พระเณรเป็นอันมากที่วัด

บ้านนาสีดาตัวเอง โดยพี่ชายคนหัวปีซึ่งยังบวชเป็นพระอยู่เป็นผู้สอนและสอนตามแบบเรียน ประถม ก กา มูลบทบรรพกิจ เราเรียนอยู่สามปีแต่ไม่เก่ง เพราะเราชอบเล่นมากกว่าเรียน สมัยนั้นโรงเรียนประชาบาลยังขยายไปไม่ถึงถึงพี่ชายเราคนนี้แถวบวช แล้วชอบเที่ยวหาประสบการณ์ต่าง ๆ และ จำแนกเสียด้วย เมื่อแก่ไปได้หนังสือไทยมาจึงนำมาสอนพวกเรา มีพระเนตรแลเด็กมาเรียนด้วยเป็นอันมาก จนบางคนมาเห็นเข้าถามว่าเป็นโรงเรียน หรือ พวกเรามีใช้เรียนแต่เฉพาะหนังสือไทยเท่านั้น สวดมนต์ หนังสือธรรม ขอม พวกเราก็เรียนควบคู่กันไปด้วย เราเรียนอยู่สามปีจึงได้ออกจากวัดไป เพราะพี่ชายเราลาสิกขา เพื่อน ๆ นักเรียนของเราโดยมากก็ออกจากวัดไปด้วย เพราะไม่มีใครสอนหนังสือต่อ

ถึงแม้เราจะออกจากวัดไปแล้วก็ตาม ชีวิตของเราคลุกคลีอยู่กับพระเนตรในวัดโดยส่วนมาก เนื่องจากเมื่อพี่ชายของเราสึกออกไปแล้วพระที่เป็นสมภารอยู่ที่วัดไม่มี มีพระอาคันตุกะมาอยู่เป็นครั้งคราว เราเองต้องเป็นสื่อกลางระหว่างพระกับชาวบ้าน รับผิดชอบประจำ เข้าไปประเคนสารับ เย็นดักน้ำกรองน้ำเก็บดอกไม้ถวายท่านบูชาพระ พระมากน้อย อาหารพอไม่พอ เราต้องวิ่งบอกชาวบ้าน เราปฏิบัติอยู่อย่างนี้มาเป็นอาจิณวัตรตลอด ๖ ปี บิดามารดาของเราก็สนับสนุนเราอย่างเต็มที่ ที่เราปฏิบัติพระท่านยิ่งเพิ่มความรักใคร่ให้แก่เรามากขึ้น เมื่อถึงเวลาเห็นเราเข้าอยู่ ท่านจะต้องเตือนเสมอ มิใช่แต่บิดามารดาของเราเท่านั้นที่เห็นเราปฏิบัติพระได้เป็นอย่างดี แม้ชาวบ้านก็ดูเหมือนรักแลเอ็นดูเราเป็นพิเศษ จะเห็นได้ในเมื่อมีกิจอะไรเกี่ยวกับพระที่วัดแล้ว จะต้องตามเรียกหาเราเสมอ ตอนนี้เรารู้สึกสนใจเรื่องบาปเรื่องบุญขึ้นมากสงสัยแลขัดข้องอะไรมักได้ถามบิดาเสมอ บิดาก็มักจะสนใจในเรามากขึ้น ตอนกลางคืนเวลาว่าง ท่านมักจะสอนให้รู้คติโลกคตินิธิธรรมเสมอ

เรายังจำคำสอนของท่านไม่ลืม ท่านสอนว่า เกิดเป็นลูกคนชายอย่าได้ตายร่วมเร็ว (เร็ว คือป่าช้า) หมายความว่า เกิดเป็นลูกผู้ชายต้องพยายามขวนขวายหาความรู้วิชานอกบ้านเดิมของตน ถึงแม้จะตายก็อย่าได้มาตายบ้านเกิด คติของท่านนี้ถูกใจเรานัก เพราะเรามีนิสัยชอบอย่างนั้นอยู่แล้ว เมื่อเราถามท่านว่า ผู้บวชกับผู้ไม่บวชทำบุญ ใครจะได้บุญมากกว่ากัน ท่านตอบว่า ผู้บวชทำบุญ เท่าไปมือ ได้บุญเท่าสองกำปั้น แล้วท่านกำมือชูให้ดู ผู้ไม่บวช ทำบุญเท่าสองกำปั้น ได้บุญเท่าหัวไปมือ เราได้ฟังเท่านั้นก็เต็มใจ ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ทราบคำอธิบายของท่าน เพราะนิสัยของเราชอบสมณเพศอยู่แล้ว เรายังจำได้อยู่เมื่อเราเข้าไปอยู่วัดใหม่ ๆ ไปที่วัดแห่งหนึ่งกับพี่ชาย เห็นสามเณรรูปหนึ่งผู้มีมารยาทดีเข้าแล้ว มั่นนึกให้เลื่อมใสเจือด้วยความรักมากในสามเณรรูปนั้นเป็นพิเศษ ไม่ว่าเราจะเดินเห็นไปมาทำธุระกิจใด ๆ อยู่ก็ตาม สายตาของเราจะต้องจับจ้องส่ายไปตามแกทุกขณะ ยิ่งฟังก็ยิ่งน่ารัก เลื่อมใสขึ้นเป็นลำดับ เวลากลับมาแล้วภาพอันนั้นก็ยังคงติดตาเราอยู่เลย ในใจนึกอยู่อย่างเดียวว่า เมื่อไหร่หนอเราจึงจะได้บวช ๆ อย่างนี้อยู่ตลอดเวลา

ประวัติของบิดามารดา

มาตอนนี้ เราอดที่จะกล่าวถึงประวัติของบิดามารดาไม่ได้ เพราะเราระลึกถึงพระคุณของท่านทั้งสองมากเป็นพิเศษ เกี่ยวกับในขณะนี้ท่านอบรมเราในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องศีลธรรมมาก แล้วก็ดูเหมือนท่านจะรักเรามากเป็นพิเศษอีกด้วย พร้อมกันนั้นท่านก็เคยเล่าประวัติชีวิตผจญภัยของท่านทั้งสองมาให้ฟังโดยตลอด

เราได้ฟังเข้าแล้วทำให้เศร้าใจและเกิดความสงสารท่านมาก

ดังได้กล่าวไว้ในข้างต้น บิดามารดาของเราทั้งสองเป็นชาวอพยพ และกำพร้าพ่อด้วยกันทั้งสองคน **โยมพ่อ** นั้นภูมิลำเนาเดิมอยู่บนที่สูง อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ได้พากันอพยพหนีความอดอยากแร้นแค้นลง มาสู่ที่ลุ่ม เพราะมีคนเขาไปเล่าให้ฟังว่า ทางเมืองหนองคายข้าวปลา อาหารอุดมสมบูรณ์มาก ถิ่นเดิมนั้นถึงแม้จะมีอาชีพทำนาก็ไม่พอกิน เพราะพื้นที่เป็นภูเขามาก ต้องทำไร่ตามดอยเพิ่มขึ้น แล้วก็ทำกันมาก ๆ เสียด้วย โยมพ่อเราเคยเล่าให้ฟังว่า ท่านกำพร้าพ่อ ต้องพาน้อง ๔ ชีวิตกับแม่อีกหนึ่งคนทำงานหาเลี้ยงกัน ทำไร่กว้างจนสุดลูกหูลูกตา ไร่ ไม่ต้องทำหังนา รับประทานข้าวกลางแจ้ง เพราะกลัวน้อง ๆ กินแล้ว จะขี้เกียจไม่ลงทำงาน ถึงขนาดนั้น ถ้าปีไหนฟ้าแล้งฝนไม่มีก็ยังไม่พอ รับประทานเลย บางครอบครัวอดข้าว รับประทานลูกมะก่อก่อนแทนข้าว พอประทังชีวิตไปตั้งเป็นเดือนก็มี

การอพยพลงมาครั้งนี้มีน้อง ๔ คน กับแม่อีกคน คือ **นางบุญมา ๑ นายกันหา เรี่ยวแรง ๑ นายเชียงอินทร์ เรี่ยวแรง ๑ นางแดงอ่อน ๑** นอกจากนี้ยังมีญาติ ๆ แลผู้สมัครใจมาด้วยกันอีก เป็นอันมาก การอพยพจะต้องผ่านภูเขาสูง ๆ เช่น ภูฟ้า ภูหลวงและ ป่าดงทึบ มาเป็นลำดับ ผู้มีช้างมีต่างเป็นพาหนะก็ค่อยยังชั่วหน่อย ผู้ไม่มีอะไรนั้นสี่ห้าบ่า แรงของใครของมันเป็นพาหนะหาบหาม กว่าจะถึงบ้าน นางิ้ว ก็กินเวลานานกว่าอาทิตย์ เมื่อมาถึงครั้งแรกได้มาตั้งที่พักอยู่ที่ริมหนองปลา ที่หนองเต่า เลย แล้วภายหลังจึงได้ย้ายมาอยู่ ณ บ้านนางิ้ว จนกระทั่งบัดนี้

ฝ่าย โยมแม่ เป็นชาวพนซึ่งทัพไทยกวาดต้อนมาจากประเทศลาวสมัยรัชกาลที่ ๓ แล้วได้อาไปปล่อยที่เขตอุตรดิตถ์ จึงได้ตั้งรกรากลงที่เมืองฝาง (ปัจจุบันเป็นตำบล)อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ มารดาของเราเคยเล่าว่า “แม่ได้เล่าให้ฟังว่า เมื่ออพยพลงมาจาก เมืองเชียงขวาง ยังเป็นเด็กอยู่มากเดินไม่ไหว ผู้ใหญ่เอาท่านใส่กระบุงหาบคู่กับของบุกป่าข้ามห้วย หุบเขา มาเป็นลำดับ จนถึงเมืองฝาง ณ ที่นี้เองยายโตขึ้นแล้วได้แต่งงานจนมีลูกสองคน คือตัวท่านและน้องชายอีกคนหนึ่ง ต่อมาพ่อก็ตาย ยังคงเหลือแต่สามแม่ลูก ในสมัยนั้นเกิดโจรขโมยอันธพาล เต็มบ้านเต็มเมือง เจ้าหน้าที่ก็อ่อนแอไม่สามารถจะปราบได้

สิ่งแวดล้อมมันทำให้คนดี ๆ กลับเป็นคนเลวไปได้เหมือนกัน **เชียงทอง** ซึ่งเป็นคนพวกชาวอพยพนั่นเอง ก็เป็นนักเลงกับเขาไปด้วย จนอยู่กับบ้านไม่ติด ได้หนีเตลิดเปิดเปิงลงมาเที่ยวหลบภัยอยู่ทางแถวตำบลกลางใหญ่ อำเภอบ้านผือนี้เอง เมื่อมาเห็นนิสัยใจคอและความสงบสุขของผู้คนพร้อมด้วยความอุดมสมบูรณ์ในอาชีพของคนถิ่นนี้แล้ว จึงได้กลับไปชักชวนเอาญาติ ๆ และพรรคพวกพากันอพยพลงมา”

การมาครั้งนี้โยมแม่เล่าให้ฟังว่า มาด้วยกันมาก ตั้งหลายสิบคนพากันเดินทางมาทางเพชรบูรณ์ แล้วเดินเรื่อยลงมาพักอยู่ที่วัดบ้านห้วยพอด จังหวัดเลย ได้เกิดโรคไข้ทรพิษตายกันก็มาก ด้วยคุณงามความดีของชาวบ้านห้วยพอดที่เอาใจใส่ช่วยเหลือยามขัดสน บางคนก็เลยตั้งหลักฐานอยู่ ณ ที่นั่นก็มี ส่วนคณะของเชียงทองได้เตลิดเลยมลงมาจนถึงบ้านกลางใหญ่ โยมแม่ของเรามีสามแม่ลูก กับน้าผู้ชาย (น้องของโยมยาย) ได้อาศัยเพื่อนผู้ใหญ่เขามา คนเรคราวจะได้รับทุกข์ อับจนมันหากมีอันเป็นไป เมื่อเดินทางมาด้วยกันดี ๆ ไม่เคยมีปากเสียงอะไรกันเลย น้องชายโยมแม่ไปพบพ่อค้าชาวพม่าเข้าเลยติดตามเขาไป

เฉย ๆ จนกระทั่งบัดนี้ไม่ได้ทราบข่าวเป็นตายร้ายดีอย่างไรเลย เมื่อมาถึงบ้านกลางแล้ว หมู่หนึ่งได้แยกย้ายลงไปอยู่บ้านนาบางภูผา อำเภอนิพนธ์ นายผู้ชายของโยมแม่ก็แยกตามเขาไปอีกคน คงยังเหลือแต่สองแม่ลูกกำพร้าพ่ออยู่อาศัยเพื่อนร่วมทุกข์ผู้ใหญ่เขาต่อไป ภายหลังจึงได้มาพบเนื้อคู่โยมผู้ชายรักและแต่งงานอยู่กินร่วมกันตั้งหลักฐานลง ณ ที่บ้านนาสีดาจนมิบุตรร่วมกันดังกล่าวข้างต้น

ส่วนยายก็ได้แต่งงานกับเชียงทอง ซึ่งมาด้วยกันแต่ทุ่งล่าง อยู่ด้วยกันตามประสาคนแก่ แต่เคราะห์ร้ายมาถึงเข้า ถึงไม่หักตกลงมาถูกศิระสะแตกเลยตาย เชียงทองคนนี้บาปกรรมของเขาก็ไม่ดีบาปกรรมตามสนอง เมื่อยายตายแล้วแกยังได้ภรรยาคนใหม่ ซึ่งเป็นคนอพยพหมู่เดียวกันนั่นเอง ต่อมาภรรยาคนใหม่นี้ก็มาผูกคอตตนเองตายอีก แกจึงรู้ตัวว่าบาปกรรมแกมาก จึงเข้าวัดบวชชราภิกษุ ๘ จนแก่ อายุราว ๑๐๐ ปี แต่ไม่ได้อยู่ที่วัด แกอยู่กับลูกหลานที่บ้านนั่นเอง จะไหว้พระสวดมนต์ลูกหลานก็รำคาญหนวกหู ไหว้พระที่ไรลูกก็เอ็ดเอา แก่มากแล้วไปไหนไม่ได้ กินแล้วก็บอกว่าไม่ได้กิน ลูกหลานรำคาญแข่งให้แกตายทุกวัน ส่วนแกก็แข่งลูก ๆ หลาน ๆ ให้เป็นอย่างแกแล้ให้ฉิบหายด้วยประการต่าง ๆ นานา เป็นที่น่าทุเรศมาก คนเราทำความชั่วไว้แล้วเมื่อตนยังไม่ตายความชั่วนั้นย่อมติดตามมาทัน เมื่ออยู่ในหมู่คนไม่ดีไม่มีศีลธรรมด้วยแล้ว ย่อมทำคนหมู่มากพลอยเป็นบาปไปด้วย

ความทุกข์ของคนเราไม่มีที่สิ้นสุด ปลอดภัยไปติดโน้นอยู่อย่างนี้รำไปตลอดชีวิต ฉะนั้นผู้มีปัญญาท่านจึงเบื่อทุกข์ในโลกนี้แล้วหาทางหนีจากทุกข์

เมื่อแม่ของท่านมาตายจากไป ก็พอได้อาศัยลูก ๆ แลัวเป็นที่พึ่ง การอาชีพก็พอเลี้ยงตัวคุ้ม ถึงแม้จะมีเงินเพียง ๖ บาทติดกระเป๋าก็ไม่

เดือดร้อน เพราะสมัยนั้นข้าวปลาอาหารยังอุดมสมบูรณ์มาก เงินทองไม่จำเป็นต้องใช้ ทำแต่หาพอกุ้มกินไปเป็นปี ๆ ทำมาก ไม่มียั้งใส่ ถึงขนาดนั้น ก็ยังมีข้าวเปลือกเหลือเป็นอันมาก อยู่มาลูกชายที่สามมาตายลง ลูกชายคนนี้โยมพ่อรักมาก กลุ้มใจแทบจะเป็นบ้าตาย เพราะเขาเป็นคนฉลาด ช่างพูดแลพูดแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ น่ารัก ว่านอนสอนง่าย รักพ่อแม่ เอาใจใส่ในคำสอนของพ่อแม่ ลูก ๖ คน กับเมียคนหนึ่งที่ยังเหลืออยู่ ดูเหมือนไม่มีเหลืออยู่เสียเลย มองเห็นแต่ลูกคนที่ตายนั้นคนเดียว ความทุกข์ลุ่มรุมมิดมิดไปหมด เมื่อนานวันมาผ้าความมิดมิดแห่งความโศก ค่อยสร้างลง แสงธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาจึงค่อยฉายส่องเข้าไปในหัวใจพอให้เห็นทางบ้างพอราว ๆ คิดว่าเมื่อห่างไกลจากกังวล คือการบวช อาจจะรับความโศกได้บ้าง อนึ่งเราบวชเพื่อแบ่งบุญไปสู่ลูกผู้ตาย เมื่อเขาได้รับส่วนบุญแล้วจะได้ไปเกิดในสุคติเป็นแน่แท้ โยมพ่อจึงได้ลาลูก เมียออกบวชอยู่ได้สองพรรษา การบวชในพระศาสนาไม่ใช่จะทำให้คนผู้ได้รับความทุกข์แล้ว หหมดทุกข์ไปเลยทีเดียวก็หาไม่ เพราะทุกข์มันเกิดจากกิเลสภายใน คนเราเกิดมาสะสมเอากิเลสอยู่ในโลกนี้จนนับภพชาติไม่ถ้วน ไม่ต้องไปแฉ่งตัวกิเลสออกมานับละ แม้แต่ชั้นของกิเลสที่มันสะสมทับถมกันไว้ ก็ไม่ทราบกี่ชั้นแล้ว คนไม่มีปัญญาไม่สามารถจะขุดค้นเอากิเลสที่เนื่องนองอยู่ในใจมาเผยแพร่ให้เห็นได้ จึงไม่สามารถที่จะทำลายให้หมดสิ้นได้ (แต่ก็ยังดี การได้บวชก็พอมองเห็นทางอยู่บ้าง)

เมื่อผ้าของความโศกค่อยจางไป ความอาลัยในลูกตาดำ ๆ ๖ ชีวิตกับภรรยาผู้กำพร้าไร้ญาติขาดมิตรค่อยเคลื่อนเข้ามาสู่หัวใจจึงได้ลาสิกขาออกมาครองเรือนอีก แต่ก็ป็นโชคดีของเราผู้มีอันจะต้องมาเกิดอีก เรากับน้องสาวของเราได้มาเกิดในเรือนร่างของท่านทั้งสอง

ผู้ที่ท่านได้สร้างไว้ดีแล้ว (คือเป็นผู้มีศีลธรรมอันดีงาม) เราเกิดมาแล้วก็ภูมิใจว่า เราไม่เคยยอมแพ้ใครบางคนที่เกิดมาร่วมโลกด้วยกัน เมื่อเกิดมาแล้วก็พบแต่ศีลธรรมที่สุจริต แล้วก็ได้มาเจริญเติบโตอยู่ ได้รับผ้ากาสาขาวัสตร์ ในพระพุทธรูปศาสนาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ที่เราปลาบปลื้มอย่างยิ่งก็คือ ถึงแม้เราจะไม่ได้เลี้ยงดูท่านทั้งสองเลี้ยงจนราวาสทั่ว ๆ ไป แต่เราก็ได้หล่อเลี้ยงน้ำใจของท่านด้วยการครองเพศพรหมจรรย์ แลอบรมจิตใจท่านเป็นลำดับมาจนอวสานแห่งชีวิตของท่าน แล้วท่านทั้งสองก็ดูเหมือนจะไม่ผิดหวังในการเลี้ยงเรามา เพราะเราได้ทำหน้าที่ของอุตมบุตรอย่างเต็มที่แล้ว กล่าวคือ เราได้อบรมฝึกหัดทางด้านศีลธรรมซึ่งท่านทั้งสองได้ปฏิบัติอยู่แล้วให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ที่เราภูมิใจอย่างยิ่งก็คือ เราได้ให้สติและคติโยมบิดาในด้านภาวานาก็มีภูฐานจนในวันอวสานแห่งชีวิตของท่าน และตัวท่านเองก็ยินดีแลยอมรับเอาอุบายของเราไว้ปฏิบัติตาม จนเห็นผลชัดเจนด้วยใจของตนเอง จนท่านรับและอุทานออกมาว่า ในชีวิตนี้ ๗๕ ปีมาแล้ว ไม่เคยได้รับความสงบสุขอย่างนี้เลย

ที่เราดีใจแสนจะดีใจ ก็คือเราได้อบรมโยมแม่จนตลอดกาลอวสานแห่งชีวิตของท่านเหมือนกัน แม้หน้าที่สุดท้ายแห่งลมปราณของท่าน เราก็ได้นั่งเฝ้าอบรมให้สติแก่ท่าน ท่านก็มีสติยอมรับเอาโอวาทของเราอย่างหน้าขึ้นตาจนนาทีสุดท้ายแห่งลมปราณของท่านเหมือนกัน หากเราจำพุทธพจน์คำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ตรัสโดยสรุปว่า กุลบุตรใดเกิดมาตั้งใจจะทดแทนบุญคุณของบิดามารดาแล้วนำท่านทั้งสองมาปรนปรี้อย่างดีจนยากที่ใคร ๆ ในโลกจะกระทำได้ แม้สมบัติจักรพรรดิจะยกให้เป็นเครื่องบูชาก็ตาม ยังไม่

ได้ชื่อว่าทดแทนบุญคุณแก่ท่านอย่างยิ่ง เพราะเรื่องเหล่านั้นเป็นแต่ให้ความสุขแก่ท่านในเมื่อยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น ตายแล้วหาได้เอาติดตัวไปได้ไหม ส่วนกุสบุตรได้อบรมบิดามารดาผู้ไม่มีศีลธรรมให้มีศีลธรรมอันดีงาม หรือเมื่อท่านมีอยู่แล้วก็อบรมส่งเสริมให้ท่านมีหรือเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป กุสบุตรนั้นได้ชื่อว่าทดแทนบุญคุณของท่านโดยแท้ เพราะอริยสมบัติเป็นของมีค่ามาก และสามารถจะติดตามตนไปได้ในทุกสถาน ดังนี้ไม่ผิดแล้วใช่เราก็ดำเนินชีวิต เราได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วทุกประการ อนึ่งเราก็ดำเนินชีวิตที่ของลูกหนี้ผู้ซึ่งไม่ได้ทำสัญญาไว้กับเจ้าหนี้ให้ถูกต้องโดยสมบูรณ์แล้ว

ศุภนิมิตรและความรู้ที่เป็นธรรม เกิดขึ้นในสมัยเป็นเด็ก

เนื่องจากในระยะนี้...จะเพราะชีวิตของเรา กำลังจะก้าวเข้าสู่วัยหนุ่มหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ โยมพ่อของเราจึงสนใจในตัวเรามากเป็นพิเศษ ตอนรับประทานอาหารเช้า (ราว ๑ ทุ่ม) เสร็จแล้วท่านมักจะหาเรื่องเล่าชักจูงหาเรื่องไม่ว่าด้านทางโลกแลทางธรรมมาสอนเราอยู่เสมอ บางทีก็ถามปัญหาหาคำคิดเห็นของเราบ้าง เช่น ท่านถามว่า “มึงชอบผู้หญิงและเมื่อจะแต่งงานจะแต่งงานกับผู้หญิงชนิดไหน” ดังนี้เป็นต้น คำตอบเรายังจำได้ไม่ลืมว่า “ชอบผู้หญิงผิวขาวเหลืองเนื้อกลมเกลี้ยง และสุขภาพเรียบร้อยพร้อมทั้งกายแลวาจาใจ ส่วนสกุลไม่ค่อยมีปัญหา หากมีสกุลด้วยยิ่งดี”

วันหนึ่งเราอนหลักกลางคืนได้เกิดสุบินนิมิตว่า เรากับเพื่อนหลายคนด้วยกันออกจากบ้านไปเที่ยวตามท้องทุ่งนาตามประสาของเด็กสมัยนั้น ขณะนั้นได้มีพระกัมมัญฐานสองรูปสพายบาตรแบกกลดเดินมาเห็นเราเข้าแล้วหนึ่งในสองนั้นวิ่งปรี่เข้าหาเราเลย เรากลับ วิ่งหนีไม่คิดชีวิตชีวาเอาทีเดียวเพื่อน ๆ เขาก็เฉย ๆ ดูเหมือนไม่มีเหตุการณ์อะไรเลยอย่างนั้นแหละ เมื่อเป็นเช่นนั้น โนน่นะ ที่ฟุ้งซันสุดท้ายของเราก็คือที่บ้านแลพ่อแม่ แต่ที่ไหนได้เมื่อวิ่งขึ้นไปบนบ้านเรียกร้องขอให้พ่อแม่ท่านช่วยบ้าง ท่านกลับเฉย ดูเหมือนไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นเหมือนกัน ส่วนพระกัมมัญฐานรูปนั้นท่านก็วิ่งติดตามมาได้หยุดจนกระชั้นชิด เราวิ่งเข้าในห้องนอนมุดเข้ามุ้งเลย ท่านก็บุกเข้าไปจนได้ เลิกมุ้งขึ้นแล้วใช้แสหวดเราลงไปอย่างเต็มแรง เราตกใจสะดุ้งเหือกตื่นขึ้นมา ได้สติตัวสั่นเหงื่อเปียกโชกไปหมดทั้งตัว หัวใจยังสั่นริก ๆ อยู่เลยที่ถูกแสท่านฟาดก็ดูยังปรากฏแสบ ๆ อยู่ เราเข้าใจว่าเป็นความจริงเอามือลูบ ๆ คู็กียังเข้าใจว่าเป็นจริงอย่างนั้นอีกด้วย เมื่อเรามาดั่งสติกำหนดทวนเหตุการณ์ไปมาโดยรอบคอบจนกระทั่งจิตสงบหายกลัวแล้ว เรื่องทั้งหลายเหล่านี้จึงค่อยสงบลงเรื่องนี้เราได้ลืมไปแล้วเป็นเวลานาน จนกระทั่งเราได้ออกเดินรุกขมุลกัมมัญฐานกับท่านอาจารย์ของเรา เราจึงได้ระลึกถึงนิมิตความฝันของเราแต่เมื่อครั้งกระโน้น เหตุการณ์ชื่อนาคตในชีวิตของเราถูกต้องสมเป็นจริงทุกประการ

อีกเรื่องหนึ่งในระยะเดียวกันนี้ ค็นวันหนึ่ง...แต่มีใช้นิมิตความฝันเป็นแต่อนไม่หลักจนดีก เพราะมาระลึกถึงพระคุณของบิดามารดามาก คิดไปพิจารณาไปว่าบิดามารดาของเราเลี้ยงเราด้วยความทุกข์ยากกรากกรำตั้ง ๑๐ ชีวิตจนเติบโตขึ้นมา ต่อไปไม่นานลูก ๆ เหล่านั้นเมื่อเขาแต่งงานมีครอบครัวแล้ว ต่างก็จะแยกย้ายกันออกไปอยู่

เป็นของใครของมัน พอคิดมาถึงตอนนี้ทำให้ระลึกถึงบิดามารดาว่า เอ๊ะ บิดามารดาของเราล่ะใครจะเลี้ยงดูท่านโดยที่มีได้คิดถึงอนาคตว่า จะเป็นอย่างไรตามวิสัยของเด็กแล้ว ทำให้เกิดเศร้าสลดใจในความอนาถาของบิดามารดาเป็นอย่างยิ่ง จนสะอื้นน้ำตาร่วงหมอนเปียกไปหมด อาการเช่นนี้เป็นอยู่นานครันทีเดียว ยิ่งคิดจิตก็ยิ่งสละห้อยถึงท่านทั้งสองเป็นกำลัง ภายหลังมาตัดสินใจด้วยตนเองว่า เราละโธมาเราจะไม่แต่งงานอย่างเขา เมื่อเขาแยกย้ายกันออกจากบ้านไปแล้ว เราจะรับเลี้ยงบิดามารดาของเราแต่เพียงผู้เดียวให้เต็มที่ เมื่อเรตกลงตัดสินใจของเราคนเดียวอย่างนั้นแล้วก็เกิดความเต็มตื่น อิ่มใจ เวลานั้นก็ดึกครัน จึงได้นอนหลับไป

ธรรมทั้งหลายมีอยู่ที่ตัวเราทุกคน ผู้รู้ธรรมคือใจที่จะรู้มาก รู้น้อย หยาบ ละเอียด ก็แล้วแต่ความสามารถ บุญบารมีหรือ การอบรมของแต่ละบุคคล

การตัดสินใจของเราครั้งนั้น เพราะความกตัญญูระลึกถึงพระคุณของผู้มีพระคุณอย่างยิ่ง

อีกคืนหนึ่งก็เหมือนกัน เราได้นอนคิดหวนล้าดับถึงกิจการงาน อาชีพความเป็นอยู่ของชาวบ้านเหล่านั้น ว่าเริ่มต้นระหว่างเดือน มินา-เมษา จะต้องกางป่า ทำไร่แห่งแล้วจุดไฟเผาซุดรากไม้หัวต่อทำรั้วกัน ฝนตกลงมาจะต้องนำฟืนพันธุ์ต่าง ๆ ไปปลูกตามต้องการ พร้อมกันนั้นถ้าครอบครัวไหนคนไม่มากพอจะต้องแบ่งเวลาไปไถนาแลหว่านกล้าด้วย ทำอย่างนั้นเรื่อยไปจนกล้าจะแก่พอปักดำได้ แล้วก็ลงมือปักดำไปเลย นี่พูดเฉพาะปีที่ฟ้าฝนตกดีเป็นปกติ ถ้าปีไหนแล้งก็จะต้องเสียเวลาและเสียหายมากไปอีกด้วยอีกส่วนหนึ่ง โดยมากแม่บ้านจะต้องเตรียมเสบียงไว้ให้เพียงพอ เป็นต้นว่า ข้าวสาร พริก เกลือ ปลา ร้า ยาเส้น เมื่อ

ลงมือทำมาแล้วจะไม่ต้องเป็นห่วงในเรื่องการแสวงหาเสบียง การทำนา
นี้ปกติถ้าฟ้าฝนดี มักจะไปเสร็จเอาเดือนสิงหาคม หรือต่อเดือนกันยายน
เมื่อเสร็จจากการปักดำแล้วต่างก็พากันหาเสบียงกรังไว้เมื่อยามเก็บเกี่ยว
อีก นอกจากนี้ก็เตรียมเครื่องมือไว้จับปลาในหน้าแล้งต่อไป พอพระ
ออกพรรษา ก็เริ่มเก็บเกี่ยวข้าวนา บางที่ก่อนเก็บเกี่ยวข้าวนาต้องไป
เก็บเกี่ยวข้าวไร่ไว้ก่อนด้วย ในขณะที่เดียวกันนี้ยังมีการเก็บพืชผลของไร่
เป็นต้นว่า พริก ฝ้าย และถั่วอีกด้วย สมัยเมื่อข้าวนางยังดียวอยู่ การ
เก็บเกี่ยวมักจะไปเสร็จเอาโน่น-สิ้นเดือนมกราคมโน้น แล้วขนขึ้นยุ้งตอน
ต้นเดือนกุมภาพันธ์ ในขณะที่เก็บเกี่ยวอยู่นี้ ตอนกลางคืนจะต้องจัก
ตอกสำหรับผูกฟ่อนข้าวไว้อีกด้วย เมื่อเสร็จจากการทำนาแล้ว ต่อนั้นก็
ต้องหาฟืนต้มน้ำอ้อย

การต้มน้ำอ้อย ตอนบ่ายของทุกวันจะต้องเข้าสวนอ้อยตัดให้พอ
แก่การที่จะต้มในวันรุ่งขึ้น เมื่อตัดแล้วก็ต้องแบกขนผู้มีเกวียนก็ใช้เกวียน
เป็นพาหนะขนมาไว้ในโรงต้มน้ำอ้อย ตื่นเช้ามิดต้องออกไปหีบอ้อยจนกว่า
จะแล้วเสร็จก็สายครันทีเดียว ถ้าคนไม่พอสายมากก็ต้องแบ่งกันมาทำ
อาหารไว้ทำ เสร็จจากหีบอ้อยแล้วก็รวมกันรับประทานอาหาร แล้ว
ต่างก็แยกกันไปทำงานตามหน้าที่ของตน คงยังเหลือแต่คนเฝ้าหม้อน้ำ
อ้อยเท่านั้น บางเจ้ามีอ้อยมากกว่าจะเสร็จก็โน่น-เดือนมีนาคมโน้นจึงจะ
เสร็จพอเสร็จก็ถึงเวลาเข้าป่าถางไร่อีกแล้ว

แหม คินวันนั้นทำไมเราจึงมาทบทวนคิดลำดับการงานที่ผู้ใหญ่
เขาทำอยู่ได้ละเอียดถูกต้องถึงวันนี้กระไร แล้วทำให้ใจเราหดหู่
สงสารในชีวิตของคนเราที่เกิดมา มันช่างไม่มีโอกาสและเวลาว่าง
เอาเสียจริง ๆ เมื่อเกิดมาแล้วมีแต่การกระทำกับกระทำเท่านั้น
จะต่างกันก็แต่หน้าที่และฐานะของแต่ละบุคคลเท่านั้น หากยังไม่

นอนหลับหรือตายเสียแล้ว ก็จะต้องพากันทำอยู่อย่างนี้ต่อไป ซึ่งมันตรงกันข้ามกับความคิดความเห็นของเราที่กำลังเมาอยู่ในวัยของเด็ก โดยคิดว่า แหมโลกนี้มันช่างน่าสนุกเสียนี้กระไร เพราะเด็กในสมัยนั้นไม่มีการศึกษา และไม่ต้องรับผิดชอบอะไรทั้งหมด รับประทานแล้วก็แค่เที่ยวเล่นสนุก ๆ ตามเพื่อน หากจะมีการเลี้ยงโคกระบืออยู่บ้างก็เป็นการสนุกของเขาไปเสียเลย

คืนวันนั้นเราเห็นความทุกข์ของมนุษย์ชาวโลกที่เกิดมาขัดด้วยใจของตัวเองอย่างไม่เคยคิดและเห็นมาก่อนเลย แต่การเห็นความทุกข์ในครั้งนั้น เห็นสักแต่ว่ามนุษย์คนเราเกิดมาเป็นทุกข์ เพราะการหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไม่มีเวลาว่างเว้นแต่ละวันแต่หาได้รู้ไม่ว่าจะทำอย่างไร จึงจะพ้นจากทุกข์ทั้งหลายเหล่านั้นได้ จึงไม่ได้จัดเข้าในทุกข์ขริยสัจจ์ เป็นแต่ทุกข์สัจจ์เฉย ๆ

๑. ความกดดันของกลียุคทำให้ใจหันเหไปได้เหมือนกัน

ในขณะนี้ บ้านเมืองแถบนี้เกิดโจรขโมยลักโคกระบือ มีอันธพาลเต็มไปหมดทั่วบ้านทั่วเมือง แม้แต่เด็กขนาดอายุราว ๑๐ ขวบ และผู้หญิงก็หัดเป็นขโมยกัน เจ้าหน้าที่อ่อนแอชาวบ้านต้องพึ่งตัวเอง แต่ละบ้านต้องเลี้ยงสุนัขเป็นฝูง กลางคืนต้องพลัดเปลี่ยนกันอยู่เฝ้า เมื่อโคกระบือถูกขโมยไป เจ้าของตามไปไถ่ถอน มันจะต้องเรียกค่าไถ่เอาอย่างมันมีเอกสิทธิ์ทีเดียว ถ้าใครใจเด็ดตามล่าเอาอย่างล่าสัตว์ในป่าแล้ว คนนั้นจะค่อยมีความสุขหน่อย การทำแบบนั้นเจ้าหน้าที่ก็ดูเหมือนจะชอบใจและสนับสนุนเสียด้วยซ้ำไป เราตัวนิดเดียวก็อยากดั่งกับเขาบ้าง แต่มีใช้

อยากดั่งเป็นนักเลงทางช้างโมย มันอยากดั่งด่านปราบช้างโมย ในใจมันคิดคำนึงอยู่เสมอว่า ทำอย่างไรหนอเราจึงจะเหี่ยวจนคนฆ่าด้วยอาวุธไม่ตาย แล้วจะมาปราบอ้ายเจ้าพวกเหล่านี้ให้ราบคาบไปจนสิ้นซากเสียที ในขณะนั้นมีพระขี้คุดองค์หนึ่ง (ขอโทษพูดให้สมเกียรติท่าน) ซึ่งเรากำลังอุปัฏฐากอยู่นั้น ภูมิลำเนาเดิมท่านอยู่บ้านม่วงไข่ เขตอำเภอมหารนิวาส ติดต่อกับอำเภอบึงกาฬ ท่านคงตั้งใจเราถูกทีเดียวจึงพูดว่า “ออกพรรษาแล้ว มาไปกับฉัน ที่บ้านฉันมีสารพัดทุกอย่าง ต้องการตะกรุดเอ๋ย วานเอ๋ย หรือสรรพเครื่องคงกระพันทุกอย่างของฉันมีพร้อม” เราดีใจพร้อมด้วยชายหนุ่มใหญ่สามคน คือพี่ชายของเราคนหนึ่งกับเพื่อน ๆ เข่อีกสองคน สี่ทั้งตัวเราซึ่งเป็นเด็กกว่าเขา ออกพรรษาแล้วได้ติดตามท่านไปจนถึงบ้านเดิมของท่าน พอไปถึงแล้ว ตายที่ไหนได้กลายเป็นพระที่เท็จหลอกให้พวกเราไปส่งท่าน ชาวบ้านแถบนั้นไม่มีใครนับถือเลย ท่านบวชแล้วสึก-บวชแล้วสึกตั้งหลายครั้ง ตอนหลังสุดได้ทราบข่าวว่า สึกออกไปมีเมียแล้วสูบผีนด้วยทั้งผัวทั้งเมียสองหนุ่มใหญ่ที่ไปด้วย เขาพยายามอ้อนวอนขอเรียนแลขอของดีต่าง ๆ ท่านก็พูดกลับเกลื่อน ไป ๆ มา ๆ อ้างโน่นอ้างนี่แก้ตัวพอฟั่น ๆ ไป เมื่อถามพระที่อยู่วัดนั้นจึงได้ความจริงว่าท่านไม่มีของวิเศษวิโสอะไรดอก แต่ท่านเป็นคนช่างพูด

พวกเราอยู่ด้วยราว ๑๐ วัน จึงได้พากันลาท่านกลับด้วยความผิดหวัง ในขณะที่อยู่ด้วยท่านนั้น ท่านจะรบเร้าให้พวกเราหาปลาไหลมาให้ฉันทุกวัน ปลาไหลท่านชอบหนัก ปลาอื่นท่านก็ไม่ชอบ พวกเราเดินทางกลับ สามคืนจึงถึงบ้าน โดยเฉพาะตัวเราแล้ว รู้สึกละอายแก่ใจมาก เพราะที่ตั้งเจตนาไว้ว่าออกจากบ้านไปครั้งนี้ จะไปแสวงหาเรียนวิชาคงกระพันเอาไว้เชื่อมั่นได้ในใจว่าเราจะไม่ยอมตายด้วยศาสตราวุธ

ของคนอื่น แล้วจึงจะต่าง ๆ นานา ยิ่งละเอียดเขามาก กิติเหมือนกัน มันเป็นเหตุให้เราหายจากความเชื่อมงายในเรื่องเครื่องรางของขลัง ตั้งแต่นั้นจนกระทั่งบัดนี้ ใครจะมาพูดว่าได้อย่างไร ๆ ในใจมันเฉย เอาเสียเลย สมัยเมื่อเป็นสามเณรเพื่อน ๆ เขามาชวนให้ไปเรียนขนาด เขาจะออกค่ายครูให้และรับรองให้ทดลองเอาเลย ใจมันก็ไม่วอม

นับว่าเป็นโชคดีของเราอย่างหนึ่ง เราเกิดมาในสกุลที่มี ศีลธรรมและได้อบรมอยู่ในวัดกับพระที่นับได้ว่าเป็นพระเมื่อสิ่งแวดล้อม มันบีบบังคับ จึงทำให้ใจของเราหันเหไปในทางที่เลว แต่สิ่งเลวที่เราต้องการนั้นก็ไม่สมประสงค์ หากสิ่งนั้นเป็นไปตามปรารถนา แล้ว ป่านนี้ตัวของเราก็ไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไร เรียกว่าบุญกรรมนำส่งหรือบุญวาสนาช่วยรักษาไว้ก็ว่าได้

การออกจากบ้านไปทางไกลในชีวิตของเราครั้งนี้เป็นครั้งแรก ขณะที่เราพากันอยู่บ้านม่วงไข่นั้น กำลังเริ่มข่าวสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง จะระเบิด ใครมาวัดก็พากันเล่าแต่เรื่องสงคราม เราคิดถึงบ้านน้ำตาร่วง ทุกวัน บางวันนอนดีกว่าจะหลับคิดถึงพ่อแม่มาก เมื่อเรากลับมาถึงบ้าน แล้วก็ปฏิบัติพระในวัดเช่นเคยเว้นแต่เราไม่นอนวัดประจำ ตอนนี้เราทำหน้าที่เป็นไวยาวัจกรติดต่อพระกับชาวบ้านได้เป็นอย่างดีมาก ชาวบ้านทุกคนก็ดูเหมือนจะชอบใจเรามากขึ้นเพราะใช้เราคล่อง ประกอบด้วย ขณะนั้นเรากำลังแตกเนื้อหนุ่ม เขาทั้งใช้ทั้งสัพพอกไปในตัวด้วย เราเข้าวัดสนิทติดต่อกับพระเณรมาเป็นเวลายาวนานประมาณหกปี แต่ไม่เคยมี พระองค์ไหนจะสอนให้เรารักษาศีลห้า ศีลแปด ที่จริงก็น่าสนใจเหมือนกัน เพราะพระสงฆ์ในสมัยนั้นขาดการศึกษาเอามาก ๆ ทีเดียว

๒. พบพระอาจารย์สิงห์

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๙ พระอาจารย์สิงห์ ขนดะยาโม* กับ พระอาจารย์คำ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ได้เดินรุกขมูลไปถึงบ้านนาสีดาเป็นองค์แรก ทั้ง ๆ ที่พระในวัดนั้นก็มิอยู่ แต่ท่านไปขอพักอยู่ด้วย คล้าย ๆ กับว่าท่านมุ่งจะไปโปรดเราพร้อม ด้วยบิดาเราก็ได้ เมื่อท่านทั้งสองไปถึง เรากับบิดาของเราก็ได้ปฏิบัติ ท่านด้วยความเคารพและเลื่อมใสเป็นอย่างดียิ่ง เพราะเห็นปฏิปทาของท่านผิดแผกจากพระกัมมัฏฐานคณะอื่น (เมื่อก่อนบิดาของเราเคย ปฏิบัติอาจารย์สีหัด) โดยเฉพาะท่านสอนเราในข้อวัตรต่าง ๆ เช่น สอนให้รู้จักของที่ควรประเคนและไม่ควรประเคน ท่านสอนภavana บริกรรมพุทโธเป็นอารมณ์ จิตของเรารวมได้เป็นสมาธิจนไม่ยาก พุดกับคนเลย เราได้รับรสชาติแห่งความสงบในกัมมัฏฐานภavana เริ่มแรกจากโน้นมาไม่ลืมเลย เมื่อไปเรียนหนังสือเป็นสามเณรอยู่กับ หมู่มาก ๆ เวลากลางวันอากาศเย็น สงบดี เราทำกัมมัฏฐานของเรา อยู่คนเดียวหาไม่มีใครรู้ไม่

ท่านมาพักอยู่ด้วยเราราว ๒ เดือนเศษ ที่แรกท่านตั้งใจจะอยู่ จำพรรษา ณ ที่นั้น แต่เนื่องด้วยท่านมิเชื่อไข้ป่าอยู่แล้วพอมายังที่นั้น เข้าไข้ป่าของท่านยิ่งกำเริบขึ้น พอจวนเข้าพรรษาท่านจึงได้ออกไป จำพรรษา ณ ที่วัดร้างบ้านนาบง ตำบลน้ำโมงอำเภอท่าบ่อ เราก็ได้ ตามท่านไปด้วยในพรรษานั้น ท่านเป็นไข้ตลอดพรรษา ถึงอย่างนั้นก็ตาม ในเวลาว่างท่านยังได้เมตตาสอนหนังสือและอบรมเราบ้างเป็นครั้งคราว

* ต่อมาเป็น พระญาณวิเศษฐสมิทธิวิจิตรจารย์

จนออกพรรษาท่านจะมีความรู้สึกภายในใจของท่านขึ้นอย่างไรก็ไม่ทราบ ท่านบอกว่า ออกพรรษาแล้วจะต้องกลับบ้านเดิม แล้วท่านถามเราว่า **เธอจะไปด้วยไหม ทางไกลและลำบากมากนะ** เราตอบท่าน ทันทีว่า **ผมไปด้วยครับ** ยังอีกไม่กี่วันจะออกพรรษาเราขออนุญาตท่านกลับบ้านไปลาบิดามารดา ท่านทั้งสองมีความดีใจมากที่เราจะไปด้วยอาจารย์ รีบเตรียมดอกไม้ธูปเทียนให้เราเพื่อขอขมาบิดามารดา **(ธรรมเนียมอันนี้ ท่านสอนเรานัก เราหนีจากบ้านไปครั้งก่อน ท่านก็ให้เราทำเช่นนี้เหมือนกัน)** ค่ะวันนั้นเราขอมาบิดามารดา แล้วไปขอมาญาติผู้เฒ่า ผู้แก่จนถึงทั้งหมด เมื่อเราไปหาใครทุกคนพากันร้องไห้เหมือนกับเราจะ ลาไปตายนั่นแหละ เราเองก็ใจอ่อนอดน้ำตาแรงไม่ได้ รุ่งเช้ามารดาและ บิดาได้ตามมาส่งถึงอาจารย์ พากันนอนค้างคืนหนึ่ง วันนั้นเป็นวันปวารณา ออกพรรษา รุ่งขึ้นฉันจึงหันแล้วท่านอาจารย์พาเราออกเดินทางเลย ตอนนี้นำและชาวบ้านที่นั่นพากันมารุมร้องไห้อีก

๓. ออกจากบ้านครั้งที่สอง ตามพระอาจารย์สิงห์ไป

อาจเป็นประวัติการณ์ของเด็กคนแรกในจำพวกเด็กวัยเดียวกันในแถบนี้ ที่จากบ้านไปสู่ถิ่นทางไกล ทั้งไร้ญาติขาดมิตรอันเป็นที่อบอุ่นอีกด้วย แล้วก็ดูจะเป็นเด็กคนแรกอีกด้วยที่ออกเดินทางรุกขมูลติดตามพระกัมมัฏฐานไปอย่างไม่มี ความห่วงใยอาลัยทั้งสิ้น ออกเดินทางจากท่าบ่อ ลุยน้ำลุยโคลนบุกป่าฝ่าต้นข้าวตามทุ่งนาไปโดยลำดับ เวลาท่านจับไข้ก็ จันทนอนบนขนานาหรือตามร่มไม้ที่ไม่มีน้ำขึ้นแฉะ รุ่งเช้าท่านยังอุตส่าห์ ออกไปบิณฑบาตมาเลี้ยงเราเลย เดินทางสามคืนจึงถึงอุดร แล้วพักอยู่ที่วัดมัสยิมาวาสสิบคืน จึงได้ออกเดินทางต่อไปทางจังหวัดขอนแก่น

ผ่านมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ยโสธร การเดินทางครั้งนี้เราสองคนกับอาจารย์ใช้เวลาเดือนเศษ จึงถึงบ้านหนองขอน ตำบลหัวตะพาน อำเภอมหาชนะชัย อันเป็นบ้านโยมแม่ของท่าน ท่านพักอบรมโยมแม่ของท่าน ณ ที่นั่นราวสามเดือน

๔. บรรพชาเป็นสามเณรแล้วเรียนต่อ

ณ ที่นั้น ท่านให้เราไปบรรพชาที่พระอุปัชฌาย์ลุยบายเค็งใหญ่ เมื่ออายุย่างเข้า ๑๘ ปี ตอนนั้นเราอ่านหนังสือคล่องขึ้นบ้าง เราได้อ่านหนังสือ ไตรโลกวิถิตถาร ตอนโลกเสื่อมจนเกิดสัตถันตฤกับปี ทำให้สลดใจมาก น้ำตาไหลพรากอยู่เป็นเวลาหลายวัน เวลาฉันอาหารก็ไม่ค่อยจะรู้สึกรสชาติ ใจมันให้มัวแต่คิดถึงความเสี่ยงวิบัติของมนุษย์ สัตว์ทั้งหลาย คล้าย ๆ จะมีภาพให้เห็นปรากฏในวันสองวันข้างหน้า อย่างนั้นแหละ แล้วท่านก็พาเราเข้าไปพักอยู่ วัดสุทัศนาราม ในเมืองอุบลซึ่งเคยเป็นที่พักอยู่เดิมของท่าน แล้วเราก็ได้เข้าเรียนหนังสือไทยต่อที่โรงเรียนวัดศรีทอง ออกพรรษาแล้วท่านปล่อยให้เราอยู่ ณ ที่นั้นเอง ส่วนตัวท่านได้ออกเที่ยวรุกขมูลกลับมาทางจังหวัดสกลนครอีก เพราะในขณะนั้นคณะของท่านอาจารย์มันยังเที่ยวอยู่แถวนั้น คั่นก่อนที่จะไปท่านได้ประชุมพระเณร บอกถึงการที่ท่านจะจากไป ขณะนั้นเรารู้สึกอาลัยอาวรณ์ท่านมาก ถึงกับสะอื้นในที่ประชุมหมู่มาก ๆ นั้นเอง เรารู้ตัวละอายเพื่อนรีบหนีออกมาข้างนอก แล้วมาตั้งสติใหม่ มาระลึกได้ถึงเรื่องพระอานนตที่ร้องไห้เมื่อครั้งพระพุทธองค์ทรงปลงพระชนมายุสังขาร จิตจึงค่อยคลายความโศกลงบ้าง แล้วจึงได้เข้าไปในที่ประชุมใหม่ ท่านได้ให้โอวาทด้วยประการต่าง ๆ เรารู้ตัวที่เราอายุมากแล้วเรียนจะ

ไม่ทันเขา ขณะที่เรียนหนังสือไทยอยู่นั้น เราได้แบ่งเวลาท่องสวดมนต์
ท่องหลักสูตรนักระรม เรียนนักระรมตรีไปด้วย แต่ก็ไม่ได้สอบ เพราะ
เจ้าคณะมณฑลท่านมีกำหนดว่าผู้อายุยังไม่ถึง ๒๐ ปี ไม่ให้สอบนักระรมตรี
ปีที่ ๓ จึงได้สอบนักระรมตรี และก็ได้สอบได้ในปีนั้น แล้วเราท่องบาลี
ต่อพร้อมกันนี้ที่ท่องปาฏิโมกข์ไปด้วย เพราะเราชอบปาฏิโมกข์มาก
เราเรียนหนังสือไทยจบแค่ประถมบริบูรณ์ (เพราะโรงเรียนรัฐบาลมี
แค่ประถม ๓ เท่านั้น) เมื่อเราออกจากโรงเรียนภาษาไทยแล้วเราก็ก
ตั้งหน้าเรียนบาลี แต่ในปีการศึกษานั้น บังเอิญพระมหาปิ่น ปัญญาพโล
น้องชายของท่านอาจารย์สิงห์กลับมาจากกรุงเทพฯ มาเปิดสอนนักระรม
โทเป็นปฐมฤกษ์ในมณฑลหัวเมืองภาคอีสาน เราจึงได้สมัครเข้าเรียน
ด้วย แต่ทั้งบาลีและนักระรมโทเราเรียนไม่จบ เพราะในศกนั้นอาจารย์
สิงห์ท่านได้กลับไปจำพรรษา ณ ที่วัดสุทัศนารามอีก ออกพรรษาแล้ว
ท่านได้พาเราพร้อมด้วยมหาปิ่นออกเที่ยวรุกขมูลก่อนสอบไล่

๕. สามเณรได้เป็นเศรษฐีของรัฐบาล

นี่คือสามเณรเทศก์ กล่าวคือสมัยนั้นรัฐบาลคิดจะสร้างให้มี
เศรษฐีขึ้นในเมืองไทยปีละหนึ่งคน จึงได้ออกลือตเตอร์ปีละครั้ง ตั้งรางวัล
ที่หนึ่งให้เจ็ดแสนบาทพอแก่ฐานะของเศรษฐีเมืองไทยพอดี เพื่อจะได้ไม่
อับอายขายหน้าแก่นานาประเทศเขาบ้าง บังเอิญคืนวันหนึ่งสามเณรเทศก์
แกลนอนไม่หลับ เพราะแกลไปถูกลือตเตอร์รางวัลที่หนึ่งเข้า แล้วแกลก็
ลงมือจัดแจงหาที่สร้างอาคารหลังใหญ่โตมโหฬารเป็นบ้านตึกสามชั้น
ตกแต่งด้วยเครื่องเฟอร์นิเจอร์อย่างดีทันสมัย ณ ท่ามกลางย่านการค้า
ให้ลูกน้องขนสรรพสินค้ามาใส่เต็มไปหมด ตัวแกลมีความสุขกายสบายจิต

ไม่คิดอะไรอีกแล้ว นอนแก้อঁายาวทำตาปริบ ๆ มองดูบรรดาสาว ๆ สวย ๆ ที่พากันเร่เข้ามาหาซื้อสินค้า ต่าง ๆ ตามชอบใจ คนไหนชำเลื่องตามาดูแกล้งยิ้ม ๆ แก้ก็จะยิ้มตอบอย่างมีความสุข ในชีวิตของแกลแต่เกิดมาได้ ๑๘-๑๙ ปีนี้แล้วไม่มีความสุขครั้งไหนจะยิ่งใหญ่ไปกว่าความสุขครั้งนี้เลย แกลได้ตำแหน่งเศรษฐีตามความประสงค์ของรัฐบาลแล้วในปริบตาเดียวทั้ง ๆ ที่อะไร ๆ ของแกลก็ยังไม่เสียด้วย แต่นิจจาเอ๋ย ความเป็นเศรษฐีของแกลมาพลันเสื่อมสูญไปจากจิตใจของแกลอย่างน่าเสียดาย เพราะแกลมาสำนึกรู้สึกตนเอาตอตนดิ้นอันเป็นเวลาพักผ่อนหลับนอนเสียแล้วว่า เอ๊ะ นี้อะไรกันลือตเตอร์ก็ยังไม่ทันจะออก แล้วยังไม่ทันจะซื้อเสียอีกด้วย ทำไมจึงมาเป็นเศรษฐีกันเสียแล้วนี่ เรานี้ชักจะบ้าเสียแล้ว กระมัง คืบวันนั้นแกลเกิดความละอายแก่ใจตนเองอย่างพูดไม่ถูกเสียเลยนี้ หากมีท่านผู้รู้มารู้เรื่องของเราเข้าจะว่าอย่างไรกันนี้ แล้วยกนอนหลับพักผ่อนไปจนสว่าง พอตื่นเข้ามาแกลยังมีความรู้สึกละอายแก่ใจตัวเองอยู่เลย โดยที่เรื่องนั้นแกลมิได้เล่าให้ใครฟัง

เศรษฐีอย่างนี้ใคร ๆ ก็สามารถจะเป็นได้ มิใช่แต่สามเณรเทศก์คนเดียว แต่ที่ข้าพเจ้าเรียกแกลว่าเป็นเศรษฐีนั้น เพียงแต่แกลมีโนภาพสมบัติอันเหลือหลายอย่างเดียว แต่รู้จักพอ ยังดีกว่าผู้ที่มั่งมีทั้งโนภาพสมบัติและวัตถุสมบัติ แต่ไม่มีความพอแล้วเป็นทุกข์เดือดร้อน มันจะมีประโยชน์อันใดแก่เขาผู้นั้นเล่า ความมีหรือจนอยู่ที่มีความสุขนั้นต่างหาก หาใช่เพราะมีของมากเหลือหลายไม่ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า ความพอใจของตนที่มีอยู่แล้วนั้นแลเป็นทรัพย์อันมีค่ามาก เราเลื่อมใสในธรรมวินัยคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว จึงได้มาบวชแล้วปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ เห็นจริงตามที่พระพุทธองค์ทรงชี้ไปที่ถุงทรัพย์ให้พระอานนท์ดูว่า นั่นอานนท์ของมิพิช มิใช่จะ

เป็นพิษแต่แก่สมณะผู้เข้าไปเกี่ยวข้องเท่านั้นก็หาไม่ ถึงแม้คฤหัสถ์ก็ทำให้เกิดพิษได้เหมือนกันถ้านำมาใช้ไม่ถูกต้องตามหน้าที่ของมันแต่ก็เป็นการจำเป็นที่จะต้องมี เพราะภาวะความเป็นอยู่ผดผกแตกต่างจากสมณะ ยิ่งกว่านั้น หากผู้มีทรัพย์แล้วแต่ใช้ทรัพย์นั้นไม่เป็นก็ไม่ผดอะไรกับบุคคลผู้ถือคุณพินที่มีไฟติดข้างหนึ่ง ไฟจะต้องลามมาไหม้มือจนได้

เราบรรพชาได้ ๕ พรรษา จึงได้อุปสมบทเป็นพระนับว่าได้เปรียบเขามากในด้านอยู่วัดนาน แก่วัด รู้จักเรื่องของวัดได้ดีพระที่บวชรุ่นเดียวกันแล้ว เราได้เปรียบด้านสวดมนต์และได้พระปาฏิโมกข์เป็นต้น

๖. อุปสมบท ณ วัดสุทัศนาราม

เมื่ออายุของเราย่างเข้า ๒๒ ปี เราได้ อุปสมบทที่พัทธสีมา ณ วัดสุทัศน์ นั้นเอง โดย พระมหารัฐ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาปิ่น ปัญญาพโล เป็นกรรมวาจาจารย์ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๖๖ ตรงกับ ๔๗๗ ค่ำ เวลา ๑๑. ๔๘ น. ปีนี้ท่านอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม พระอาจารย์ของเราได้พาขณธรรม ๖ องค์ คือพระ ๔ องค์สามเณร ๒ องค์ มาจำพรรษา ที่วัดสุทัศน์นับว่าเป็นปฐมฤกษ์ที่พระกัมมัญฐานจำพรรษาในเมืองอุบลครั้งแรก เหตุที่ท่านจะกลับมาจำพรรษาที่อุบลก็เนื่องจากได้ข่าวว่าพระมหาปิ่น (น้องชายท่าน) กลับจากกรุงเทพฯ มาอยู่ ณ ที่นั่นท่านตั้งใจจะมาเฝ้าน้องชายของท่านออกเที่ยวรุกขมูลด้วย คือก่อนที่ท่านมหาปิ่นจะไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ท่านปฏิญาณกับท่านอาจารย์มั่นไว้ว่า ผมไปเรียนหนังสือเสียก่อน แล้วจะออกไปปฏิบัติตามหลัง ท่านอาจารย์สิงห์พอได้ทราบข่าวว่าน้องชาย

มาแล้วก็ดีใจจึงได้มาจำพรรษา ณ วัดสุทัศนาราม ออกพรรษาหมดเขต กฐินแล้ว ท่านอาจารย์สิงห์ได้พาพวกเราเป็นคณะใหญ่ออกเดินธุดงค์ การออกเดินธุดงค์ครั้งนี้ผู้ที่ออกใหม่ นอกจากพระมหาปิ่นกับเราแล้ว ยังมีพระคำพวย พระทอง และสามเณรอีก ๒ รูป รวมทั้งหมดแล้ว ๑๒ องค์ด้วยกัน (พระมหาปิ่น ปญญาพล ป.๕ นับว่าเป็นพระมหา องค์แรกในเมืองไทยที่ออก ธุดงค์ในยุคนี้) ในหมู่พระเปรียญโดยมาก เขาถือกันว่าการออกธุดงค์เป็นเรื่องขายชี้น้ำ การออกธุดงค์ของเรา ครั้งนี้ถ้าไม่ได้ท่านอาจารย์สิงห์เป็นผู้นำแล้ว เราคงไม่ได้ออกธุดงค์ เมื่อเราหนีมาแล้วท่านพระอุปัชฌาย์ท่านต้องสวดปาฏิโมกข์เอง)

๗. เราพึงรู้รสชาติของความอาลัยครั้งแรก

เราได้ไปอยู่วัดสุทัศน์ อุบล เป็นเวลา ๖ ปีเต็ม โดยที่ ปราศจากญาติมิตรและคนสนิทมาก่อน เมื่ออยู่ต่อมาได้มีคนเอาลูกหลานมา ฝากให้เป็นศิษย์อยู่ด้วยรวม ๔ คนด้วยกันคือเป็นสามเณร ๒ เป็น เด็ก ๒ เขาเหล่านั้นได้อยู่ด้วยเรามาแต่เมื่อครั้งเรายังเป็นเณรอยู่จน กระทั่งเราได้อุปสมบทเป็นพระทั้งเราและเขาถือกันอย่างพอกับลูก พอ ตอนเราจะจากเขาไปเขาพากันร้องไห้อาลัยเรา เราก็แทบกลืนน้ำตาไม่ อยู่เหมือนกัน แต่เราเป็นอาจารย์เราจะร้องไห้ก็ละอายเขาจึงกัดฟัน อटकไลน์ไม่แสดงความอาลัยออกมา แต่ถึงกระนั้นมันก็ทำให้เสียงเครือไป เหมือนกัน ตอนนี้อยู่ที่ไร่ไร่นัก พอออกเดินทางไปแล้วนั้นชิมันทำให้เรา ชิมเชื่อไปเป็นเวลานานทีเดียว จะเดิน-ยืน-นั่ง-นอนแม้แต่พูดและฉันอยู่ ก็ตาม ใจมันให้ละห้อยอาลัยคิดถึงเขาว่าเขาจะอยู่อย่างไร กินอะไร อดอิมอย่างไร แล้วใครจะมาสั่งสอนเขา หรือจะมีใครมากดขี่ข่มเหง

เบียดเบียนเขาอย่างไร ความกลัวมีใจอย่างนี้ยังไม่เคยมีมาเลยในชีวิตของเรา ครั่งนี้เป็นครั้งแรก

เราจึงได้ทบทวนคิดค้นไปมาว่า เขาเหล่านั้นก็มีโชคลาภกว่านเครือของเรา เป็นแต่เขามาอยู่อาศัยเราเท่านั้น อนึ่ง เราก็ได้อบรมเขาและคุ้มครองเขาเป็นอย่างดีที่สุดแล้ว เท่าที่เราสามารถจะทำได้ ทำไมจึงอาลัยอาวรณ์ถึงเขาหนักหนา มาตอนนี้มันให้ระลึกถึงผู้ที่มีบุตรมีภรรยาว่า ไอ้โฮ หากเป็นบุตรที่เกิดโดยสายเลือดของเราแล้ว ความอาลัยมันจะหนักหนาใดไหน เราเห็นโทษในความอาลัยในครั้งนั้น มันซาบซึ่งเข้าไปตรึงหัวใจของเราไม่มีวันหายเลย มนุษย์เราไม่มีผิดอะไรกับลูกลิง ซึ่งปราศจากแม่แล้วอยู่ตามลำพังตัวเดียวไม่ได้ มันทำให้เรากลัวความอาลัยจนแทบพูดไม่ถูกเอาเสียเลย ความอาลัยเป็นทุกข์ทั้งที่มีอยู่และพลัดพรากจากกันไป ทำอย่างไรคนเราจึงจะทำให้เป็นอิสระในตัวของตนเองได้เล่า

๘. ออกจากอุบลเป็นคณะเที่ยวรุกขมูล

คณะของเราพระ ๘ สามเณร ๔ รวมเป็น ๑๒ รูปโดยพระอาจารย์สิงห์เป็นหัวหน้า ได้เดินทางออกจากเมืองอุบลในระหว่างเดือน ๑๒ ได้พักแรมมาโดยลำดับ จนถึงบ้านห้วยตะพานหยุดพักอยู่นั้นนานพอควร แล้วไปพักที่บ้านห้วยจั่วเตรียมเครื่องบริหารพร้อมแล้ว จึงได้ออกเดินรุกขมูลต่อไป

การออกเดินรุกขมูลครั้งนี้ ถึงแม้จะไม่ได้วิเวกเท่าที่ควรเพราะเดินด้วยกันเป็นคณะใหญ่ แต่ก็ได้รับรสชาติของการออกเที่ยวรุกขมูลพอน่าดูเหมือนกัน กล่าวคือ คีนวันหนึ่งพอจัดที่พักแวนกลดทางกลดตก

มุ่งให้พระสวามนต์เรียบร้อยแล้ว ฝนตกเทลงมาพร้อมด้วยลมพายุอย่างแรงนอนไม่ได้นั่งอยู่น้ำยังท่วมกันเลย พวกกันหอบเครื่องบริวารหนีเข้าไปขออาศัยวัดบ้านเขา แถมยังหลงทางเข้าบ้านไม่ถูก เดินวกไปเวียนมาใกล้ ๆ ริมบ้านนั้นตั้งหลายชั่วโมง พอถึงวัด

ณ ที่นั้นมีโยมเข้าไปนอนอยู่ก่อน คือโยมที่เขาเดินทางมาด้วย ๖ คน เขามีฐานะการค้ำของเขา แต่เขาเห็นก้อนเมฆในตอเน้น เขาบอกว่าพวกผมไม่นอนละ จะเข้าไปพักในบ้าน พอพวกเราไปถึงเข้า เขาจึงช่วยจัดหาที่นอนตามมีตามได้ หมอนเสื่ออะไรก็ไม่มีทั้งนั้น แล้วจึงรีบกลับไปรับอาจารย์กับพวกเพื่อนอีก ๗-๘ รูป พอถึงเก็บบริวารเรียบร้อยแล้วก็นอนเฉย ๆ ไปอย่างนั้นเพราะภูิก่เปียกไปหมดทั่วทั้งห้อง เสื่อหมอนก็ไม่มีเพราะเป็นวัดร้าง แต่เมื่อความเหนื่อยเพลียมาถึงเข้าแล้วก็นอนหลับได้ชั่วครู่หนึ่งทั้ง ๆ ที่นอนเปียก ๆ อยู่นั่นเอง แถมรุ่งเช้าบิณฑบาตก็ไม่ได้อาหาร ได้กล้วยน้ำว้ากับข้าวสุก ฉันทข้าวกับกล้วยคนละใบแล้วก็ออกเดินทางต่อ ท่านอาจารย์พาพวกเราบุกป่าฝ่าดงมาทางร้อยเอ็ด กาศสินธุ์ ผ่านดงลิงมาออกอำเภอสหัสขันธ์เข้าเขตกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี แต่ไม่ได้เข้าเมือง เว้นไปพักอยู่บ้านเชียงพินตะวันตกของอุดรเพื่อรอการมาจากกรุงเทพฯ ของเจ้าคณะมณฑล การที่ท่านให้พวกเราเข้ามาอออยู่ที่นี่ครั้งนี้ท่านมีจุดประสงค์อยากให้พระมหาปิ่นมาประจำอยู่ที่อุดรเพราะที่อุดรยังไม่มีคณะธรรมยุต แต่ที่ไหนได้ เมื่อเจ้าคณะมณฑลมาจากกรุงเทพฯ ครั้งนี้ พระยาราชนุกูล (ทิหลังเป็นพระยามุขมนตรี) ได้นิมนต์พระมหาจุม พันธุโล (ภายหลังเป็นพระธรรมเจดีย์) มาพร้อมเพื่อจะให้มาอยู่ที่วัดโพธิสมภรณ์ที่อุดร ฉะนั้นเมื่อเจ้าคณะมณฑลมาถึงแล้วพวกเราจึงเข้าไปกราบนมัสการท่าน ท่านจึงได้เปลี่ยนโปรแกรมใหม่จะเอาพระมหาปิ่นไปไว้สกลนคร แล้วจะให้เราอยู่ด้วยพระมหาจุม

เพราะทางนี้ก็ไม่มีใครและเธอก็คนทางเดียวกัน อนึ่งเธอก็ได้เรียนมาบ้างแล้วจึงอยู่บริหารหมู่คน ช่วยดูแลกิจการคณะสงฆ์ด้วยกันเราได้ถือโอกาสราบเรียนท่านว่า กระผมขอออกปฏิบัติเพื่อฉลองพระเดชพระคุณ เพราะผู้ปฏิบัติมีน้อยหายาก ส่วนพระปริยัติและผู้บริหาร มีมากพอจะหาได้ไม่ยากนัก ท่านก็อนุญาตแล้วนะให้เราอยู่ช่วยพระมหาปิ่น

๙. พบท่านพระอาจารย์มั่นครั้งแรก

เมื่อตกลงกันเรียบร้อยแล้ว ท่านอาจารย์สิงห์ได้พาพวกเราออกเดินทางไปในมัสการกราบ ท่านอาจารย์มั่นที่บ้านคือ อำเภอบ้านผือ ขณะนั้นพระอาจารย์เสาร์ก็อยู่พร้อม เป็นอันว่าเราได้พบท่านอาจารย์ทั้งสองแลได้กราบนมัสการท่านเป็นครั้งแรกในชีวิต ตกกลางคืนท่านอาจารย์มั่นได้เทศนาอบรมพวกเราด้วยความเต็มอกเต็มใจในการที่ได้เห็นพวกเราเป็นครั้งแรก โดยเฉพาะแล้วได้เห็นพระมหาปิ่นผู้ซึ่งได้เคยปฏิญาณตนไว้ก่อนจะไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ เมื่อท่านได้ฟังพระธรรมเทศนาของท่านอาจารย์มั่น พร้อมกันกับพระอาจารย์สิงห์ที่เมืองอุบลว่า ผมไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ก่อน จึงจะออกปฏิบัติตามท่านอาจารย์มั่นภายหลัง ส่วนตัวของเรา นั้น ท่านคงได้ทราบจากท่านอาจารย์สิงห์เล่าให้ฟัง นอกจากนี้แล้วท่านคงไม่ทราบ

คืนวันนั้นเสร็จจากการอบรมแล้วท่านก็สนทนาธรรมสาธกจำกันตามสมควร จบด้วยการพยากรณ์ พระมหาปิ่นแลตัวของเรานั้นในด้านความสามารถต่าง ๆ นานา ตอนนั้นทำให้เรากระตือรือร้นในท่ามกลางหมู่เพื่อนเป็นอย่างมาก เพราะตัวของเราเองเพิ่งบวชใหม่แลมองดูตัวเราแล้วก็ไม่เห็นมีอะไรพอที่ท่านจะสนใจในตัวของเรา ความจริง

ตั้งแต่ตอนเย็น พออย่างเข้ามาในเขตวัดของท่าน มันทำให้เราขวยเขิน อยู่แล้ว แต่คนอื่นเราไม่ทราบ เพราะเห็นสถานที่แลความเป็นอยู่ ของพระเณรตลอดถึงโยมในวัด เขาช่างสุภาพเรียบร้อยนี่กระไร ต่าง ก็มีกิจวัตรและข้อวัตรประจำของตน ๆ พอท่านพยากรณ์พระมหาปิ่น แล้วมาพยากรณ์เราเข้า ยิ่งทำให้เรากระดากใจยิ่งขึ้นเป็นทวีคูณแต่ พระมหาปิ่นคงไม่มีความรู้สึกอะไรนอกจากท่านจะตรวจดูความสามารถ ของท่านเทียบกับคำพยากรณ์เท่านั้น

รุ่งเช้าฉันจึงหันแล้ว ท่านอาจารย์สิงห์ได้พาคณะของเราเดินทาง ต่อไปบ้านนาสีดา ได้พาพักอยู่ ณ ที่นั่นสี่คืนแล้วย้อนกลับทางเดิม มาพักที่ท่านอาจารย์มั่นอีกหนึ่งคืน จึงเดินทางกลับอุดร แล้วได้เดินต่อไปสกลนครตามที่ได้ตกลงกันไว้กับเจ้าคณะมณฑล แต่กิจการนั้นไม่เป็น ไปตามจุดประสงค์ของเจ้าคณะมณฑล เพราะพระมหาปิ่นอาพาธไม่สามารถจะไปรับหน้าที่ที่มอบหมายให้ได้ ฉะนั้นในพรรษานั้น ท่าน อาจารย์สิงห์จึงได้พาคณะเราไปจำพรรษาที่วัดป่าหนองลาด เรื่องนี้ ทำให้เจ้าคณะมณฑลไม่พอใจอย่างยิ่ง จึงได้เอาพระบุญ นักรธรรมเอก ไปไว้ที่สกลนครต่อไป

๑๐. พรรษา ๒ จำพรรษาบ้านหนองลาด

(พ.ศ. ๒๔๖๗)

ก่อนเข้าพรรษาเราได้พระกล่มชาวจังหวัดเลยเป็นกัลยาณมิตรดีมาก ขึ้นไปทำความเพียรที่ถ้ำพวง บณฺฑเหล็กสองครั้ง ครั้งที่หนึ่งสี่คืนครั้งที่ สองหกคืน โดยมีผู้ใหญ่บ้านอ่อนสี (ภายหลังเป็นกำนันขุนประจักษ์แล้ว บวชพระ มรณภาพในเพศสมณะนั่นเอง) ได้ส่งคนให้ขึ้นไปจัดอาหารถวาย

เป็นประจำ เราได้จารึกพระคุณของแกไว้ในใจไม่รู้หายเลยจนกระทั่งบัดนี้
 ผู้ใหญ่บ้านคนนี้ท่านอาจารย์มั่นทักว่าเป็นคนฉลาดแคล่วคล่องทุกอย่าง
 ไม่ว่าจะเป็นด้านคำพูดปฏิภาณโต้ตอบและการทำงานตลอดถึงการสังคม
 ทันทับเหตุการณ์แลสมัยทุกอย่างโดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับฝ่ายพระแล้วยก
 ให้แก่เลย ไม่ว่าจะเป็นต้องการอะไรไม่ถึงกับพูดตรง ๆ ดอก พอปรารภ
 เท่านั้นแกจัดการให้เรียบร้อยเลย พวกเราได้สัปปายะครบทั้งสี่แล้วก็
 เริ่มประกอบความเพียรอย่างสุดเหวี่ยง ยิ่งทำความเพียรก็ยิ่งระลึก
 ถึงคุณของผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านเป็นกำลัง อาหารพริกแห้งผง
 กับข้าวเหนียววันละหนึ่งก้อนเท่าผลมะตูม เราอยู่ได้พอทำความ
 เพียรไม่ตาย เมื่อเราลดอาหารแต่มาเพิ่มความเพียรกายเราเบาสติ
 เราดีสมาธิเราก็ไม่ยาก เราปรารภความเพียรมากสติของเราก็ดีขึ้น
 แลมันคงดี เราหัดสติดูอยู่ ณ ที่นั้นเอาให้สม่ำเสมอตลอดกลางวัน
 กลางคืน มิให้เพลอส่งออกไปตามอารมณ์ภายนอกได้ ให้ตั้งมั่นอยู่
 ที่กายที่ใจแห่งเดียว แม้ก่อนนอนหลับตั้งไว้อย่างไร ตื่นขึ้นมาก็ให้
 ตั้งอยู่อย่างนั้น จะมีเพลอยู่บ้างก็ตอนฉันอาหาร เมื่อปรารภความ
 เพียรมากเท่าไร การระลึกถึงคุณของชาวบ้านก็ยิ่งมีมากขึ้นเป็นเงาตามมา
 เรารู้ตัวดีว่าเราเป็นพระ ชีวิตของเราฝากไว้กับชาวบ้าน ฉะนั้นเรา
 ปรารภความเพียรเพื่อใช้หนี้บุญคุณของชาวบ้าน แล้วเราก็แน่ใจ
 ตนเองว่าเรามาทำความเพียรครั้งนี้ เราได้ทำหน้าที่ของลูกหนี้อย่าง
 สมบูรณ์แล้ว จวนเข้าพรรษาจึงได้ไปจำพรรษาร่วมกับท่านอาจารย์
 สิงห์ที่บ้านวัดหนองลาด ในพรรษานี้เราเป็นพระใหม่ไม่ต้องรับภาระ
 อะไรนอกจากจะประกอบอาจารย์วัตร แล้วก็ปรารภความเพียรเท่านั้น
 ท่านอาจารย์เองก็อนุญาตให้พวกเราเป็นพิเศษ เราได้ประกอบความ
 เพียรตามแนวนโยบายที่เราได้กระทำมาแต่บฏเขาสลัดพรรษา แล้วยัง

ได้ประกอบแบบโยคะเพื่อทดลองเพิ่มเติมอีกด้วย กล่าวคินฉินอาหารผ่อน ตั้งแต่ ๗๐ คำข้าวเหนียวลงมาถึง ๓ คำ แล้วเหยิบขึ้นไปถึง ๓๐ คำ แล้วก็ผ่อนลงมาถึง ๕ คำ ไป ๆ มา ๆ อย่างนี้เป็นระยะ ๆ ๓-๔ วันทำอย่างนี้อยู่ตลอดพรรษา แต่ระยะที่ยาวนานกว่าเขาหน่อยคือ ๑๕ คำ แล้วก็ฉินแต่อาหารมังสวิรัตด้วย ร่างกายของเราอมอยู่แล้ว ก็ยิ่งซบซิดลงไปอีก จนเป็นที่แปลกตาของชาวบ้าน ใคร ๆ เห็นก็ถามว่าเป็นอะไรไปหรือ แต่เราก็มีกำลังใจประกอบข้อวัตรและทำความเพียรได้เป็นปกติพอออกพรรษาเราจึงเริ่มฉินอาหารเนื้อปลา แต่แหม! มันคาวนี่กระไร มนุษย์คนเรานี้กินเนื้อเขาเอามาเป็นเนื้อของเรา เหมือนกับไปฉกขโมยของสกปรกเขามากินอย่างนั้นแหละ เทพดาทั้งหลายจึงเข้าใกล้มนุษย์ไม่ได้มันเหม็นสาบ แต่มนุษย์ทั้งหลายก็ยังกอดชมชากศพกันอยู่ได้

ออกพรรษาแล้ว เราสององค์กับท่านอาจารย์สิงห์ได้ขึ้นไปอีกคราวนี้อยู่ ๙ คีน ท่านอาจารย์สิงห์อาพาธได้ให้ไปตามพรรคพวกขึ้นมา เมื่อเห็นว่าที่นั่นมันไม่สะดวกแก่การพยาบาลกันจึงได้อพยพกันลงมาพักรักษาตัวอยู่ ณ ป่าหนองบัว **(บัดนี้เป็นบ้านแล้ว)** พอที่ท่านอาจารย์มันสั่งให้เราเดินทางไปพบท่านที่อำเภอบางบ่อ เราจึงได้ลาท่านอาจารย์สิงห์ไปตามคำสั่งของท่าน พอตีมาพบกับท่านอาจารย์มันกับอาจารย์เสาร์ซึ่งได้รับนิมนต์จากวัดโพธิสมภรณ์ อุดรฯ ขณะนั้นคุณยายน้อย **(มารดาพระยาราชนุกล)** มาในงานผูกพัทธสีมาวัดโพธิสมภรณ์ คุณยายน้อยได้พบและฟังเทศน์ท่านอาจารย์มันครั้งนี้เป็นครั้งแรก เกิดความเลื่อมใสตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา เราได้อยู่ร่วมท่านอาจารย์มันเป็นเวลาหลายวันแล้ว เดินทางกลับท่าบ่อพร้อมท่าน

๑๑. พรรษา ๓ จำพรรษานานาช้างน้ำ (พ.ศ. ๒๔๖๘)

พรรษานี้เราได้จำพรรษาที่บ้านนาช้างน้ำ ซึ่งไม่ไกลจากท่าบ่อที่ท่านอาจารย์มั่นอยู่ เรากับพระอาจารย์อุ่นได้ห่มมาฟังท่านเทศน์เสมอ พรรษานี้เราก็ไม่มีภาระอะไรนอกจากจะปรารภความเพียรเฉพาะส่วนตัวเท่านั้น ภาระอื่น ๆ มีการรับแขกเป็นต้นเราได้มอบท่านอาจารย์อุ่นทั้งหมด เพราะท่านเคยเป็นอาจารย์เขามาแล้ว ท่านเคยบวชมหานิกายมาได้ ๙ พรรษา เพิ่งมาญัตติฝ่ายคณะธรรมยุตนี้เอง

ในพรรษานี้มีสิ่งที่น่าสลดใจสังเวชอยู่เรื่องหนึ่ง คือพระอาจารย์ทา ซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่แล้วก็ดูเหมือนจะเป็นลูกศิษย์คนแรกของท่านอาจารย์มั่น เสียด้วย ถ้าจำไม่ผิดพรรษาราว ๑๖-๑๗ พรรษานี้แหละ เดิมท่านไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ แต่ไม่สำเร็จ พอท่านได้ทราบกิตติศัพท์ของท่านอาจารย์มั่น ซึ่งเจ้าคุณพระอุบาลี (สิริจันท จันทร์) สรรเสริญ จึงได้ออกติดตามท่านมา ในพรรษานั้นท่านได้ไปจำพรรษาที่ถ้ำผาปิ้ง จังหวัดเลย กับอาจารย์ขันธ ท่านเกิดสัญญาวิปัสสนาหิมาลายานท่านอาจารย์มั่น กลางพรรษา บอกว่า ท่านเองต้องอาบัติถึงที่สุดแล้วร้อนไปหมดทั้งตัว เห็นผ้าเหลืองเป็นพินเป็นไฟไปหมด เมื่อชักไซร์ไล่เสียงไปในสิ่งที่ว่าผิดนั้นก็ไม่มีมูลความจริงสักอย่าง เป็นแต่ตัวเองสงสัยสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วก็เดือดร้อนเองเท่านั้น สิ่งหนึ่งซึ่งท่านเดือดร้อนมากก็คือ เมื่อท่านไปทาคความเพียรอยู่ที่บ้านโนนสว่าง สมาธิกำลัง ทำให้สว่างไสวมาก จะคิดค้นพิจารณาธรรมหมวดใดก็ดูเหมือนหมดจดไปหมดแล้วลงสู่ที่ใจแห่งเดียว แล้วตัดสินใจตนเองว่า เราถึงที่สุดแห่งพรหมจรรย์แล้ว จนปฏิญาณตนในท่ามกลางสงฆ์เอาเสียเลย ต่อมาอาการนั้นเสื่อมไปเลย สงสัยตนว่า เราอวดอุตริมนุสสธรรม เป็นอาบัติถึงที่สุดแล้ว ถึงแม้จะ

มีผู้อธิบายให้ฟังว่า เราพูดด้วยความสำคัญผิด พระวินัยมิได้ปรับโทษดอก
ท่านก็ไม่เชื่อ ความจริงความเป็นปฏิปักษ์เดือร้อนอันนี้ท่านมีหลายสิบปี
แล้วแต่ก็พอดทนอยู่มาได้ พอมาถึงพรรษานี้จึงเหลือทนมีแต่จะสึก
อย่างเดียวท่านอาจารย์มั่นก็แก้ไม่ไหวจึงทิ้งไป ให้อยู่ด้วยท่านอาจารย์เสาร์
ปีต่อมาท่านอาจารย์เสาร์ก็เอาไม่อยู่ ผลที่สุดสึกจนได้ สึกแล้วก็หาย
เข้ากลีบเมฆกลับฟ้า ไปไหนก็ไม่รู้ไม่มีใครทราบจนบัดนี้

เราได้เห็นเข้าแล้วทำให้ใจหดหู่เกิดสลดสังเวชในใจว่าแม้ท่าน
เป็นผู้ใหญ่ปฏิบัติมานานถึงขนาดนี้ ยังเกิดวิปัสสนาไปได้ตัวของเรา
เล่าจะอย่างไร จึงจะพ้นจากความวิปัสสนาไปได้คิดแล้วก็นึก
หวาดเกรงตนเอง แล้วได้นำเอาความวิตกนั้นไปกราบเรียนท่าน
อาจารย์มั่นท่านบอกว่่านั่นสิ ต้องระวังตนเองและอย่าห่างไกลท่าน
ผู้รู้ เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นรีบไปปรึกษาหารือกับท่าน ออกพรรษาแล้ว
ท่านอาจารย์มั่นพร้อมด้วยคณะได้ออกเดินทางลงไปทางสกลนคร

๑๑.๑ กลับไปสงเคราะห์โยมแม่-อาว-พี่ชาย

ตัวเราคิดถึงโยมแม่ จึงได้กลับบ้านเพื่อสงเคราะห์ก็สมประสงค์
คือได้แนะนำให้ท่านนุ่งขาว รักษาศีล ๘ ครั้งนี้โยมป้าอาวผู้ชายและพี่ชาย
ก็เกิดศรัทธาได้พากันนุ่งขาว รักษาศีล ๘ ด้วยโดยเฉพาะพี่ชายซึ่งได้มี
ครอบครัวแล้ว มีบุตรคนหนึ่งอายุไม่กี่เดือนก็ได้ออกบวชด้วย เพื่อให้ท่าน
เหล่านั้นได้สมาคมกับหมู่เพื่อนและอบรมกับครูบาอาจารย์หลายองค์ด้วย
จึงให้ออกจากบ้านเดินทางตามครูบาอาจารย์ไป ส่วนเรากับพี่ชายและ
และอาวผู้ชายได้ตามไปทีหลัง ได้ตามไปทันกันที่บ้านปลาไหล อำเภอ

พรรณานิคม ซึ่งท่านอาจารย์สิงห์จำพรรษาอยู่ ณ ที่นั้น แล้วท่านได้พาพวกเราไปตั้งสำนักที่บ้านอากาศอำนวย อยู่ไม่นานท่านอาจารย์มั่นได้ตามไปถึง แล้วท่านให้เรตามท่านไปตั้งสำนักที่บ้านสามผง การอยู่ใกล้ผู้ใหญ่ดีมาก มีสติระงับตัวอยู่ตลอดเวลา วันหนึ่งสามเณรผู้ที่ปฏิบัติท่านไม่อยู่ เราจึงได้ไปนอนที่ระเบียบกุฏิของท่านอาจารย์แทนสามเณรปกติท่านอาจารย์มักตื่นนอนทำความเพียรเวลา ตี ๓ ทุกคืน เวลาท่านตื่นหิบบำจิดไฟรื้ออกแกร็ก เราต้องลุกก่อนท่านทุกทีเพื่อเข้าไปถวายการปฏิบัติท่าน เราไปนอนอยู่หลายคืนจนท่านแปลกใจถามเราว่า **ท่านเทศก์ไม่นอนหรือ** เราตอบท่านว่า **นอนอยู่ครับ** ในที่นั้นโรคของเราไม่ถูกกับอากาศ ฉันได้แต่ไม่มีกำลังปวดเมื่อยระบมไปหมดทั้งตัวตลอดเวลา แต่ความเพียรของเราไม่ทอดถอย ฉันแล้วเข้าป่าหาที่วิเวกทำความสงบอยู่คนเดียวตลอดกลางวันกลางคืนเดินจงกรมแล้วขึ้นฟังเทศน์ตั้งแต่ ๒ หุ่มน จนถึง ๔ หุ่มน ถ้าวันไหนมีพระมากท่านก็เทศน์จนถึง ๖ หุ่มน หรือตี ๒ จึงเลิก ท่านอุตส่าห์เทศน์อบรมอยู่อย่างนี้เป็นนิจ บรรดาลูกศิษย์ก็มีกำลังใจกล้าหาญทำความเพียรอยู่เช่นเดียวกัน หลังจากท่านอาจารย์มั่นไปแล้ว ท่านอาจารย์เสาร์ไปอยู่แทน ๓ พรรษาได้ข่าวว่าพระไปมรณภาพที่นั่นหลายองค์ พระอาจารย์ภูมิกี้ไปตายคืน ณ ที่นั้นเหมือนกัน

๑๒. พรรษา ๔ จำพรรษาที่ป่าช้าทิศเหนือ ของอำเภออากาศอำนวย (พ.ศ. ๒๔๖๙)

จนเข้าพรรษา เราได้ย้อนกลับมาจำพรรษาที่ป่าช้าทิศเหนือของอำเภออากาศอำนวย ท่านอาจารย์สิงห์จำพรรษาทางทิศใต้ของอำเภอ

อากาศอำนวย ในพรรษานี้ผู้ที่จำพรรษาร่วมกันมีพี่ชาย อาว์ผู้ชาย โยมแม่ โยมป้า และแม่ชีบ้านโพนสว่างอีกคนหนึ่ง พระคงมีแต่เราคนเดียว กับสามเณรขึ้น บ้านท่าบ่อพวจนเข้าพรรษาโยมอาว์มาเสียไปคนหนึ่ง คงยังเหลือเพียง ๖ คนด้วยกัน ในพรรษานี้ชาวบ้านเกิดผีดาษผู้คนแตกหนีไปอยู่ตามป่าตามทุ่งนาเกือบหมด แม้พระตามวัดในบ้านก็ตาม โยมไปด้วย แทบจะไม่มีใครตักบาตรให้ฉัน เพราะคนในเมืองอากาศนี้เขาไม่เคยเป็นผีดาษกัน บ้านมีพนักว่หลังคาเรือนคนเป็นผีดาษ ๕ คนเท่านั้น ใครเกิดเป็นผีดาษแล้วจะต้องปกปิดไม่ให้ใครรู้ กว่าคนอื่นจะรู้มันลูกกลมไปมากแล้ว และเมื่อเกิดผีดาษแล้วจะต้องเอาไปไว้ในป่าปลุกกระต๊อบให้อยู่คนเดียวเพียงเอาอาหารไปส่งให้กิน ดิฉันเห็นว่าท่านอาจารย์สิงห์ ท่านรู้จักยาสมุนไพรอยู่บ้าง ท่านจึงบอกไม่ให้เอาไปทิ้งไว้ในป่า ท่านหายมารักษากัน จึงมีตายเพียงไม่กี่คนเท่านั้น พอทางการรู้เข้าจึงมานิยวัคชนป้องกันให้

เดชะบุญเขายังนับถือพระกัมมัฏฐานอยู่ ถึงแม้ไม่มีคนนอนเฝ้าบ้านเลยสักคนเดียว ขนาดนั้นแล้วตอนตี ๔-๕ ยังอดส่ำหัด้อม ๆ มาหุงข้าวไว้สำหรับตักบาตร พวกเราไปบิณฑบาตเขาจะออกมาตักบาตรแล้วรีบกลับเข้าป่าไป

ขอขอบบุญขอบคุณชาวเมืองอากาศไว้ ณ ที่นี้เป็นพิเศษ บุญกุศลนี้เป็นของสูงเหนือชีวิตจิตใจ เป็นที่พึ่งของมนุษย์ผู้ได้รับทุกข์ทั้งที่มีชีวิตอยู่และละโลกนี้ไปแล้วได้อย่างแท้จริง คนเราเมื่อได้รับทุกข์หากไม่พึ่งบุญแล้วจะไปพึ่งอะไรเล่า

คนเมืองอากาศกลัวผีดาษยิ่งกว่าเสือ คนบ้านใกล้เคียงกันทั้งเป็นญาติกันด้วยก็ไม่พูดกัน เราถามเขาว่าเมื่อไรจะพูดด้วยกัน เขาบอกว่าโน่นละ ออกพรรษาแล้วเดือนสามจึงจะพูดกัน

ในพรรหานี้เราได้ไปฟังเทศน์ท่านอาจารย์สิงห์บ่อย ๆ การไปจะต้องเดินผ่านเมืองอากาศนี้ไปไกลเป็นระยะทางเกือบ ๓ กิโลเมตร (ในบ้านไม่มีคน แม้แต่สุนัขตัวเดียวก็ไม่เห็น) ถูกท่านอาจารย์สิงห์เทศน์กระเทือนใจเราอย่างหนัก จะเป็นเพราะท่านแกล้งเพื่อให้กระเทือนใจเรา หรือท่านไม่รู้นิสัยของเราตามความเป็นจริงก็เหลือที่จะเดาถูก ท่านว่า **นิสัยของเราเป็นคนกระด้างหัวดีไม่ค่อยจะลงคน** ขณะที่ท่านเทศน์อยู่นั้นเราได้กำหนดจิตตรวจดูภายในใจของเรา เราเองก็เคารพนับถือท่านอย่างสุดซึ้ง คอยรับโอวาทของท่านอยู่เสมอ ทำไมท่านจึงว่าอย่างนั้น แต่ที่ท่านว่าไม่ค่อยจะลงคนนั้นเป็นความจริง เราเป็นคนเช่นนั้นแต่ไหนแต่ไรมา สิ่งใดถ้าไม่สมเหตุผลแล้วไม่ค่อยจะง่าย ๆ เหมือนกัน แม้ความเห็นของตนเอง หากไม่เทียบดูในผู้อื่นแล้วถ้าไม่มีหลักฐานยืนยันแล้ว หัวดีแต่ดินขาดก็ไม่ยอมเชื่อเอาเสียดี ๆ อย่างนั้นแหละ **(เรื่องนี้จะได้นำมาเล่าให้ท่านผู้อ่านฟังข้างหน้า)** ในขณะที่นั่งฟังเทศน์ท่านอยู่นั้น พร้อมทั้งตรวจใจของตนไป มันยิ่งทำให้เกิดมานะกล้าขึ้นเหมือนกับเอาน้ำมันมารดดับไฟอย่างนั้นแหละ ขากลับมาเดินตัวปลิว จิตมันกำหนดเอาเรื่องนั้นมาเป็นอารมณ์ไม่หาย คืนวันนั้นเรายังปรารภความเพียรเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณด้วยคิดว่า

เราได้ปรารภความเพียรมาถึงขนาดนี้แล้ว ก็เลสซึ่งมีอยู่ในใจของเราแท้ ๆ ทำไมเราจึงรู้ไม่ได้ แต่คนอื่นกลับมალ่วงรู้ของเราได้น่าขำขี้หน้า ท่านก็เป็นคนเกิดจากบิดามารดา เติบโตมาด้วยน้ำมันข้าวป้อนเหมือน ๆ กับเรา ท่านยังสามารถลวงรู้กิเลสภายในของเราได้ วันนี้ถ้าหากเราไม่สามารถรู้เรื่องกิเลสของเราแล้ว เราจะยอมตายกับการทำความเพียรของเรานี้แหละ

เมื่อปรารถนาเพียรอยู่นั้นก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้น เป็นแต่พิจารณาไปว่า ท่านเห็นอย่างนั้น ท่านก็เทศน์ไปอย่างนั้นตามสิทธิของท่าน **เมื่อของเราไม่เป็นอย่างท่านว่าเราก็ปรารถนาระตนเอง ใครจะไปรู้ยิ่งไปกว่าเราแล้วไม่มี** ใจก็สงบเย็นไปเฉย ๆ เมื่อทำความเพียรมากเข้าธาตุก็ไม่ค่อยปกติ จึงได้เอนกายลงพักผ่อน แต่นอนไม่ค่อยจะหลับ พอเคลิ้มก็ได้เรื่องที่ชาวบ้านเรียกกันว่าผีอำ เรื่องผีอำไม่ต้องอธิบาย ใคร ๆ ก็รู้กันดีอยู่แล้วว่ามันมีอาการอย่างไร แต่ข้อสำคัญมันเป็นผีอำจริงหรือไม่ ค็นวันนั้นเราได้ทดสอบหาข้อเท็จจริงหลายอย่าง เบื้องต้นมันเป็นตัวคล้าย ๆ กับตัวอะไรใหญ่โตดำทะมึนเข้ามานั่งทับอกเราแล้วหายใจไม่ออกพยายามดันกว่าจะรู้สึกตัวหายใจได้แทบใจขาดทีเดียว เขาว่าผีสัตว์ที่เราฆ่ามันอยู่ที่หัวไปมือ เอามือทับหน้าอกมันจึงอำเอา ทีนี้เอามือออกจากหน้าอกแล้วมาวางเหยียดแนบลำตัว มันก็ตามมาอำอีก เอ นี่อะไรกัน เป็นเพราะเราอนหงายกระมัง ลองนอนตะแคงดูมันก็ยังมาอำอีก เวลามันอำ ทำเอาจนหายใจจะขาดให้ได้ จึงได้มากำหนดดูว่าอาการของคนจะตายมันเป็นอย่างไร ครั้งแรกเรามีสติตามรู้ตัวจิตอยู่ว่าเวลาใจจะขาดนั้นเป็นอย่างไรสติ ตามรู้จิตจนวาระสุดท้ายยังเหลือสติตามรู้จิตนิดเดียวในความรู้สึกนั้นว่าถ้าเราปล่อยสติที่ยังตามรู้จิตนิดเดียว นี่แหละเมื่อไรนั้นแหละคือความตาย บัดนี้เราจะปล่อยให้มันตายหรือไม่ปล่อยดี เวลานี้จิตของเราก็บริสุทธิ์ดีอยู่แล้วหากจะปล่อยให้มันตายก็ไม่เสียที มันยังมีความรู้สึกนิด ๆ หนึ่งว่า ถ้าเราไม่ปล่อยให้มันตาย มีชีวิตอยู่ ก็ยังสามารถทำประโยชน์ให้แก่คนอื่นได้อีกต่อไป ถ้าตายเสียเวลานี้ก็จะได้แต่ประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น แล้วคนที่อยู่ภายหลังก็จะไม่รู้ต้นสายปลายเหตุแห่งความตายนี้อีกด้วย ถ้าอย่างนั้นก็อย่าให้มันตายเลย แล้วพยายามกระตุกกระดิกมือเท้าให้มันเคลื่อนไหวจนรู้สึกตัวขึ้นมา ตอนที่สองไม่เห็นตัวดอก แต่มัน

เป็นก้อนดำ ทะมิน ๆ เข้ามาที่นี้เราทราบแน่แล้วว่าไม่ใช่ผี มันเป็นเรื่องของ
ลมตีขึ้นข้างบนต่างหากเราพยายามเคลื่อนไหวมือเท้าแล้วก็หายไป ตอน
ที่สามไม่ถึงขนาดนั้นเป็นแต่ซึม ๆ เคลิ้ม ๆ แล้วเราพยายามลุกขึ้นเสีย
ผู้อ่านทั้งหลายพึงสังเกตตัวเมื่อรู้สึกตัวขึ้นมา จะมีอาการมึนศีรษะและ
ซึมเซอ ถ้าไม่พยายามรับประทานยาแก้ลมแล้วนอนไปอีกก็จะเป็นเช่นนั้นอีก
เฉพาะตัวข้าพเจ้าแล้วก็ได้เฉพาะดมพิมเสนอย่างเดียว

๑๒.๑ ตารานอนหลับหรือไม่หลับ

ในระยะเดียวกันนี้ ได้พยายามจับอาการของคนนอนหลับว่าเป็น
อย่างไร โดยมากเราไม่รู้ตัวขณะที่มันจะหลับจริง ๆ ตื่นแล้วจึงรู้ตนนอนหลับ
คนเราก่อนหลับจะมีการเมื่อยอ่อนเพลียและง่วงซึมเซอทั้งกายและใจ
ความนึกคิดสั้นเข้า ที่สุดปล่อยางสติอารมณ์ทั้งหมดแล้วหลับผล็อยไป
เรียกว่าหลับ เมื่อมาตั้งสติคอยจับอาการ ขณะที่มันปล่อยางขึ้น
สุดท้ายนั้นสติจะยังเหลือน้อยมากแทบจะจับไม่ได้เลยทีเดียว อารมณ์
ต่าง ๆ ไม่มีเหลือเลย จะยังเหลือสติตามเพ่งดูจิตซึ่งปรากฏใน
ขณะนั้นนิดเดียว คล้าย ๆ กับว่าจิตจะตกวงค์ ตอนนี้อันหากเรา
ไม่ต้องการจะให้มันหลับ พยายามค้นหาอารมณ์อันใดอันหนึ่งให้มัน
เอามายึดแล้วคิดค้นและปรับปรุงแต่งต่อไป จิตใจก็จะเข้มข้น
เบิกบานหายจากความง่วงไม่หลับ แล้วจะมีคุณค่าเท่ากับเรานอน
หลับตั้ง ๔-๕ ชั่วโมง ถ้าเราประสงค์จะให้มันหลับเราก็ปล่อยางสติที่ว่า
ยังเหลืออยู่นิดเดียวนั้นเสียแล้วจะหลับไปอย่างสบาย แต่ดีไม่เสียเวลา
จะหลับน้อยมากไม่เกิน ๕-๑๐ นาทีหรือถ้าเราตั้งสติกำหนดได้ดังอธิบาย
มานี้จริง ๆ รับรองว่าไม่เกิน ๕ นาที

อนึ่ง ถ้าเราไม่ต้องการให้มันหลับละ แต่จะพักกายพักจิตเฉย ๆ ก็ให้หาที่พักอันสงัดพอสมควร จะเป็นที่ลับตาหรือท่ามกลางผู้คนก็ตาม แล้วเอนกายนอนทอดเหยียดให้สบายอย่าให้เกร็งส่วนใด ๆ ทั้งหมดของร่างกาย แล้วให้กำหนดจิตให้อยู่ในอารมณ์เดียวในความปล่อยาว ให้มันว่างอยู่เฉย ๆ เฉพาะมันสักพักหนึ่ง แล้วเราลุกขึ้นมาอาการทั้งหมดก็จะเหมือนกับว่าเราได้นอนหลับไปแล้วตั้ง ๔-๕ ชั่วโมงก็เหมือนกัน

ความจริงคำที่ว่า “นอนหลับ” นั้น ใจไม่ได้หลับ แต่กายพักผ่อนไม่ต้องเคลื่อนไหวทั้งหมดต่างหาก แม้ท่านที่เข้านิโรธสมาบัติก็มีไข้อาการของคนนอนหลับ เป็นอาการของท่านคุมสติให้จิตแน่วอยู่ในอารมณ์อันเดียว แล้วละอารมณ์นั้น ๆ ละเอียดลงไปโดยลำดับพร้อมทั้งสติและจิตด้วย จนขาดจากความรู้สึกนึกคิดอะไรทั้งหมดด้วยอำนาจการอบรมของท่านขณะนั้นสติไม่มีงานทำ สติจึงหมดไป แม้ลมในร่างกายจะเดินอยู่ แต่ก็ เป็นของละเอียดที่สุดจนจะเรียกว่ามีก็ไม่ใช่ ไม่มีก็ไม่ใช่ คือมี แต่ไม่ปรากฏเดินทางจุก ถ้าจะอุปมา ก็เหมือนกับลมภายนอก ลมมีอยู่ไม่ถึงกับพัดเอาใบไม้หรือสิ่งใด ๆ ให้หวั่นไหวปรากฏ ลักษณะเช่นนั้นใครจะพูดว่าลมไม่มีไม่ได้ ถ้าลมไม่มีคืออากาศไม่มีนั่นเอง มนุษย์สัตว์ทั้งหลายที่อยู่อาศัยในโลกนี้ก็ต้องตาย ท่านเรียกว่า เข้านิโรธสมาบัติ ตอนนี้ประสาทในอายตนะทั้ง ๖ ไม่ยอมรับสัมผัสอะไรทั้งนั้น แต่มีใจนอนหลับ การนอนหลับถ้ามีอะไรมากระทบอาจรู้สึกขึ้นมาได้ทันที ส่วนท่านผู้ที่เข้านิโรธสมาบัตินั้น เข้าด้วยอาการอบรมฝึกฝนจิตของท่านให้ชำนาญแล้วจึงเข้า เมื่อเข้าแล้วจึงมีปาฏิหาริย์มาก ถึงแม้ใคร ๆ จะมาทำร้ายท่านในขณะนั้น ขนาดเอาไฟมาเผาก็ไม่ไหม้ ส่วนนิพพาน

ธาตุแตกชั้นธดับได้ หากท่านจะออกจากนิโรธสมาบัติด้วยอำนาจ
แรงอธิษฐานของท่าน เมื่อถึงกำหนดแล้วลมหายใจจะค่อย ๆ
หายาบขึ้นโดยลำดับ ต่อจากนั้นไปทุกสิ่งทุกอย่างในตัวของท่านก็จะ
ปกติเช่นเดิม นิโรธสมาบัติมิใช่พระนิพพาน เป็นฉนวน เพราะขาด
ปัญญาสัมมาทิฐิที่จะวินิจฉัยเหตุปัจจัยของกิเลสนั้น ๆ คือกามาพจร
และรูปาพจร อันเป็นภูมิของวิปัสสนาญาณ ญาณทัสสนะมัคควิถี
ฉนวนทั้งหมดเป็นแต่เครื่องสนับสนุนแลขัดเกลามรรคให้มีความก้าวหน้า

ฉะนั้น พระพุทธองค์ก่อนจะปรินิพพานจึงเข้าฉนวนผ่านไป
โดยลำดับ แล้วกลับเข้าจตุตถฉนวนอันเป็นพื้นฐานของวิปัสสนา แล้ว
นิพพานในระหว่างกามาพจรกับรูปาพจรที่เป็นฐานของโลกุตตรธรรม

หากจะมีคำถามว่า เอ ตานี้ ทำไมแกจึงพูดถึงนิโรธ นิพพาน
ฉนวนสมาบัติกันได้ แกถึงแล้วหรือเปล่า แกก็จะตอบว่า มิได้จะหาว่า
ข้าพเจ้าพูดอวดอุตริมนุสสรธรรมอย่างนั้นหรือ ความจริงท่านผู้เข้าถึง
สัญญาเวท ยัตตนีโรธก็ดี ถึงมรรคผลนิพพานก็ดีหรือเข้าถึงฉนวนสมาบัติ
ก็ดี ท่านมิได้สำคัญว่าเราเข้าอยู่ เราถึงแล้วหรือถึงอยู่ เป็นแต่ท่าน
ชำนาญในอุบายที่จะให้เข้าถึงเท่านั้น ขณะที่เข้าถึงจริง ๆ ถ้ายังมีความ
สำคัญอยู่อย่างนั้นก็จะไม่เข้าถึงแล้วคนทั่วไปที่เรียนรู้แลฉลาดในธรรม
วินัยทั้งหลายก็จะพากันถึงมรรคผลนิพพาน ฉนวนสมาบัติกันไปทั้งหมด
ทั้งบ้านทั้งเมืองละซี ขณะนั้นไม่วิวสัยของใครที่จะไปแต่งตั้งสมมุติบัญญัติ
ขึ้นมา เมื่อพ้นจากภาวะเช่นนั้นแล้ว ท่านจึงมาอนุสรณ์ตรวจตราลำดับ
เหตุผลแล้วบัญญัติเรื่องทั้งหลายเหล่านั้นขึ้น ผู้อธิบายทั้งหลายไม่จำเป็นต้อง
ถึงขั้นนั้น ๆ แล้วจึงอธิบายได้ เมื่อมีบัญญัติไว้แล้วเข้าใจเนื้อความ
แล้ว ก็อธิบายตามความเข้าใจของตน ๆ ผิดบ้างถูกบ้าง ถ้ามีฉนวนแล้ว
คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ไฉนจะจริงถาวรมาได้จนบัดนี้ ผู้ฟังก็เถอะน่า

ฟังเรื่องเดียว หัวข้ออันเดียวกันแต่เข้าใจไปคนละแง่ก็เยอะ ถ้าแม้ผู้ที่เข้าถึงขั้นนั้นอย่างเดียวกันด้วยอุบายอันเดียวกัน แต่ก็ยังใช้แบบคายคนละอย่างกัน **ธรรมที่เห็นด้วยตนเองจึงจะเป็นอัครรรยและทำได้ด้วยยาก** ทำไมจึงมาปรักปรำใส่โทษข้าพเจ้าแต่ผู้เดียวไม่ยุติธรรมเลย

ขอภัยด้วยที่ข้าพเจ้าได้นำท่านผู้อ่านแหวกแนวพาไป เทียวโลกเมืองผี บัดนี้ขอนำเข้าสู่เรื่องอัตตโนประวัติต่อไป

ออกพรรษาแล้วท่านอาจารย์สิงห์ได้พาคณะเราไปกราบนมัสการท่านอาจารย์มั่นที่บ้านสามผง ดังเคยปฏิบัติกันมาเป็นอาจิน ในระหว่างทางเราได้เล่าเรื่องทั้งหมดนั้นถวายท่านอาจารย์สิงห์ ท่านก็ไม่ว่าอะไรได้แต่นิ่ง ๆ เมื่อพวกเราไปถึงท่านอาจารย์มั่นแล้ว ท่านได้นำเรื่องนั้นกราบเรียนท่านอาจารย์มั่นอีกที ขณะนั้นเรายังนั่งอยู่ห่างท่านไปหน่อย ไม่ทราบที่ท่านพูดอย่างไรในเรื่องของเราเราก็ไม่ได้ยิน เข้าใจว่าเป็นเรื่องไร้สาระมิใช่มีคฤทธิท่านจึงไม่ปรารถต่อ เหมือนกับเรื่องอื่น ๆ

การไปรวมกันกราบนมัสการพระอาจารย์ผู้ใหญ่ในครั้งนี้ ถึงแม้พระเณรทั้งหมดรวมกันจะหย่อนร้อย ก็นับว่ามากเอาการอยู่ในสมัยนั้นแล้วท่านอาจารย์มั่นได้ให้เราพร้อมด้วยพระอีกองค์หนึ่งกับสามเณรหนึ่งองค์ตามท่านออกเดินทางกลับบ้านข้าโนนแดงซึ่งพระอาจารย์อุ่น อาจารย์ภู และอาจารย์ฝัน จำพรรษาอยู่ ณ ที่นั้นได้พักอยู่ ณ ที่นั้นสามวัน ได้เล่าเรื่องที่เรากล่าวนอนหลับและไม่หลับให้เพื่อนฟัง ทุกองค์พากันเงียบไม่พูดว่าอย่างไร โดยเฉพาะท่านอาจารย์อุ่น ซึ่งเป็นผู้ปรารถเรื่องนี้ก่อนตั้งแต่เรายังทำไม่ได้ ขณะที่ท่านอาจารย์มั่นอยู่ที่วัดป่าสามผงท่านเทศน์ทุกวัน ถ้าใครอ่อนแอท้อแท้เจ็บป่วยท่านก็เทศน์ว่า **นั้นมีไขกลัวตายแต่อยากตายหลายหน** (คือหมายความว่า ถ้าทำความเพียรกล้าแข็งเข้าใจบริสุทธิ์แล้วความกลัวตายก็จะลดน้อยลง)พอท่านออกจากวัดไปไม่มีใคร

เทศน์ให้ฟัง จิตใจของลูกศิษย์ก็อ่อนลงจึงอยู่ไม่ได้ที่วัดนี้ อากาศร้ายนัก ไช้มาลาเรียกก็ชุม ใครใจอ่อนแอจะต้องโดนเป็นไข้ทุก ๆ คนหมู่คณะที่อยู่บ้านสามผงได้ตามมาทั้งหมดวัดเลย บอกว่า แยกอยู่ไม่ไหวอากาศวัดบ้านสามผงมันร้ายกาจมากทำให้ชิมมีนเมา่วงงนอนตลอดทั้งวัน เมื่อหมู่คณะไปรวมพร้อมกันแล้ว ท่านอาจารย์มั่นได้ปรารภถึงการเที่ยววิเวกของหมู่คณะเพื่อเผยแพร่ศีลธรรมต่อไปว่า ในสามสิ่งจังหวัดแถบนี้คือ สกลนคร-อุดร-หนองคาย-เลย พวกเราก็ได้เที่ยวมามากแล้ว ต่อไปนี้พวกเราจะไปจังหวัดไหนดี ส่วนมากเห็นว่าลงไปทางอุบล แต่ตัวท่านเองไม่ค่อยพอใจเพราะหาป่าเขาและถ้ำยาก แต่วามติส่วนมากเห็นเช่นนั้น ท่านก็อนุโลมตามเมื่อตกลงกันแล้วก็เตรียมออกเดินทางเป็นกลุ่ม ๆ หมู่ ๆ ส่วนเราจำเป็นต้องตามส่งโยมแม่กลับบ้านจึงไม่ได้ติดตามท่านด้วย การที่คณะท่านอาจารย์มั่นไปครั้งนี้ ถูกรุมสุมอย่างขนาดหนัก มีทั้งผลดีและผลเสีย ดี ก็คือ ได้ขยายจำนวนวัดมากขึ้น ซึ่งแต่ก่อนพระกัมมัฏฐานวัดป่าไม่มีเลย ที่จังหวัดอุบลฟังมีและตั้งรกรากลงได้ครั้งนี้เอง แล้วก็ขยายออกไปเรื่อย ๆ ทุกวันนี้มีวัดพระธรรมยุตแทบทุกอำเภอแล้ว ที่เสีย ก็คือ เสื่อมคุณภาพในทางปฏิบัติครั้งนี้.....เป็นประวัติการณ์จนท่านอาจารย์มั่นผละหนิจากคณะขึ้นไปเชียงใหม่เสียเลย

๑๓. พรรษา ๕ จำพรรษาอยู่ที่บ้านนาช้างน้ำอีก (๒๔๗๐)

พรรษานี้ เราได้วกกลับมาจำพรรษาที่บ้านนาช้างน้ำอีกเป็นครั้งที่สอง พี่ชายของเราได้จำพรรษาที่บ้านนาสีดากับโยมพ่อออกพรรษาแล้ว เราได้พาพี่ชายของเราไปทำความสะอาดที่ถ้ำพระนาผึกหอก ตอนหลังนี้พี่

ชายของเราได้กลับลงไปหาอาจารย์เสาร์ ซึ่งจำพรรษาอยู่ที่นครพนม ออกพรรษาแล้วได้อุปสมบทเป็นพระ ณ ที่วัดศรีเทพนั่นเอง

๑๔ พรรษา ๖ จำพรรษาอยู่ที่ถ้ำพระนาผักหมอก (พ.ศ. ๒๔๗๑)

เราได้พาเอาโยมพ่อไปอยู่ถ้ำด้วย ตั้งแต่ท่านบวชเป็นชีปะขาวมาได้ ๑๑ ปีแล้ว เรายังไม่เคยได้ให้ท่านอยู่จำพรรษาด้วย และก็ไม่เคยมาจำพรรษาใกล้บ้านอย่างป็นีเลย ปีนี้นับว่าเป็นโอกาสอันดีที่เราจะได้อุปการะท่านในด้านทางธรรม และท่านได้ทำภาวนากรรมฐานอย่างสุดความสามารถของท่านได้ผลอย่างยิ่ง จนท่านอุทานออกมาว่า ตั้งแต่เกิดมาในชีวิตพึงได้ซาบซึ่งในรสชาติของพระธรรมในครั้งนี้เอง ท่านนั่งภาวนาก็มั้ฐานได้นานเป็นเวลาถึง ๓-๔ ชั่วโมงทีเดียว เราดีใจมากที่ได้ส่งเคราะห์ท่านสมเจตนาธรรมของเรา แต่เมื่อถึงกาลเวลาเข้าแล้ว คนเรามันมักมีอันเป็นไป กล่าวคือ ท่านมาเกิดอาพาธลูกหลานเขามองเห็นความลำบากเมื่อเจ็บมากในเวลาค่าคืน เพราะอยู่สองคนพ่อลูกด้วยกันเท่านั้น ไม่ทราบว่าจะวิ่งไปพึ่งใคร เขาจึงได้พากันมารับเอาลงไปรักษาที่บ้าน แต่ท่านก็ไม่ยอมกลับไปอยู่ที่วัดเดิม ให้เขาเอาไปไว้ที่หานาของท่านกลางทุ่งเราได้ตามไปให้สติบ่อย ๆ

ในปีนั้น มีสิ่งที่น่ามหัศจรรย์อยู่อย่างหนึ่งสำหรับโยมพ่อของเรา กล่าวคือ ข้าวกล้าในนาของชาวบ้านทั้งหมดแถบนั้นไม่ติเลยทั้ง ๆ ที่ฟ้าฝนก็พอปานกลาง ต้นข้าวแดงไปหมด มีข้าวที่เขียวงามผิดปกติตาของคนทั้งหลายเฉพาะทุ่งนาที่ท่านอยู่เท่านั้นจนชาวบ้านพูดกันว่าคุณพ่อปะขาวคงจะไม่รอดปีนี้ แล้วก็เป็นอย่างที่เขาคิด วันนั้นเราได้ไปให้สติ

และอุบายต่าง ๆ จนเป็นที่พอใจของท่าน ท่านก็ยังแข็งแรงดี จนคำ
เราจึงกลับที่อยู่ถ้าพระนาฬิกหอก กลางคืนวันนั้นเองท่านได้ถึงแก่กรรม
ด้วยอาการมีสติ สงบอารมณ์อยู่ตลอดหมดลมหายใจ รุ่งเช้าเขาได้ไป
ตามเรามา แล้วก็ทำการฌาปนกิจศพของท่านให้เสร็จเรียบร้อยในวันนั้นเอง
ถึงแก่กรรมเมื่อเดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ อายุได้ ๗๗ ปี
บวชชีปะขาวอยู่ ๑๑ ปี

ก่อนโยมพ่อของเราจะไปอยู่ด้วย เราอยู่คนเดียว หลังจากโยม
พ่อของเราถึงแก่กรรมแล้วเราก็ตูคนเดียวอีก นับว่าหาได้ยากที่จะได้
วิเวกอย่างนี้ เราได้กำหนดในใจของเราไว้ว่า **ชีวิตและเลือดเนื้อตลอด**
ถึงชั่ววัตรที่เราจะทำอยู่ทั้งหมด เราขอมอบบูชาพระรัตนตรัย
เหมือนกับบุคคลเด็ดดอกไม้บูชาพระฉะนั้น แล้วเราก็รีบเร่งปรารถนา
ความเพียรอย่างแรงกล้า ตั้งสติกำหนดจิตมิให้คิดนึกส่งออกไป
ภายนอก ให้อยู่ในความสงบเฉพาะภายในอย่างเดียว ตลอดวันยัง
คำคิดยังรุ่ง ก่อนจะนอนตั้งสติไว้อย่างไรตื่นมาก็ให้ได้อย่างนั้น
แม้บางครั้งนอนหลับอยู่ก็รู้สึกตัวเองนอนหลับ แต่ลุกขึ้นไม่ได้ พยายาม
ให้กายเคลื่อนไหวแล้วจึงจะรู้สึกตัวตื่นขึ้นมาด้วยความเข้าใจในตนเองว่า
จิตที่ไม่คิดนึกส่งสายออกไปภายนอก สงบนิ่งอยู่ ณ ที่เดียวนั้นแลคือ
ความหมดจดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ปัญญาที่เอามาใช้ชำระใจที่ส่งสาย
แล้วเข้ามาหาความสงบนั้นเอง ฉะนั้นจึงไม่พยายามที่จะใช้ปัญญาพิจารณา
ธาตุขันธ์-อายตนะ เป็นต้น หากได้รู้ไม่ว่า กายกับจิตมันยังเกี่ยวเนื่อง
กันอยู่ เมื่อวัตรหรืออารมณ์อันใดมากกระทบส่วนใดส่วนหนึ่งเข้าแล้ว
มันจะต้องกระเทือนถึงกันทำให้ใจที่สงบอยู่แล้วนั้น หวั่นไหวไปตาม
กิเลสได้

เราทำความเพียรเดินจงกรมจนเท้าทะลุเลือดออกแล้วก็ป็นไขตลอดพรรษา แต่เราก็หาได้ท้อถอยในการปรารภความเพียรไม่ เราเคยได้อ่านเรื่องของพระเถระบางองค์ในสมัยก่อนเดินจงกรมจนเท้าแตกเราไม่ค่อยจะเชื่อ คำว่า **แตก** คงหมายถึงไปกระทบของแข็งอะไรเข้าแล้วก็แตก ก็เดินจงกรมสำรวจในทางเรียบ ๆ จะไปกระทบอะไร ความจริงศัพท์บาลีคำว่า **แตก** หรือทะลุ ใช้ศัพท์เดียวกันนั่นเอง และที่ว่าพระอาพาธ (**ไข้**) เกิดจากกรรม-ฤดู-น้ำดีกำเริบ-การกระทบสิ่งภายนอกแลเกิดจากการทำความเพียร ก็ฟังเข้าใจเอาเองว่า **ความเพียรที่จิตมีกำลังกล้าไม่มีปัญญา** แต่นี้เราอยู่คนเดียวไม่มีกัลยาณมิตรกล้าแต่ความเพียรจิตไม่กล้าปัญญาไม่ค่อยดี จึงทำให้เป็นไข

ออกพรรษาแล้ว เราจึงได้ย้อนกลับไปหาพี่ชายของเราและพระอาจารย์เสาร์ที่นครพนม เพราะเราห่างจากหมู่เพื่อนและครูบาอาจารย์มาสองปีแล้ว ตั้งแต่ท่านอาจารย์เสาร์และท่านอาจารย์มั่น พร้อมทั้งหมู่คณะจากท่าบ่อไปในแถบนี้ยังเหลือพระคณะนี้เฉพาะเราองค์เดียว

๑๔.๑ เรื่องของหลวงตามัน

ขณะนั้นหลวงตามันบ้านคือ ได้มาจำพรรษาบ้านนาสีดาอันเป็นบ้านเกิดของเรา แก่เที่ยวคุยและอาละวาดพระที่มีความรู้น้อยกว่าว่า แก่เป็นผู้เก่งทางศาสนาสามารถโต้ตอบกับใครต่อใครให้ปราชัยไปได้ แม้พระก็มีภุมมฐานทั้งหลายเห็นหน้าแก่แล้วก็หลบหน้า คูชี พระก็มีภุมมฐานทั้งหลายอยู่ไม่ได้หนีไปหมดเพราะกลัวเรา ยังเหลือแต่คุณเทศก์องค์เดียว นี้อยู่ไม่กี่วันก็จะไปแล้ว เขาได้ยินแล้วเบื่อไม่อยากจะพูด ถึงพูดแกก็ว่าถูกแต่แค้นคนเดียว โต้กันไปเป็นเรื่องเป็นราว

พอดิพรรณนั้นเกิดอภิรณกับพระบ้านกลางใหญ่ เขาแอบไปนิมนต์เราให้ลงมาจากถ้ำพระเพื่อมาชำระอภิรณ พอเราลงมาแก่กลับให้ล้มเลิกอภิรณนั้นเสีย แกชวนทำอย่างนี้อยู่รำไปจนเป็นเหตุให้พระแถวนั้นเอือมระอาไปหมด นี่จะเป็นเพราะบ้ายอดังคนปักซี่ได้พูดก็ได้ เพราะเขาจี้เกียจพูด พูดไปก็ไร้สาระประโยชน์

พอดิวันนั้นเป็นวันปวารณา เขาทำบุญตามประเพณี เขาไปนิมนต์แกมาร่วมเทศน์ด้วย และเขาได้ไปนิมนต์เราลงมาร่วมด้วยเหมือนกัน แต่เขาไม่ได้บอกให้แกรู้ พอดิเราเดินผ่านบ้านมาไม่เห็นมีคน เขาไปรอคอยเราอยู่ที่วัดหมดแล้ว ซึ่งผิดปกติจากทุกวัน ก็แต่ไหนแต่ไรมาพอรู้ว่าเราจะเดินผ่านบ้านเขาจะมารอดูเราเต็มไปหมดสองข้างทาง บางคนร้องเรียกจ้าละห้วน จนเราไม่อยากจะเดินผ่านบ้านกลางใหญ่

พอแก่เทศน์จบ เราเรียกประชุมสงฆ์ทั้งหมดแล้วปรารภเรื่องที่แกพูดว่า ไหว้พระเอา-อะระหัง-ขึ้นก่อนนั้นผิด เราไม่ได้เป็นพระอรหันต์ ไหว้อรหันต์ไม่ได้ ให้แกอ้างเหตุผลประกอบแกบอกว่าต้องว่า นะโม-ขึ้นก่อนซิแล้วว่า นะโม-อรหโต-สัมมาสัมพุทธัสสะ เราชี้ให้แกเห็นว่า มันก็ไหว้อรหโตเหมือนกันหลวงตาเป็นพระอรหันต์หรือ? จิงไหว้อรหโต

ถึงตอนนี้ แกชักจะโกรธอย่างแรงทีเดียวว่า ถ้าไม่ได้เป็นพระอรหันต์แล้วไม่บวชอยู่อย่างนี้ดอก สึกออกไปนอนกับเมียดีกว่าและพูดหยาบคาย...หลายอย่าง ล้วนแต่คำไม่น่าฟังทั้งนั้นจึงย้อนถามต่อไปว่าที่เราเป็นพระอรหันต์มีอะไรเป็นเครื่องวัดแกตอบว่าดูดินเป็นเครื่องวัด เราบอกว่าดิน ใคร ๆ ก็ดูได้แม้แต่วัวควายมันก็กินหญ้าก็มุดดินอยู่ตลอดวันยังค้ำมันเป็นอรหันต์หมดด้วยกันละซิ หลวงตานี้อวดอุตริมนุสสธรรมแล้ว พอเราพูดเท่านี้แกตกใจหยุดชะงักพูดอะไรไม่ได้เลย เราได้พูดหลายเรื่องเป็นต้นว่า แกพูดทำทนายหมู่เพื่อนและพระก็มีมัญฐานต่าง ๆ นานา

เป็นจริงไหมขอให้พูดออกมา แก่ไม่พูดเลยเด็ดขาด

เวลานั้นจนคำแล้ว พระเขาจะปวารณา แก่เข้าไปในอุโบสถจะปวารณากะเขาบ้าง แต่พระไม่ให้ปวารณาด้วย แก่เลยกลับบ้านนาสีดาคนเดียว วันนั้นคนทั้งบ้านแทบจะไม่มีคนอยู่เฝ้าบ้านเลยมารวมกัน ณ ที่วัดนั้นหมด กำนันตัวเองซึ่งไม่เคยเข้าวัดเลยแต่ไหนแต่ไรมา ก็เข้าวัดตั้งแต่วันนั้นมาจนกระทั่งวันตาย พอติเย็นวันนั้นเราไม่ได้กลับถ้าพระแต่่นอนวัดบ้านนาสีดา หลวงตามันได้กระหืดกระหอบมาหาเราแล้วพูดแทบไม่เป็นศัพท์เป็นแสงด้วยความน้อยใจแล้วจะหนีไปในคิณนั้น ได้บอกว่าอ้อยายขายหน้าเขาอยู่ไม่ได้ เราได้ร้องขอให้อยู่ต่อไปรุ่งเช้าจึงไปผมพูดตามเหตุผลผมไม่มีความอิจฉาริชยาอะไรดอก คิณนั้นแกนอนไม่หลับหมดคิณ เข้ามืดแก่ก็ไปโนนไปหาเจ้าคณะอำเภอกาโนน แก่ไปขอลาสิก คิณเดียวเสียงกระฉ่อนดังไปหมด เจ้าคณะอำเภอกาโนนก็รู้อะไรด้วยบอกว่าไม่ต้องลาก็ได้ สิกเลย แก่มาบ้านคือ ลาพระเป็นครูสอนนักธรรม พระเขาก็รู้อีกเหมือนกัน เขาบอกว่ามาต้องลาได้ สิกเลย

ผลสุดท้าย สิกแล้วเข้าห้องนอนเจียบอยู่บ้านภรรยาเก่าเป็นตั้งหลายวัน จึงค่อยมาให้คนเห็นหน้า

เรื่องไร้สาระนำมาประกอบอดีตโน้ตเพื่อให้สมบูรณ์ฉบับ ไม่น่ามาหรือก็จะขาดเรื่องไม่สมบูรณ์ไป

๑๔.๒ เรื่องของหลวงเตี้ยทองอินทร์

นำเรื่องไร้สาระมาเล่าสู่กันฟังแล้ว ทีนี้จะนำเอาเรื่องที่มีสาระมาเล่าสู่กันฟัง หลวงเตี้ยทองอินทร์เดิมแกเป็นคนโคราชบ้านโคกจอหอ แกมาค้าขายอยู่ท่าบ่อเป็นพ่อค้าใหญ่มีชื่อเสียงคนหนึ่งในแถบนี้ แก่เป็น

คนมีศรัทธาทั้งผิวทั้งเมื่อย คนทำบ่อรู้การรักษาศิลก้เพราะแก แกถวาย
 สวนทำเป็นวัด-ซื้อวัดอัมพวันเอาชื่อของสองผิวเมื่อยใส่ด้วย เพราะผิวชื่อ
 อินทร์ เมื่อยชื่ออ่ำแล้วแกก็บวชทั้งสองผิวเมื่อยอยู่มาได้ ๔-๕ พรรษา
 แกเป็นโรคฟกบวมไปไหนไม่ได้นอนอยู่กับที่ ถึงปีมาลูก ๆ เขาจะต้อง
 ทำบุญบังสกุลเป็นให้แกเราเลยถูกนิมนต์ไปทำบุญด้วย ทั้งที่เราไม่เคย
 เห็นหน้ามาแต่ก่อนเลย เราได้ ๕ พรรษา แกได้ ๗ พรรษาแกกว่า
 เรา ๒ พรรษา แกบอกว่า เวลานี้ผมเหมือนคนตายแล้วครับ เรา
 บอกว่าคนตายแล้วมันดีสิ แกบอกว่าผมไม่ห่วงอะไรทั้งหมด จิตจดจ่อ
 แต่มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ เท่านั้นแหละเราบอกว่า ถ้ายัง
 ปรารถนาอยู่ก็เรียกว่ายังไม่ตาย คนตายแล้วไม่ปรารถนาอะไรเลย
 ตอนนี้แกชักจะอึ้งแล้ว แกชักว่า **ไม่ให้ปรารถนาจะให้ผมทำอย่างไร**
 เราบอกว่า **ให้ภาวนาพุทโธ ๆ เป็นอารมณ์อย่างเดียว**

ตอนนี้เรามองดูข้างล่างมีพระมาอยู่เต็มไปหมด เราจึงรีบทำพิธี
 เสร็จแล้วก็ลงไป ให้พระวัดอื่นมาทำพิธีต่อ (ตามปกติแล้วเมื่อแกตี ๆ
 อยู่ย่นไหว้พระสวดมนต์มาก ๗ วันจึงจะรอบของเก่า เวลาพระอาจารย์
 ผู้ใหญ่มา เช่น อาจารย์มั่น อาจารย์เสาร์เป็นต้น แกเข้าไปหาแล้ว
 ออกมาบอกลูกและเมียว่า ทำบุญทำทานดักบาตรเท่านั้นก็พอแล้ว ไม่ต้อง
 อะไรหนักหนา แต่ลูกสาวปฏิบัติได้ดีมาก)

พอรุ่งเช้าขึ้นมามีคนมาบอกว่านิมนต์ไปหาหลวงเตี้ยด้วยแกมี
 เรื่องที่จะเล่าให้ฟัง เราบอกว่าฉันเข้าแล้วจะไปให้รอบประเดี๋ยว พอเรา
 ไปถึงแกรีบเล่าเรื่องมหัศจรรย์ให้ฟังว่า อาจารย์คืนนี้ผมแปลก ไก่ซึ่ง
 แต่ก่อนมันขันเสียงว่า เอ็กอีเอ็กเอ็กแต่เมื่อคืนนี้ไม่ขันเป็นอย่างนั้น มัน
 บอกว่า **จิตเจ้าเป็นเอก ๆ** ดังนี้

(เมื่อจิตเป็นเอกคตารมณ์แล้ว เสียงมันปรากฏเป็นอย่างนั้น)

อาจารย์ ตึกแก เมื่อก่อนมันร้องว่า ตึกแก ๆ คีนี่มันร้องว่า ตัวเจ้าแก่แล้ว ๆ (เป็นธรรมชาติเสียงอะไรซึ่งมีการคล้ายกันเป็นเครื่องสอนและจะสอนทันที) เราได้บอกแก่ว่าถูกแล้วให้ตั้งใจภาวนาเข้า ทำใจให้แน่นๆ ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน อย่าให้เพลอได้ ไหน ๆ เราก็ตั้งต่อความตายแล้ว

วันหลังมีคนมาบอกว่า ขอให้อาจารย์รีบไปเร็วหลวงเตี้ยจะสึกแล้ว เราตกใจ เรื่องอะไรทำไมจึงจะสึกเสียแล้วภาวนาฟังเป็น เราบอกว่า เตี้ยวก่อนอย่าฟังสึก ฉันทัวเสร็จแล้วจะไป พอเราไปกุฏิก็มีลูกกรงกั้นสองชั้นเราเปิดชั้นนอกเข้าไป แล้วให้เด็กเฝ้าแกอยู่นั้นเปิดอีกชั้นหนึ่ง แกได้ยินเสียงของเราเท่านั้นแหละ ความสงสัยหายหมดเหมือนปลิดทิ้งแล้ว เล่าให้ฟังว่าผมได้เล่าเรื่องต่าง ๆ ที่ผมภาวนาเป็นให้ลูกสาวฟังดังผมได้เล่าถวายอาจารย์นั้น พอเล่าไปเกิดวิตกขึ้นมาว่าตายจริง กูนี้เป็นปาราชิก ข้อที่ว่าอดอุตริมนุสธรรมให้คนฟังแล้ว เกิดความรอนใจแล้วจะสึกให้ได้ พอได้ยินเสียงอาจารย์มาความเดือดร้อนอันนั้นเลยหายวับไป ผมไม่สึกแล้วคราวนี้ เราได้บอกว่าไม่เป็นการอดอุตริมนุสธรรมดอก เราไม่ได้หวังลาหวังยศแลความสรรเสริญ เราพูดเพื่อศึกษาธรรมกันต่างหาก ไม่เป็นอาบัติ

หลังจากนั้น เราเป็นห่วงคิดถึงครูบาอาจารย์เพราะเราหนีจากอาจารย์มาได้ ๒ ปี จึงได้ลาท่านไปนครพนมเพื่อเยี่ยมพระอาจารย์เสาร์

๑๔.๓ อยู่ด้วยท่านอาจารย์เสาร์

ท่านอาจารย์เสาร์ตามปกติท่านไม่ค่อยเทศนา ถึงจะเทศน์ก็เป็นธรรมสากัจฉา ปีนี้เราไปอยู่ด้วยก็เป็นกำลังของท่านองค์หนึ่ง คือเดิมมีท่านอาจารย์ท่มอยู่แล้ว เราไปอยู่ด้วยอีกรูปหนึ่งจึงเป็นสองรูปด้วยกัน และเราก็ได้ช่วยท่านอบรมญาติโยมอีกแรงหนึ่ง ปีนี้เราได้ขออาราธนาให้ท่านถ่ายรูปไว้เป็นที่ระลึก ทีแรกท่านก็ไม่อยากถ่าย พอเราอ่อนน้อม อ้างถึงเหตุผลความจำเป็นเพื่อให้บรรดาศิษยานุศิษย์และลูกหลานยุคต่อไปได้มีโอกาสกราบไหว้เคารพบูชาท่านถึงได้ยอม นับเป็นประวัติการณ์ เพราะแต่ก่อนมาท่านไม่ถ่ายรูปเลย แต่กระนั้นเรายังเกรงท่านจะเปลี่ยนใจ ต้องรีบให้ช่างไปตามช่างภาพมาจากฝั่งลาวมาถ่ายให้ เราดีใจมาก ถ่ายภาพท่านได้แล้วได้แจกท่านเจ้าคุณธรรมเจดีย์และท่านพระครูสีลสัมปัน (ภายหลังได้เลื่อนเป็นเจ้าคุณธรรมสารมณี) รูปท่านอาจารย์เสาร์ที่เราจัดการถ่ายครั้งนี้ ดูเหมือนจะเป็นรูปของท่านครั้งเดียวที่มีโอกาสถ่ายไว้ แม้ท่านอาจารย์มั่นก็เช่นเดียวกัน การถ่ายรูปไว้เป็นที่ระลึกเป็นเรื่องที่ท่านปฏิเสธเสมอเราอาราธนาอ่อนน้อมบ่อย ๆ ท่านก็ว่า ชื้อขนมให้หมากินดีกว่า แต่เมื่อเราอ่อนน้อมชี้แจงเหตุผลหนักเข้า สุดท้ายท่านก็ใจอ่อน ทำให้เป็นบุญของคนรุ่นหลัง ๆ ได้มีโอกาสมีรูปของท่านไว้กราบไหว้สักการะ ออกพรรษาแล้วท่านพระอาจารย์เสาร์ได้เที่ยวไปปากโขงฝั่งโน้นไปพักอยู่ถ้ำสัปปาย ซึ่งถ้ำนี้เมื่อท่านออกวิเวกครั้งแรก ท่านได้มาอยู่กับท่านอาจารย์มั่น เป็นถ้ำใหญ่ มีหลายซอก หลายถ้ำติดกัน มีตู้พระไตรปิฎกอยู่ในนั้นด้วยแต่ไม่มีหนังสือ เราได้ตามท่านไปแต่ท่านไม่ได้อยู่เสียแล้ว ท่านเข้าไปในถ้ำเสือ ซึ่งเดินไปอีกไกลจึงจะถึง ทางเข้าไปเป็นเขาวงกตมีภูเขาสลับซับซ้อนกันเป็นคู่ ๆ ถ้ำที่ท่านอยู่มีเสือมาออกลูก

ทางใต้ถ้า เขาจึงเรียกถ้าเสือ ทางบนขึ้นไปสูงราวเส้นหนึ่งเป็นถ้ำยาว ไปทะลุปากโน้น ชาวบ้านเขาบอกว่าจุดได้ไปหมด ๕ เล่มจึงทะลุออกปากโน้น ท่านอยู่ปากถ้ำนี้ มีพระเณร ๒-๓ รูปไปด้วย มีตาแก่คนหนึ่งตามไปปฏิบัติท่าน ตาแก่คนนี้แกสูมไพนอนอยู่ปากถ้ำ กลางคืนวันหนึ่งได้ยินเสียงดังฮือ ๆ แกลุกขึ้นมาก็ไม่เห็นมีอะไร แกสงสัยรุ่งเช้าเดินไปดูที่ตรงได้ยินเสียงนั้น ปรากฏว่าเห็นรอยเสือมายืนอยู่ตรงนั้น เข้าใจว่ามันจะเข้าไปในถ้ำ พอเห็นคนนอนอยู่มันเลยกลับ

ถ้ำนี้ราบเกลี้ยงสองข้างเป็นเหมือนหิ้งตู้รถไฟ มีน้ำย่อยอยู่ข้างใน พระไปตักเอาน้ำที่นั่นมาฉัน ไม่ต้องกรองสะอาดไม่มีตัวสัตว์ พระพาเราไปจุดเทียนไขหมดราวครึ่งเล่มสบายมากไม่มีอดัดใจ ห่างไกลจากหมู่บ้านราวหนึ่งกิโลเมตร เราอยู่ด้วยท่านสองคืนแล้วเดินทางกลับ เมื่อสงครามโลกครั้งที่สอง เราได้ข่าวว่าพวกคอมมิวนิสต์ขจรไปซุกอยู่ในนั้น อเมริการู้เข้าเอาลูกระเบิดไปทิ้งใส่ถ้ำ ลูกระเบิดถล่มปากถ้ำเป็นเหตุให้พวกคอมมิวนิสต์ตายอยู่ ณ ที่นั่นเป็นอันมาก ไม่มีใครไปรื้อออกนำสละสิ่งเวชชีวิตของคนเรานี้ หาค่าไม่ได้เสียเลย

๑๔. พรรษา ๗ จำพรรษาบ้านนาทราย (พ.ศ. ๒๔๗๒)

จนเข้าพรรษาท่านอาจารย์เสาร์ได้ให้เราไปจำพรรษาที่บ้านนาทราย พระอาจารย์ภูมิไปจำที่บ้านนาขี้รีนเพื่อฉลองศรัทธาญาติโยม พรรษานี้สุขภาพของเราไม่ดีเลย แต่เราก็ไม่ทอดয়ในการทำสมาธิเพียรภาวนาก็มั่นฐาน จนถึงขนาดพลีชีพเพื่อบูชาพระรัตนตรัยเอาเลย มั่นให้คำนึงถึงอนาคตภัยทั้งส่วนตัวและพุทธศาสนาว่า บรรพชาเพศของเราจะอยู่ตลอดไปได้หรือไม่หนอ บางทีบ้านเมืองเกิดจลาจลประเทศชาติถูก

ข้าศึกถูกราน เราอาจถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร หรือมิฉะนั้นชาตบ้านเมือง ตกไปเป็นข้าของชาติอื่น เราจะบวชอยู่ได้อย่างไร ถึงแม้จะอยู่ไปก็ไม่ สะดวกแก่การปฏิบัติธรรมวินัย เมื่อเป็นเช่นนั้นเราจะทำอย่างไร อนึ่ง เวลานี้ครูบาอาจารย์ของเรากียังมีหลายท่านหลายองค์อยู่ เมื่อท่าน เหล่านั้นแก่เฒ่าชราร่วงโรยไปหมดแล้ว ใครหนอจะเป็นผู้นำหมู่คณะ ในทางปฏิบัติศีลธรรมเล่า แสงแห่งพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าก็มี แต่จะหวั่นไหวทุกที เมื่อคิดไป ๆ ก็ทำให้ใจเศร้าสลดสังเวชทั้งตัวเองแล พุทธศาสนาคล้าย ๆ กับว่ากาลนั้นจะมาถึงเข้าในวันสองวันข้างหน้า ทำให้ใจว่าเหวี่ยงขึ้นทุกทีพอมาถึงจุดนี้ เราหวนระลึกย้อนกลับเข้ามา หาตัวเองว่า ขณะนี้สถานการณ์บ้านเมืองยังปกติดีอยู่ ครูบาอาจารย์ ผู้นำก็ยังมีอยู่พร้อม และเราก็ได้อบรมมาพอสมควรแล้ว เมื่อมีโอกาส เช่นนี้เราจะต้องรีบเร่งทำความเพียรภาวนา จนให้เข้าใจในธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้าจนพึงตนเองได้ หากจะมีอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นข้างหน้า ไม่ว่าจะเป็นส่วนตัวหรือพุทธศาสนา เราก็จะได้ไม่เสียที

พอได้อุบายอันนี้ขึ้นมามันทำให้ใจกล้าปรารถนาความเพียรอย่าง เด็ดเดี่ยว ทั้ง ๆ ที่ในพรรษานั้นเรานั่งไม่ได้ ต้องใช้อริยาบถเดินเป็น ส่วนใหญ่ ออกพรรษาแล้วได้ทราบข่าวว่าคณะท่านอาจารย์สิงห์และ พระมหาปิ่นกลับจากอุบลไปถึงขอนแก่นแล้ว เราจึงได้ไปลาท่านอาจารย์ เสาร์แล้วออกเดินทางไปเพื่อนมัสการท่านทั้งสอง พอตีในปิ่นทางราชการ ได้ประกาศไม่ให้ประชาชนนับถือฤกษ์ปีศาจให้พากันปฏิญาณตนถึง พระรัตนตรัย ทางจังหวัดจึงได้ระดมคณะของท่านอาจารย์สิงห์ให้ช่วย ปราบผีเมื่อเราไปถึงก็เลยเข้าขบวนกับท่านบ้าง

๑๖. พรรษา ๘ จำพรรษาที่บ้านพระศรี กับพระมหาปิ่น (พ.ศ. ๒๔๗๓)

เราได้พาชาวบ้านย้ายวัดจากกริมห้วยบ้านพระศรี ไปตั้งตอนกลางทุ่งริมหนองบ้านแวมอง ภายหลังท่านอาจารย์มหาปิ่นจึงได้มาร่วมจำพรรษาด้วย ในพรรษานี้พระผู้ใหญ่มีพระอาจารย์ภูมิ อาจารย์กงมาแลเรา โดยพระอาจารย์มหาปิ่นเป็นหัวหน้า ตลอดพรรษาเราได้รับการแบ่งเบาเทศนาและรับแขก ช่วยท่านเป็นประจำทุก ๆ วันพระ พระเณร และญาติโยมก็พากันตั้งใจปรารภความเพียร โดยเต็มความสามารถของตน ๆ นับว่าได้ผลเป็นที่น่าพอใจมาก บางคนภาวนาเห็นนั่นเห็นนี่ต่าง ๆ นานา จนลืมนานลืมนึกเสียด้วยการเพลินใจในการภาวนาออกพรรษาแล้วเราพร้อมด้วยอาจารย์ภูมิและคณะได้ลาท่านอาจารย์มหาปิ่นออกไปเที่ยววิเวกทางบ้านโจด หนองบัวบาน อำเภอกันทรวิชัย (โคกพระ) จังหวัดมหาสารคาม เขาได้นิมิตให้ไปพักที่หนองแข้งโรงเรียนนั่นเอง ได้เทศนาอบรมประชาชนอยู่ ณ ที่นั่นพอควร แล้วญาติโยมทางบ้านโจดหนองบัวบานไปตามกลับมา ภายหลัง ณ ที่นั่นได้กลายเป็นวัดถาวรไปแล้ว การกลับมาบ้านโจดหนองบัวบานครั้งหลังนี้ได้ไปพักที่ป่าดงข้างหนองตอกแป้น คราวนี้มีผู้คนมาอบรมก็มีภูฐานมากแลเป็นแม่ชีและชีปะขาวก็มาก ผู้ที่เข้ามาอบรมได้ผลเป็นที่อัศจรรย์ใจอย่างยิ่ง ลูกหลานผิดคำว่าร้ายกันอยู่ในบ้านโน้น ภาวนาอยู่ที่วัดก็ได้คนที่ภาวนาเป็นก็เป็นอย่างน่าอัศจรรย์ คนที่ภาวนาไม่เป็นเพียงแต่บวชกับเพื่อนไปก็มี วันหนึ่งพระภิกษุได้นิมิตแม่ชีสาวมาขอจับเท้าพระ เราได้เรียกแม่ชีมาเทศน์ ให้เห็นโทษในกามทั้งหลายว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ แล้วชี้ลงที่รูปเป็นเหตุให้ติดหลายอย่าง จนเป็นเหตุให้แม่ชีคนนั้นรู้ตัว แก่ได้พูดว่า รู้ได้อย่างไร

จวนเข้าพรรษา ทำอาจารย์สิงห์ได้สั่งให้เราไปจำพรรษาที่อำเภอลพ
ให้อาจารย์ภูมียู่แทนต่อไป

๑๗. พรรษา ๙ จำพรรษาที่อำเภอลพ (พ.ศ. ๒๔๗๔)

พรรษานี้ท่านเกตุพิชัยของเราก็ได้ไปอยู่ด้วย เรื่องการ อบรม
ญาติโยมก็เป็นไปตามปกติ ด้านความเพียรส่วนตัวและพระณเรที่อยู่อด้วย
ก็เป็นไปโดยสม่ำเสมอ มีพิเศษอยู่ที่โยมผู้หญิงคนหนึ่งแกเป็นหมอผีมี
ลูกน้องสิบกว่าคน แกเที่ยวรักษาคณป่วยเป็นอาชีพ เราได้ แนะนำให้
แกทิ้งผีเสีย แล้วมาตั้งมั่นในพระรัตนตรัย ถือผีเป็น มิฉชาติปฏิญญาไม่
เป็นบุญ ถือเอาคุณรัตนตรัยไว้เป็นสรณะจึงเป็นบุญเป็นกุศล และ
ได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกอุบาสิกา เป็นสัมมาทิฐิในพุทธศาสนาด้วย
บอกว่าของแกก็ดี เวลาผีเข้าทรงแล้วนำไปเอาทรัพย์ในดินแลกระดูก
เข้าไปในกอไผ่หนามไม่เกี่ยวเลย เราบอกแกว่าอันนั้นก็ติดอกสำหรับผู้เชื่อ
แต่ผีไม่เคยสอนให้ผู้ถือละบาปบำเพ็ญบุญและรักษาศีลเลย มีแต่จะบอก
ให้เช่นด้วยหัวหมูและเปิดไก่เท่านั้น มันสอนให้เช่นแล้วมันก็ไม่กิน แต่คน
เป็นผู้ฆ่าสัตว์แล้วเช่นผี เมื่อผีไม่กินคนก็เอามากินเสียเอง ผีไม่ต้องรับบาป
คนเป็นผู้รับบาปแล้วผีจะมาช่วยอะไรเราได้ พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว
มิได้ไปเกิดเป็นผี นิพพานแล้วทั้งคำสอนไว้สอนคนให้ละความชั่ว
บำเพ็ญแต่ความดีทั้งเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์แก่คนอื่น
แล้วพระสงฆ์นำคำสอนนั้นมาสอนพวกเรา ตามแนวที่พระพุทธเจ้า
สอนไว้ เราจึงได้รู้จักบาปบุญคุณโทษมาจนตราบเท่าทุกวันนี้มีใช้คำ
สอนของผี

แกตัดสินใจตกลงทั้งผีมาปฏิญาณตนถึงพระรัตนตรัยในคืนวันนั้น
 แกนำเอาคำสอนของเราไปปฏิบัติตามได้ผลเป็นที่น่าอัศจรรย์ คือก่อน
 นอนไหว้พระสวดมนต์แล้วนั่งก็มีภูฐานปรากฏว่าแก็เห็นเด็กสองคน
 ผู้หญิงคนหนึ่ง ผู้ชายคนหนึ่งมาโหนชิงข้าวอยู่ที่ราวมือจับกระเบื้องดำข้าว
 ที่ติดบนโถบ้านแกนั่นเอง ไม่พูดไม่ทำอะไรทั้งนั้นการเห็นครั้งนี้คล้ายกับ
 ว่าเห็นด้วยตาเปล่า แต่ขณะนั้นแก็ยังหลับตาอยู่ แก็เลยมั่นใจว่าเออผี
 มันเข้ามาหาเราไม่ได้แล้วนี่ คุณพระรัตนตรัยนี่ดีจริง สามิของแก็ก็เป็น
 หมอวิชาเหมือนกัน ถือเครื่องขนาดไม้ไหว้พระ ก่อนจะเข้าวัดต้องยกเท้า
 ขึ้นไหว้ก่อน (ขอโทษ) เมื่อถือได้เครื่องตามครูสอนจริง ๆ เหนียวทอดลอง
 ได้เลย ฟันแทงตีไม่เข้าไม่แตกจริง คืนวันนั้นแกนอนไม่หลับพอเคลิ้ม ๆ
 ทำให้สะดุ้งตื่นตกใจเหมือนกับมีอะไรมาทำให้กลัว ฉะนั้น รุ่งเช้ามาจึง
 ถามภรรยาว่า เธอไปหาอาจารย์ได้ของดีอะไร เมื่อคืนนี้ฉันนอนไม่หลับ
 ทั้งคืน ภรรยาบอกว่าอาจารย์ให้ของดีฉันมา ฉันจะพาไปหาอาจารย์
 ในที่สุดได้พากันทั้งผีมาปฏิญาณตนขอถึงพระรัตนตรัยทั้งสอง ตายาย
 นี่เป็นเหตุการณ์ในพรรษานั้น

๑๘. พรรษา ๑๐ จำพรรษาที่โคราช (พ.ศ. ๒๔๗๕)

จังหวัดนครราชสีมา พระกัมมภูฐานคณะลูกศิษย์ของท่าน
 อาจารย์มั่นไม่เคยไปกล่าวร้ายเลยแต่ไหนแต่ไรมา เพราะเคยได้ยินมาว่า
 คนในจังหวัดนี้ใจอำมหิตเหี้ยมโหดมาก กล่าวจะไม่ปลอดภัย สมเด็จพระ
 พระมหาวิรวงศ์ สมัยดำรงสมณศักดิ์เป็นพระธรรมปาโมกข์ ได้นิมนต์
 ท่านอาจารย์สิงห์ พระมหาปิ่นลงไปแล้ว พ.ต.ต. หลวงชาญนิคม ผู้กอง
 เมืองที่สองเกิดศรัทธาเลื่อมใส ได้ถวายที่ดินสร้างวัดป่าข้างห้วยรถไฟโคราช

ท่านอาจารย์สิงห์จึงได้เรียกลูกศิษย์ที่อยู่ทางขอนแก่นลงไป เราพร้อมด้วยคณะได้ออกเดินทางไปพักที่สวนของหลวงชาญฯ พาหมู่จัดเสนาสนะชั่วคราวขึ้น ซึ่งเวลานั้นท่านอาจารย์สิงห์ไปกรุงเทพฯ ยังไม่กลับ พอท่านกลับมาถึงแล้ว เราได้ไปช่วยพระอาจารย์มหาปิ่นสร้างเสนาสนะในป่าช้า ที่ ๒ แล้วได้อยู่จำพรรษา ณ ที่นั้น (วัดศรีทธาราม) พรรษานั้น มีพระผู้ใหญ่ด้วยกันหลายองค์ คือเรา อาจารย์ฝั้น อาจารย์ภูมิ อาจารย์หลุย อาจารย์กมา โดยมีท่านอาจารย์มหาปิ่นเป็นหัวหน้าพรรษานี้เราและอาจารย์ฝั้นได้รับการช่วยเหลือท่านอาจารย์มหาปิ่นรับแขกและเทศนาอบรมญาติโยมตลอดพรรษา ปีเดียวเกิดมีวัดป่าพระกัมมัฏฐานขึ้นสองวัดเป็นปฐมฤกษ์ของเมืองโคราช และเป็นปีประวัติศาสตร์ของประเทศไทย โดยการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นประชาธิปไตย

ออกพรรษาแล้ว เราพร้อมด้วยคณะออกเที่ยววิเวกไปทางอำเภอกะโทก กิ่งฉะ แล้วย้อนกลับมาที่อำเภอกะโทกอีก ได้พานายอำเภอบุนอำนาจ สร้างที่พักสงฆ์ขึ้น ณ ดอนตึกลี แต่ยังไม่เรียบร้อยดี มีเหตุจำเป็นต้องกลับมาจำพรรษาที่ อำเภอบำบ่อ จังหวัดหนองคาย ในพรรษานั้นได้ทราบว่าท่านอาจารย์สิงห์ให้อาจารย์สีไปอยู่พรรษาแทนที่อำเภอกะโทก

๑๘.๑ ความปริวิตกที่ไม่เป็นธรรม

ในขณะที่เราได้พาหมู่เพื่อนจัดเสนาสนะอยู่ที่วัดป่าสาวันนั้น อากาศมันร้อนเป็นบ้าเลย เราไม่ชอบอากาศร้อน แต่กัดฟันอดทนต่อสู้ทำความเพียรไม่ท้อถอย สติที่เราอบรมดีแล้วสงบอยู่ตลอดเวลาวันและกลางคืนนั้น บางครั้งก็รวมเข้าภวังค์แล้วก็หายไปเลยเป็นเวลานานนับชั่วโมงก็มี แล้วไม่ทำให้เกิดปัญญาอะไรเลย

เราพยายามแก้ด้วยตนเองแต่ให้ผู้อื่นช่วยแก้เป็นเวลานานก็ไม่เป็นผลสำเร็จ มาคราวนี้เราแก้ได้แล้วด้วยตนเองนั่นคือ คอยจับจิตที่มันจะรวมเข้าเป็นภวังค์ ซึ่งมีอาการเปลว ๆ สติ แล้วน้อมส่งไปยินดีในความสงบสุขจนเปลวสติแล้วก็รวมเข้าสู่ภวังค์ เมื่อเราจับตรงที่มันกำลังเปลว ๆ น้อมไปหาความสงบสุขอันละเอียดนั้นแล้วรีบตั้งสติให้แข็งแรงปรารถนาธรรมที่หายาบ ๆ เฟ่งพิจารณาออก ๆ อย่าให้เข้าไปหาความสงบสุขได้ก็จะหายทันที พุดง่าย ๆ ว่าอย่าให้จิตรวมได้ ให้เฟ่งพิจารณาอยู่เฉพาะภายในแห่งเดียว อาการอย่างนี้เราเป็นมาตั้งแต่ออกป่าครั้งแรก ฟังมาแก้ตนเองได้ ถ้าจะคิดรวมเวลาประมาณถึง ๑๐ กว่าปี เราหัดได้ถึงขนาดนั้นแล้วเมื่ออารมณ์มากกระทบเข้าจิตของเราก็ยังหวั่นไหวได้ ผู้ปฏิบัติบางคนแม้แต่ความสงบสุขของจิตก็ยังไม่ทราบเสียเลย เมื่อมีอารมณ์กระทบเข้าแล้วจะเป็นอย่างไรกัน

เกิดความสงสัยในธรรมวินัยขึ้นมาว่า ความบริสุทธิ์มรรคผลนิพพาน อันสุดยอดในพุทธศาสนานี้เห็นจะไม่มีเสียแล้วกระมัง คงยังจะเหลือแต่ฉันทามสมาบัติอันเป็นโลกีย์เท่านั้นเอง แต่เราก็ปรารถนาความเพียรไม่ทอดทิ้ง ๆ ที่อากาศร้อนแทบเป็นบ้าตาย

วันหนึ่งจิตรวมอย่างน่าประหลาดใจ คือรวมใหญ่เข้าสว่างอยู่คนเดียว แล้วมีความรู้ชัดเจนจนสว่างจ้าอยู่ ณ ที่เดียวจะพิจารณาอะไร ๆ หรือมองดูในแง่ไหนในธรรมทั้งปวงก็หมดความสงสัยสงสัยในธรรมวินัยนี้ทั้งหมด คล้าย ๆ กับว่าเรานี้ถึงที่สุดแห่งธรรมทั้งปวงแล้วแต่เราก็มิได้สนใจในเรื่องนั้น มีแต่ตั้งใจไว้ว่า ไฉนหนอเราจะชำระใจของเราให้บริสุทธิ์หมดจด เราทำได้ขนาดนี้แล้วจะมีอะไรเล่าดำเนินอย่างไรต่อไปอีก เมื่อมีโอกาสจึงเข้าไปศึกษากับท่าน

อาจารย์สิงห์ ท่านแนะนำให้เราพิจารณาอสุภะเข้าให้มาก เพิ่งให้จนเป็นของเน่าเปื่อยแล้วกลายเป็นธาตุสี่ในที่สุด เราได้สวดขึ้นด้วยความสงสัยว่า ก็เมื่อจิตมันวางรูปยังเหลือแต่นาม แล้วจะกลับมามีอายตูปอีก มันจะไม่เป็นของหายาไปหรือ แหมตอนนี้ท่านทำเสียงดังมาก หาวว่าเราอดมรรคอดผลเอาเสียเลย ความจริงนับตั้งแต่ออกปฏิบัติมาเราไม่มีความชำนาญในการพิจารณาอสุภะจริง ๆ อะไรวะ ก็กำหนดเอาที่จิตเลยโดยเข้าใจเอาเองว่า กิเลสเกิดที่จิต เมื่อจิตไม่ส่งสายวุ่นวายสงบดีแล้ว สิ่งอื่นใด ๆ มันก็บริสุทธิ์ไปหมด เมื่อเราสวดแทรกขึ้นด้วยความสงสัยเท่านั้น เป็นเหตุให้ท่านขึ้นเสียงดังตามอุดมคตินิสัยของท่านอย่างนั้นแล้วจะอย่างไร เราก็นั่งนิ่งขมิ้มอยู่ในใจแต่เพียงผู้เดียว โดยคิดว่ามติของท่านทำไมไม่ตรงตามความคิดเห็นของเราเสียนี้กระไร เรื่องนี้อย่างไรเสียนอกจากท่านอาจารย์มันแล้วเราคงไม่มีที่พึ่งแน่

สักพักใหญ่เสียงของท่านเบาลงแล้วหันมาถามเราว่า ยังไง เราก็ยังยืนกรานว่า ยังไม่เห็นด้วย ที่ว่ากระผมมาอดมรรคผลนั้นขออย่าได้สงสัยเลยครับ ที่ว่ากระผมเคารพนับถือครูบาอาจารย์ด้วยความบริสุทธิ์ใจจริง ๆ ที่มาเปิดเผยความเห็นและความจริงใจในครั้งนี้ก็เพราะหมดหนทางจริง ๆ ว่า อาการของจิตอย่างนี้พึ่งได้ประสบเป็นครั้งแรก ก็ไม่ทราบว่าจะถูกหรือผิดแล้วจะแก้ไขหรือดำเนินการอย่างไรต่อไปอีก กระผมไม่ถือโกรธครูบาอาจารย์ หากท่านยังมีอุปายอะไรอีกที่จะแก้ไขความข้องใจของกระผมได้ กรุณาโปรดได้เมตตาให้เต็มที่เลยครับแล้วท่านปลอบใจว่า ค่อยทำค่อยไปนั่นแหละ มันหากจะเป็นไปแหมวันนั้นใจเลยหมดที่พึ่งเอาเสียจริง ๆ ไม่มีความเยื่อใยอาลัยในหมู่คณะเสียเลย ตามปกติท่านอาจารย์ไม่ยอมให้หมู่คณะแตกแยกกัน ยอากให้ช่วยกันเผยแพร่พระศาสนาในจังหวัดนี้ แต่เรา

อยากปลิกตัวหาวิเวกมานานแล้ว ตั้งแต่ได้พบเพื่อนเมื่ออยู่ขอนแก่น เพราะรู้ตัวดีว่าความเพียรและอุบายของเรายังอ่อนพยายามจะปลิกตัวอยู่เรื่อยมา โดยมีให้ครูบา-อาจารย์และหมู่เพื่อนสงสัยว่าเราไม่ชอบหมู่ แต่ก็ไม่สำเร็จสักทีคราวนี้ออกพรรษาแล้วจึงได้โอกาส

๑๙. พรรษา ๑๑ จำพรรษาที่วัดอรุณวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย (พ.ศ. ๒๔๗๖)

ในพรรษานี้ เราเตรียมพร้อมที่จะไปตามท่านอาจารย์มั่นที่จังหวัดเชียงใหม่ ตลอดพรรษาเราปรารภความเพียรและอุบายแนวเดิม ที่ใ้ช้อยู่วัดป่าสาละวัน โคราชแล้วก็ยึดเหนี่ยวเอาท่านอาจารย์มั่นมาเป็นเครื่องเร่งเร้าทำความเพียร แต่จิตก็ไม่ละเอียดเหมือนเดิม เมื่อออกพรรษา จึงปรารภกับท่านอ่อนสี* (พระครูศีลขันธสังวร) ว่าผมจะไปตามท่านอาจารย์มั่น ที่จังหวัดเชียงใหม่ท่านจะไปด้วยผมไหม ถ้าจะไปด้วยผมขอติกาไว้ก่อนว่า

(๑) การไปอย่าได้บั่นถึงความทุกข์ลำบากต่าง ๆ เป็นต้นว่า การเดินทาง อาหาร ที่อยู่อาศัย แม้ที่สุดถ้าอาพาธ เราสงเคราะห์กันจนสุดความสามารถแล้วตายเป็นตายกัน

(๒) เมื่อคิดถึงบ้าน หรือหมู่คณะ มีบิดามารดา เป็นต้นจะไม่ยอมนำส่ง

* พระครูศีลขันธสังวร (อ่อนสี สุขโมโห)

(๓) ต้องเป็นผู้ยอมสละตายในทุกที่ทุกสถาน ไม่ว่าจะ
เพราะกรณีใด

ถ้าท่านตัดสินใจจะทำตามกติกาทั้ง ๓ ข้อนี้ได้
จึงไป ถ้ายังไม่สามารถทำตามได้ก็อย่าไปเลยท่านจะเสียใจภายหลัง
และก็จะเป็นเรื่องทำให้ผมเป็นทุกข์อีกด้วย

ท่านบอกว่า ผมชอบใจผมขอไปด้วย ยังมีโยมอีกคนหนึ่งบวช
เป็นชีปะขาวขอร่วมเดินทางไปกับเรา

พวกเราได้ลงเรือยนต์จากนครเวียงจันทน์ ทวนกระแสน้ำขึ้นไป
นครหลวงพระบาง พักแรมคืนตามบ้านบ้าง กลางหาดทรายบ้าง
สามคืนสี่วันจึงถึงนครหลวงพระบาง ตามระยะทางสองข้างริมแม่น้ำโขง
เราชมวิวัฒธรรมชาติอากาศเยือกเย็น ทำให้ใจเราริเวกวิงวอนมีความสุขมาก
ประกอบกับคนโดยสารถน้อยเขาพากันนอนหลับหมด ยังคงเหลือแต่กับตัน
กับลูกเรือไม่กี่คนภาพทิวทัศน์อันปราศจากหมู่บ้านมีแต่ป่าดงพงไพรและ
ชะงอกหินที่ยื่นออกมาคลุมแม่น้ำ ทั้งบางที่มีสัตว์ เช่น ลิง ค่าง
กระโดดโลดโผนได้เข้าหยอกกันสนุกตามประสาสัตว์ พอเรือเข้าไปใกล้
ต่างก็จับกลุ่มชุมนุมกันมองดูพวกเรา ภาพอันนั้นทุกวันนี้เราเข้าใจว่าจะ
หาดูได้ยาก เราอนุสรณ์ถึงภาพอันนั้นแล้วทุกวันนี้ก็ยังวิเวกใจอยู่เลย
พวกเราถึงนครหลวงพระบางแล้ว ได้ขอเข้าไปพักที่วัดใหม่ใกล้กับ
พระราชวังพระเจ้ามหาชีวิต ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบาง อันเป็นมิ่งขวัญ
ของชาวนครหลวงพระบาง พอดีเป็นวันที่อัศจรรย์เหลือท่านทรงฉลองแทน
พระบางอีกด้วย นับว่าเป็นโชคดีของพวกเราที่จะได้ชมประเพณีการ
ทำบุญของชาวนครหลวงพระบาง แต่เราจะไม่ขอกล่าวในที่นี้ หลังจาก
ฉลองแทนพระบางเสร็จแล้ว เราขอลาท่านสมภารไปพักวัดหนองสระแก้ว
ซึ่งอยู่บนภูเขาคนละฟากฝั่งแม่น้ำโขงตรงกันข้ามกับนครหลวงพระบาง

เพื่อรอเรือที่จะขึ้นไปอำเภอเชียงแสนจังหวัดเชียงราย พวกเรารออยู่ ๔ คืน จึงได้ลงเรือขึ้นไปอำเภอเชียงแสน ระยะทางก็สี่คืนเท่ากับลง เรือมานครเวียงจันทน์พวกเราพักอยู่ที่อำเภอเชียงแสน ๔-๕ คืน จึงได้ เดินทางไปเชียงราย ลำปาง แล้วได้อยู่ที่สวนของแขกพระบาทตากผ้า ปากทางจะเข้าเขา เวลานั้นปะขาวที่ไปด้วยป่วยไม่มีไข้ แต่เมื่อยอ่อนเพลีย น้ำปัสสาวะขุ่นแดงคล้ายกับน้ำล้างเนื้อ พวกเราไกลหมอ ใ้ชาย พระพุทธเจ้ารักษากันเอง กล่าวคือให้เธอฉันน้ำมูตรของตนเองทั้ง ๆ ที่มีสีแดงร่ำ ๆ นั้น พอถ่ายออกมาอุ่น ก็ดื่มเข้าไปเลย แหมวิเศษจริง ดื่มอยู่ไม่ถึง ๑๐ วัน หายเป็นปกติเลย หลังจากนั้นพวกเราออกเดินทาง ด้วยเท้าเปล่า ได้ระยะทางราว ๓๕ กิโลเมตร ต่อจากนั้นขึ้นรถบ้าง เดินบ้าง ถึงลำพูน เชียงใหม่ เมื่อเข้าไปที่วัดเจดีย์หลวง สืบถามดู เรื่องราวของท่านอาจารย์มันก็ไม่ค่อยได้ความ มิน่าข้าพระบางองค์ยัง พุดเป็นอาการดูถูกเหยียดหยามท่านเสียด้วยซ้ำไป

๑๙.๑ ชีวิตผจญภัยในสมณเพศ

เราขอภัยท่านผู้อ่านทั้งหลายสักเล็กน้อย ในการที่จะเล่าเรื่อง ชีวิตผจญภัยในสมณเพศนี้ ดูจะหาสาระอันใดมิได้ และเมื่อกล่าวไปก็ เป็นที่อับอายขายหน้าตนเอง หากจะไม่กล่าวหรือชีวประวัติก็จะไม่ สมบูรณ์

อดีตกาลเเล ขณะเมื่อเราพักอยู่ที่วัดเจดีย์หลวงเชียงใหม่ นั้น รู้สึกว่าสุขภาพของเราสมบูรณ์ดี ซึ่งไม่เคยมีมาแต่กาลก่อนเลย เห็นจะ เพราะเราชอบอากาศเย็นก็ได้ เราได้ถ่ายภาพเป็นอนุสรณ์ หลังจากนั้นมา สองวันเราได้ไปรับภาพที่ร้านด้วยตนเอง ขณะที่เราเอาภาพมาดูอยู่นั่นเอง

มีผู้หญิงคนหนึ่งไม่ทราบว่าเป็นคนชนิดไหนเดินมาข้างหลังแล้วพูดว่า **คุณพี่ขา ดิฉันขอสักแผ่นบ้าง** พร้อมทั้งแสดงกิริยาส่อไปทางยั่วยุ เราได้ยินเสียงดังนั้นก็ตกใจ เพราะเราเพิ่งมาไม่รู้จักระหว่างใครทั้งนั้น พอมองไปดูอาการ ดังนั้นเราจึงกระทำปฏิกิริยาที่ตรงกันข้าม แล้วเขาก็หันกลับหลบหน้าหนีไป

หลังจากได้ฟังคำพูดและเห็นอาการกิริยาของเขานั้นแล้ว เหมือนกับได้รับฟังธรรมเทศนาอันยิ่งใหญ่ เราจึงมาจินตนาการถึงเรื่องของมาตุคามอย่างกว้างขวาง ซึ่งกิริยาในทำนองนี้ของมาตุคามเราได้พบเห็นมามากต่อมากแล้ว แต่หากเราไม่สนใจเพราะเรามุ่งมั่นอยู่แต่ในธรรมวินัยคำสอนของพระพุทธเจ้าเห็นมาตุคามเป็นภัยของพรหมจรรย์อย่างเดียว เมื่อมาประสบเหตุการณ์ครั้งนี้เข้า จึงเป็นเหตุให้เราทบทวนย้อนหลังกลับไปถึงเหตุการณ์ในอดีตเป็นตอน ๆ ไป คือ มีผู้หญิงคนหนึ่งซึ่งเราก็นับถือเขาว่าเป็นผู้มีจิตศรัทธาแลเขาก็มีอายุมากพอสมควร เราได้หัดให้เขาอบรมภาวนาตามวิธีของเราดังได้เคยอบรมคนอื่น ๆ มาแล้ว ทีหลังเขาบอกว่า ถ้ามาอยู่ใกล้ ๆ เราจิตค่อยหายกลุ้มหน้อย บางทีห่มมาอยู่ด้วยเรามาก ๆ เขาก็มานั่งอยู่ด้วยเป็นเวลานาน ๆ ตอนนี่เรารู้เล่ห์ของเขาแล้ว เราได้สอนให้เขาแก้จิตด้วยวิธีภาวนาแต่ก็ไม่ได้ผล เราใช้วิธีพูดขู่และกล่าวคำหนัก ๆ เพื่อให้เขาเกรงก็ไม่ได้ผลอีก วันหนึ่งเป็นเวลาจวนจะค่ำโพล้เพล้ เขาได้ผลุนผลันขึ้นไปบนกุฏิของเรา เราจะห้ามอย่างไร ๆ ก็ไม่เชื่อ ขึ้นไปแล้วนั่งซิมไม่พูดอะไร เราได้เรียกให้ญาติของเขามากระชากแขนลงไปเขาโกรธใหญ่ ตอนเช้าเรากำลังเดินจงกรมอยู่ เขาได้เดินตรงขึ้นมาหาเราแล้วยืนอยู่ในที่ไม้อีกเล็กน้อยแล้วตะโกนใส่เราบอกว่า “สอนกัมมัฏฐานทำไมแบบนี้ สอนให้คนเป็นบ้า อาจารย์ไหน ๆ ก็ไม่พ้นจากกามกิเลส” ว่าแล้วก็หันหลัง

กลับไปเราเห็นแล้วไม่สบายใจเลย ญาติของเขาได้เอาไปที่โรงพยาบาล หมอตรวจดูแล้วก็บอกว่าไม่มีอะไร ต่อจากนั้นก็ได้ไปอยู่ในสำนักชีอีกแห่งหนึ่งซึ่งเขาเคยสนิทคุ้นเคยมาแต่เมื่อก่อน สามเดือนล่วงไปแล้วเขาจึงได้กลับมาหาเราอีก ตอนนี้อ่านก็รู้สึกความผิดของตัวเอง ได้มาสารภาพรับผิดโดยคิดว่า**“เรามีมหานิยม ได้ทำให้เขาหลงรักเรา”** แล้วเขาก็ได้ขอขมาโทษเราไปแล้ว เป็นอันจบเรื่องทีหนึ่ง

เรื่องที่สองหลังจากนั้นอีกนาน เราได้อบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนไปตามชนบทในที่ต่าง ๆ โดยความเมตตา ปรรณาดิด้วยความจริงใจ ไม่เห็นแก่ความลำบากตรากตรำ ตอนกลางคืนบางทีเราอบรมสั่งสอนเขาสองยามสามยามเราก็ก็นอนได้ โดยเฉพาะสงสารผู้หญิงที่ยังสาว ๆ ไม่มีพันธะอะไร อยากให้เขาเห็นทุกข์ในภาวะเพศของตน แล้วรักษาศีลพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์เมื่อตายแล้วเกิดใหม่จะได้พ้นจากภาวะเดิม หรือเกิดเป็นผู้ชายแล้วจะได้บวชเป็นพระเนรต่อไป ความนึกคิดอันโง่ ๆ ของเรานี้ได้มีต่อสตรีเพศทั่วไป มิใช่เฉพาะคนนั้นคนนี้ ความเมตตานี้ได้กลายเป็นมหานิยมไปโดยเราหาได้รู้ตัวไม่ กล่าวคือมีผู้คนนิมนต์บิณฑบาตเรามาก จนมีผู้หญิงผู้ชายทั้งหนุ่มแก่แลเป็นสาวมาบวชอยู่ปากกับเราด้วยเป็นอันมาก ซึ่งบางคนภาวานาก็ได้ผลเป็นที่น่าอัศจรรย์ประจักษ์แก่ตนเองและหมู่คณะด้วย **แต่ผู้ที่ภาวานาไม่เป็นนั้นขึ้นมาทำเหตุกลับมาสร้างกิเลสให้หนักขึ้น** วันหนึ่งเรามีธุระต้องจากที่นั่นไป มีแม่ชีคนหนึ่งมาขอติดตามไปด้วย เราได้ห้ามแล้วก็ออกเดินทางไป หลังจากนั้นแม่ชีคนนั้นนั่งเซ่อไปเลยไม่พูดอะไรทั้งหมด ใครจะถามอย่างไร ๆ ก็ไม่พูดมีแต่ ยิ้ม ๆ อย่างเดียว เราไปเสียหลายวัน พอกลับมาเห็นอาการอย่างนั้น เราพยายามพูดคำหนัก ๆ ให้แก่โอรธ เพื่อให้ลืมอารมณ์เดิม แก่ก็ยิ้ม อยู่อย่างนั้น เราใช้วิธีทางศาสนาช่วยก็ไม่ได้ผล เราจึงใช้ให้คนนำไปส่งญาติ ๆ ของเขา

ตอนนี้เราไม่สนใจอะไรมาก คิดได้แต่ว่า เหตุทั้งหลายนี้เกิดจากความ
ใคร่ในกามเท่านั้น

หลังจากนั้นเราได้อบรมศีลธรรมแก่พุทธศาสนิกชนด้วยความ
เมตตาปรารถนาเป็นทุนมาโดยลำดับ เรื่องภัยอันตรายแก่พรหมจรรย์
ของเรา เล็ก ๆ น้อย ๆ โดยทำนองนี้เราได้ผ่านมามากแต่เราไม่สนใจ
และไม่คิดว่าจะเป็นไปได้ ทั้งในใจก็ละอายต่อเหตุการณ์เช่นนี้มากเสีย
ด้วย จึงไม่ขอกเล่า

จะกล่าวถึงเหตุการณ์อันน่าหวาดกลัวเสียที่สุดในชีวิตพรหมจรรย์
คือเมื่อครั้งเราเข้ามาในเพศบรรพชิตใหม่ ๆ ปกติกลางคืนเวลาว่าง
บางทีเราก็ก้าวออกไปเยี่ยมบรรดาโยมซึ่งเคยอุปัฏฐากคำจุนเรามา มาวันหนึ่ง
พอเราขึ้นไปบนบ้านของโยมผู้หนึ่งแกออกมาปิดประตูเลย เราตกใจ
เวลานั้นแกอยู่กับลูกเล็ก ๆ คนหนึ่ง แล้วเราก็กเริ่มสนทนากันในเรื่อง
ต่าง ๆ ตามประสาของคนนับถือกัน แต่ไหนแต่ไรมาไปทีไรแกมักถาม
เสมอว่า เราอยากสึกไหม เราคนใจซื่อแล้วก็ซ้าขาย จะบอกทุกครั้งว่าไม่
แล้วก็พูดเรื่องธรรมะธรรมโมเรื่อยไป มาคราวนี้ก็เช่นกันแกถามอย่าง
เดิมแล้วแกยังคุยถึงเรื่องอดีตของแกว่า เมื่อก่อนแต่งงานมีพระมารักมา
ชอบแกแต่ไม่ได้แต่งงานกัน สามิคนปัจจุบันแต่งงานกันเพราะญาติทั้ง
สองฝ่ายเห็นชอบด้วยกันแล้วจัดการให้ แล้วก็อยู่กันไปอย่างนั้นแหละ
ไม่ทราบว่าจะแตกร้างกันเมื่อไร เราก็นั่งฟังเฉย ๆ โดยถือว่าคนคุ้นเคย
กันพูดกันโดยความสุจริตใจ

แต่แปลกที่กิริยาของแกมีกระเถิบเข้ามาใกล้ทุกที แสงใต้หรีจวน
จะดับไม่ดับเหล่ บอกให้เขี่ยแกก็ยั้ม ๆ เฉย ๆ (สมัยจุได้) เราชักใจไม่
ดีแลร่อนด้วยความใคร่ขึ้นมาบ้าง แลความกลัวบาปพร้อมทั้งกลัวคนจะรู้
เข้าก็มาก ในขณะนั้นถึงแม้จะให้เราพูดเวลานี้เราก็กพูดอะไรไม่ถูกเลย

มันดีไปหมด ถึงตัวแเองเท่าที่สังเกตดูก็เป็นอันมาก ๆ ทีเดียว ดูสีหน้าแล้วเกือบจะไม่มีสติเอาเสียเลย แทนไม่ไหวต้องลุกออกไปข้างนอกดื่มน้ำเอาน้ำลูบหน้า แล้วจึงกลับเข้ามาใหม่ตั้งหลายหน แต่กลับเข้ามาทีไร นั่งใกล้ชิดเราทุกที เราใจไม่ดี มันงไปหมด ทำให้เราหงุดหงิดรำคาญจึงลากลับวัด ที่ไหนได้มองดูเด็กที่ไปด้วยนั่งฟังผ้าหลังแล้ว แกล้งร้องให้เรานอนพักที่บ้านด้วยเข้าจึงกลับ เรายิ่งงใหญ่พร้อมด้วยความกระดากใจเอามาก ๆ ทีเดียว เราบอให้ปลุกเด็ก ครั้งที่สองจึงยอม เด็กตื่นแล้ว เราสองคนกับเด็กเดินลงบันไดบ้านด้วยความมึนงแลละอายแก่ใจตนเองมากกลัวหมู่เพื่อนแลครูบาอาจารย์จะรู้เข้าด้วยถึงวัดราวเที่ยงคืนแล้วปรารภถึงเรื่องนั้นว่า อะไรรนอ ๆ ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น นอนไม่หลับจนสว่าง เป็นอันว่าเราตลอดตลอดภัยพ้นอันตรายมาได้อย่างปาฏิหาริย์

เรื่องทั้งหลายเหล่านี้ในอดีตที่เราเล่ามาทั้งหมดนั้นเกิดจากผู้หญิงสาวที่เราไม่เคยรู้จักหน้าตาเขามาก่อนเลย ซึ่งเดินเข้ามาขอรูปภาพของเราในวันนั้นเท่ากับเทศนาให้เราฟังแท้ ๆ อ้อเล่าที่เหลี่ยมของหญิงทั้งหลายผู้ยังหลงมัวเมาอยู่ในกามโลกีย์ในโลกนี้เป็นอย่างนี้แลหนอ เราจึงขอขอบพระคุณเขาไว้เป็นอย่างมาก ณ โอกาสนี้ด้วย เรื่องแรกที่ยกมาเล่านั้นเกิดขึ้นเหมือนเราได้ฟังเทศน์เขา จึงไม่มีแปลกอะไร สองเรื่องหลังต่อไปนั้นจะเป็นเพราะเราไม่สนใจเรื่องโลกีย์วิสัย หรืออีกทีเขาเรียกกันว่าโง่ก็ได้ แต่เรายอมเป็นคนโง่ในเรื่องพรรคนั้นแล้ว จึงยอมสละชีวิตออกบวช แล้วก็บวชอย่างชนิดที่ยอมถวายชีวิต เพื่อบูชาพระพุทธศาสนาเอาจริง ๆ ด้วย อนึ่ง หากเราไม่โง่เช่นนั้นก็ดี หรือบุญกุศลของเราไม่ช่วยค้ำจุนไว้ก็ดี และเราไม่ยอมสละชีวิตเพื่อบูชาพระศาสนาก็ดี ป่านนี้ตัวของเราคงจะเป็นมูลเหี่ยวมูลกาไปแล้วแต่นานก็ได้

เมื่อเราได้อนุสรณ์ถึงเหตุการณ์ที่ได้ผ่านพ้นอันตรายมาอย่างน่าหวาดเสียว ทำให้เราเกิดความบໍลืมิปีติมิไจจนทำให้ร่างกายสั่นสะท้านอยู่หลายวัน แม้หลังจากนั้นแล้วเมื่อเราปรารภถึงเรื่องนั้นขึ้นมาทีไร ก็เกิดปีติขึ้นมาเช่นเคยตลอดกาลเวลาเกือบยี่สิบปีทีเดียว เราละอายแก่ใจมาก ไม่อยากจะพูดเลยว่ามาตุคามเป็นภัยอันตรายแก่พรหมจรรย์ เพราะมารดาของเราก็เป็นหญิง และพุทธศาสนาที่เราซุกหัวฟุ้งร่่มเงาอยู่ในขณะนี้ โดยมากก็อาศัยผู้หญิงค้ำจุนไว้แต่ ๆ ถึงสมัยพุทธกาลนางวิสาขาก็มีนามกระเดื่องเลื่องลือว่าเป็นมหาอุบาสิกาในพระพุทธรศาสนาคนหนึ่ง แต่ถึงกระนั้นเมื่อพระพุทธรองค์จะเตือนพระสาวกให้ระวังสังวรในพรหมจรรย์แล้ว ก็เตือนให้ระวังสังวรในเพศตรงข้ามโดยส่วนมาก เช่นในปัจฉิมโอวาทคราตรัสตอบคำถามของพระอานนทที่เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อสตรีเพศหลังจากพระองค์ปรินิพพานแล้ว “การที่ไม่ได้เห็นไม่ได้ยินนั้นแลดี หากจะมีการได้เห็นได้ยิน ก็อย่าทำความสนิทแลพูดคุยด้วย หากจำเป็นจะต้องพูดคุยด้วยแล้ว ก็จงสำรวมใจไว้ให้ดี” ดังนั้นเป็นต้น ส่วนสตรีเพศเล่าผู้จะอบรมใจของตนให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ก็มาปรารภบุรุษเพศที่ตรงกันข้ามอันเป็นอริฏฐารมณ์จนให้เห็นโทษแล้วเบื่อหน่ายเหมือนกัน ดังเรื่องนางอุบลวรรณาเถรีภิกษณีกล่าวตอนหนึ่งใจความว่า “เราเห็นโทษในกามทั้งหลาย เมื่อกามเข้าไปกลุ่มรุมอยู่ในหัวใจของคนใดแล้วย่อมทำให้บอดให้มีผิด แม้บิดาก็สามารถสังวาสกับบุตรสาวของตนได้”

เป็นอันสรุปได้ว่า ภัยอันตรายที่ร้ายกาจของพรหมจรรย์ตัวสำคัญตัวหนึ่งคือ กามโลกีย์ แต่มิได้หมายเอาเพศตรงข้ามแต่อย่างเดียว เพราะมนุษย์สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในกามภูมินี้ย่อมเกิดจากบิดามารดาสองคนจึงเกิด ฉะนั้นใคร ๆ จะทำอย่างไร

ก็ต้องหนีไม่พ้นเพศตรงข้ามอยู่ดี ๆ นี่เอง แต่ผู้จะไปให้พ้นจากกามทั้งหลาย ต้องยกเอากามมาเป็นเหตุมาเป็นเครื่องปรารภทั้งนั้น โดยเฉพาะก็คือเพศตรงข้าม อันเป็นวัตถุที่ตั้งเครื่องหมายของกามราคะ เพราะความใคร่ความกำหนัดเป็นนามธรรมซึ่งมีอยู่แล้วในจิตของทุก ๆ คนเมื่อมันเกิดขึ้นแล้วก็ต้องเพ่งลงไปในรูปแบบให้เป็นเครื่องหมายแล้วก็ยึดเอาเป็นอารมณ์ อนึ่ง รูปธรรมที่จิตไปเพ่งเล็งอยู่นั้น ก็มีพร้อมที่จะสนองความใคร่ความกำหนัดทุกประการ เป็นต้นว่า รูป-เพศ-สี-สัณฐาน-กิริยา-มารยาท และวาจา

ฉะนั้น เพศที่ตรงกันข้ามก็ดี หรือวัตถุกามทั้งหลายก็ดีจึงได้ชื่อว่าเป็นของมีอุปการะแก่ผู้ซึ่งเห็นโทษในกามทั้งหลายแล้วจะหาตนให้พ้นจากกามโลกนี้ได้เป็นอย่างดี ถ้าหาไม่แล้วพระธรรมวินัย พุทธบัญญัติ หรือการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานทั้งหลาย ตลอดถึงอุบายและปัญญาทั้งปวง ก็จะไร้ค่าหาประโยชน์มิได้

มนุษย์สัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในกามภพนี้ ทุกคนจำจะต้องต่อสู้กับภัยอันตรายพรรคนี้อย่างถึงกันทั้งนั้น ไม่ว่าผู้อยู่ในสมณเพศหรือฆราวาส อย่างน้อยถึงจะไม่มีอาวุธทันสมัย ก็ต้องใช้อาวุธที่บิดามารดาบั่นให้ (คือกำปั้น) ต่อสู้ ผู้ใดไม่ลุกขึ้นทำการต่อสู้ผู้นั้นได้ชื่อว่าเป็นผู้ไร้สาระในชีวิตที่เกิดมา แต่ยุทธวิธีของสมณะกับของฆราวาสมีผิดแผกกันอยู่ที่ตรง สมณะต่อสู้เพื่อชิงชัย ฆราวาสต่อสู้เพื่อปราภัย ผู้ไม่ต่อสู้เสียเลย คือผู้ที่เฝ้าทั้งเป็น ๆ เรื่องทั้งหมดนี้ก็เพื่อเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้บวชเพื่อรักษาซึ่งพรหมจรรย์ อันจะสืบศาสนาของพระพุทธเจ้าต่อไป อันมาตุคามเป็นภัยแก่พรหมจรรย์อย่างมหันต์ แต่ก็มีคุณอนันต์แก่พระศาสนาเท่ากัน เพราะมาตุคามเป็นเรือนร่างที่เกิดของพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย และ

ยังเป็นที่ปรารถนาให้เกิดธรรมของท่านเหล่านั้นด้วย ในทัศนะของเราแล้ว ภิคุผู้ล่วงละเมิดในพระวินัยที่น่าเกลียดที่สุด คือสิกขาบทที่เกี่ยวข้องด้วยรูปียะ เรื่องความรัก ๆ ไคร่ ๆ ที่เรียกว่ากามโลภียะนี้นับประสาอะไรแต่สมณะผู้ละกามทั้งหลายแล้วออกบวช แม้แต่ฆราวาสผู้หมกมุ่นข้องใจอยู่ในกามคุณ ๕ แท้ ๆ หากผู้ใดไปปรารถนาหรือแสดงปฏิภิกิริยาออกมาในที่ประชุมผู้ดีแล้ว เขาถือกันว่าเป็นคนเลว

เราได้นำท่านผู้อ่านเข้าบุกป่าฝ่าภัยอันตรายที่ร้ายแรงมาจนอ่อนเพลียแล้ว บัดนี้ขอวกเข้ารายการติดตามท่านอาจารย์มันต่อไป

๑๙.๒ ตามท่านพระอาจารย์มันเข้าเขตพม่า (พ.ศ. ๒๔๗๖)

พวกเราพากันพักอยู่วัดเจติยंहलग ๒-๓ คืน แล้วก็ลาสมภารท่านออกเดินทางเพื่อตามหาท่านอาจารย์มันต่อไป เมื่อสืบถามดูตามสำนัก ต่าง ๆ ที่ท่านเคยพักอาศัยไม่ได้เรื่องแล้วเพื่อให้สิ้นความสงสัย พวกเราจึงตัดสินใจเดินทางออกนอกประเทศ เข้าเขตพม่าไปทางเมืองหางเมืองต่วนหมอกใหม่รางเครือ ขึ้นไปถึงผาฮังฮัง (รังรุ้ง) ติดเขตเมืองปั่นแม่น้ำสาละวินแต่ก็ผิดหวัง ไม่ปรากฏรู้แว่วว่าท่านจะไปทางนั้น พวกเราทนหนาวไม่ไหว พักอยู่ด้วยชาวเขาเผ่าปะหล่อง ๒ คืน แล้วก็กลับลงมา หนาวอะไรถึงขนาดนี้เดือนมินา-เมษาแท้ ๆ นอนกองไฟตลอดกลางวันกลางคืนเลย หากเป็นฤดูหนาวหรือปีที่หนาวจัดแล้ว จะหนาวไหนกัน เหตุที่ท่านอาจารย์มันจะหนีเข้าป่า เนื่องด้วยเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันโท จันทร) นับถือท่านอาจารย์มันมาก เมื่อท่านเห็นว่าจะมีชีวิตอยู่ไม่รอดแล้วพร้อมทั้งขณะนั้นพระผู้ใหญ่ผู้ซึ่งสมควรจะครองวัดเจติยंहलगไม่มี ท่านจึงมอบภาระวัดเจติย

หลวงให้ท่านอาจารย์มันต่อไป ท่านอาจารย์มันท่านชอบสงบไม่ต้องการความยุ่ง ท่านได้อยู่จำพรรษาเพื่อสนองเจตนาของเจ้าคุณอุบาลีฯ เพียงพรรษาเดียวออกพรรษาแล้วก็ลาเข้าป่าหายไป พอดีกับท่านเจ้าคุณอุบาลีฯท่านก็มรณภาพในพรรษานั้น ต่อจากนั้นสองพรรษาไม่มีใครทราบข่าวคราวว่าท่านไปอยู่ไหน เราทั้งสองกับท่านอ่อนสีจึงได้ค้นหาตามไปพบท่าน

การเดินรุกมุลคราวนี้ เป็นการแสวงหาท่านอาจารย์มันไปในตัว อยู่ในเขตเมืองไทยของเราถึงแม้จะกั้นดาร์ด้วยน่านน้ำการ ก็เป็นธรรมชาติของผู้เดินรุกมุล พอออกนอกเขตเมืองไทยเราไปแล้วแสนจะรำคาญและกั้นดาร์หลายอย่าง เช่นคำพูดและขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งบางอย่างทั้ง ๆ ที่ถือพุทธด้วยกัน แต่การถือผิดแผกจากเราที่เคยถือมาจนบางอย่างไม่ตรงกับธรรมวินัยพุทธบัญญัติเลยก็มี มันลำบากใจแก่เราผู้เป็นอาคันตุกะอย่างยิ่ง ยิ่งเที่ยวไปตามหมู่บ้านชาวเขาต่าง ๆ แล้วแสนจะกั้นดาร์ หนทางยิ่งแล้วใหญ่ บางแห่งต้องเดินตามลำธารหุบเขา มิฉะนั้นก็เดินเลียบหน้าที่สูงชัน ตอนขา กลับลงมาลื่นก้อนหินหล่มหัวเข้าแตกเหวอะหวะ ต้องอุตสาหะเดินกระเผลก ๆ จึงถึงบ้านโป่งป่าแขม อันเป็นเขตแดนไทยพม่าติดต่อกัน แล้วมานอนรักษาตัวอยู่ที่ถ้ำปล่อง ๑๐ คืน

เมื่อเราเข้าไปในเขตพม่ามีสิ่งที่น่าชมคือ เขาเป็นคนชอบสงบ ใบบุญ ไม่มีขี้โมย ขี้โกง แม้เปิดไถ่สุกรเขาก็ไม่เลี้ยงเพราะเขาไม่ฆ่าสัตว์ รับประทานผักบุงปรุงด้วยพริกเกลือและถั่วงาเป็นพื้น นานทีปีครั้งจะมีปลากรอบจากเขมรขึ้นไปให้ชิม ได้ข่าวว่าหลังสงครามญี่ปุ่น จอมพล ป. บังคับให้เลี้ยงสัตว์เดือดร้อนกันมาก เราชอบใจน้ำใจศรัทธาเขามาก และความสงบเรียบร้อยเขาก็ดี ขนาดวัดติดเขตรัฐบ้านเขา กลางคืนไม่มีเสียงอีกทีกเลยเหมือนกับไม่มีบ้านอย่างนั้นแหละ

แปลที่หัวเขารายพอดีนได้แล้ว เราสองคนเดินตัดข้ามเขาม่อนนางขาง (ขาง หมายความว่า หวง เขามีหวงหรือดู) วันนั้นพวกเราเดินไม่ถึงหมู่บ้านชาวเขาเพราะภูเขาสูงมากเที่ยงวันถึงยอดเขา ขาลงมาชันมาก ถึงตีนเขามีดพอดิ เดินมากกลางทางได้ยินเสียงเสือร้องอยู่ไม่ไกลนักจากพวกเรา เรากลัวเสือแทบตายแต่ก็ไม่บอกให้เพื่อนของเราว่าเป็นเสียงเสือ เพราะท่านเป็นคนบ้านทุ่ง ไม่รู้จักเสียงเสือ หากเราบอกให้ท่านทราบเดี๋ยวท่านจะกลัวไปด้วยอีกคน พ้นจากเสือร้องไปแล้วสักครู่หลงทางเลยพากันแฉะนอนในป่านั้นเอง คิณนั้นเรากลัวเสือจนนอนไม่หลับตลอดคืน น้ำค้างก็แรง หนาวก็หนาว เพื่อนเราอนกรนโครก ๆ ตลอดคืน เรากลัวเสือได้ยินจะตาย ท่านนอนสบายไปเลย เขามีดพากันเก็บเครื่องบริขารแล้วก็หอบทั้งเปียก ๆ นั้นเองออกเดินทางต่อไป ขณะเดินทางเราได้บอกท่านว่า ที่ร้องเมื่อคิณนี้ทำเสียงดังเหมือนกับสุนัขเห็บจะตายนั่นแหละ คือเสียงเสือโคร่ง เมื่อมันได้กินอาหารอิ่มแล้วมันก็สนุกร้องอย่างนั้นเองพวกเราเดินทางราว ๒ โมงเช้าจึงถึงหมู่บ้านเตรียมตัวออกบิณฑบาต ฉันจึงหันแล้วก็ออกเดินทางต่อไปอีก มาพักอยู่ที่ถ้ำดับเต่าชั่วระยะหนึ่งเพื่อพักเอากำลัง หายเหนื่อยแล้วจึงออกเดินทางไปทางอำเภอฟั่ว

๑๙.๓ ลางร้ายของผู้เดินทาง

สิ่งที่ไม่น่าเชื่อแต่มันได้เป็นไปแล้ว กล่าวคือ วันนั้นพวกเราฉันจึงหันแล้วออกเดินทางจากถ้ำดับเต่า มีอิเก้งวิ่งผ่านหน้าพวกเราออกจากข้างบ้านสองหลังคาเรือน ซึ่งเขาปลูกอยู่กลางทุ่งหญ้าแผ่ริมประตูวัดนั้นเอง แล้วเขาวิ่งเข้า ๆ อย่างขี้เกียจอย่างนั้นแหละ พวกเราก็ไม่สนใจถือเสีย

ว่าเรามาหาบ้านเมืองของเขา พอเดินผ่านหมู่บ้านแล้วตัดข้ามทุ่งนา ซึ่งจะเข้าไปปากทาง อีเก้งสองตัวเมียปนฝูงควายอยู่ เห็นพวกเราก็อ้างอกหน้าอีก แล้วพวกเราก็อไม่สนใจเช่นเคย พอพ้นจากนั้นไปไม่กี่เส้นทั้ง ๆ ที่พวกเราก็อเดินทางเข้าทางเดินเท้า แล้วทำไมพากันแะออกจากทางเดิมแล้วเข้าทางเก่า ๆ เข้าไปในหุบเขาได้

พวกเราเดินตามลำธารไปไม่มีทางขึ้นตลิ่งเลย อยู่ราว ๑๐ ชั่วโมง เพราะสองข้างเป็นภูเขาสูงชัน ตลอดเวลาเดินทางแแต่ไม่ส่อเลย พวกเราไม่ได้อักแม่แต่ฉันน้ำ พอเหนื่อยเพลียชวนเพื่อนกลับทางเก่าเพื่อนก็ไม่อยม ในใจเรานึกว่ายอดห้วยมันต้องเกิดจากน้ำไหลจากโคกมารวมกัน เหมือนห้วยทางภาคอีสาน ที่ไหนได้อ พอเดินไปถึงยอดห้วยมันเป็นหน้าผาเสียฉิบไปเจอระยวงวและหุบป่าอนปลัก เราหมดหนทางเดินต่อพอย้อนหลังกลับเท่านั้นแหละ เจ้ากรรมเราเหยียบก้อนหินพลาดหลลัมหินบาดพื้นเท้าแผลลึก พอติจวนจะมีดอยู่แล้วหยิบเอาผ้าอ้งสะมาพันแผล แล้วตัดสินใจพากันป็นป่าขึ้นตลิ่งชัน ๆ กอปรด้วยหินลูกรัง แม่เอ๋ย เหยียบลงตรงไหนคอยแต่จะกลิ้ง

พอถึงยอดเขาราวหนึ่งหุ่ม ได้เห็นทางคนเดินวกไปวกมาตามยอดเขาพอราง ๆ เราดีใจว่ามีทางคงใกล้หมู่บ้านแล้ว ทันใดนั้นก็สว่างมันเห็นแสงไฟเทียนโคมผ้าพวกเรามันตื่นตกใจร้องป๊ปป๊ปป๊ พร้อมทั้งกระต๊บเท้าเราก็อตกใจแทบหัวใจหยุดเต้น พอตั้งสติได้อะเสียงกวางแน่ แล้วมองไปที่เสียงเห็นหน้าอกมันขาว ๆ จึงเชื่อแน่ชัดลงไปอีกว่ากวาง ที่หลังมันร้องป๊ปป๊อีกแล้วมันก็กระโดดลงเขาหายไป เมื่อพิจารณาดูท๊บนอนของเขาที่อยู่ตามทางที่ผ่าน ๆ ไปแล้ว เห็นว่ายังไกลบ้านคนนัก อนึ่งก็เป็นเวลาตึกพอพักผ่อนแล้ว จึงได้พากันจัดหาที่นอนตามชอบใจในป่าหญ้าที่รก ๆ นั้นเอง แต่ตลอดคืนนอนไม่หลับ กลดมุ้งกางไม่ได้ลมแรง ทางพื้นดิน

นอกจากปลวกจะมารบกวนแล้ว เจ้ามดก็พากันแห่มารุมกินเลือดที่แผล และเหวี่ยงตามตัว ที่ตาต้องเอาผ้ามาพันไว้ มิฉะนั้นแล้วมันจะมารุมกิน น้ำตาเรา พอสว่างมาลุกขึ้นมองดูข้างหลังทางเข้ามาเห็นทุ่งนาเท่าบึงนา นิดเดียว เรากำหนดทิศได้ว่าถ้าตรงไปทางนี้คงเจอทางที่เราหลงนั้นแน่ จึงเดินตรงสัดป่าสัดโคกตามกำหนดหมายไว้ แหมเท้าเจ็บเราเดินฝ่าก้อน กรวดหินลูกรังกลางโคกแทบจะไปไม่รอดอยู่แล้วแต่กัดฟัน จำเป็นจำใจ ต้องเดินเพราะไม่มีหมู่บ้านอยู่ใกล้ เดินไปพักใหญ่ ๆ ก็ไปตกทางที่คาด ไขว้จริง ๆ เดินไปกว่าจะถึงหมู่บ้านก็ราว ๓ โมงเช้าเราค่อยโล่งใจหน่อย แล้วได้พากันปลงเครื่องบริวารไว้ริมทำนน้ำข้าง ๆ บ้านเขานั้นเอง สักครู่ มีคนเดินออกมาหา เราได้เล่าเหตุการณ์ทั้งปวงให้เขาทราบ เราคิดจะ ขอข้าวเขาฉันโดยตรง ๆ ก็กลัวจะเป็นโทษ จึงพูดเป็นอุบายว่า พวก เรายังไม่ได้ฉันข้าวเลย แล้วก็เจ็บเท้าจะไปบิณฑบาตก็ไม่ได้ เรา อยู่ ณ ที่นี้จะได้อฉันข้าวไหม เขาบอกว่า “ได้อฉันเจ้า” แล้วเขากลับ เข้าไปในบ้านพวกเราเชื่อว่าเขาคงจะนำข้าวมาให้ฉัน แล้วก็พากันลงอาบ น้ำพอลงอาบน้ำแล้วขึ้นมาเท่านั้นแหละ แม่โหยย แผลที่เท้าเจ็บเดินไม่ ได้เลย เมื่อคืนนี้ตลอดคืนมันก็ไม่เจ็บ เข้านี้เดินมาก็พอทนไหว นี่ทำไม จึงเจ็บเอาจนลุกไม่ได้ ท่านอ่อนสีเพื่อนคู่ทุกข์ก็เป็นลมหน้ามืดลุกไม่ขึ้น คอยเขาจะเอาข้าวมาให้ฉันก็หายเจ็บ ความหิวความเพลียก็ประดังเข้า มาตีที่มียาแก้ลมติดถุงย่ามไปด้วยช่วยกันพยาบาลท่านอ่อนสี กว่าจะลุกขึ้น ได้ก็สายร่วม ๑๐ โมงเช้าแล้ว เราจึงให้ท่านไปถามดู เห็นแต่เด็กสอง คนเฝ้าบ้านอยู่ถามได้ความว่า ผู้ใหญ่เข้าป่าไปหาหินหมดแล้ว หมู่บ้านนี้ มีสองหลังคาเรือน อาชีพเขาไปหาตัดยอดดอยอ่อนมารีดขายมวนบุหรืกิน พอท่านอ่อนสีมารายงานแล้ว เราให้ท่านตามเอาเด็กสองคนนั้นมาแล้ว ถามแลกข้าวด้วยไม้ขีดไฟ เพราะสมบัติอะไรเราไม่มี ยังเหลือแต่ไม้ขีดไฟ

คนละสองกล่อง แลกข้าวได้ข้าวเหนียวสองกระติบ น้ำพริกถั่วเน่าสองจาน กับต้มผักชะอมสองมัด พวกเราพากันฉันทอย่างเอร็ดอร่อยนี้กระไร พอฉันทเสร็จแล้วเท่าเรายังเจ็บใหญ่ เจ็บเอาจนเนื้อแข็งเด็นเลย เราพากันทนทรมานอยู่ที่นั่นจนตะวันบ่ายสามโมงเศษ ๆ จึงได้พากันเดินแยก ๆ ไปอีกราว ๓ กม. จึงถึงอีกหมู่บ้านหนึ่ง แล้วพยายาบแผลและพักเอาแรงอยู่ ณ ที่นั่น ๑๑ คืน จึงได้เดินข้ามเขาบ้านกะเหรี่ยงมาตกเขตอำเภอพร้าว ณ ที่บ้านมโนรา (ลูกสั้น)

เย็นวันนั้นพวกเราได้ทราบข่าวดี มีคนมาบอกว่าท่าน อาจารย์มันอยู่ที่ป่าเมี่ยง แม่ปิ้ง ท่านอาจารย์सानอยู่ที่ปากทางเข้าไปถ้ำคอกคำ พวกเราดีใจคิดว่าสมความปรารถนาแล้วครั้งนี้ ฉันทเช้าแล้วเตรียมตัวออกเดินทาง คำถึงถ้ำคอกคำที่ท่านอาจารย์सानอยู่พอดี พักอยู่ด้วยท่านคืนหนึ่ง สนทนาธรรมสัจจนาและเรื่องราวต่าง ๆ พอควรแล้ว ฉันทฉันทแล้วท่านแนะนำทางให้ พวกเราสองคนจึงได้ลาท่านไป

พวกเราไปถึงที่อยู่ของท่านอาจารย์มันราวบ่าย ๔ โมงท่านกำลังเดินจงกรมอยู่ พอท่านมองมาเห็นเราท่านจำได้แม่นเรียกชื่อเราเลย แล้วท่านพักเดินจงกรม เดินเข้าไปนั่งที่อาศรมของท่าน พวกเราปลงเครื่องบริวารไว้ข้างนอก ท่านไม่ยอมท่านให้เอาไปไว้ที่เฉลียงอาศรมของท่าน แล้วพวกเราเข้าไปกราบนมัสการท่าน ท่านได้ถามสารทุกข์สุกดิบ พอเป็นเครื่องระลึกเล็กน้อย แล้วเราจึงได้กราบเรียนท่านว่า “ที่ต้องตามหาท่านอาจารย์ในครั้งนี้ ด้วยจุดประสงค์อยากจะมาขอความกรุณาให้ท่านอาจารย์ได้ช่วยแก้อุบายภาวนาให้ เพราะกระผมได้คิดและได้ศึกษาจากหมู่คณะมานานแล้ว เห็นว่านอกจากท่านอาจารย์แล้วคงไม่มีใครแก้อุบายนี้ของกระผมได้แน่”

แล้วก็ได้เล่าความเป็นมาของเราถวายให้ท่านทราบทุกประการ เริ่มต้นแต่ได้ปฏิบัติมาจนกระทั่งถึงเรื่องที่ได้นำเข้าไปเรียนท่านอาจารย์สิงห์ทีโคราช ท่านจึงเล่าถึงการที่ท่านได้อบรมสาธุศิษย์มาแล้วเป็นท่านองว่า ให้เราทบทวนดูหมู่เพื่อนที่ท่านอบรมมาว่า

“ถ้าองค์ไหนดำเนินตามรอยของผมจนชำนาญมั่นคง องค์นั้นย่อมเจริญก้าวหน้า อย่างน้อยก็คงตัวอยู่ได้ตลอดรอดฝั่ง ถ้าองค์ไหนไม่ดำเนินตามรอยของผม องค์นั้นย่อมอยู่ไม่ทนทานต้องเสื่อมหรือสึกไป ผมเองหากมีภาระมาก ยุ่งกับหมู่คณะ การประกอบความเพียรไม่สม่ำเสมอ เพ่งพิจารณาในกายคตาสลະเอียด จิตใจก็ไม่ค่อยจะปลอดโปร่ง การพิจารณาอย่าให้จิตหนีออกนอกกาย อันนี้จะชัดเจนแจ่มแจ้งหรือไม่ก็อย่าได้ทอดยเพ่งพิจารณาอยู่ ณ ที่นี้ละ จะพิจารณาให้เห็นเป็นอสุภ หรือให้เห็นเป็นธาตุก็ได้ หรือจะพิจารณาให้เห็นเป็นขันธหรือให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ได้ทั้งนั้น แต่ให้พิจารณาเพ่งลงเฉพาะในเรื่องนั้นจริง ๆ ตลอดอริยาบถทั้งสี่ แล้วก็มีใช้ว่าเห็นแล้วก็จะหยุดเสียเมื่อไร จะเห็นชัดหรือไม่ชัดก็พิจารณาอยู่อย่างนั้นแหละ เมื่อพิจารณาอันใดชัดเจนแจ่มแจ้งด้วยใจตนเองแล้ว สิ่งอื่นนอกนี้จะมาปรากฏชัดในที่เดียวกันดอก” ท่านบอกว่าอย่าให้จิตมันรวมเข้าไปกวางค์ได้

๒๐. พรรษา ๑๒ จำพรรษาที่ป่าเมียง แม่บึง

เราตั้งต้นเรียนกัมมัฏฐานใหม่ (พ.ศ. ๒๔๗๗)

พอท่านพูดจบ เรานึกตั้งปณิธานไว้ในใจว่า เอาละคราวนี้เราจะเรียนกัมมัฏฐานใหม่ ผิดถูกเราจะทำตามท่านสอน ขอให้ท่านเป็นผู้ดูแลและชี้ขาดแต่ผู้เดียว นับแต่วันนั้นเป็นต้นมาเราตั้งสติ

กำหนดพิจารณาอยู่แต่เฉพาะกาย โดยให้เป็นอสุภเป็นธาตุสี่ เป็น
ก่อนทุกขอยู่ตลอดทั้งกลางวันและกลางคืน เราใช้เวลาปรารภความ
เพียรอยู่ด้วยความไม่ประมาท สิ้นเวลา ๖ เดือน (พรรษานี้เรา
จำพรรษาอยู่ที่นี้) โดยไม่มีความเบื่อหน่ายใจของเรา จึงได้รับความ
สงบและเกิดอุบายเฉพาะตนขึ้นมาว่า

ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีอยู่ในโลกนี้เป็นเพียงสักแต่ว่าเป็นธาตุสี่
เท่านั้น แต่คนเราไปสมมติแล้วหลงสมมติตนเองต่างหากมันจึงต้อง
ยุ่งและเดือดร้อนด้วยประการทั้งปวง

เราได้อุบายครั้งนี้ทำให้จิตหนักแน่นมั่นคง ผิดปกติว่าเมื่อ
ก่อน ๆ มาก แล้วก็เชื่อมั่นในตัวเองว่าเราเดินถูกทางแล้ว แต่ยังไม่
ได้กราบเรียนท่านอาจารย์ เพราะความเชื่อในอุบายของตนเองว่าเราจะ
กราบเรียนท่านเมื่อไรก็ได้

ปีนั้นอากาศเย็นจัดมากจนได้สวมไฟนอน ไม่ขาดที่มีมือเสียดไม่มี
เลย ออกพรรษาแล้วท่านอาจารย์มั่นลงมาที่บ้านทุ่งหมากข้าว เรา
สองคนกับพระอ่อนสี (พระครูสีลขันธ) ยังคงอยู่ที่เดิมแต่เปลี่ยนที่กัน
คือเราลงมาอยู่ที่ท่านอาจารย์มั่นกับพระอ่อนสีจำพรรษา พระอ่อนสีขึ้น
ไปอยู่บนเขาที่เราอยู่จำพรรษา กลางคืนเสื่อมานั่งเฝ้าพระอ่อนสีที่นอน
อยู่ข้างกองไฟ พอไฟดับมันหนาวลุกขึ้นจะใส่ไฟ เสื่อร้องโหยงแล้วก็โดด
เข้าป่าไป ท่านเป็นชาวทุ่งไม่รู้จักเสียงเสื่อ เราก็ไม่บอกให้ทราบเลย
กลัวท่านจะกลัว ต่อมาท่านอาจารย์มั่นมีหนังสือให้พวกเราลงไปหา
เราไปช่วยทำธุระท่านอยู่ ๑๐ คืน เอ๊ะ อุบายที่เราเคยพิจารณา
อยู่ชัดเจนแจ่มแจ้ง ชักจะไม่ค่อยชัดเจนเสียแล้ว นี่เห็นคนเป็นคนไป
ตามสมมติเสียอีกแล้ว พอเสร็จธุระเรากับอาจารย์แหวนขอลาท่านออก
เที่ยววิเวกอีก ส่วนท่านอ่อนสีให้อยู่อุปัฏฐากท่านอาจารย์มั่น เราพากัน

ออกเดินทางราวสามร้อยเส้นก็แวะเข้าป่าพักรุกมูลแห่งหนึ่ง ค่ะวันนั้น ได้ยินเสียงเสื่อร้องบนยอดเขาทำให้ใจเราวิเวกมาก ระลึกเอาพุทธคุณ มาเป็นอารมณ์ ตอนนั้นก็ทำให้เกิดความรู้สึกศรัทธาแปลก ๆ อยู่หลายอย่าง ๆ ไม่คิดและไม่เคยเป็นมาแต่เมื่อก่อนเลย พวกเราพัก ณ ที่นั้นสองคืนแล้วออกเดินทางต่อไปพบท่านอาจารย์सानที่อำเภอพร้าวแต่เราอยู่กับท่านไม่ได้นานเพราะคิดถึงวิเวก จึงได้ลาท่านขึ้นไปบนภูเขาเมฆเซอไปทาคความเพียรอยู่ ๙ ค่ำ โดยคิดว่าเราจะไปอยู่กับหมู่คนที่พูดไม่รู้ภาษากัน แล้วจะได้ประกอบความเพียรให้เต็มทีส่วนอาหารเราทราบดีแล้วว่าเขาใจบุญพอจะได้ฉันแน่

๒๐.๑ เกิดวิปัสสนา

เราได้ปรารภความเพียรอย่างสุดความสามารถจนเกิดวิปัสสนาขึ้นว่า พระพุทธเจ้าพระสงฆ์ไม่มี มีแต่พระธรรม เพราะพระพุทธเจ้าก็คือ พระลัทธิตถะกุมาร มารู้พระธรรมจึงได้เป็นพระพุทธเจ้า แม้ตัวพระพุทธเจ้าเองก็เป็นรูปธรรมนามธรรมพระสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน ที่ได้มาเป็นพระสงฆ์ทั้งที่เป็นอริยะและปุถุชนก็มาดำรงอยู่ในพระธรรมนี้ทั้งนั้น รูปกายของท่านเหล่านั้นก็เป็นรูปธรรมนามธรรม ความเห็นอันนี้ดังแน่วแน่นลงมาต้องเป็นอย่างนั้นแท้จริง

แต่เราได้ย้อนมาตรวจดูความสมมติบัญญัติแล้ว เอ นี่มัน ไม่ตรงกันนี้ ความเห็นของเราสองแง่นี้ได้โต้กันอยู่หลายวันไม่ตกลง ดีที่เราไม่ยอมทั้งสมมติบัญญัติ ถ้าไม่แล้ว ดูเหมือนจะสนุกใหญ่เหมือนกัน พอดีท่านอาจารย์सानให้คนมานิมนต์ให้ลงไปรับไทยทาน ใจหนึ่งมันก็ยังไม่วายไป ตามาคิดถึงบริหารผ้าสบงที่เราใช้มาร่วมสามปีแล้ว เกรงจะ

ใช้ได้ไม่คุ้มพรรษา ไหน ๆ เราไปแสวงหาบริหารให้สมบูรณ์แล้วจึงกลับ
ขึ้นมาใหม่ จึงรับนิมนต์ท่าน เมื่อลงมาก็ได้สมประสงค์ทุกอย่างแลความ
เห็นวิปาสสนนั้นก็หายไปเอง

๒๑. พรรษา ๑๓ จำพรรษาที่บ้านมุเซอ (บ้านปู่พญา) (พ.ศ. ๒๔๗๘)

เมื่อตัดเย็บสบงย้อมเสร็จแล้วเราจึงได้ขึ้นไปใหม่ แต่ไปคราวนี้
มิได้ไปที่เดิม ขึ้นไปทางบ้านปู่พญา เมื่อเราไปถึงเขาพากันใจดีจัดเสนาสนะ
ให้เราอยู่อย่างพร้อมใจกัน โอโฮ เบื้องต้นเราผิดหวังไปถนัดทีเดียว
เรานึกว่าพูดไม่รู้ภาษากันคงมีใครมายุ่งเกี่ยว ที่ไหนได้ขึ้นไปครั้งแรก
พักบ้านร้าง เขาไม่เคยเห็นพระธุดงค์ ทั้งเด็กเล็กหนุ่มแก่พากันมายืน
มองดูเรา จากไกลจนใกล้เข้ามาชิดขนาดจะเหยียบเท้าเราเลย มึงไปกูมา
จากเที่ยงถึงราวย่ำสี่โมงเย็น จากยืนลงนั่ง จากนั่งลงนอน ความสกปรก
เหม็นสาบ ไม่ทราบว่าจะอะไรต่ออะไร ทำเอาเราเป็นลมมืดหน้าแทบตาย
เขาทำทางให้เดินจงกรม พอเราออกเดินเท่านั้นแหละแม่เอ๊ยพากันกรุ
ตามเป็นหางยาวเหยียดสุดทาง เราทนมาไหวกลับมา นั่งลง เขายังพากัน
เดินเป็นกลุ่มสนุกอยู่เลย ทีหลังทำความเข้าใจกันกับหัวหน้าเขา (ปู่พญา
เท่ากับกำนัน) ว่าไม่ควรเดินตามท่าน หากต้องการบุญเมื่อเห็นท่านเดิน
อยู่เราต้องพากันปี (ประนมมือ) ก็ได้บุญดอก คราวนี้เมื่อเห็นเราออก
เดินจงกรมทีไร พากันมาปีเป็นแถว ๆ ผู้ที่ยังไม่มาก็ไปเรียกกันมาเป็น
กลุ่ม ๆ คิดดูแล้วก็น่าสงสารคนบ้านป่าไกลความเจริญแต่ชื่อเสียงสุจริต
ไม่มีใครไปอบรมเขาเป็นสิบ ๆ ปี หากไม่มีคติอุกฉกรรจ์แล้ว เจ้านายก็
ไม่ขึ้นไปให้เขาเห็นหน้าเลย เขาบริหารกันเอง เชื้อถือหัวหนากันเคร่งครัด

ใครไม่ดี เช่นเป็นคนหัวแข็งหาเรื่องทะเลาะวิวาทเพื่อนบ่อย ๆ หัวหน้า
 ตักเตือนไม่เชื่อฟังหัวหน้าต้องขับหนีจากหมู่บ้าน เมื่อแก่ไม่ไปเขาก็ต้อง
 หนีจากแก่ไป ส่วนการขโมยรับรองไม่มีเด็ดขาด เมื่อเราเดินทางไปตาม
 ภูเขาเห็นบ้านหนึ่งหลังหรือสองหลัง เราทายได้เลยว่าแค่นี้อยู่กับเขาไม่
 ได้เลย ชาวเขาแถบนี้เขาอดข้าวทำไร่ไม่ได้ผลมาแต่ปีกลาย หมู่บ้านที่
 เราไปอยู่อาศัยนี้มี ๑๒ หลังคาเรือน มีข้าวกินเพียง ๓ เรือนเท่านั้น
 เขามีศรัทธาดีมาก เวลาเราออกบิณฑบาตมีคนตักบาตรเพียงสามคน
 เท่านั้น แต่เขาใส่มากเราก็อิ่ม ทิหลังหัวหน้าเขามาเล่าให้เราฟังว่า
 ทุกคนมีศรัทธาอยากใส่บาตรอยู่แต่เขาละอายไม่มีข้าว เขาพากันรับประทาน
 มันป้าต้มแทนข้าว เราเกิดสงสารเขา พอดีเราก็อชอบมันนี้อยู่แล้ว จึงบอก
 เขาว่า ฉันชอบมันนี้อย่างนี้จึงได้ขึ้นมาอยู่ด้วยพวกเธอ ถ้าหาไม่แล้วฉันไม่ได้
 มาดอก พอเขารู้เรื่องนั้นแล้ว วันหลังเขาพากันหุดมันป้ามานึ่งตักบาตร
 เราเต็มบาตรทุกวัน ๆ แล้วก็พากันชอบใจหัวเราะ ยิ้มแย้มแจ่มใสอย่าง
 น่าเอ็นดู เขากลับเราจะไม่ฉันให้เขา ตามมาดูถึงที่เลย เราได้แล้วก็
 ตั้งใจฉันให้เขาเห็น แม้ปีนั้นปลูกข้าวแล้วฝนไม่ดีทำให้ข้าวที่ปลูกไว้เหี่ยวแห้ง
 เหลือองชืดไปหมด ยังเหลือสิบวันจะเข้าพรรษา เขาพากันจัดเสนาเสนาะให้
 เราอยู่เสร็จเรียบร้อย ฝนตกลงมาอย่างน่าอัศจรรย์ เขาพากันดีใจอย่าง
 ล้นพ้นว่าเป็นเพราะบุญของเขาที่ทำวัดให้เราอยู่ ข้าวได้เขียวขจีงามทัน
 หันตา ปีนั้นเขาทำไร่ได้ข้าวมากเหลือบริโภค บางคนจนได้ขายก็มี
 แท้จริงแต่ไหนแต่ไรมาไม่เคยมีพระไปอยู่จำพรรษากับหมู่เขา เราอาจเป็น
 พระองค์แรกในเมืองไทยก็ได้ ที่ได้ไปจำพรรษาอยู่ด้วยหมู่เขา

เมื่อเขาจัดเสนาสนะให้เราเรียบร้อยแล้ว เราได้ระลึกถึง
 พุทธประวัติว่า พระสิทธัตถะบำเพ็ญเพียรได้ตรัสรู้เมื่อพระชนมายุ
 ได้ ๓๕ พรรษา ปีนี้อายุของเราก็กเท่ากับพระชนมายุของพระองค์ใน

ครั้งกระโน้น (คือเราอุปสมบทเมื่ออายุย่าง ๒๒ ปี) ฉะนั้นปีนี้ เราจะบำเพ็ญภาวนาเพื่อบูชาการตรัสรู้ของพระองค์แม้ชีวิตของเรา จะแตกดับเพราะการภาวนา เราก็จะยอมทุก ๆ วิถีทาง ชีวิตนี้ ของเราขอให้เหมือนดอกบัวบูชาพระฉะนั้นเถิด แล้วเราก็ ทำความ เพียรตามที่เราได้ตั้งปณิธานไว้ตลอดพรรษา แต่แล้วการภาวนา ของเราก็ไม่เจริญก้าวหน้า เป็นแต่ทรงอยู่ เพื่อให้สาสมแก่เจตนา ของเรา จึงได้ทรมานตนด้วยการอดอาหารอยู่ ๕ วัน ขวามูเซอ เขาไม่เคยเห็น กลัวเราจะตาย พวกเขามาร้องให้เราฉันทตามปกติ เราได้ปฏิเสธเขาไป แล้วทำตามปณิธานของเราอยู่จนครบ ๕ วัน เขาได้ลัดเปลี่ยนกันแอบมามองดูเรา ถ้าเราปิดประตูทำความเพียร อยู่ในห้อง เขาจะมาเรียกให้เราขานตอบ เมื่อเห็นเราขานตอบแล้ว เขาก็กลับไปแท้จริงการอดอาหารมิใช่ทางให้ ตรัสรู้ พระพุทธเจ้า ของเราได้ทรงบำเพ็ญมาแล้ว บอกว่าเป็นอัตตกิลมณายุค แม้ ครูบาอาจารย์ของเราทุก ๆ ท่านก็บอกเราเช่นนั้นเหมือนกัน ตัวเรา เองก็เคยได้กระทำมาแล้ว มันเป็นเพียงเครื่องทรมานกายเท่านั้น หาได้เกิดปัญญาฉลาดค้นคว้าในธรรมให้ฉลาดเฉียบแหลมอะไรไม่ แต่ที่เราทำเพื่อทดสอบกำลังใจของตนเองดูว่า ความอาลัยในชีวิต กับความเชื่อมั่นในคุณธรรมที่เราเห็นแล้ว อะไร จะมีน้ำหนักกว่ากัน เมื่อเราได้ความจริงด้วยใจตนเองแล้ว เราก็กลับฉันอาหารตามเคย แต่เราไม่ฉันข้าวฉันแต่หัวมันหัวเผือกหนึ่ง ฉันอยู่ ๔ - ๕ วัน แล้วจึง ฉันข้าว ขวามูเซอเห็นเรากลับฉันอาหารแล้วเขาพากันดีใจ ในพรรษานี้ เราได้นิमितในภาวนาอันแสดงถึงความมั่นคงในด้านอุบายภาวนาเป็น ที่พอใจของเรามาก

มุเซอคุยโม้อวดเราว่า “ตุ้เจ้า (ท่าน) มาอยู่ด้วยดีมาก ข้าวไร่อุดมได้มากเหลือเกิน บางคนจนได้ขายวัว ควาย (ปกติเขาเลี้ยงไว้ ไม่ได้ใช้งาน) ที่ไม่เคยได้ขายก็ได้ขาย (ปกติเขาเลี้ยงหมูขายเป็นรายได้ประจำครอบครัว) พริกแห้งเป็นรายได้ประเภทหนึ่งนอกนี้แล้วไม่มีรายได้อะไรเลย เงินทองเราก็เก็บไว้ได้เหลือใช้ ตุ้เจ้ามาสอนไม่ให้เราเล่น ไฟ-ถั่ว-เบี้ย เราก็ไม่เล่น เมื่อก่อนมีพวกกะเหรี่ยง (ชาวเมือง) เขามาหลอกให้เราเล่น บัดนี้เราฟังคำตุ้เจ้าสอน เราไม่เล่นแล้ว” ออกพรรษาแล้วหัวหน้าเขาคนเดียวได้นำผ้าขาวหนึ่งพับมาทอดผ้าป่าเรา แล้วเราได้ลาชาวมุเซอเพื่อกลับลงไปเยี่ยมมนัสการท่านอาจารย์มั่น ที่บ้านทุ่งมะข้าว ตำบลแม่บั้ง เขาพากันอาลัยเรามากพากันร้องไห้ขอให้เรากลับมาอีก เราไม่แน่ใจได้บอกกับเขาไปว่าให้ไปหาอาจารย์ตุ้ก่อน บางทีอาจได้กลับมาอีก เมื่อเราไปถึงท่านอาจารย์มั่นแล้วได้เล่าพฤติกรรมต่าง ๆ ถวายท่านทุกประการ ท่านชอบใจชวนเรากลับไปอีก การกลับไปครั้งนี้เป็นสามองค์ด้วยกัน คือท่านอาจารย์ เรา ท่านอ่อนสี เมื่อจะขึ้นไปจริง ท่านอ่อนสีไม่สบายให้รออยู่ข้างล่างก่อน

๒๒. พรรษา ๑๔ จำพรรษาที่เดิมสามองค์ด้วยกัน (พ.ศ. ๒๔๗๙)

การกลับไปครั้งนี้ทำให้เราลำบากใจ เพราะเขาทำความสนิทสนมกับเรามากกว่าอาจารย์ อนึ่ง ท่านอาจารย์ท่านไม่ค่อยถูกกับอากาศเย็น เมื่อไปถูกกับอากาศเย็นเข้าอาหารของท่านก็กำเริบแทบจะอยู่ไม่ไหว แต่ด้วยใจนึกต่อสู้ท่านก็เอาชนะจนอยู่ได้ตลอดพรรษา คราวนี้เราทำความเพียรดีมากเพราะนอกจากใช้อุบายของตนเองแล้ว ก็ได้อาจารย์ช่วยให้

อุบายเราศึกษากับท่านอยู่ตลอดเวลา พอจนเข้าพรรษาท่านอาจารย์ให้เรามาเอาท่านอ่อนสีไปอยู่ด้วย พอเราจากท่านไป ๕ ค่ำ ท่านอยู่องค์เดียวได้วิเวกปรารภความเพียรอย่างเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ ท่านกลับได้อุบายดีโด่งเลย อาพาธของท่านก็หายไปพร้อม ๆ กัน พรรษานี้เราทั้งสามต่างก็ตั้งใจปรารภความเพียรจนเต็มความสามารถของตน ๆ แม้เหตุการณ์บางอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของภายนอกหรือเนื่องด้วยอุบายในทางธรรม ใครมีอะไรเกิดขึ้นเกือบจะเรียกได้ว่ารู้ด้วยกันทั้งนั้น พรรษานี้ท่านอาจารย์ได้พยากรณ์อายุของท่านอย่างถูกต้อง บางครั้งท่านก็พยากรณ์ลูกศิษย์ของท่านองค์นั้นบ้าง องค์นี้บ้างต่าง ๆ นานา ตามนิมิตและความรู้อันเกิดเองเป็นเองในภาวนาของท่าน แต่แล้วท่านก็บอกว่า อย่าได้หลงเชื่อทั้งหมด อาจผิดได้ สำหรับเรานั้นตั้งตัวเป็นกลางเฉย ๆ เพราะเรื่องเหล่านั้นเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ไม่เหมือนกัน เรื่องนั้นมีไขจุดประสงค์ของผู้กระทำความเพียรภาวนาอย่างแท้จริง จุดประสงค์ที่แท้จริงคือ การกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปโดยไม่มีเหลือต่างหาก ในพรรษานี้ท่านอาจารย์ได้อบรมด้วยเล่ห์เหลี่ยมแลอุบายต่าง ๆ อย่างไม่เคยเห็นท่านทำมาแต่ก่อนเลย เราก็ได้ทำตามแลทำตามถูกต้องตามอุบายนั้น ๆ ของท่านทุกประการ จนท่านออกอุทานเปรย ๆ ว่าท่านเทศน์นี้ใจร้อน แล้วท่านแสดงนิสัยตามความจริงของท่านออกมาตรง ๆ เลย นับว่าเป็นโชคดีของเราที่ได้อาจารย์ผู้อบรมเช่นนั้นให้แก่เรา เราเข้าใจว่าท่านอบรมลูกศิษย์ผู้เช่นอย่างเราคงหาโอกาสได้น้อย เพราะบุคคล สถานที่ และโอกาสเวลาไม่อำนวยเช่นนั้น ถึงแม้ท่านจะอำนวยการให้เราอยู่ในฐานะธรรมทายาทเราก็ไม่เคยจะลืมห่วงและยอมรับเลย เราถือเสียว่าความจริงมันก็อยู่แค่ความจริงนั้นแหละ หาพ้นความจริงไปได้ไม่

๒๒.๑ เรื่องแทรกของคนป่าเข้าบ้าน

ในพรรษานี้มีคนป่าซึ่งเรียกกันว่า “ผีตองเหลือง” แต่พวกเขาเองไม่ชอบคำคำนั้น เขาบอกว่าอย่าได้เรียกเขาว่า “ผีตองเหลือง” เพราะพวกเขาคล้ายผีเหมือนกัน ให้เรียกพวกเขาว่าคนป่าชาวมูซอเขา บอกว่าเขามาอยู่ที่นี่ได้ ๕๐ กว่าปีมาแล้ว เขาไม่เคยเห็นพวกเหล่านี้เข้ามาหาเลย คนเผ่านี้เป็นคนไทยเดิม เท่าที่เคยสนทนากับชาวเมืองยองเมืองรวง ซึ่งอยู่เหนือเชียงตุงขึ้นไปสำเนียงคำพูดภาษาเหมือน ๆ กัน ที่อพยพลงมาทำมาหากินอยู่เชียงใหม่ด้วยการจักสาน **ทำขันโตกขันพาน** เรียกว่าขันเงิน (คือฝีมือของคนเผ่าเงินนั่นเอง) เรื่องของคนป่าเผ่านี้แต่เดิมเขาบอกว่ามีราว ๖๐ คน มาภายหลังเกิดไข้ทรพิษตายเดี๋ยวนี้มีหญิงชายรวมกันราว ๓๐ คน มาจะสรุปเรื่องของเขาดังนี้

ความเป็นอยู่ ไม่มีหลักแหล่ง ตัดไม้เล็ก ๆ สักแต่ว่าเป็นเสาปักแล้วเอากิ่งไม้ไปไม้อะไรปกคลุมพอนอนบังน้ำฝนน้ำค้างเล็ก ๆ น้อย ๆ บางทีก็นอนตามถ้ำเพิงหินหรือใต้ต้นไม้โคนต้นไม้ สักแต่พอบัง ๆ ฝ่านุ่งห่มไม่มี ที่ไปขอมมาได้ไว้ปกปิดกายในเวลาเข้าไปในหมู่บ้าน อยู่เป็นกลุ่ม ๆ กัน กลัวผีกลัวเสือเหมือนกัน ที่อยู่เขาในขณะที่เขาอาศัยอยู่ไม่ค่อยมีคนไปเห็นหากบังเอิญมีคนไปเห็นเข้าผู้หญิงจะต้องวิ่งหนี ถ้าวิ่งไม่ทันก็ล้มตัวนอนกลิ้งไป ถ้ามีผู้ชายจะต้องออกมาต่อสู้ด้วยอาวุธหอก (เข้าใจว่าเนื่องจากผู้หญิงไม่มีผ้าห่มตัวนั่นเอง) เขาถือกันว่าผู้หญิงเห็นผู้อื่นนอกจากหมู่ของเขาแล้วเป็นเคราะห์ร้ายเสียกินตาย อยู่ที่ไหนถ้าอาหารอุดมสมบูรณ์ก็อยู่ได้นาน อาหารหมดก็อพยพกันไปอยู่ที่อื่น เขาจึงเรียกชื่อนิமிว่า ผีตองเหลือง คือพอบิไม้เครื่องมุงเหยวแห้งเหลืองก็หนีไป

อาหารการกิน อยู่ได้ด้วยเนื้อสัตว์และหัวมันป่า รวงผึ้งน้ำผึ้ง สัตว์บางชนิดเขาไม่รับประทาน เช่น งู เป็นต้น แล้วก็กินสุกจี๋เผาแล้วจึงกิน กินแต่กลับ ไม่มีข้าวและข้าวสาลีเป็นหลักอย่างพวกคนธรรมดาถ้าเป็นน้ำผึ้งก็จะเอามาคลุกกับไม้ผุหรือดินเพื่อให้มีเนื้อมาก ๆ แล้วจึงจะกิน ไฟโซ่ เหล็กตีกับหิน (ที่เรียกเหล็กไฟพราน) หรือมีฉะนั้นก็ใช้ไม้สีกัน เอาไม้ขีดกล่องให้กักลวเพราะเวลาขีดมันฟู

วิธีล่าสัตว์ ล่าด้วยหอกป้ายน้ำยาพิษ (ยาน่อง) เมื่อเห็นรอยสัตว์ก็จะค่อย ๆ ย่องตามไป พอเห็นสัตว์นอนกลางวันเข้าใกล้แล้วก็จะพุ่งหอกใส่เลย ถ้าเห็นสัตว์กำลังหากินอยู่ก็จะค่อย ๆ หาทักบ้าง แอบเข้าไปให้ใกล้เท่าที่จะใกล้ได้ แล้วพุ่งหอกขึ้นบนอากาศให้ตกใส่เอง เขาบอกว่าระยะไกลราว ๒๐-๓๐ เมตรก็ได้กิน หากหอกเข้าลึกถึง ๑ นิ้วฟุตแล้วเนื้อสัตว์เป็นพิษกินไม่ได้ เข้าตื้นกว่านั้นกินได้ เขาเคยเอามาให้เรา เนื้อย่างเหม็นเขียวควั่นไฟมาก เขาเอามาวางไว้คาคบต้นไม้ไกลขนาด ๑๐ เมตร เหม็นเขียวตลอดคืนแทบนอนไม่หลับ ท่านอาจารย์บอกให้หมูเซอเอาไปต้มดู หมูเป็นดินเกือบครึ่งหนึ่ง ฉันไม่ได้เลย

ขนบธรรมเนียมประเพณี อยู่ป่าเป็นพื้น โดยไม่ยอมออกมาให้คนเห็น โดยมากหากจะออกมาก็จะมาขอผ้าขอข้าวแลเกลือแลกเหล็กไปทำเหล็กไฟ คนเผ่านี้บรรพบุรุษเดิมเขาเข้าใจว่าคงจะหนีเจ้าหน้าที่เข้าป่ามานานแล้ว ดังจะเห็นได้จากประเพณีเขาที่ว่า ห้ามเดินผ่านที่เตียนโล่ง และที่ซึ่งเขาปลูกฝั งไม่ว่าอะไรทั้งหมด แม้แต่ของปลูกในไร่หรือไร่ที่ได้ปลูกพืชลงแล้ว พวกเขาเหล่านี้จะไม่เดินเข้าไปใกล้ถ้าไรเลย ไร่จะกว้างทางแสนจะกันดารเขาก็จะต้องเว้น ทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครห้ามเข้านี้แสดงถึงคนเก่าแก่เขาจะหลอกลวงไม่ให้ออกไปในที่โล่ง กลัวคนจะเห็นเอานั่นเอง และที่ว่าผู้หญิงเห็นคนเข้าแล้วจะต้องถูกเสือกินก็

เหมือนกัน การเข้ามาขอกินข้าวหรือข้าวสาลี หัวเผือกมันต่าง ๆ เขากินจนหมดไม่มีเหลือ เราได้บอกให้เขาเอาไปป็นผู้หญิงกินบ้าง เขากลับตอบว่าไม่ได้ เขาได้กินแล้วมันจะติดรสเคี้ยว เมื่อเขาเข้ามาอยู่ในสังคมคนมุเซอ ดูท่าทีของเขาเหล่านั้นแสดงอาการกลัวคนแปลกหน้า โดยเฉพาะคือกลัวเจ้านายนั่นเอง เดินไปช้า ๆ มีการสำรวมระมัดระวังตัวอยู่ตลอดเวลาอย่างน่าสงสาร เวลาเข้าป่าจะคล้องตัวเรามองตามแทบไม่ทัน เห็นแต่ใบไม้ปลิวกับเสียงควบควบ ๆ เท่านั้นเอง

การสมรส หญิงชายต่างมีอิสระในตัวของตนเองเช่นธรรมดาสามัญของคนทั่วไป ต่อเมื่อชายใดมีโชคลาภร่ำรวยได้เนื้อได้อาหารมา หญิงใดชอบรักก็จะไปนอนเป็นคู่เคียงด้วย ส่วนจะแบ่งกันอย่างไรเราลืถามเขา การเลี้ยงลูกจะเป็นภาระของผู้หญิงแต่ฝ่ายเดียว เขาเคยเข้ามาหาเรา เราได้สัมภาษณ์เขาหลายเรื่องจึงรู้เรื่องของเขาดิ เราเห็นเขาแล้วคิดสงสาร เพราะเขาเป็นคนเผ่าไทยเดียวกับเรา พุดรู้เรื่องกันทุก ๆ คำ รูปร่างหน้าตาก็เหมือนกันกับพวกเราทั้งสิ้นทุกอย่าง ในใจเราคิดอยากสงเคราะห์เขาให้มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง อย่างน้อยก็ให้เหมือนกับเผ่ามุเซอหรือเผ่าอื่น ๆ ที่อยู่บนเขา หากเขาจะรับสงเคราะห์แล้วเราตั้งใจจะรายงานเป็นทางการไปหาเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องเพื่อจะได้สงเคราะห์เขาต่อไปด้วยเครื่องมือและเครื่องใช้ตลอดจนพืชพันธุ์ต่าง ๆ ทีหลังเขามาหาเรา เราได้ทาบถามเขาดูว่าการที่ได้บริโภคข้าวก็ดิบโรค ข้าวโพด และเผือกมัน ตลอดถึงพริกเกลือก็ดิ รู้สึกอย่างไร อร่อยไหม เขาตอบว่าอร่อยดี เราบอกว่า ถ้าอย่างนั้นให้พากันมาอยู่เป็นกลุ่มอย่างมุเซอเหล่านั้น แล้วทำไร่ปลูกข้าวและเผือกมันกินเสียจะดีไหม พอเราพูดได้เท่านั้น เขาริบทูดสวนค้านขึ้นมาทันทีว่า พวกข้ามน้อย (ผม) เป็นคนป่า ทำไม่ได้ ถ้าทำเข้า แผ่นดินจะปลิ้น (เป็นคำพูดของคน

รุ่นเก่าที่พุดคัดค้านอย่างรุนแรง คือหมายความว่าสิ่งนั้นมันเป็นไปได้ ถ้าทำได้ก็ต้องทำให้แผ่นดินพลิกกลับเอาข้างล่างขึ้นมาเป็นข้างบน) พอเราได้ยินเขาพุดดังนั้น โครงการของเราก็เลยยุติลงเพียงแค่นั้น

เป็นที่น่าเสียดายผู้ที่ได้นุชย์สมบัติอันล้ำค่า แต่หาได้ทำให้เกิดประโยชน์เท่าที่ควรไม่ เพราะเกิดในถิ่นอันไม่สมควร แต่บุคคลที่น่าสงสารมากกว่านั้น คือผู้ที่เกิดมาแล้วได้รับความสมบูรณ์พูนสุข พร้อมด้วยประการทั้งปวง ตลอดถึงการศึกษาแล้วประมาทจมอยู่ในความสุษนั้น ๆ อันหาสาระมิได้ นอนให้กาลเวลาเขมือบอายุชีวิตให้สิ้นไปโดยไร้ประโยชน์ก็ยังมีเป็นอันมาก

ในพรรษานี้ นอกจากท่านอาจารย์จะพยากรณ์สิ่งต่าง ๆ แล้ว ยังปรารภว่า ท่านยังมีภาระที่จะต้องรับหมู่คณะต่อไปอีก แล้วก็ปรารภที่จะตั้งสำนักทางเขียงใหม่เสนอให้เราช่วยพิจารณาอีกด้วย เราดีใจที่ท่านคิดจะรับเป็นภาระหมู่อีก แล้วเราจึงปรารภถึงคนทางภาคอีสานว่า เหมาะสมควรแก่การปฏิบัติธรรมมากกว่าทุก ๆ ภาค โดยเฉพาะภาคเหนือแล้วได้ผลน้อย เราได้ชี้ให้ท่านเห็นว่า ดูแต่ท่านอาจารย์มาอยู่ทางนี้ได้ ๗-๘ ปีแล้ว มีใครบ้างที่ออกปฏิบัติตาม หมู่ที่ตาม ๆ ท่านอาจารย์มานี้ล้วนแต่ลูกศิษย์เก่าคนภาคอีสานทั้งนั้น บัดนี้คนทางภาคอีสานไม่ว่าพระและฆราวาส มีเจ้าคุณธรรมเจดีย์ เป็นต้น ต่างก็พากันบ่นถึงท่านอาจารย์ กระผมมานี้ทุกคนร้องขอให้กระผมอาราธนาให้ท่านอาจารย์กลับทั้งนั้น ส่วนการจะกลับทางไหนเขายอมยินดีรับภาระทั้งหมด ขอให้กระผมบอกข่าวเขาก็แล้วกัน แล้วท่านก็ปรารภถึงภูเขาทองอำเภอนาแกว่าน่าอยู่น่าสบายมาก ท่านชอบภูเขาเช่นนี้ พวกเราพากันไปอยู่ทางโน้นเถอะ แต่ว่าท่านต้องเป็นนายประตู่ให้ผมนะ หากใครมาหาถ้าท่านเห็นไม่สมควรขออย่าได้ปล่อยยให้เข้ามาหาผม หลังจาก

ออกพรรษาแล้วท่านได้กลับลงมาอำเภอฟั่วอีก (ตามที่เพื่อน ๆ เล่าให้ฟังว่า ท่านได้มาปรารภกับหมู่คณะในท่านองนั้นอีกเหมือนกัน) ส่วนเรากับท่านอ่อนสีได้ขออนุญาตท่านอาจารย์อยู่ประกอบเพียรในบริเวณนั้นต่อไปเพื่อให้สาสมแกใจอีก ต่อมาไม่กี่วันท่านได้พาอาจารย์สาน อาจารย์แหวน อาจารย์ขาว กลับคืนมาหาเราอีก แล้วท่านก็ปรารภในการที่จะจัดตั้งสำนักรับหมู่คณะอีก เราได้ยืนกรานตามคำเดิม หากตั้งทางภาคนี้ผมไม่เห็นด้วย แต่ถึงอย่างไร ถ้าท่านอาจารย์ตั้งอยู่ทางภาคนี้จริงแล้ว หลังจากท่านอาจารย์ตั้งสำนักแล้วสามปีผมจึงจะไปช่วยเหลือ คณะของท่านอาจารย์ได้พักอยู่ด้วยสองคืนแล้วก็แยกย้ายกันไป ท่านอาจารย์สาน อาจารย์แหวน และอาจารย์ขาวกลับลงมาอำเภอฟั่ว ท่านอาจารย์มั่นกับท่านมธุเลลงไปทางอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย แล้วจำพรรษาทางโน้นเลย ส่วนเรากลับท่านอ่อนสียังพากันประกอบความเพียรอยู่ ณ ที่นั้นต่อไป เมื่อท่านแยกย้ายกันไปหมดแล้ว เรากับท่านอ่อนสีได้แยกกันอยู่คนละแห่ง คือท่านอ่อนสีอยู่ที่เดิมเราได้แยกไปอยู่ภูเขากฎกหนึ่ง

๒๒.๒ จิตมีกิเลสได้สำนึกหรืออนุสัยกิเลส

เรื่องที่จะนำมาเล่าต่อไปนี้ เมื่อพูดแล้วก็ขายหน้าตัวเองแต่กิเลสมันยังขายหน้าตัวมันเองเสียยิ่งกว่าเราเสียอีก นั่นคืออะไร กล่าวคือเมื่อเราแยกจากท่านอ่อนสีไปอยู่องค์เดียวแล้ว คืนวันหนึ่งเสือร้องเรากลัวเสียงเสือจนตัวสั่นสะท้านนอนไม่ได้ภาวนาไม่ลงเลย ผู้คนที่ช่วยได้ขนาดยิงปืนชู่เอาตุ้มปืนติดไฟแดงโรยูนั่นแหละขว้างใส่แล้วมันก็หนีไปสักครู่แล้วก็กลับมาอีก บางทีตื่นเข้ามาเขาออกไปทำงาน เห็นนั่งตงโหม่งดัก

หน้าอยู่แล้วก็มี เขาเห็นแล้วก็พากันวิ่งหนี แต่มันก็ไม่เห็นทำอะไรใคร เรานั่งภาวนาอย่างไร ๆ ก็ไม่รวมลงได้ แต่เราก็หาได้รู้ตัวไม่ว่ามันกลัวเสียเหงื่อเปียกโชกหมดทั้งตัว เอ๊ะ นี่อะไรนะหนาวทำไมจึงมีเหงื่อ ลองเอาผ้าห่มออกดูก็ยังสั่นเทาอยู่ เมื่อภาวนาไม่ลงแล้วมันเหนียวมาก นึกว่าเอนหลังลงนอนพักเอาแรงสักหน่อยก่อนแล้วจึงจะลุกมาภาวนากันใหม่ ขณะนั้นเองพอดีได้ยินเสียงเสื่อร้องขึ้น เลยสั่นสะบัดกันใหญ่เหมือนกับเป็นไขจับสั่น จึงได้รู้ว่ามันกลัวเสียงเสื่ออย่างไรเล่า เราได้ลุกขึ้นตั้งสติกำหนดจิตให้อยู่หนึ่งในอารมณ์เดียวอมสละชีวิตว่า เรายอมสละความตายแล้วมีไข้หรือ จึงได้มาอยู่ ณ ที่นี้ เสื่อกับคนก็ก้อนธาตุ ๔ เหมือนกันมีไข้หรือ ตายแล้วก็มีสภาพเช่นเดียวกัน แล้วใครกินใคร ใครเป็นผู้ตายและใครเป็นผู้ไม่ตาย เมื่อยอมสละพิจารณาด้วยความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวอยู่นั้น เสียงเสื่อก็ไม่ได้ยิน ภายหลังเมื่อได้ยินเสียงมัน ใจก็เฉย ๆ เห็นเป็นลมกระทบวัตถุอันหนึ่งแล้วมันเกิดเสียงออกมาเท่านั้น นิสัยของเราขัดใจเป็นโรคประสาทมาตั้งแต่เป็นเด็กแล้ว เมื่อมีเสียงเสื่อสัญญาเดิมมาปรากฏ จึงทำให้เรากลัวโดยไม่รู้ตัว ก็เลสาณุสัยที่นอนจมอยู่ในห้วงลึกของดวงใจจึงยากที่จะละได้ ถ้าหากไม่ยอมสละความยึดถืออุปาทานในสังขารอันไร้สาระแลกเอาอมตรสที่ปรากฏอยู่เฉพาะกับใจแล้ว ก็จะไม่เอาชนะกิเลสไม่ได้เลย แม้พระสารีบุตรอัครสาวกผู้ถึงพระอรหันต์แล้วก็ละได้ แต่วาสนานิสัยยังละไม่ได้เลย ไม่เหมือนกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในช่วงระยะที่เรา กำลังทำความเพียรด้วยความกล้าหาญอยู่นั้น ได้เกิดมีภาพนิมิตอันน่าเกลียดขึ้นมาเรื่องหนึ่ง เป็นเรื่องที่นำเอามาประจานขายหน้ากิเลสให้กับท่านผู้อ่านได้รู้บ้าง บางทีอาจเป็นประโยชน์แก่ผู้เห็นโทษของกิเลสจำพวกนี้แล้วจะได้ระวังสังวรต่อไป ภาพนั้นปรากฏ

เป็นหญิงวัยกลางคนซึ่งเมื่อปรากฏขึ้นเราก็จำได้ชัดเจน เพราะเมื่อราว ๕-๖ ปีล่วงมาแล้ว เราได้เห็นเขาแล้วเขาก็ได้ปฏิเสธเราด้วยเจตนาศรัทธาอันจริงใจเรานึกว่าเขาเป็นคนดีมีศีลธรรม สุภาพเรียบร้อยน่าคบสมเป็นอุบาสิกในพระพุทธศาสนาโดยแท้ ส่วนรูปร่างเราก็ก็นึกว่าเป็นธรรมดาอย่างสามัญชนหญิงทั่วไป จากนั้นแล้วเราก็ก็นึกคิดอะไรอีกนอกจากจะระลึกถึงอุปการคุณของเขาตามวิสัยของพระผู้มีชีวิตเนื่องด้วยคนอื่น ขณะที่ปรากฏภาพของเขามานั่งแอบสนิทเคียงข้างขวายู่นนั้นภายในใจของเราในขณะนั้น มันให้รู้สึกว่าเป็นกันเองนี่กระไร ทั้งตัวเราและตัวเขาดูเหมือนว่าเคยได้อยู่กินร่วมกันมานานเป็นสิบ ๆ ปี แต่หาได้มีความใคร่กำหนดอะไรไม่ เราตกใจออกจากภาวนาแล้วตรวจดูจิตของตนก็ไม่มีสัญญาอารมณ์ในเรื่อนั้น แล้วก็ลืมไม่เคยนึกถึงเลยตั้ง ๕-๖ ปีมาแล้ว ทำไม่ถึงมาเป็นเช่นนี้ได้ เมื่อมาพิจารณาไป ๆ ก็มารู้เรื่องของกามกิเลสานุสัยที่มันจมดิ่งอยู่ในกันทะเลลึกจนเหลือวิสัยของผู้ประมาทแล้วจะตามจับตัวมันได้

ผู้มีปัญญาแต่ขาดศรัทธาความเพียรแลความอดทนกล้าหาญ ก็ไม่สามารถจะค้นคว้าจับเอาตัวของมันออกมาประจันหน้าได้

ผู้มีศรัทธา มีความเพียรกล้าหาญแต่ขาดปัญญา ก็ไม่สามารถจะประหารมันได้เหมือนกัน

ผู้มีศรัทธา มีความเพียรด้วย และมีความอดทนกล้าหาญ ประกอบด้วยปัญญา ประกอบด้วยความเพียรรักษาความดีนั้น ๆ ไว้ติดต่อกันอย่าให้ขาด นั้นแลจึงสามารถขจัดกิเลสานุสัยให้หมดสิ้นไปได้

แล้วเรายังพิจารณาต่อไปอีกว่า นักภวนาผู้ได้มานั้นทั้งหลาย กามกิเลสมันลวงให้ตกหลุมลึงด้วยเหตุนี้เอง กล่าวคือเมื่อปรากฏภาพ นิमितดังกล่าว ก็เลยถือเอาความเป็นจริงเป็นจริงว่าเคยเป็นบุพเพเสนหา สันนิวาสนแต่ชาติก่อน แล้วก็เกิดความเอ็นดูสงสารกำหนดรักใคร่เป็นไปตามสายของมัน จนกระทั่งเสาะแสวงหาภาพนั้น แล้วก็เล่าความจริงในสิ่งที่ไม่น่าเล่าสู่กันฟังไฟฟ้าสายคู่ไฟมันเดินอยู่แล้ว แม้โลหะของแข็งเมื่อเข้าใกล้กันแล้วไหนจะทนอยู่ได้ จำจะต้องดึงดูดสัมพันธ์ให้เข้าหากันจนได้เรื่องในทำนองนี้นักภวนาโดยเฉพาะพระ บางทีถึงขนาดเป็นคณาจารย์ก็เคยตกหลุมทะเลลึงมากต่อมากแล้ว เมื่อเห็นภาพปรากฏเช่นนั้นแทนที่จะกลัวเห็นเป็นภัยอันตรายอันน่ากลัว แล้วจับเอาอาวุธลุกขึ้นต่อสู้เพื่อชิงชัยกลับไปสวามิภักดิ์เข้าศีกอย่างน่าเสียดาย พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่เกิดมาในโลกนี้ ล้วนแล้วแต่ได้เกิดเป็นพ่อเป็นแม่เป็นพี่เป็นน้องหรือเป็นผัวเป็นเมีย และเป็นญาติซึ่งกันและกันทั้งนั้นไม่ชาติใดก็ชาติหนึ่ง บางทีเนื้อไก่และสุกรที่เราบริโภคนี้อาจเป็นเนื้อบิดามารดาของเราก็ได้ เพราะคนเรายังมีกิเลสอยู่ย่อมตายแล้วเกิดตายแล้วเกิดอีกนับชาติไม่ถ้วน นับประสาอะไรเมื่อมาเห็นภาพปรากฏชั่วพริบตาเพียงครั้งเดียวแล้วตามมันไป

ไฉนก็ได้ประจานขายชี้น้ำเข้าศีกมารร้ายมาแล้ว จึงขอนำเอามาเล่าอีกสักเรื่อง คือมีหญิงสาวสวยคนหนึ่ง ซึ่งเขาและญาติพ่อแม่ก็เคารพนับถือเรามาก และเราก็ได้สงเคราะห์ด้วยการอุปการะเลี้ยงดู โดยเฉพาะก็อยากให้เขาเห็นโทษในภาวะเป็นหญิงแล้วรักษาพรหมจรรย์ให้ตลอดชีวิต สมตามเจตนาของเรา แต่เหตุการณ์หาได้เป็นอย่างนั้นไม่เขากลับยอมทำความชั่วเสียตัว เมื่อมารู้สึกแล้วเสียใจร้องไห้ เราบังเอิญไปรู้เรื่องนั้นเข้าแล้วเกิดความเบื่อหน่ายอย่างยิ่งในความใจเบาของหญิงจากนั้นมา

ตัวเขาเองทั้งเคารพและละอายเรามาก เราได้แต่คิดว่าอะไรหนอ ๆ ทำไมจึงได้เป็นไปดังเพียงนั้น มองดูตัวเขาแล้วดูเหมือนเป็นรูปคนแต่ร้าย ส่วนใจเป็นสัตว์ดีรัจฉานไปเลย ยิ่งคิดคำนึงถึงเรื่องนั้นขึ้นมาแล้วมันทำให้เบื่อหน่ายผู้หญิงคนนั้นขนาดคลีนไสลแทบอาเจียนออกมาเลย อาการเช่นนั้นเป็นอยู่นานปี คำนึงถึงเรื่องนั้นขึ้นมาเมื่อไรก็ให้เกิดอย่างนั้น เบื่อหน่ายแบบนี้ที่เราไม่เคยเป็นมาแต่ก่อน แล้วก็มิใช่เป็นทางมรรคปฏิบัติแน่ แต่มันได้เกิดเป็นมาแล้ว ภายหลังเรามาคิดถึงโทษของตัวกามว่ามันร้ายกาจถึงเพียงนี้ เมื่อมันเกิดขึ้นในสันดานของใคร เว้นพระอรหันต์ และสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ไม่ว่าผู้นั้นจะมีศีลธรรมหรือเป็นอันธพาล แม้แต่ท่านผู้ได้มานสมาบัติแล้วก็ตาม มันจะต้องใช้อ่านาจมาเอาเป็นเหยื่อของมันถ่ายเดียว โดยปราศจากเมตตาปราณีเอาเสียเลย เหมือนเสือตะครุบลูกสุนัข อันไม่มีทางต่อสู้กันอย่างใจเย็น แล้วทำให้เอ็นดูผู้หญิงคนนั้นว่า แท้จริงตัวเขาเองก็ยังตั้งใจหวังดีต่อความดีอยู่ แต่ตัวกามกิเลสนั้นลึมนร้ายกาจมาก ใช้อ่านาจมาไม่เลือกหน้าใคร จึงนำตาหนีดวามอย่างยิ่งแลไม่นำให้อภัยในที่ใด ๆ ทั้งนั้น แล้วเกิดสงสารผู้หญิงคนนั้นเป็นกำลัง

ผู้ที่ยังตกอยู่ในห้วงของกามโอะมะแล้วจะต้องมาเกิดในกามภพ อันนี้ กามภพหรือกามภูมินี้เป็นที่บำเพ็ญบารมีของผู้ต้องการความเจริญก้าวหน้าด้านจิตใจก็ได้ เป็นสนามต่อสู้ของผู้ต้องการชิงชัยก็ได้ หรืออาจเป็นหลุมฝังศพของพวกอันธพาลก็ได้ กามภพหรือกามภูมิอันนี้มีทรัพยากรธรรมชาติทั้งภายนอกและภายในครบเสร็จสรรพ เป็นแหล่งของผู้มีปัญญาสามารถหามาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ตามต้องการ ต้นไม้ในป่าไม่มีแล้วจะไปหารากยามาจากไหน หมอไม่มีรากยาก็หาประโยชน์ไม่ได้ รากยามีหมอก็มี แต่คนไข้ไม่ยอมรักษา

หรือรับประทานยาโรคก็ไม่หาย ผู้เห็นคุณในกามภพแล้วผลิตเพลินอยู่ในกามทั้งหลายเรียกว่า กามคุณ ผู้ได้รับพิษสงของกามทั้งหลายเห็นเป็นภัยอย่างร้ายแรงเรียกว่า กามโทษ ผู้สละกามได้ทั้งหมดเรียกว่า เนกขัมมะ

ทีหลังเราได้กลับมาอยู่ที่เดิม เปลี่ยนให้ท่านอ่อนสีไปอยู่ที่เราอยู่คราวนี้เราได้ผจญภัยกับเสืออย่างจังเลย คือคืนวันหนึ่งเสือได้มาตะครบกินควายริมกุฏิเรานั้นเอง เราได้เคาะไม้ช่วยไล่ทั้งตะโกนแรง ๆ ด้วยแต่เสือก็ไม่ยอมปล่อย ลากไปกินจนได้ เพราะกลัวมันจะฆ่าเราเข้าไปอีกคน

เราสองคนอยู่บำเพ็ญเพียร ณ ที่นั้นพอสมควรแล้ว ก็ย้ายไปตามหมู่บ้านมูเซอซึ่งอยู่ตามแถวนั้นโดยลำดับ เมื่อปลุกศรทาสาทเขาพอสมควรแล้วจึงได้กลับลงมาทางอำเภอพร้าว แล้วเที่ยวไปทางอำเภอเชียงดาว วกลับมาทางอำเภอแม่แตง

๒๓. พรรษา ๑๔ จำพรรษาที่บ้านโป่ง อำเภอแม่แตง (พ.ศ. ๒๔๘๐)

บ้านโป่งเป็นสำนักที่อาจารย์มั่นเคยไปจำพรรษาแล้วเจ้าคุณอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันโน จันทร) ก็เคยไปพักบ้านนี้ญาติโยมนับว่าฉลาด เข้าใจธรรมะธัมมิได้พอสมควร ปีนี้เราจำพรรษาด้วยกัน ๕ รูป อาจารย์บุญธรรม ๑ พระเชื่อง ๑ พระเมืองเลย ๑ (จำชื่อไม่ได้) พระอาจารย์ชอบ ๑ และเรา เราเป็นหัวหน้าได้เลือกสรรอุบายต่าง ๆ มาเทศน์อบรมหมู่เพื่อน เพื่อให้ได้หลักธรรมปฏิบัติแน่นแฟ้นมั่นคงเป็นที่พึ่งแก่ตนเองได้ต่อไป ในหมู่นั้นท่านอาจารย์ชอบเป็นผู้เคร่งในธุดงค์กว่าเพื่อนเป็นการหาได้ยากกัลยาณมิตรเช่นในพรรษานี้ เราเทศน์อบรม

เกือบแทบทุกคืน ขณะที่เทศน์อบรมอยู่นั้น หมู่เพื่อนก็ตั้งมั่นสัการทำความ
 สงบรับฟังด้วยดี หลังจากเราอบรมแล้วได้เปิดโอกาสให้เพื่อนซักถาม
 ความข้องใจและออกความเห็นต่าง ๆ ในหมู่นั้นนอกจากท่านอาจารย์
 ชอบแล้ว ก็มีพระเชื่องเป็นผู้เก่งในด้านปรัตติวิชา ใครจะมีอารมณ์อะไร
 ข้องอยู่ภายในจิต หรือไปทำความผิดอันใดก็ตามในพระธรรมวินัยแล้ว
 ทั้งสองท่านนี้จะต้องตามไปรู้เห็นทั้งนั้น ในหมู่นั้นผู้ที่น่าสงสารกว่าเพื่อน
 คือท่านอาจารย์บุญธรรม (เป็นชาวสุรินทร์) มีพรรษามากแต่ยัง
 ภาวนาไม่เป็น ทั้งสองท่านนี้จะตามไปรู้เรื่องอะไรต่ออะไรของท่านหมด
 ทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วก็มิใช่เป็นเรื่องที่น่าจะเป็นไปเสียด้วย พอเพื่อนทักเข้า
 ก็ยอมรับสภาพโดยดี จนยอมลงกราบพระผู้อ่อนพรรษาว่าเสียด้วย
 ท่านทั้งน้อยใจและอับอายหมู่เพื่อนมากแล้วก็ไม่เคยพบท่านอาจารย์มันเลย
 แต่เคยเป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์สิงห์ อยากฟังเทศน์ท่านอาจารย์มันมาก
 โดยท่านสำคัญตัวว่าท่านมีความรู้พอ หากได้ฟังเทศน์ท่านอาจารย์มัน
 แล้วจะรู้เห็นธรรมโดยพลัน เราเคยท่านเสมอว่า ให้ระวังเมื่อเห็นและ
 ฟังเทศนาของท่านแล้วจะเกิดความประมาทท่าน

ออกพรรษาแล้วท่านอาจารย์มันได้ย้อนกลับมาหาพวกเราอีก
 ท่านอาจารย์บุญธรรมได้ฟังธรรมเทศนาของท่านอาจารย์มันเท่านั้นแหละ
 กลับตาลปัตรตรงกันข้ามเลย คือไม่พอใจในอุบายของท่านอย่างน่าเสียดาย
 ภายหลังท่านจะน้อยใจอย่างไรก็ไม่ทราบ ได้หนีจากหมู่ไปเที่ยววิเวก
 องค์เดียว แต่โชคไม่อำนวยไปเป็นไข้ป่ามาลาเรียขึ้นสมอง ท่านอาจารย์
 เหมียวไปเจอเข้าจึงได้หอบกันมา เลยมามรณภาพที่โรงพยาบาลเชียงใหม่
 โดยญาติและลูกศิษย์ไม่มีใครได้ไปปฏิบัติรับใช้ ส่วนเราและพระเชื่อง
 เมื่ออยู่อบรมกับท่านอาจารย์มันพอสมควรแก่เวลาแล้ว ได้ขอลาท่านออก
 ไปวิเวกตามลำน้ำแดงขึ้นไป ได้ไปพักวิเวกอยู่ใกล้ป่าเมี่ยงเขาแห่งหนึ่ง พอ

ไปถึงเราได้ให้พระเชื่องอยู่เฝ้าเครื่องบริหารที่วัดร้างเชิงเขาส่วนเรา ได้ขึ้นไปหาที่พักบนเขามีผู้หญิงคนหนึ่งเดินมาเที่ยวเข้าหายอกกับผู้ชายหนุ่ม ๆ ที่อยู่ในนั้น พระเชื่องเห็นเข้าเกิดความกำหนัดอย่างร้ายแรง เรากลับลงมาจากที่พักเห็นอาการอย่างนั้น เราได้พยายามอบรมและให้อุบายต่าง ๆ นานา อันจะเป็นทางระงับอารมณ์นั้นแต่ก็ไม่ได้ผล เรื่องนี้เราเข้าใจดีแล้วตั้งแต่เมื่อเธอจะมาอยู่ด้วยเราที่แรก เธอเล่านิมิตก่อนแต่เธอจะมาหาเรา ขณะที่เธออยู่อำเภอมะสรวยกับท่านอาจารย์มั่นว่า เธอได้ทราบข่าวเราแล้วทำให้เกิดศรัทธามากอยากจะมาหาเรา เธอได้นิมิตว่า ปรากฏเป็นถนนจากที่อยู่ของเธอตรงแนวพุ่งมาหาเรา เธอได้เดินตามถนนมาถึงที่อยู่ของเราโดยราบรื่น หัวถนนจดเชิงบันไดกุฏิเราพอดี แล้วเธอเกาะบันไดขึ้นไปหาเราสูงมาก พอถึงได้กราบเราแล้ว เราได้มอบผ้าให้เธอหนึ่งไตร แต่เธอไม่ยอมรับ พอตีเหตุการณ์ได้มาตรงกับนิมิตของเธอพอดี เราเองก็หมดเยื่อใยในตัวของเธอลงเพียงเท่านั้น ตอนเช้าเมื่อฉันเข้าอยู่เธอแสดงความโกรธให้เราด้วยเหตุผลเล็กน้อย พอตอนเย็นจึงเข้าไปหาเราแล้วได้แสดงโทษต่อเราและบอกว่าเย็นวานนี้มีผู้หญิงมาพูดเข้าหายอกกับผู้ชายหนุ่มให้เห็นแล้วจึงเกิดความกำหนัดจากนั้นภาวนาไม่ลงตลอดคืนเลย แล้วขอลาแยกทางเราเที่ยวไปตามลำพัง หลังจากนั้นมาราวสามเดือนได้เจอเธออีก เราได้ชักชวนให้เธอเริ่มต้นทำภาวนากันใหม่อีก “หากตั้งใจทำกันจริงจังก็คงไม่เหลือวิสัยนา ขอเริ่มทำกันใหม่อีกทีเถาะ” แต่เธอก็ไม่ยอม ภายหลังทราบว่าเธอได้ลาสิกขาออกจากสมณะเพศไปแล้วอย่างน่าเสียดาย เธอเป็นคนใจเด็ด ทำอะไรทำจริง มีทิฐิจัด แม้แต่ท่านอาจารย์มั่นเทศน์ก็ไม่ยอมลงด้วย เคยเป็นนักเลงโตมาแล้ว พอบวชก็หนีจากบ้านไปโดยไม่มีจุดหมายปลายทาง บ้านเดิมเธออยู่บ้านน้ำก่ำ อำเภอรามัญ

อภิญญา ๖ เช่น ปรัตตวิชา รู้จักรวาระจิตของผู้อื่นนี้เป็นต้น เป็นของอสาธารณ์ หาได้เกิดมีแต่ผู้ปฏิบัติทั่วไปไม่ บางท่านปฏิบัติ เอาจนจิตละเอียดบริสุทธิ์สักเท่าไร ๆ อภิญญาไม่เกิดเลยสักอย่าง ก็มี บางท่านปฏิบัติพอจิตรวมเป็นขณิกะ อุปจาระนิดหน่อยก็เกิดแล้ว สำหรับพระเจี๊องคนทีว่่านี เธออบรมจิตให้สงบได้ดีมาก จะทำให้จิตสงบ ตลอดวันยังค่ำคืนยังรุ่งก็ทำได้ เธอเดินไปตามธรรมดามั่นปรางกฎในใจ ของเธอเหมือนกับเดินอยู่บนอากาศ หรือมีฉะนั้นก็เหมือนกับอยู่ใต้บาดาล โน้นเพราะจิตของเธอไม่ถอนออกจากสมาธิ แต่ไม่มีปัญญาพิจารณา พระไตรลักษณ์เรียกว่า โลภียอภิญญา เกิดจาก โลภียณาน นั้บประสาอะไรแต่พระเจี๊อง พระเทวทัตขนาดเหาะเข้าช่องพระแกลไปปรกษา กิจการกับเจ้าชายอชาตศัตรูได้ก็ยิ่งเสื่อม

๒๔.

องค์

๒๔. พรรษา ๑๖ จำพรรษาที่บ้านหนองคู อำเภอบำก่อง (ป่าซางในปัจจุบัน) จังหวัดลำพูน (พ.ศ. ๒๔๘๑)

ปัจจุบัน

บ้านหนองคูเป็นบ้านชาวมอญ พระที่วัดคูเหมือนจะเคร่งครัด ในวินัยพอควร แต่สมภารตามที่ชาวบ้านว่าท่านหลังพอคูเหมือนกัน ชาวบ้านจะไปงานวัดใด ท่านเสกน้ำมันงาให้เขากินให้ทาแล้วแทงไม้เข้า ตีไม้แตก คนแถบนั้นเมื่อเห็นชาวหนองคูไปในงานไหนแล้วต่างก็พากัน จ้องจับตาดูกันเป็นแถว ส่วนชาวบ้านได้อาจารย์ดีแล้วก็กำเริบไม่กลัว ใครทั้งนั้น เคยมีบ้านแถบนั้นเขารวมหัวกันมีอาวุธครบมือยกขบวน มาล้อมบ้าน จะแก้แค้นเอาให้ตายหมดทั้งบ้าน ผู้ชายรู้ตัวพากันวิ่งเข้า ป่าหัวซุกหัวซุน ต่างเอาตัวรอด สมภารอาจารย์ดีองค์นี้แหละอายุได้

๘๐ ปีแล้ว ถูกพระกัมมัญฐานเที่ยวธุดงค์มาขอพักอาศัยได้อบรม
 เอาเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า
 อย่างน่าอัศจรรย์ เลยเกิดความเลื่อมใสยอมสละมานะทิฐิขอ
 เป็นลูกศิษย์ท่าน ภายหลังพร้อมกันทั้งวัดโดยการสนับสนุนของ
 ชาวบ้านด้วย ได้เปลี่ยนแปลงเป็นธรรมยุต สมเด็จพระมหาวิรวงศ์
 (พิมพ์) เมื่อครั้งเป็นพระญาณดิลกไปรักษาการที่วัดเจติยหลวงเชียงใหม่
 ได้ขอรับรองให้เราไปเป็นสมภารวัดหนองคูเป็นองค์แรก มีพระปลัดทองสุข
 เป็นรองสมภาร ในพรรษานี้พระมหาขันธหัตถ์เทศน์เป็นปฐมฤกษ์ เป็นครู
 สอนปริยัติธรรมตัวในพรรษานี้เราได้อบรมประชาชนให้เกิดศรัทธา
 ปสาทะเข้ามารักษาศีลอุโบสถมากเป็นประวัติการณ์ บางบ้านปิด
 ประตูบ้านแล้วพากันมานอนรักษาศีลอุโบสถที่วัดหมดครอบครัวเลย
 ก็มีประเพณีคนมอญเด็กสาว ๆ จะไม่มีการรักษาศีลอุโบสถเลย ซึ่ง
 ตรงกันข้ามกับชายหนุ่ม ชายหนุ่มสึกจากพระแล้วจะเข้าวัดรักษาอุโบสถ
 ไม่ขาดเลย น่าชมเชยเขา คนบ้านนี้ถึงแม้อาชีพเขาจะไม่ค่อยคล่องแต่เขา
 ก็ศรัทธาดีมาก นอกจากนี้เรายังได้สอนให้เขามั่นอยู่ในพระ
 ไตรสรณาคมน์ ละมิจฉาทิฐิถือผีเสีย ได้มีผู้เห็นดีเห็นชอบด้วยพา
 กันยอมสละผิมาขอรับเอาพระไตรสรณาคมน์เป็นสรณะแทน
 เป็นจำนวนมาก แต่ออกพรรษาแล้วเราจำเป็นจะต้องเดินทางกลับ
 ภาควิสานเสีย จึงเป็นอันยุติไว้เพียงเท่านั้น

ความเป็นเศรษฐีมีเงินคนอนาถา ก็ได้เป็นอุปสรรคแก่การ
 จบจ่ายอริยทรัพย์ของผู้มีศรัทธาปัญญา ฉะนั้นอริยทรัพย์จึงเป็น
 ของมีคุณค่าเหนือกว่าทรัพย์ทั้งปวง

๒๕. พรรษา ๑๗-๒๕ จำพรรษาที่วัดอรุณาวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย (พ.ศ. ๒๔๘๒-๒๔๙๐)

ก่อนจะกลับเราได้ไปกราบนมัสการลาท่านอาจารย์มั่น ซึ่งได้จำพรรษาอยู่ ณ ที่วัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ตามคำขอร้องของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าเช่นเดียวกัน แล้วเราได้อาราธนาให้ท่านกลับภาคอีสานอีกวาระหนึ่ง คือก่อนเข้าพรรษาเราได้อาราธนาท่านครั้งหนึ่งแล้วท่านก็ได้ปรารภ เจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ก็มีหนังสือมานิมนต์เหมือนกัน แท้จริงเราได้เคยทาบถามท่านเห็นมีที่ที่ท่านจะกลับ เราจึงได้มีหนังสือแนบให้เจ้าคุณพระธรรมเจดีย์มีหนังสือมานิมนต์ท่าน เมื่อเราย้ำว่าแล้วท่านอาจารย์จะกลับไหม ท่านบอกว่า ดูกาลก่อน แล้วกราบเรียนท่านว่า ผมขอลากลับละ เพราะมาหาวิเวกทางนี้ก็เป็นเวลานานพอสมควรจะดีชั่วขนาดไหนก็พอจะพิสูจน์ตัวเองได้แล้ว

แล้วเราก็ได้มีจดหมายเรียนท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์อีกฉบับหนึ่ง การเดินทางกลับครั้งนี้เขาให้เด็กคนหนึ่งมาเป็นเพื่อน ส่วนท่านอ่อนสียังอยู่ติดตามท่านอาจารย์มั่นต่อไป เมื่อกลับมาถึงท่าบ่อ จังหวัดหนองคายแล้ว เราตั้งใจจะอบรมหมู่เพื่อนให้เคร่งในด้านปฏิบัติ แต่ก็ทำมาไฉฉาว ๓-๔ ปี ได้ผลราว ๒๐-๓๐ % ต่อจากนั้นมาไม่ค่อยได้ผลจึงได้หันมาส่งเสริมในด้านการศึกษาคบคู่กันไป พร้อมกันนี้เราได้นำหมู่ไหว้พระสวดมนต์ประจำ หลังจากไหว้พระสวดมนต์แล้ว ได้ซ้อมสวดมนต์ทั้งมครสังโยคและร้อยแก้วทั้งปาฏิโมกข์ก็สวดต่อท้ายสวดมนต์ประจำเราผลิตนักสวดได้มากทีเดียว เราเห็นคุณประโยชน์ประจักษ์แล้วจึงได้ทำเช่นนั้นเรื่อยมาจนกระทั่งบัดนี้

หนึ่งขณะที่เราได้กลับมาอยู่วัดอรุณวาสีได้ ๒ พรรษาคือระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๕ เราได้พาลูกหลานญาติโยมไปสร้างสำนักขึ้นที่ตะวันตก บ้านกลางใหญ่ ยังเป็นสำนักถาวรมีพระเณรอยู่จำพรรษาตลอดมาทุกปี มิได้ขาดจนกระทั่งทุกวันนี้ปัจจุบันมีชื่อว่า **วัดนิโรธรังสี** ในระยะนี้ท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์กำลังสนใจในกัมมัฏฐานและในตัวของท่านอาจารย์มันมาก แท้จริงเจ้าคุณธรรมเจดีย์เมื่อเป็นสามเณรก่อนจะไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ก็เป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์เสาร์ท่านอาจารย์มันมาก่อนแล้ว แต่ไม่ได้สนใจในธรรมปฏิบัติ หลังจากนั้นมาก็เห็นจะเป็นครั้งผูกพัทธสีมาวัดโพธิสมภรณ์นั้นกระมังที่ท่านได้สัมพันธ์ใกล้ชิดกับท่านอาจารย์ทั้งสอง มาตอนนี้ท่านสนใจมากถึงกับถามปฏิบัติและนิสัยใจคอของท่านอาจารย์ทั้งสองกับเราเสมอ บางครั้งยังให้เราแสดงธรรมที่ได้ยินได้ฟังมาจากท่านทั้งสองให้ฟังอีกด้วย เมื่อเรานำเอาธรรมของท่านอาจารย์มาแสดง รู้สึกว่าท่านตั้งใจฟังด้วยความเคารพสงบนิ่งอย่างน่านับถือมาก ภายหลังท่านเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ได้ให้อาจารย์อุ่น ธรรมโร ไปนิมนต์ท่านอาจารย์มันที่เชียงใหม่ แต่ก็ไม่เป็นผล ไปเล่าเรื่องฉันทะ (มังสวิรัต) ให้ท่านฟังจนเป็นเหตุให้หมู่คณะทะเลาะแตกแยกกัน ท่านอาจารย์มันบอกว่า **พระอรหันต์ทั้งหลายท่านไม่ทะเลาะกันเพราะเรื่องกินเรื่องชู้ดอกอะไรพวกเราจะมาทะเลาะกันเพราะเรื่องพรรค์นี้** เมื่อเจ้าคุณพระธรรมเจดีย์ฯ ลงไปกรุงเทพฯ ด้วยกิจคณะสงฆ์ พอเสร็จแล้วท่านจึงเลยไปเชียงใหม่แล้วนิมนต์ด้วยตนเอง ท่านอาจารย์มันบอกว่า เออ! อย่างนี้ซิ นิมนต์ด้วยหนังสือใหญ่ (คือนิมนต์ด้วยตนเอง)

เรามีโอกาสได้จำพรรษาที่วัดอรุณวาสีท่าบ่อ เป็นเวลานานครั้งแรกถึง ๙ ปี เป็นประวัติการณ์ในชีวิตของการบวชมา เมื่อก่อน

เราไม่สนใจในการก่อสร้างเพราะถือว่าเป็นเรื่องยุ่ง และใช้กิจของสมณะ ผู้บวชจำต้องประพฤติเฉพาะสมณกิจเท่านั้น เมื่อเราได้มาอยู่ ณ ที่วัดนี้แล้ว มองดูเสนาสนะที่อยู่อาศัยล้วนแล้วแต่เป็นมรดกของครูบาอาจารย์ได้ทำไว้ให้เราอยู่ทั้งนั้น แล้วมาคิดค้นถึงพระวินัยบางข้อ ท่านอนุญาตให้บุรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะได้แล้วเกิดความละอายแก่ใจว่า เรามานอนกินของเก่าเผ่าสมบัติเดิมของครูบาอาจารย์แท้ ๆ ต่อจากนั้นจึงได้เริ่มพาญาติโยมทำการก่อสร้างมาจนกระทั่งบัดนี้ แต่ถึงกระนั้นก็ตามไม่ว่า ณ ที่ใด ๆ เราไม่เคยทำการเรียไรมาก่อสร้าง ละอายแก่ใจมาก มีก็ทำ ไม่มีก็ไม่ทำ แล้วก็ไมยอมติดในงาน ถึงงานไม่เสร็จ เมื่อทุนไม่มีเราทิ้งได้โดยไม่มีเยื่อใยเลย เรามาอยู่ ณ ที่นี้ได้พาญาติโยมทำการก่อสร้างกุฏิใหม่สองหลัง และศาลาการเปรียญหนึ่งหลัง แล้วก็หลังเล็ก ๆ อีกหลายหลัง จำเดิมแต่เราออกเที่ยวรุกมุลมาไม่เคยอยู่จำพรรษาที่เก่าถึง ๓ ปีสักที เพิ่งมาอยู่นานที่ท่าบ่อนี้เอง จะเป็นเพราะเราอยู่นานหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ ภายหลังโรคเส้นประสาทของเรากำเริบ แต่เราก็กัดฟันอดทนอยู่มาเพื่อหวังประโยชน์แก่หมู่คณะซึ่งต้องการอยากจะศึกษาในธรรมปฏิบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ ท่านเกต (พี่ชาย) ได้มา อยู่จำพรรษาด้วย แล้วท่านได้มามรณภาพเสียในกลางพรรษานั้นเองด้วยโรคไส้ติ่ง แต่อุปสมบทมาท่านมีพรรษาได้ ๑๔ พรรษาอายุ ๔๘ ปีท่านเกต (พี่ชายคนติดกัน) นับแต่บวชมาไม่เคยจำพรรษาด้วยกันสักที ปีนี้ได้มาอยู่ด้วยกัน ดูเหมือนจะเทพนิมิตสังหรณ์อะไรก็ไม่ทราบ พอมาอยู่ด้วยเราก็ไม่ได้เทศนาสั่งสอนญาติโยมอะไร ให้อยู่ภาวนาทำความเพียรสบาย ๆ ในพรรษานี้ เราเป็นโรคประสาทอย่างร้ายแรง ขนาดเทศนาอบรมญาติโยมอยู่บนธรรมาสัน ไม่รู้ตัวเลยว่าเราพูดอะไรต่ออะไร แต่ก็พูดได้เมื่อพูดจบแล้วถามญาติโยมผู้ฟังว่า เราพูดอะไร ได้ความไหม

เขาก็ตอบว่า ได้ความดีอย่างเดิมไม่ผิดแปลกอะไร

วันหนึ่งเราได้ยินมีตผั้นว่า เรากับท่านเกต (พี่ชาย) ได้เดินรุกรมุลไปโน้นป่าด้วยกัน ไปถึงลำธารแห่งหนึ่งได้พากันเดินตามลำธารนั้นไป น้ำไม่ลึกเพียงสะเอว แต่เดินไปก็ไม่ปรากฏผ้าเปียก เราเห็นน้ำใสจิตสนิทดีอยากกวักมาบ้วนปากดู จึงเอามือวกใส่ปากอมแล้วก็พ่นทิ้ง โอ้โฮที่ไหนได้พ่นในปากของเราหลุดออกมากับน้ำ ตื่นขึ้นมานึกว่าเป็นจริง พอดคำดูในปากจึงรู้ว่าเป็นความฝัน เราไม่ค่อยเชื่อความฝันว่ามันเป็นจริงเป็นจัง ฝันเพราะเรารักษาจิตไม่ได้มันกวัดแกว่งหล่นไป มันจึงฝันไปตามอารมณ์ของมัน ถ้าเรารักษาสติให้ดีแล้วจะไม่มีฝันเลย ถึงแม้ฝันก็รู้ตัวว่าเราฝันอยู่แต่ลุกไม่ได้เพราะกายยังไม่เคลื่อนไหว เมื่อกายเคลื่อนไหวแล้วจึงลุกขึ้นได้ จิตไม่มีหลับ ที่ฝันคือจิตมันไม่หลับ มันส่งสำนึกนั่นเอง

เมื่อเราไม่เชื่อในความฝัน คราวนี้นิมิตมาปรากฏให้เห็นด้วยตาใน (คือใจ) ก่อนถึงเดือนสิบเพ็ญซึ่งเขานิยมทำบุญกันตามประเพณี เรียกว่า บุญข้าวสลากรัต เราได้ป่วยล่วงหน้ามาก่อน ๔-๕ วันแล้ว ดังกล่าวมาข้างต้น คราวนี้เป็นหนักมากลุกไม่ได้ ลุกขึ้นก็อาเจียน นอนหลับตาอยู่ พอสัมผัสตามองเห็นท้องฟ้า มีเมฆเคลื่อนผ่านพระอาทิตย์ ก็เจ็บ ныั่นดา ทำให้อาเจียน วันนั้นพอดีเป็นวันพระเรามาลงเทศน์ไม่ได้ เขาจึงนิมนต์ให้ท่านเกตลงเทศน์ ท่านเทศน์อยู่ชั่วโมงครึ่งจึงจบ ญาติโยมได้ยินแล้วพากันแปลกใจมากไม่คิดว่าท่านจะเทศน์ได้ถึงขนาดนั้น พอดิรุ่งเช้าขึ้นเราก็ตายจากโรคประสาธา และวันนั้นเขานิมนต์เราไปประชุมในราว ๑๑ โมงเช้ามีคนไปบอกว่าท่านเกตปวดท้องเราจึงกลับมา เมื่อมาแล้วก็มองดูอยู่เฉย ๆ ไม่ทราบว่าจะทำอะไรเพราะไม่มียา อนึ่งโรคนี้ท่านเคยเป็นมาสิบกว่าปีแล้ว บางทีฉันยาตามมีตามได้ก็หาย บางทีไม่มียาฉันมันก็หายเอง มีครั้งหนึ่งไปป่วยอยู่บ้านนาสีดา (บ้านเดิม) ๕ วัน ๕ คืน

นอนไม่ได้ ฉันไม่ได้เวลาจะหายเอานิ้วมือล้วงเข้าที่ทวารหนัก มีอะไรไม่ทราบออกมาเป็นก้อนเล็ก ๆ สามสี่ก้อนจากนั้นก็หายเลย

ในสมัยนั้นการแพทย์แผนปัจจุบันยังเจริญไม่ทั่วถึง ปวดท้องก็หายาแก้ปวดท้องมากิน ไม่ทราบว่าไส้ติ่งเป็นอย่างไร ถ้าปวดท้องเพราะอาหารเป็นพิษหรือของแสลงหรือท้องมีลมก็หายไป ถ้าเป็นไส้ติ่งอย่างนี้ก็ไม่หาย คนตายเพราะไส้ติ่งนั้นไม่ถ้วน ท่านเกตปวดท้องครั้งนี้เป็นเรื่องไส้ติ่งโดยแท้และไม่มียา เจ็บเอาเหลือจะทนดินคลัก ๆ แต่ไม่เคยได้ยินเสียงร้อง ในที่สุดพูดหลุดปากออกมาประโยคหนึ่งว่า ออดทนไม่ไหวแน่ คิดว่าจะเดินจงกรมมันจะสบายบ้าง ให้พญขึ้นเดินจงกรมเดินไปได้ประมาณ ๔-๕ ก้าวเลยอ่อนพับลง พระเณรที่เอาไปเดินเห็นอาการดังนั้นจึงเอามานอนลงที่เดิม เวลานั้นเราอ่อนเพลียมากเพราะดูกันเป็นเวลานานแล้ว จึงขออนุญาตจากเพื่อนไปพักผ่อน พอดีมีเณรไปเรียกว่า ท่านเกตอ่อนเพลียมากสลับลงเราจึงรับมาดู เห็นนอนนิ่งเฉย ๆ ไม่พูดอะไรเราเตือนสติอยู่ใกล้ ๆ บอกว่าได้ยินไหม พูดว่าได้ยิน จนเวลาราว ๒ ทุ่มจึงมรณภาพไป

ท่านเกตเป็นคนอดทนอย่างยิ่ง ทั้งที่ยามปกติและยามโรคกำเริบ โรคมีใช้อย่างเดียว โรคไส้ติ่ง โรคนิ้ว และโรคมาลาเรีย โดยเฉพาะโรคไส้ติ่งนี้ เวลามันอีกเสบเป็นตั้งหลาย ๆ วันจึงจะหาย แต่ไม่เคยทำความเดือดร้อนให้ใครเลย เวลาเป็นมากก็นอนนิ่งอยู่คนเดียว อาหารฉันได้ก็ฉัน ฉันไม่ได้นอนนิ่งอยู่อย่างนั้น ปกติท่านก็ฉันน้อยอยู่แล้ว ฉันง่ายด้วย ฉันข้าวกับเกลือก็อยู่ได้ตั้งเป็น ๑๐ วันกว่า ๆ **ได้รับความยกย่องจากครูบาอาจารย์ทุกองค์ว่ามีความอดทนดีมาก** เราทำมาปนกิจศพท่านเสร็จแล้วออกพรรษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐ โยมมารดาก็มาเสียไปอีกคนหนึ่ง ในปีนั้นเขาเป็นโรคแผลเปื่อยกันทั้งบ้านทั้งเมือง

โยมเราก็คือเป็นที่แข่งกับเขาบ้าง เขาเป็นพากันรักษาหายหมด โยมเราเป็นรักษาไม่หาย ยาอะไรดี ๆ เขารักษาหายเราก็คือไปเอามารักษา ก็ไม่หาย เปื่อยจนกระทั่งเนื้อหนังหลุดออกยังเหลือแต่กระดูกแต่ไม่รู้สึกเจ็บ

เราอยู่จำพรรษาที่อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย โยมแม่ของเราป่วยอยู่ที่บ้านนาสีดา ตำบลกลางใหญ่ โรคที่ไม่เชื่อความฝันว่าจะเป็นจริงก็พลอยหายไปโดยฉับพลัน ในเมื่อฝันว่าฟันหลุดออกจากปาก พอรุ่งเช้ามาเราพยากรณ์ได้เลยว่าวันนี้เราจะต้องออกเดินทางแน่นอน กลับจากบิณฑบาตเห็นคนมารอทำอยู่แล้วบอกว่าโยมมารดาป่วยหนัก ใครจะหาว่าความฝันเป็นเรื่องเหลวไหลไม่เชื่อก็ตามใจ แต่เราเชื่อร้อยเปอร์เซ็นต์เลย ถ้าฝันว่าฟันหลุดออกจากปาก ไม่บิดาก็มารดาหรือพี่น้องคนใดคนหนึ่งจะต้องเจ็บหนักหรือถึงแก่ความตายแน่ ถ้ามีฉะนั้นก็คนใกล้ชิดสนิทคุ้นเคยกับเรา

เราได้พยาบาลโยมมารดาด้วยธรรมโอสถและยาภายนอกจนสุดกำลัง แต่สังขารมันแก่หง่อมเต็มที ได้ ๘๒ ปีแล้ว เอายาอะไรมาใส่รักษามันก็ไม่ทุเลา กินไม่ได้ มีแต่ทรุดลง ๆ จนทนไม่ไหวร่วงโรยไปเหมือนกับใบไม้แก่ฉนั้น แต่ด้านจิตใจ เราได้พยาบาลรักษาให้อยู่ในความสงบอย่างยิ่ง จนวาระสุดท้ายเกือบจะไม่มีลมแล้ว เราจึงหยุดให้สติ

เราได้ทำหน้าที่อุตมะบุตรอย่างยิ่ง ในขณะที่ปกติอยู่ ท่านถือเราเสมออาจารย์คนหนึ่ง จัดข้อต้องการสิ่งใดปรึกษาหารือเรา เมื่อเราออกความเห็นให้ก็ยอมรับทั้งนั้นยามป่วยไข้เราได้ให้สติ บางทีถึงกับไม่ต้องรับประทานยาเลย ก็หายด้วยความเชื่อมั่นศรัทธาในคำสอนของเรา ตอนจะถึงแก่กรรมก็เหมือนกันอาจเป็นเพราะความเชื่อมั่นในคำสอนของเราก็ได้ ทำให้ไม่เจ็บแปลที่ขา

๒๖. พรรษา ๒๖-๒๗ จำพรรษาที่เขาน้อย ท่าแฉลบ จ.จันทบุรี (พ.ศ. ๒๔๙๑-๒๔๙๒)

ภูเขาภูนี้ก่อนที่เราจะไปอยู่ เราได้ภาพนิมิตแล้วตั้งแต่อยู่วัด
อรัญญวาสี อำเภอบ่อ แต่เราก็ไม่ยกเชื่อว่ามันจะมีเช่นนั้น อนึ่ง
ภูเขาภูนี้มันไม่น่าจะวิเวกเลย เพราะเป็นภูเขาเล็ก ๆ อยู่กลางทุ่งมี
หมู่บ้านอยู่รอบเชิงเขา แต่เป็นที่แปลกใจมาก ไม่ว่าใครจะเป็นพระ
เป็นเณรหรือแม้แต่คฤหัสถ์ชาวบ้าน เมื่อมาอบรมภาวนา ณ ที่นั้น
แล้วจะได้รับผลเป็นที่น่าอัศจรรย์ทุก ๆ คนไปไม่มากก็น้อยตามกำลัง
ของตนนั้น ๆ ที่น่าแปลกที่สุดก็คือ มีตาแก่คนหนึ่งอายุ ๗๐ กว่าปีแล้ว
อาศัยเขาอยู่ แกเป็นนักตีเมฆาเปตตลอดวัน เขาจ้างให้แกไปอุปฐาก
พระประจำ ให้เดือนละ ๕๐ บาท แกไม่ยอม พอเราไปอยู่แกเกิด
ศรัทธาเลื่อมใส ไม่ต้องจ้างแกมาภาวนาก็มัวฐานเกิดภาพนิมิตให้
เป็นที่น่าอัศจรรย์ใจ ละสุราเข้ามารักษาอุโบสถได้ ชาวบ้านใคร ๆ ก็
นิยมนับถือแก เข้าบ้านใคร ร้านไหน เขาให้อาหารแกลืนฟรี ๆ ไม่ต้องซื้อ
แกยิ่งเห็นอานิสงส์มากขึ้นและปฏิบัติพระตลอดมา ที่แปลกยิ่งกว่านั้น
คือคนใบ้ที่ทำแฉลบนั่นเองนี่ก็อาศัยอยู่กับเขาเหมือนกัน เราได้สอนภาษา
ใบ้ให้เขารักษาอุโบสถและภาวนาจนเป็นที่น่าอัศจรรย์ใจของเขา
แล้วเราได้สอนคนอื่นด้วยภาษาใบ้ให้เห็นโทษของการดื่มสุรา เขา
ภาวนาอยู่ที่บ้านยังสว่างเห็นตัวของเราที่อยู่วัดเลย เวลานั้นคนคนนี้ได้ข่าว
ว่ายังมีชีวิตอยู่ แล้วก็ได้สร้างวัดเฉพาะส่วนตัวอยู่ ได้นิมนต์พระไปอยู่
และปฏิบัติด้วยตนเองด้วย

ส่วนตัวของเราเองก็รู้สึกแปลกมาก คือคัมภีร์ที่ไม่เคยคิด
และรู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้ ลำดับอุปายและแนวปฏิบัติได้ละเอียดถี่ถ้วน

จนวางแผนปฏิบัติได้อย่างชัดเจนเอง จึงได้เขียนหนังสือสองทางสมณะ วิปัสสนาเป็นเล่มแรก เราอยู่บำเพ็ญเพียร ณ ที่นั่นสองพรรษาตามที่ เราได้กำหนดเอาไว้พอดี พรรษาสองออกพรรษาแล้วได้ข่าวการอาพาธ ของท่านอาจารย์มั่น เราจึงจากเขาน้อยไปด้วยการระลึกรถึงคุณของเขา ลูกน้อยอย่างยิ่ง เราได้ไปเยี่ยมอาการไข้ของท่านอาจารย์มั่นจนท่านมรณภาพ แล้วทำฌาปนกิจศพของท่านเสร็จเรียบร้อยแล้ว เราไม่ได้กลับไปอีกทั้ง ๆ ที่มีผู้พิจารณาจะให้อุปการะแก่เราอย่างดียิ่งถ้ากลับไปอีก เป็นแต่ได้ส่ง พระไปรอท่า ด้วยความไม่แน่นอนของเรา

๒๖.๑ ความวิตกของผู้คิดมาก

หลังจากฌาปนกิจศพของท่านอาจารย์มั่นแล้ว เรามารำพึงถึง หมู่คณะว่า เมื่อก่อนเรามีหมู่คณะยังไม่มาก แลยังไม่เป็นที่รู้จักของผู้คน กว้างขวาง อนึ่งพระผู้ใหญ่ที่เป็นร่มเงา เช่นท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทิ์ จันทร์) ก็ยังมีเป็นที่พึ่งอาศัยอยู่ หากมี เรื่องเกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ท่านก็รับเอาเป็นภาระเสียเมื่อท่านมรณภาพ ไปแล้ว เจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสโส อ้วน) ก็รับภาระ แทน เมื่อท่านนั้นมรณภาพไปแล้ว ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ก็เป็นที่รู้จักและเคารพนับถือของพระผู้ใหญ่เป็นอันมาก เวลานี้ท่าน อาจารย์มั่นก็มามรณภาพไปเสียแล้ว คงยังเหลือแต่พวกเรา ในคณะ ของพวกเรานี้ก็ไม่ก้องคึกที่พระผู้ใหญ่รู้จักและจะรับเอาภาระของหมู่คณะ อย่างจริงจัง ต่อไปนี้พระคณะลูกศิษย์ของพระอาจารย์มั่นกันวันแต่จะเป็น ที่รู้จักของคนเป็นอันมาก (แต่เรามั่นใจไปหาว่าท่านที่ยังมีชีวิต เหลืออยู่ ณ บัดนี้ต่อไปท่านก็จะเป็นพระผู้ใหญ่ และมีความสามารถ

ด้วยกันทั้งนั้น ความวิตกนี้มันอาจเลอะเลือนไปก็ได้)อย่าเลยถ้ากระนั้น เราจะเดินทางเข้ากรุงเทพฯ หากมีโอกาสนะจะได้สังสรรค์กับพระผู้ใหญ่ เพื่อฟังมติและอุบายของท่านเหล่านั้นว่า ท่านจะมีความคิดเห็นอย่างไรบ้างในคณะของพวกเรา เราได้ออกเดินมาพักที่วัดบ้านจิก อุดรฯ เมื่อเราได้มาพักรวมกันกับอาจารย์อ่อน ญาณสิริ พักวัดทิพยรัตน์ที่อุดรฯ ท่านอาจารย์อ่อนเข้าใจว่า เราหนีหมู่คณะเอาตัวรอด เราชี้แจงข้อเท็จจริงให้ท่านฟังทุกประการ ท่านจึงเข้าใจความหมายของเรา อนึ่งในพรรษานี้ได้ทราบของท่านอ่อนเองก็ได้ไปจำพรรษาที่ถ้ำเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี เหมือนกัน ไม่ทราบว่าท่านจะเข้าใจในคำพูดของเราอย่างไรก็ไม่ทราบ เมื่อเราเข้าไปกรุงเทพฯ แล้วก็ได้มีโอกาสเข้าไปกราบนมัสการพระเถระหลายรูป แล้วก็ารู้และเข้าใจในทัศนะของท่านแต่ละองค์ที่มีต่อคณะของพวกเราพอสมควร อันเป็นเหตุให้เรามั่นใจในตัวของตนเองและหมู่คณะเป็นอย่างดี แต่เรายังต้องการอยากจะชมปฏิบัติและแนวปฏิบัติของสำนักที่มีชื่อเสียงต่าง ๆ เช่นที่ราชบุรีและเพชรบุรีเป็นต้น เราจึงได้ออกเดินทางไปขอพักเพื่อศึกษาในสำนักนั้น ๆ จนกระทั่งถึงจังหวัดสงขลา ขณะนั้นพระขุนศิริเตโชดม (อำพัน) ซึ่งเคยเป็นอดีตนายอำเภอแล้วก็เคยอยู่ด้วยเรามาแล้ว เธอไปเผยแพร่พระธรรมปฏิบัติทางภูเก็ต พังงา ภายหลังมีพระมหาปิ่น ชลิต (พระครูวิโรจธรรมอาจารย์) เป็นชาวนครปฐมซึ่งไม่ใช่คณะของเราไปช่วยประโคมเข้าอีกแรงหนึ่ง ทำให้ผู้คนตื่นตื่นแลเอิกเกริกจนเลยขอบเขต เป็นเหตุให้เกิดความแตกร้างเป็นกลุ่มเป็นก๊ก พระมหาปิ่นคุมสถานการณ์ไว้ไม่อยู่และหมู่ก็ไม่มี เมื่อเธอได้ทราบข่าวว่าเรามาอยู่ที่สงขลา เธอจึงได้ไปขอร้องให้คณะของเราไปช่วยแก้ไขสถานการณ์

๒๖.๒ เข้าไปเกาะภูเก็ตรั้งแรกและพญูภัยอย่างร้ายแรง

เกาะภูเก็ตรั้งนั้น ในมโนภาพของคนโดยมากเข้าใจว่าเป็นดินแดน อยู่โดดเดี่ยวและสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรเป็นอันมาก มีเศรษฐกิจเต็มไปหมด ทั้งเกาะ หนึ่งคนในเกาะนี้นอกจากนักธุรกิจแล้วอาจไม่ค่อยได้เห็นโลก ภายนอกนัก ความจริงแล้วมีส่วนถูกต้องราว ๓๐ % เพราะการคมนาคม ก็ยังไม่สะดวก โดยมากข้ามไปเกาะภูเก็ตโดยทางเรือ เรายังจำได้เรา ข้ามไปเกาะภูเก็ตรั้งแรกไปเครื่องบิน ขึ้นจากสงขลาไปลงภูเก็ต เทียวบิน ที่เราไปมีพวกเราพระสองรูปกับฆราวาสหนึ่งคนเท่านั้น เมื่อส่งเรา แล้วขากลับจากภูเก็ตรั้งลงมาสงขลามีคนโดยสารคนเดียวแท้ ๆ หนึ่งกรรมกร คนอีสานก็ยังมิได้กิน คนแถบนั้นพากันกลัวคนอีสานเหมือนกับกลัวยักษ์ กลัวเสืออย่างนั้นแหละ เพราะเขาได้ข่าวเล่าลือกันต่อ ๆ มาว่าคนอีสาน ใจดำอำมหิต โหดร้าย จับเด็ก ๆ มากินเป็นอาหาร หลังจากเราเข้าไป แล้วได้หนึ่งปี กรรมกรอีสานพากันแห่เข้าไปเป็นหมู่ แล้วก็เดินตามหลัง กันตามถนนยาวเหยียดเลย คนในเมืองพากันมองดูตาตั้งเทียว ส่วนคนที่อยู่ริมเมืองตลอดบ้านนอกเห็นเข้าแล้วพากันวิ่งเข้าบ้าน ถ้าอยู่ป่าก็วิ่ง หัวซุกหัวซุนเข้าป่าเลย นี่เราก็ไม่ได้เห็นด้วยตาตนเองดอก แต่คนเขามา เล่าสู่ฟัง ด้านความมีความจนคนไทยเราทุกภาคก็เห็นจะไม่เกินกันถึง ๕ % กระมัง คนเรามีมากใช้มากมีน้อยใช้น้อยที่น่าสงสารคนภูเก็ตรั้งมากที่สุดก็คือ คนจนอยากจะทำตนให้เทียมคนมีคนรวยนี้ซี มันแย่น้อย

เราเข้าไปอยู่เกาะภูเก็ตรั้งแรก นอกจากจะไม่มีความตื่นเต้น อะไรแล้ว ยังไปพญูภัยกับแม่ต่อแม่แดนอีกด้วย นั่นคือยังเหลืออีกราว ๑๐ กว่าวันจะเข้าพรรษา ได้มีผู้คนพร้อมด้วยพระคณะหนึ่งเขาร่วมหัว กันกีดกันไม่ยอมให้พวกเราอยู่ หัววิธีกีดกันด้วยประการต่าง ๆ ถึงกับ

เอาไฟไปเผาเสนาสนะบ้างใส่ยาเบื่อบ้าง เอาก้อนอิฐปาบ้าง ห้ามมิให้คนตักบาตรให้กินบ้าง บางทีพวกเราก่ออกบิณฑบาตเดินตรงมาใส่จะชนเอาบ้าง เราเป็นอาคันตุกะมาอยู่ในถิ่นเขาต้องของ้องอนเขาได้เข้าไปหาหัวหน้าเขา ร้องขออยู่จำพรรษาในถิ่นนี้สักพรรษาบ้างเพราะจวนจะเข้าพรรษาแล้ว ท่านไม่ยอมแลหาว่าเราเป็นพระจรจัดไปโน่นอีกด้วย เราได้ชี้แจงและอ้างเหตุผลอย่างไร ๆ ให้ท่านฟังท่านก็ยืนกรานไม่ให้ยอมทำเดียว สุดท้ายท่านบอกว่าผู้ใหญ่ว่านั่นไม่ให้อยู่ (หมายถึงผู้ใหญ่ทางกรุงเทพฯ) เราก็ก็เลยบอกท่านตรง ๆ เลยว่า เมื่อผู้ใหญ่ท่านมีผู้ใหญ่ผมก็มีเหมือนกัน ภายหลังได้ทราบว่าทำทนายอย่างหนักเลยบอกว่าถ้าพระคณะธรรมยุตอยู่จำพรรษาที่ภูเก็ต-พังงาได้ จะยอมมุ่งกางเกงเอาเสียเลย ฟังดูแล้วน่ากลัวจัง

๒๗. พรรษา ๒๘ จำพรรษาที่โคกกलय

จ.พังงา (พ.ศ. ๒๔๙๓)

ผลที่สุดพวกญาติโยมที่เคารพนับถือพวกเราก็กจัดเสนาสนะให้พวกเรายู่จำพรรษาจนได้ ในปีนี้พระเถระได้ติดตามเราไปด้วยราว ๑๕ รูปรวมทั้งอยู่ก่อนแล้วเป็น ๑๘ รูปแล้วก็แยกกันอยู่สามแห่งด้วยกัน คือ ที่ตะกั่วทุ่ง ๑ แห่งทำยเหมือน ๑ แห่ง และที่โคกกलयที่เราอยู่นี้ก็ ๑ แห่งในพรรษานี้นอกจากคลื่นบนผิวน้ำจะกระทบอยู่ตลอดเวลาแล้วยังมีคลื่นใต้น้ำมากระทบกระหน่ำอีกด้วย นั่นคือคณะธรรมยุตด้วยกันนี่เองเอะอะเอาว่า พวกเราไม่มีธรรมวินัยเป็นเครื่องดำเนินปฏิบัติ ผิดนอกแบบแผนตำรา ไม่ทำอุโบสถสังฆกรรมในโบสถ์ใครอยากเป็นพระอรหันต์ไปหาอาจารย์เทศก์โน้น (อาจเป็นการประชดลูกศิษย์ที่

หนีมาหาเราก็ได้ เพราะพระทางปักษีได้ออกพรรษาแล้วหาผู้อยู่เฝ้าวัดยาก) หากจะเป็นความเห็นเช่นนั้นจริงถ้าเป็นพระนวกะบาใหม่ ไร้การศึกษาก็ไม่เห็นแปลกอะไร แต่ถ้าเป็นพระที่มีพรรษาและมีการศึกษาพอควรแล้วน่าเห็นใจเพราะท่านมีแต่ภาคศึกษาไม่ได้ปฏิบัติ ส่วนเราได้ปฏิบัติตามมาเป็นอาจินตั้งแต่อุปสมบทพรรษาแรก

เรื่องที่เขาไม่ยอมให้เราอยู่จำพรรษายังไม่ยุติ ทราบว่าเรื่องได้ขึ้นไปถึงกรมศาสนาในท่านองฟ่องว่า พวกเราเป็นพระจรจัดมาทำให้บ้านเมืองวุ่นวายแตกร้างสามัคคี แล้วมีคำสั่งมาให้บันทึกหนังสือสุทธិพวกเราเพื่อจะสอบสวนข้อเท็จจริง แต่ศึกษาธิการจังหวัดไม่กล้ามาด้วยตนเอง ได้ใช้ให้ศึกษาธิการอำเภอมาขอบันทึก เมื่อเราถามหาหนังสือคำสั่งไม่มีเราจึงไม่ให้บันทึก แล้วได้ชี้แจงระเบียบบริหารการคณะสงฆ์ให้เขาทราบโดยถ้วนถี่ เมื่อเขากลับไปแล้วไม่ทราบว่าเขาทำอะไรกันเราก็ไม่ทราบทราบภายหลังว่าเจ้าคณะภาคมีหนังสือมาเทศนาให้เจ้าคณะจังหวัดและผู้ว่าการจังหวัดฟังกันที่เบื้อเรือเรื่องที่เล่ามานี้เป็นเพียงเอกเทศของประสบการณ์ปีแรกที่เข้าไปอยู่ในเขตจังหวัดพังงา ถ้าจะเล่าทั้งหมดก็กลัวผู้อ่านจะเบื่อเรื่องขี้หมูราขี้หมาแห้ง คนเราเกิดมาในโลกนี้ ไม่ว่าใครจะทำอะไร ไม่ว่าดีหรือชั่ว จะเป็นไปเพื่อความเสื่อมหรือความเจริญก็ตาม จำต้องมีอุปสรรคด้วยกันทั้งนั้น ที่จะสำเร็จตามเป้าหมายได้ อยู่ที่ความรอบคอบอดทน หาเหตุผลมาแก้ไขถ้าหาไม่แล้วก็จะไม่บรรลุได้เลย แล้วก็เป็นการกำลังใจในอันที่จะทำสิ่งนั้น ๆ ให้บรรลุผลรวดเร็วเข้าอีกด้วย โดยเฉพาะพระคณะธรรมยุตไม่ว่าจะไปอยู่ ณ ที่ไหน ทำอะไรล้วนแต่มีอุปสรรคทั้งนั้น แล้วก็สำเร็จตามเป้าหมายโดยมาก เราเลยอยากจะนำเอานิทานเรื่องสุนัขจิ้งจอก กับลูกแกะมาสาธกไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า “เฮ้ย มึงทำไมมา ท่อน้ำของกูให้

ขุนเล่า” ลูกแกะ “นาย ข้าไม่ได้ทำน้ำของนายให้ขุนดอก ข้าเดินอยู่
ได้น้ำต่างหาก” สุนัขจึงจอก “เถอะน่า ถึงเiongไม่ได้ทำน้ำของข้าให้ขุน
พ่อของเiongก็ทำผิดไว้กับข้ามาแล้วนักหนา” ว่าแล้วก็ตะครุบเอาแกะไปกิน
เป็นอาหาร เอง

ออกพรรษาแล้วเราเริ่มสร้างกุฏิสมาธหนึ่งหลัง เป็นเรือนไม้แต่
ยังไม่ทันเรียบร้อยดี

๒๘. พรรษา ๒๙-๔๑ จำพรรษาที่ภูเกิด (พ.ศ. ๒๔๙๔-๒๕๐๖)

พอดิวันตรุษจีนในแล่งนั้น คุณนายหลุยจัน ภรรยาหลวง
อนุภาษกุเฑการ นายเหมืองเจ้าฟ้า มานมนต์ให้เข้าไปภูเกิด เราพร้อม
ด้วยพระมหาปิ่น และพระเนรอิกรวม ๔ รูปด้วยกัน พวกเราได้อร
จิงหะและแสวงหาที่ตั้งสำนักอยู่จนกว่าจะสำเร็จ เราได้ยอนมาโคกกलय
ที่เราจำพรรษาอีก ให้พระมหาปิ่นดูแลการก่อสร้างจนเสร็จ เราจึงไป
จำพรรษาปีนี้พวกเราอยู่จำพรรษารวมกันมีพระ ๔ รูป สามเณร ๑ รูป
ได้ที่เชิงเขาโตะะแซข้างศาลากลางจังหวัดเป็นที่จำพรรษา เบื้องต้นการ
ก่อสร้างทำเป็นเรือนจากห้องเล็ก ๆ พอหมดกลดหมดมั่ง เว้นแต่กุฏิ
สมาธค้อยใหญ่หน่อย เราได้ทำลงที่ป่าหญาคาอันหนาทิบ อยู่บนเชิง
เขาโตะะแซข้างหลังศาลยุติธรรมกุเฑการ ซึ่งคุณนายแะไปตกลงขอซื้อ
กับเจ้าของคือนายบวร พ่อค้าแร่ ๔ ไร่ เป็นราคา ๑,๐๐๐ บาท
เดิมทีนี้เป็นสวนมะพร้าวของเศรษฐีเก่าแต่ร้างไปนานแล้ว นายบวรรับซื้อ
ไว้ทำเหมืองแร่ต่อ ผลที่สุดแร่ก็ไม่มีจึงขายให้คุณนายแะ แต่คุณนายแะ

ได้ซื้อไว้น้อยไป เราจึงได้ซื้อเพิ่มเติมอีก ๔ ไร่ เป็นเงิน ๔,๐๐๐ บาท
 ที่นี้เดิมเป็นป่าหญาคาหนาทิบ มีสัตว์ร้ายต่าง ๆ เช่น เสือโคร่ง เสือดำ
 กวาง เก้ง หมูป่า และลิง เราทำกุฏิเล็ก ๆ และบริเวณก็แคบพอปิด
 กวาดรอบได้แล้วก็ทำทางพอดีนไปหากัน กลางคืนเราเปิดกุฏิออกมา
 จะเดินไปหากัน เสือกระโดดเข้าป่าโครม บางทีพากันนั่งฉั่นน้ำร้อน
 ตอนเย็น ๆ เสียงร้องตะกุก ๆ ออกมาจากป่าแทบจะเห็นตัวเลย กลางวัน
 แสง ๆ ยังตะครุบเอาสุนัขเอาแมวไปกินก็มี ดีว่าเสือเหล่านี้ไม่อาละวาด
 เสือก้อยู่ตามเรื่องของเสือ คนก็อยู่ตามประสาคน เสียงเสือโคร่งร้อง
 คนเมืองภูเก็ตนี้ยังไม่รู้ตัวด้วยซ้ำไป เราเคยเที่ยวป่ามามากแล้ว เสือมัน
 จะทำเสียงเช่นไรเรารู้เรื่องของมันหมด พวกเราได้อยู่เกาะภูเก็ตตลอด
 เวลา ๑๕ ปี ไม่เคยได้กลับจำพรรษาในเขตพังงาอีกเลย แต่พังงา
 ตลอดถึงกระบี่ในสามจังหวัดนี้ อยู่ในคัมครองของเราทั้งหมด
 เปรียบเหมือนกับวัดเดียวกัน มีกติกาสัทธิวัตรแนวปฏิบัติระเบียบอัน
 เดียวกันทั้งหมด พระเณรองค์ไหนไม่ว่าอยู่ ณ สำนักใดก็ตาม
 หากขัดข้องต้องประสงค์สิ่งใดในสิ่งที่จำเป็น ใครมีอะไรก็เฉลี่ยแบ่งปัน
 สงเคราะห์กันตามมีตามได้ มิงงานในสำนักไหนก็พร้อมใจพร้อมแรง
 กันทำด้วยความสามัคคี หากจะมีปัจจัยลากเกิดขึ้นก็พร้อมกันมอบ
 ถวายไว้เพื่อบำรุงในสำนักนั้น ๆ ต่อไป ปัจจัยเขาถวายเฉพาะส่วนตัวก็
 พากันเก็บไว้เป็นกองกลาง เราเป็นอุปชฌาย์เขาถวายส่วนตัวเรา
 มอบถวายไว้เป็นกองกลางยังถูกเขาต่อว่าเลย แต่พวกเราก็ไม่ได้มี
 ความเดือดร้อน เพราะไม่มีเงินในกระเป๋ာเลย ญาติโยมเขาเอาใจใส่
 ดูแลปฏิบัติพวกเราอย่างดีเลิศ ขาดเกินอะไรแม้แต่ค่ารถไฟไปมา
 เขาก็พากันจัดการให้เรียบร้อยทั้งนั้น เรื่องเหล่านี้ไม่มีที่ไหนอีกแล้ว
 นับแต่เราบวชมาที่จะได้รับความสะดวกเหมือนครั้งนี้ พวกเราจึง

ขอขอบพระคุณชาวภูเก็ต-พังงาที่ได้อุปถัมภ์พวกเราไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ในช่วงระยะที่เราเข้ามาอยู่เกาะภูเก็ตนี้ เราพยายาม สร้างแต่ความดีทั้งเพื่อตนแลส่วนรวม ได้ติดต่อกับเจ้าคณะท้องถิ่นทุก ๆ องค์ และท่านเหล่านั้นก็ให้ความเอื้อเฟื้อแก่พวกเราเป็นอย่างดี มีธุรกิจการงานอะไรเกิดขึ้นก็เคยได้ร่วมกันปรึกษาหารือกันบ่อย ๆ และเข้าใจกันดี เข้าพรรษาเราได้พาคณะของเราไปถวายเครื่องสักการะแก่พระเถระทั่วทุก ๆ องค์ทุก ๆ ปีไม่เคยขาด ไม่เหมือนที่พังงา แม้ที่พังงาก็มีบางคนส่งข่าวมาบอกเราว่า เขาไม่พากันรังเกียจคณะของเราดอก เขาเกลียดเฉพาะพระมหาปิ่นองค์เดียวเท่านั้น เห็นจะเป็นเพราะพระมหาปิ่นเธอพูดโห่ฮาโกโป่งป้างโผงผางลืมหูลืมตาเมื่อมีคนขอเข้าก็ได้ใจ คนแบบนั้นถือไม่ได้ดอก เข้าตำราภาษาอีสานว่า ใครถือคนชนิดนั้นจะไม่มีซอนชดน้ำแกง

ส่วนด้านญาติโยม พวกเราที่อุตสาหะพยายามอบรมสั่งสอนให้รู้จักขนบธรรมเนียมในทางพุทธศาสนา แล้วก็ทำเป็นตัวอย่างให้ดูตลอดถึงสอนให้รักษาอุโบสถ ไม่ใช่แต่ในพรรษานอกพรรษาก็ให้รักษาด้วยสนับสนุนพระที่ท่านสอนเป็นทุนไว้ก่อนแล้วให้มันคงยิ่ง ๆ ขึ้นซ้ำพวกเรายังได้ฝึกอบรมภวาทาสมาธิทุก ๆ คืน จนทำให้เขาเหล่านั้นได้ผลเป็นที่ประจักษ์แก่ตนเองตามกำลังศรัทธาของตน ๆ อีกด้วย

อนึ่งหมู่เพื่อนทางอีสานที่เป็นคณะเดียวกัน ก็ได้พากันทยอยติดตามเราลงไปมากขึ้นตามลำดับ ส่วนกุลบุตรในท้องถิ่นก็เกิดมีศรัทธาพากันมาอุปสมบทเรื่อย ๆ คณะธรรมยุตทางปักษ์ใต้ผู้มีใจสมัครรักใคร่ในทางปฏิบัติก็พากันมาอบรมด้วยเป็นอันมาก แล้วก็ขยายสำนักออกไป

ถึงจังหวัดกระบี่รวมทั้งสามจังหวัดนี้มีสำนักที่พวกเราไปอยู่จำพรรษา ๑๑ สำนักด้วยกัน ปีหนึ่ง ๆ ในพรรษามีพระเนรเทศทั้งหมดเฉลี่ยแล้ว ร้อยกว่ารูป มากกว่าพระเนรเทศในขอบเขตอำเภอเมืองภูเก็ตเมื่อปีเราไปอยู่ ครั้งแรกอีกเท่าตัว เมื่อมีพรรคพวกมากขึ้น เราได้จัดให้มีการศึกษานักธรรมเปิดสอนประจำในสำนักของใครของมัน ถึงเวลาสอบแล้วจึงมารวมตัวกันสอบ ปีแรกเราได้ให้ไปสอบที่สำนักวัดมหาธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช ปีต่อมาเราได้ขออนุญาตเปิดสอนขึ้นที่วัดเจริญสมณกิจ ภูเก็ตเอง มีนักเรียนทั้งสามชั้นเข้าสอบรวมไม่น้อยกว่า ๖๐ รูปทุก ๆ ปีแล้วก็สอบได้คะแนนดีเสียด้วย จนมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเห็นคุณค่าในกิจการพระพุทธศาสนาที่มีทั้งปริยัติและปฏิบัติควบคู่กันไป จึงได้ดำเนินตามแนวนั้นสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้

พวกเราได้ต่อสู้กับอุปสรรคนานาประการเป็นเวลานานถึง ๑๕ ปี เพื่อบำเพ็ญศาสนากิจอันเป็นประโยชน์แก่ตนและประโยชน์ส่วนรวม เพื่อฉลองความต้องการของญาติโยมชาวภูเก็ต-พังงา อันมีพระคุณแก่พวกเราเป็นอันมาก อย่างน้อยเขาเหล่านั้นก็ได้ดูโฉมหน้าตาอันแท้จริงของพระคณะธรรมยุตและคณะศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระนั้นว่า พระคณะธรรมยุตเคยมาเพื่อจะตั้งรกรากลงที่ภูเก็ตนี้ตั้งหลายครั้งแล้วแต่ไม่เป็นผล อนึ่งไม่ต้องพูดถึงเรื่องชื่อนามของท่านอาจารย์มั่นละ แม้แต่ลูกศิษย์ของท่านก็ไม่เคยกล้ากราบเข้ามาในภูเก็ตนี่เลย คณะของพวกเราเข้ามาตั้งสำนักจนก่อสร้างให้เป็นวัดถาวรลงได้นี้ นับว่าเป็นประวัติศาสตร์ของคณะธรรมยุตและของเกาะภูเก็ตทีเดียว แล้วเราก็ภูมิใจว่า เราได้ทำการ ใช้นี้สินชาวภูเก็ต-พังงาผู้ไม่เรียกร้องเอาหนี้คืนแล้ว

๒๘.๑ ความวิตกของเรากลายมาเป็นความจริงขึ้น

ความวิตกของเราเรื่องบริหารหมู่คณะดังกล่าวมาแล้วในบท ๒๖.๑ กลายมาเป็นความจริงขึ้น กล่าวคือ ก่อนจะไปปักชำได้เราได้ติดต่อพระผู้ใหญ่ทางกรุงเทพฯ ให้ท่านได้รู้จักไว้แล้วเราก็ได้ลงไปทางปักชำได้ทำความรู้จักกับเจ้าคณะทุก ๆ องค์จนได้เข้าไปอยู่ในเกาะภูเก็ต แท้จริงเกาะภูเก็ตนี้เป็นที่เลื่องลือโด่งดังมาแต่ก่อนนัก ใครไปอยู่แล้วจะต้องร่ำรวยมาก เราไปอยู่ยังมีคนโจษจันกันว่าเรานั้นร่ำรวยอย่างมหาศาล ความจริงหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เราอยู่เกาะภูเก็ต ๑๕ ปี ไม่มีอะไรเลย บ้างจยลาภได้มาทุกสตางค์แลก ๆ องค์ก็เก็บไว้กองกลางและก่อสร้างหมด เสนาสนะก็มีไม่กี่หลัง เรามาอยู่ทางอีสานไม่ถึง ๑๐ ปี เสนาสนะนับหลังไม่ถ้วน อุโบสถก็เรียบร้อย ศาลาการเปรียญสองชั้นก็เสร็จ

ทั้งนี้เราได้เหยียดหยามดูถูกชาวภูเก็ต พังงา เพื่อแก้ความกังขาที่ว่าเรารวยนั้นต่างหาก คนชาวภูเก็ต พังงา ปฏิบัติพวกเราดิเลศ ดังกล่าวแล้ว ไม่มีที่ไหนจะปฏิบัติดีเท่าเลย ส่วนวัดเขาไม่นิยมสร้าง มั่นกัติดีเหมือนกันเพราะสร้างหุรหุรามากไม่ดีเป็นกังวลไปไหนมาไหนเป็นห่วง

เราหนีจากเกาะภูเก็ตไม่มีอะไรเป็นห่วง นำสงสารแต่ชาวบ้านที่ได้เคยปฏิบัติพวกเราเท่านั้น เราหนีมาแล้วได้มอบเงินแสนกว่าบาทให้พระครูสถิตบุญญารักษ์ (บุญ) เธอได้ทำการก่อสร้างอุโบสถอยู่ ๔-๕ ปี จึงสำเร็จเป็นประการณ์อีกเหมือนกัน พระที่ภูเก็ต พังงา ที่จะมาสร้างอุโบสถบนไหล่เขาที่ต้องพังลงมาให้ราบ แล้วจึงทำเป็นอุโบสถได้เช่นนี้ และสร้างเพียง ๔-๕ ปี สำเร็จไม่มี

อนึ่ง คณะของเราเข้ามาอยู่เกาะภูเก็ตนี้ เป็นเหตุให้พระผู้ใหญ่ในกรุงเทพฯ ตลอดจนสาธุชนทั่วไปสนใจในคณะของเรามากขึ้น แต่

ส่วนตัวเราแล้วไม่มีอะไร เเฉย ๆ อุปสรรคต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อาจเป็นธรรมดา เราเคยผ่านมาแล้วนับไม่ถ้วน

ในขณะนั้น วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ในกรุงเทพมหานคร กำลังตั้งกัมมัฏฐานแบบพม่า ยุบหนอพองหนอโฆษณาออกแบบแพร์กันมาก แต่มีได้ออกป่า อยู่ตามบ้านตามวัด มีคนได้ขึ้นได้ขึ้นกันก็มาก บางคนถึงกับตัวแข็งทื่อไม่รู้สึกเลยก็มี ในขณะเดียวกันนั้น วัดราชประดิษฐ์ วัดบวรนิเวศวิหารและวัดอื่น ๆ ก็ตั้งคณะของลูกศิษย์พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโตปฏิบัติมานานกว่า ๕๐ ปีแล้ว แต่ไม่เคยออกโฆษณาเลย เมื่อเสียงโฆษณาจากฝ่ายหนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่งไม่โฆษณา ก็จำเป็นอยู่เองที่จะต้องดังไปตามกันแต่ดังไม่มีเสียง จะเห็นได้ดังต่อไปนี้คือ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ เจ้าคณะภาค (ธรรมยุต) ได้อาราธนาให้ พระอาจารย์สิงห์ ขนดยาคโม ไปอบรมกัมมัฏฐานแก่พุทธบริษัทชาวเมืองเพชรบุรี เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๔ ขอสมณศักดิ์ พระครูญาณวิเศษให้พระอาจารย์สิงห์ พร้อมกันนี้ก็ได้อำนาจให้เรากองศ์ แต่เรานั้นได้ตกไปเพราะเรายังไม่มีสำนักเป็นที่อยู่ถูกต้องพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ แต่งตั้งให้เราเป็นพระอุปัชฌาย์ พร้อมกันนี้ก็ได้อำนาจให้เป็นเจ้าคณะอำเภอ ภูเก็ต-พังงา-กระบี่ (ธรรมยุต)

เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูนิโรธรังสี

เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๙ ให้รักษาการแทนในตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัด (ธรรมยุต) ในจังหวัดภูเก็ต-พังงา-กระบี่ อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย พร้อมกันนี้ก็ให้เป็น ผู้อำนวยการศึกษาธรรมในสามจังหวัดนั้นด้วย

เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้รับพระราชทาน
สมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะสาาณ ฝ่ายวิปัสสนา ที่พระนิโรธรังสี
คัมภีรปัญญาจารย์ พร้อมกับพระอาจารย์สิงห์ ขนดะยาโณ
พระญาณวิศิษฐ์สมิทธิวิราจารย์ และ พระอาจารย์สี ทุมธโร
พระสุทธธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์

เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ ตั้งให้เป็น
เจ้าคณะจังหวัดในสามจังหวัดนั้น

เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้ขอลาออก
จากเจ้าคณะทั้งสองตำแหน่งเป็นกิตติมศักดิ์สมณศักดิ์

อาจนับได้ว่าเป็นประวัติการณ์ พระฝ่ายวิปัสสนาได้รับสมณศักดิ์
เป็นพระราชาคณะ รองจากเจ้าคุณวิปัสสนาโกศลเถระวัดภาษีเจริญ
แต่ก่อนมีแต่ชื่อ ตัวจริงไม่มี ดังเราจะเห็นได้จากชื่อพระราชาคณะผู้ใหญ่
มีสมณญาห้อยท้ายว่า ฝ่ายอรัญญวาสีเป็นต้น

ต่อจากนั้นมาคณะคณาจารย์ฝ่ายกัมมัฏฐานที่เป็นลูกศิษย์สาย
ของพระอาจารย์มั่น ก็มีผู้ได้รับสมณศักดิ์เรื่อย ๆ มาหลายรูป เรื่อง
สมณศักดิ์ของพระคณะกัมมัฏฐานนี้เราไม่ยากให้มี เพราะมันไม่สมดุ
กันโดยเฉพาะคณะลูกศิษย์ของท่านอาจารย์มั่น ฐิตัตถเถระ เราเคย
ได้มีหนังสือส่วนตัวคัดค้านพระผู้ใหญ่แล้ว และต่อหน้าท่านเราก็ก
คัดค้านโดยอ้างสิ่งที่ควรแลไม่ควร อุปมาเหมือนเอาเครื่องเพชรไปแขวน
ไว้ที่คอลิง มันจะมีความรู้สึกอะไร แต่นี้ก็เป็นความเห็นส่วนตัวของเราอีก
แต่มันไม่แนเหมือนกัน ถึงบางตัวเมื่อถูกแต่งด้วยเครื่องเพชรเข้า มันอาจ
เข้าใจว่าตัวมันเป็นมนุษย์ไปก็ได้ แต่ผลที่สุดท่านก็ขอรับรองเพื่อประโยชน์
แก่การบริหารคณะสงฆ์ส่วนรวมจนได้

เราเกิดมาในโลกอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้ ย่อมมีสิทธิเสรีอยู่
ได้โดยชอบ แต่ทุก ๆ คนจะมีอยู่ในเพศภูมิและฐานะมิจนใด ๆ
ก็ตาม โลกธรรมย่อมครอบงำถึงด้วยกันทั้งนั้น เว้นแต่เราจะรับ
เอาโลกธรรมนั้นมาไว้เป็นเจ้าแห่งหัวใจของเราหรือไม่เท่านั้นเอง
เราใช้โลกธรรมให้เป็นประโยชน์ก็ดีเหมือนกันเมื่อก่อนหมู่เพื่อนและ
ใคร ๆ เห็นเราแล้วดูเหมือนเราเป็นหลวงตาคนป่าคนหนึ่งอย่างนั้นแหละ
แต่เราก็ชอบเป็นหลวงตาคนป่านั้นด้วย แต่พอเราได้มีตำแหน่งและได้รับ
สมณศักดิ์แล้ว มาเดี๋ยวนี้ใคร ๆ เห็นเข้าแล้วเรียกออกชื่อทักทายเชื้อเชิญ
ในที่ทุกสถาน แม้เราต้องการจะติดต่อกับงานอะไรก็คล่องตัว ฉะนั้น
สมณศักดิ์จึงเพิ่มภาระและเป็นเกียรติแก่เรามากขึ้น เราจึงไม่เห็น
สมควรแก่พระผู้ต้องการสงบอยู่ป่าเลย

เราเข้ามาอยู่เกาะภูเก็ต ๒-๓ ปีแรกก็ติดอก สุขภาพก็พอ
เป็นไป แต่ปีต่อ ๆ มาโรคของเราไม่ค่อยถูกกับอากาศเสียเลยมันเป็น
ธรรมดาโรคนักเที่ยวของเรา อยู่ไหน สุขภาพจะดีปกติไม่เกิน ๓ ปี
ต่อนั้นแล้วจะเปลี่ยนแปลงเป็นอื่นไปเลย แล้วในใจของเราก็มีได้ตั้งใจ
จะอยู่ ณ ที่ภูเก็ตนี้ตลอดไป เราเคยได้บอกเรื่องนี้กับหมู่เพื่อนและ
ญาติโยมไว้แต่ปีมาอยู่ทีแรกแล้วแต่เราก็ออยู่มาได้จนถึง ๑๕ ปี เพราะ
การขอร้องของพระผู้ใหญ่และญาติโยมแท้ ๆ

มาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๗ เราได้ขออำลาชาวภูเก็ต-พังงา-
กระบี่ ด้วยความสงสารในน้ำตาอันนองหน้าของเขาเหล่านั้นพร้อม
ด้วยสำนักต่าง ๆ ที่พวกเราได้ทุ่มเทกำลังกายกำลังใจโดยได้ใช้พัสดุ
และทรัพย์ของชาวปักษ์ใต้ก่อสร้างเป็นถาวรวัตถุทั้งปวง มอบให้
เป็นมรดกแก่ชาวปักษ์ใต้ทั้งหมด พร้อมด้วยตำแหน่งอันมีเกียรติ
ของเราด้วย พวกเราจึงขอให้ชาวปักษ์ใต้ที่ได้อุปถัมภ์ค้ำจุนพวกเรา

ทุก ๆ คน จงประสบแต่ความสุขความเจริญถึญญี่งด้วยยศ ลาภ
อายุ วรรณะ สุขะ สมบูรณ์ทุก ๆ คนเถิด

อนึ่ง วัดและสำนักต่าง ๆ ของจงจิ้งถาวรเจริญรุ่งเรืองเพื่อ
ประโยชน์แก่คนส่วนรวมเถิด

๒๙. พรรษาที่ ๔๒ จำพรรษาที่ถ้ำขาม พรรณานิคม

จ.สกลนคร (พ.ศ. ๒๕๐๗)

เมื่อเราออกจากเกาะภูเกิดเปลื้องปลัดถาระอันนั้นแล้วเราก็ตั่งใจ
แสวงหาที่วิเวก ความสงบตามวิสัยเดิมของตน เมื่อเที่ยวไปเยี่ยมท่าน
อาจารย์ฝั้น อาจาโร ที่อำเภอพรรณานิคมไปเห็นวัดถ้ำขามของท่านเข้า
เรารู้สึกชอบใจ เราจึงขอจำพรรษา ณ ที่นั่นหนึ่งพรรษา ที่นี้ถึงแม้
บริเวณวัดจะไม่กว้างขวางเท่าไรนักแลเขาก็ไม่สูงจะสูงแต่อากาศดีมาก
ท่านเป็นคนขยัน ออกพรรษาแล้วพาญาติโยมทำทางขึ้นเขาทุกปีจน
เกือบถึงยอดเขา พวกญาติโยมก็ชอบใจเสียด้วย ถ้าอาจารย์ฝั้นเรียก
ทำงานแล้วการงานส่วนตัวจะมากสักเท่าไรก็ทอดทิ้ง ผู้ที่ขึ้นไปถึง แม้จะ
ได้รับความเหน็ดเหนื่อยหายใจไม่ทั่วท้องก็ตาม พอขึ้นไปถึงวัดท่านแล้ว
พักอยู่ ๕-๖ นาที่อากาศที่นี้เรียกเอากำลังมาเพิ่มให้คุ่มค่าเหนื่อยที่
เสียไป ตามสำนวนผู้ติดถิ่นที่ว่า ไม่ต้องหาสถานที่และอากาศ
ที่ไหน ๆ มันอยู่ที่ตัวของเรา เราทำตัวของเราให้วิเวกแล้ว มันก็
วิเวกเท่านั้นเอง นั่นไม่จริง สัปปายะทั้งสี่เป็นกำลังของการ
ปฏิบัติธรรมได้อย่างแท้จริง ถ้าเราไม่ทำตัวของเราให้เหมือนกับหมู
บ้านแล้ว การเปลี่ยนสถานที่ย่อมหมายถึงการเปลี่ยนบรรยากาศ
และอารมณ์ด้วย หมูป่ากับหมูบ้านย่อมมีสภาพผิดแผกกันมาก
แม้แต่อาหารและอากาศก็รียาย่อมส่อให้เห็นตรงกันข้ามเลย

ในพรรหานี้ เราได้บำเพ็ญความเพียรอย่างเต็มที่ เพราะ ญาติโยมและหมู่เพื่อนที่อยู่จำพรรษาด้วยก็ล้วนแต่เป็นลูกศิษย์ของท่าน อาจารย์ฉัน ที่ท่านได้อบรมมาดีแล้วทั้งนั้น เราไม่ต้องเป็นภาระที่จะต้องอบรมเขาอีก เมื่อเราได้มีโอกาสประกอบความเพียรติดต่อกัน อย่างสม่ำเสมอ ความรู้และอุบายต่าง ๆ ที่เป็นของเฉพาะตัวย่อม เกิดมีขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์ เราไม่ต้องนั่งหลับตาภาวนาละ แม้จะ นั่งอยู่ ณ สถานที่ใด เวลาไหน มันเป็นภavanaไปในตัวตลอดกาล จะพิจารณาตนและคนอื่น ตลอดถึงทิพทัศนมันให้เกิดอุบายเป็น ธรรมไปทั้งนั้น อติदारมณฺโฬไม่ว่าจะเป็นส่วนอิฏฐารมณฺ และ อนิฏฐารมณฺก็ตาม สัญญาเก่ามันนำหยาบยกขึ้นมาให้ดูล้วนแต่เป็น ไปเพื่อธรรมสังเวชทั้งสิ้น

ออกพรรษาแล้วพระอาจารย์ขาวพาคณะลูกศิษย์ของท่านขึ้นไป เยี่ยมอยู่พักหนึ่ง ท่านก็ชอบใจเหมือนกัน ท่านยังได้ขอร้องให้เราไปอยู่ ถ้ำกลองเพลแทนด้วย แล้วท่านจะมาอยู่ที่นั่นแต่เราปลดเปลื้องภาระแล้ว ไม่ต้องการความยุ่ง หลังจากนั้นมาไม่นานเขาได้นิมนต์ให้เรามาทำบุญ งานศพที่อุดรฯ แล้วเราเลยไปเยี่ยมถ้ำกลองเพลเป็นครั้งแรก แต่เรา ไม่ค่อยชอบอากาศ (คือที่เดิมอยู่หลังถ้ำ) พอเสร็จงานพิธีแล้วเราได้ ออกเดินทางจากอุดรฯ มาพักที่วัดป่าพระสฤติย์ อำเภอศรีเชียงใหม่ พระอาจารย์บัวพา ปัญญาภาโส* จากนั้นจึงได้ลงเรือไปพักวิเวกอยู่ที่ หินหมากเป้งกับพระคำพัน

๓๐. พรรษา ๔๓-๕๐ จำพรรษาที่ หินหมากเป้ง (พ.ศ. ๒๔๐๘-๒๔๑๕)

หินหมากเป้ง เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในหมู่ชนแถบนี้ในความที่หนาวจัดตั้งคำพังเพยที่ว่า “ไม่มีผ้าฟา (ผ้าห่ม) อย่าไปนอนหินหมากเป้ง” ในแถบนี้ หินหมากเป้งหนาวกว่าเขาทั้งหมดในฤดูหนาว และมีผีดู ทั้งเป็นที่อยู่ของสัตว์ร้ายต่าง ๆ มีเสือ หมี ผีเป็นต้น เมื่อก่อนราว ๔๐ ปีมาแล้วคนมาทางเรือพามาถึงบริเวณนี้แล้วจะมากันเจียบกริบไม่มีเสียงเลย แม้แต่จะเงยหน้าขึ้นดูตลิ่งก็ไม่อยากดู ในนามเป็นที่วิเวกเพราะความกลัวของคนนั่นเอง จึงไม่ค่อยมีใครกล้าเข้ามา พระกัมมัญฐานมักจะมาอยู่วิเวกเพื่อทดสอบความเป็นผู้ยอมเสียสละ พระกัมมัญฐานองค์ไหนมาอยู่ได้ก็เป็นที่เชื่อใจตนเองได้แล้วว่าเป็นผู้กล้าหาญพึ่งตนเองได้ และหมู่เพื่อนก็ยอมรับว่าเป็นผู้กล้าหาญยอมสละได้จริงและเป็นที่รู้จักกันดีของกองปราบทั้งหลาย คือเมื่อผู้คนหนาแน่นเข้าสัตว์ร้ายต่าง ๆ ก็ค่อยหายไปภายหลังกลับมาเป็นด่านขนของหนีภาษีและขโมยวัวควายข้ามฟาก เมื่อวัวควายหายหรือได้ข่าวว่าจะมีคนขนของหนีภาษีแล้ว เจ้าหน้าที่หรือเจ้าของทรัพย์จะต้องมาพักคุมคอยจับเอาตรงนี้ แลที่สุดบ้านโคกซวก พระบาทห้วยחד ซึ่งอยู่ติดกันนี้พลอยเหม็นโน้ไปด้วย อนึ่งเมื่อผู้เฒ่าคนแก่นักประวัติศาสตร์สังสรรค์กันแล้ว มักจะพูดกันถึงเรื่องหินหมากเป้งข้างหน้าว่า กษัตริย์ทั้งสามพระนครจะพากันสร้างหินหมากเป้งให้เจริญ เพราะหินสามก้อนซึ่งตั้งเรียงรายกันอยู่ฝั่งแม่น้ำโขงนี้

* ปัจจุบัน พระครูปัญญาวิสุทธิ

(ความจริงมันติดเป็นพืดอันเดียวกันไปเมื่อดูมาแต่ไกล คล้ายกับเป็นสามก้อน) ก้อนเหนือ (คือเหนือน้ำ) เป็นของหลวงพระบาง ก้อนกลาง เป็นของบางกอกกอนใต้ เป็นของเวียงจันทร์ เราฟังแล้ว น่าขบขันมาก ใครจะมาสสร้างเพื่อประโยชน์อะไร ป่าทึบรกจะตายเป็นทิวของสัตว์ร้ายทั้งนั้น ถึงแม้กาลเวลาจะผ่านพ้นไปแล้ว ๔๐ กว่าปี ก็ตามเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๗ เราเข้ามาสู่สถานที่นี้เป็นครั้งแรกเรายังได้ดูและฟังเสียงอีเก้งและนกกระหาจันอยู่เลย สิงทโมนตัวเบ้มยังอุตสาห์ด้อม ๆ ใต้กิ่งไม้มาให้เราชมเป็นเป็นขวัญตาในวาระสุดท้ายของมันอีกด้วย ทั้งอากาศและทิวทัศน์เช่นนี้จะหาได้ยากเหมือนกัน เราได้เห็นเข้าแล้วนึกชอบใจ แล้วเราตั้งใจจะอยู่จำพรรษากับพระคำพันต่อไป ในใจเราคิดว่าจะหยุดการก่อสร้างและรับภาระใด ๆ ทั้งหมดละ แต่คนอื่นอาจเห็นไปว่าความคิดเช่นนี้อาจเป็นของเลอะเลือนไปได้ แต่ในใจจริงของเราแล้วเห็นว่าการก่อสร้างและการบริหารหมู่คณะตลอดถึงการรับแขก เราได้ทำมามากแล้ว ควรจะหยุดเสียที แล้วรีบเร่งประกอบความเพียรเตรียมตายเสียดีกว่า เพราะอายุของเราก็มามากถึงขนาดนี้แล้วไม่ทราบว่ามันจะตายวันไหน จึงได้ปรารภกับพระคำพันว่า ผมจะมาขอพักพ่อนอยู่กับคุณ เรื่องการก่อสร้างและอื่น ๆ ใดขอให้เป็นการของคุณทั้งหมด หากต้องการจะศึกษาอบรมในด้านปฏิบัติแล้วผมยินดีแนะนำให้เธอก็รับและยินดีด้วยเธอยังบอกว่า ผมไม่มีความสามารถในการหาทุนมาก่อสร้าง หากมีทุนผมจะรับภาระได้ แล้วเราก็ได้บอกกับเธอว่า บางทีอาจมีก็ไม่แน่ แต่ผมก็ไม่หาแล้ว มีผู้ให้ก็เอา ไม่มีผู้ให้ก็แล้วไป

ออกพรรษาแล้วได้มีนางติ่ม (ร้านขายเครื่องอะไหล่รถยนต์) นครเวียงจันทร์ ฟอลี แม่เป่า (พา) บ้านโคกซวก กับนายประสพ

คุณะนิตติสาร และญาติ (อุดรธานี) ได้มีศรัทธาพากันมาสร้างกุฏิไม้ถวายคนละหลัง คิดเป็นมูลค่าหลังละประมาณ ๕,๐๐๐ บาท (กุฏิในวัดทั้งหมดทำเป็นแบบเรือนทรงไทยทั้งนั้น) นางนวยได้สร้างกุฏิอุทิศให้นางบัวแก้ว มาลัยกรอง หนึ่งหลังเป็นมูลค่า ๑๐,๐๐๐ บาท

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ ญาติโยมทางกรุงเทพฯ ได้ลงเรือมาเยี่ยมเมื่อมาเห็นสถานที่และสภาพความเป็นอยู่ของวัดแล้วพากันชอบใจเกิดศรัทธาหาเงินมาบูรณะและก่อสร้างศาลาการเปรียญเป็นเรือนไม้ทรงไทยรูปสองชั้น ข้างล่างมุงเป็นระเบียบรอบสามด้าน พื้นลาดซีเมนต์เสมอกัน ข้างบนยาว ๑๗ เมตรกว้าง ๑๑ เมตร ข้างล่างยาว ๑๙.๕๐ เมตรกว้าง ๑๖ เมตรเสร็จเรียบร้อยเมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๐ คิดเป็นมูลค่าประมาณแปดหมื่นบาทเศษ (๘๔,๗๖๓ บาท) แรงงานโดยส่วนมากพระเณรพากันทำเอง พระคำพันป่วยเจ็บตาได้หนีไปรักษาแล้วไม่กลับมาอีก

อนึ่ง ในศกเดียวกันนี้ทุนของญาติโยมทางกรุงเทพฯ อีกนั้นแหละสร้างกุฏิถวายอีกสองหลัง และนายศักดิ์ชัยพร้อมด้วยญาติที่ตลาดพังโคน อำเภอพังโคน จังหวัดสกลนคร หนึ่งหลังเป็นมูลค่าหลังละประมาณ ๗,๐๐๐ บาท พร้อมกันนี้ได้ทำส้วมอีก ๔ ห้อง โดยทุนของวัด

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้สร้างถึงเก็บน้ำฝนคอนกรีตเสริมเหล็กหลังศาลาการเปรียญยาว ๑๑ เมตร กว้าง ๓ เมตร สูง ๑.๘๐ เมตร สิ้นเงินไป ๑๕,๐๐๐ บาท

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้สร้างกุฏิสองชั้นที่ริมแม่โจง โดยทุนของ คุณนายทรัพย์ ศรีมุกติ (กรุงเทพฯ) ๑๕,๐๐๐ บาทนอกนั้นเป็นทุนของวัด เสร็จเรียบร้อยแล้ว สิ้นเงินประมาณ ๗๐,๐๐๐ บาท แล้วก่ออิฐกันห้องใต้ดินอีก หมดราว ๒,๐๐๐ บาทโดยทุนของวัด

อนึ่ง เจ้าแก้วกี้ยาย (นายธเนตร เอียสกุล) หนองคายได้มีศรัทธาสร้างกุฏิไม้ถวายเป็นอีกหนึ่งหลัง สิ้นเงินไปประมาณ ๒๐,๐๐๐ บาท ปีนี้ได้มุงหลังคาวิหารพระใหญ่โดยทุนของแม่เหลียน ศรีสุนทร (สกลนคร) และนายกิมแข็ง (นครเวียงจันทร์) เป็นเงินราว ๓,๐๐๐ บาท พร้อมกันนี้ก็ปลูกศาลาบ้านชีอีกหนึ่งหลังโดยทุนของวัด สิ้นไปประมาณ ๒๐,๐๐๐ บาท

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ นายวิสิทธิ์ วงษ์สุวรรณ โรงสีวังทองได้มีศรัทธาสร้างกุฏิไม้ถวายเป็นอีกหนึ่งหลังเป็นเงิน ๒๐,๐๐๐ บาทปีนี้ได้เกิดพายุลมพัดแรง อันเป็นเหตุให้ต้นไม้หักทับกระเบื้องศาลาการเปรียญด้านตะวันตก ทำความเสียหายหมดไป ๒๐,๐๐๐ บาท โดยทางการกรุณาช่วยเหลือออกให้

ในปีเดียวกันนี้ได้สร้างถึงกับน้ำฝนเทศอนกริตเสริมเหล็กกว้าง ๓ เมตร ยาว ๖ เมตร สูง ๒ เมตร ที่บ้านชี ๑ ถึงที่กุฏิเจ้าแก้วกี้ยาย ๑ ถึง โดยยาว ๔ เมตร กว้าง ๔ เมตร สูง ๑.๒๐ เมตร ทั้งสองถึงสิ้นเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท โดยทุนของวัดเองพร้อมกันนี้ก็ได้ออกรื้อกันลานหน้าศาลาการเปรียญ สิ้นเงินไป ๔,๓๖๖ บาท ปีนี้ออกพรรษาแล้วได้มีนักศึกษา พระสังฆาธิการ ๓๐ รูปจากนครราชสีมา พักอบรมกัมมัฏฐานอยู่ที่นี่ ๕ วัน

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๔ ทางวัดได้สร้างกุฏิไม้อีกหนึ่งหลัง โดยทุนของวัดสิ้นไปราว ๒๐,๐๐๐ บาท และได้ทำห้องส้วมบ้านชีอีก ๔ ห้องไว้รับแขกอีกสองห้อง บ้านพักแขกอีก ๑ หลัง โดยทุนของวัดทั้งหมด ทำถึงกับน้ำฝนหน้าอุโบสถ เทศอนกริตเสริมเหล็กยาว ๑๐.๔๐ เมตร กว้าง ๔ เมตร สูง ๒ เมตร สิ้นเงินไปประมาณ ๓๐,๐๐๐ บาทเศษ โดยทุนของวัด

ราววันที่ ๕ กรกฎาคม ก่อนเข้าพรรษาเราได้เกิดอาพาธที่แรกเป็นไข้หวัดประสมกับหลอดลมอักเสบ ซึ่งเป็นอยู่ก่อนแล้วได้ให้แพทย์ประจำไร่ยาสูบบ้านหมอมารักษา แต่อาการก็ไม่ทุเลาลง แพทย์หญิงทวินศรี สมรไกรสรกิจ ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงพยาบาลหนองคาย กับคุณฉวีล ศรีษฐการจังหวัดได้เฝ้าเฝ้ามารับไปรักษาที่โรงพยาบาลหนองคายหมอได้ให้การรักษายู่ ๕ วัน แต่อาการก็ไม่ดีขึ้น เมื่อฉายเอกซเรย์ดูก็ได้ทราบว่าน้ำท่วมปอด และที่ปอดมีพยาธิสภาพเล็กน้อย คุณ ตู โฆวินทะ จึงได้โทรเลขติดต่อศาสตราจารย์นายแพทย์ อุดม โปะชะกะขณะ

นายแพทย์ อุดม โปะชะกะขณะ เมื่อได้ทราบดังนั้นก็ให้นิมนต์ไปกรุงเทพฯ และคุณหมอได้รอรับอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราชแล้วอนึ่ง เนื่องจากหมอที่หนองคายนี้ที่เชี่ยวชาญโรคด้านนี้ไม่มีเครื่องมือก็ไม่พร้อม ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องไปกรุงเทพฯ เฝ้าแก่กิมกายพร้อมด้วยนายแพทย์สมศักดิ์ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลหนองคาย ได้นำเอาเราขึ้นเครื่องบินส่งที่โรงพยาบาลศิริราช เราเป็นคนไข้ของคุณหมออุดม โปะชะกะขณะโดยมีคุณหมอธีระ ลิมศิลา เป็นหมอดูแลประจำ หมอทุกคนได้ให้การรักษาเราเป็นอย่างดีเลิศ หมอได้ดูดเอาน้ำออกจากช่องปอดเป็นจำนวนมาก ในอาทิตย์แรกอาการของโรคดีขึ้นเป็นลำดับแต่ในอาทิตย์ที่สองเริ่มแพ้ยา กลับมีอาการอย่างอื่นเกิดแทรกแซงขึ้นอีกและจะเป็นเพราะเดิมปกติเราก็ไม่ค่อยถูกกับเรือดึกอยู่แล้ว หรืออย่างไรก็ไม่ทราบเมื่อไปนอนอยู่โรงพยาบาลนาน ตอนหลังอาการจึงได้ทรุดลง ๆ จนลมอ่อน พุดเสียงแผ่วเกือบจะไม่ได้ยิน หมอได้มาดูดเอาน้ำออกจากช่องปอดอีกเป็นจำนวนมาก อาการของร่างกายค่อยเบาขึ้นมานิดหน่อยแต่ความอ่อนเพลียยังไม่ดีขึ้น เราจึงได้ขอลาหมอออกจากโรงพยาบาลแต่หมอก็ได้ขอร้องให้เราอยู่ต่อไปอีก เราไม่สามารถจะอยู่ต่อไปได้ จึง

ลาออกจากโรงพยาบาลเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคมพ.ศ. ๒๕๑๔

ตอนนี้ เราเห็นโทษเปื้อนหน้าในร่างกายมากเพราะกาย
ก่อนนี้แท้ ๆ จึงได้ทำให้เราเกิดโรคเป็นทุกข์แก่ตนเองแลผู้อื่นอีก
ด้วย อาหารที่เราฉันอยู่นี้วันละนิดเดียวมันจะมีประโยชน์อันใด คิด
แล้วตัดสินใจว่าวันนี้อย่าฉันเลย ได้บอกกับคุณกัณฑ์รัตน์ ทรัพย์ยัง
ผู้ถวายอาหารประจำว่า วันนี้อย่าเอาอาหารมาเลย เราไม่ฉันละ คุณ
กัณฑ์รัตน์ร้องไห้ไปตามแพทย์หญิงชะวดี รัดพงษ์ แล้วแพทย์หญิงชะวดี
ได้ไปเชิญคุณหมอโรจน์สุวรรณสุทธิ มาเพราะคุณหมอมุดมไปราชการ
ต่างจังหวัดเราได้เล่าอาการของโรคที่เป็นอยู่ และความที่เราไม่ค่อยถูก
กับบ้านตึกให้หมอฟัง คุณหมอโรจน์จึงได้อนุญาตแลจัดรถส่งเราไปพัก
ที่บ้านคุณกัณฑ์รัตน์ ๓ คืน ก่อนออกจากโรงพยาบาลคุณหมอบัญญัติ
ปริชญาณนท์ ได้มาตรวจอาการและให้คำแนะนำในการรักษา คุณหมอโรจน์
และคุณหมอชะวดีได้ตามไปรักษาและถวายยาทุกวัน อาการค่อยดีขึ้น
เราพิจารณาตัวเองแล้วเห็นว่ายังไม่ตายก่อน แต่ในสายตาคนทั่วไปแล้ว
อาจเห็นตรงกันข้ามก็ได้ หมอดูบางคนยังทายว่าเราไม่เกิน ๕ วัน
ต้องตายแน่ เมื่อศาสตราจารย์นายแพทย์ อวย เกตสิงห์ ไปเยี่ยมเราขอ
ความเห็นจากคุณหมออวยว่า อาตมาจะกลับวัด หมอเห็นว่อย่างไร
คุณหมออวยตอบว่า กลับได้เร็วเท่าไรยิ่งเป็นการดี เราแปลกใจและ
ดีใจที่จะได้กลับวัด เพราะเราคิดว่าถึงจะตายก็ขอได้ไปตายที่วัดเรามากกว่า
และสมแก่สมณสารูปโดยแท้

วันนั้นเจ้าแก้วกัณฑ์ได้เหมาเครื่องบินพิเศษส่งเรา มีพระ
และญาติโยมตามมาส่งเราเต็มเครื่องบิน ถึงสนามบินหนองคาย
เกือบเที่ยง พอตีแม่น้ำโขงกำลังนองเจิ่งล้นฝั่งจึงต้องขอยืมเรือ น.ป.ข.
จากบ้านกองนาง นำส่งถึงวัดหินหมากเป้ง ถึงวัดราว ๕ โมงเย็น

หมอชาวดีก็ได้ตามมารักษาโดยตลอดจนถึงวัด และอยู่เฝ้าดูอาการ
ใช้ถวายยาประจำราว ๕-๖ วัน เห็นว่าเรามีอาการดีขึ้นและ
ปลอดภัยแล้ว หมอจึงเดินทางกลับกรุงเทพฯ

เราป่วยครั้งนี้เริ่มตั้งแต่เข้าโรงพยาบาลหนองคาย จนกระทั่งถึง
โรงพยาบาลศิริราช พระสงฆ์สามเณรตลอดถึงประชาชนทั้งที่เราเคย
รู้จักและไม่เคยรู้จักต่างพากันสนใจให้ความเมตตาแก่เรามาก ดังจะเห็น
ได้เมื่อเราไปอยู่ที่โรงพยาบาลหนองคาย ได้มีทั้งพระเณร ตลอดถึง
ฆราวาสไปเยี่ยมเราแน่นขนัดทุกวัน โดยเฉพาะที่โรงพยาบาลศิริราช
พากันไปมากเป็นพิเศษจนหมอห้ามเยี่ยม บางคนมาเยี่ยมไม่เห็นเรา
เพียงแต่ขอกราบอยู่ข้างนอกก็มี จึงเป็นที่แปลกใจมากทีเดียวว่าไม่ค่อย
รู้จักกับคนกรุงเทพฯ เท่าไรนัก เวลาเราป่วยทำไมจึงมีคนมาเยี่ยมเรา
มากมายเล่า บางคนพอเห็นเราเข้าแล้ว ทั้ง ๆ ที่เขาผู้นั้นยังไม่เคยเห็น
หน้าเรามาแต่ก่อน ยังไม่ทันจะกราบก็ร้องไห้ น้ำตาพรูออกมาก็มี

ฉะนั้น เราจึงขอจารึกน้ำใจเมตตาปราณีของท่านทั้งหลาย
เหล่านั้น อันมีแก่เราไว้ในความทรงจำตลอดสิ้นกาลนาน ผู้ที่นำ
ส่งสารและขอขอบคุณมากที่สุดก็คือ ผู้ที่มาเยี่ยมและผู้ที่มาช่วยเหลือ
ในการรักษาพยาบาลเราที่วัดหินหมากเป้ง เมื่อกลับไปแล้วยังย้อน
กลับมาอีกก็มี ในขณะนั้นการกลับไปกลับมาเป็นการลำบากมาก
ต้องใช้เรือหางยาวเป็นพาหนะ เพราะเป็นเวลากำลังน้ำท่วมและ
ถนนก็ขาด บางทีต้องนั่งเรือตั้ง ๓-๔ ชั่วโมงก็มี จึงเป็นที่น่า
เห็นใจมากที่สุดเมื่อเรามาถึงวัดแล้วอาการโรคทั่วไปค่อยดีขึ้นเป็น
ลำดับ ผู้ที่เคารพนับถือต่างก็พากันมาเยี่ยม พรรชานี้เรายอมขาด
พรรษาเพราะกลัววัดไม่ทัน

การที่เราอาพาธครั้งนี้ เป็นผลดีแก่การภาวนาของเรามาก พอเราไปถึงโรงพยาบาลหนองคาย อาการโรคของเราไม่ดีขึ้นเลยมีแต่จะทรุดลง เราจึงได้เตรียมตายทันที ยอมสละทุก ๆ วิธีทาง แล้วบอกกับตัวเองว่า ร่างกายและโรคภัยของเจ้า เจ้าจงมอบให้เป็นธุระของหมอเสีย เจ้าจงเตรียมตายสำรวมจิต ตั้งสติให้แข็งแกร่ง แล้วพิจารณาชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์หมดจดก็แล้วกัน หลังจากนั้นมาจิตสงบสบาย ปราศจากความรำคาญใด ๆ ทั้งหมด หมอมาถามอาการโรค เราก็ได้บอกแต่ว่าสบาย ๆ เจ้าแก่กิมก่ายมารับเอาเราขึ้นเครื่องบินไปกรุงเทพฯ เราก็ยอมแม้ไปถึงโรงพยาบาลศิริราช หมอมาถามอาการ เราก็บอกว่า อาการไข้ของเราสบายอยู่เช่นเคย แต่คนภายนอกดูแล้วเห็นจะต้องกินข้าว เมื่ออยู่โรงพยาบาลนานวันเป็นเหตุให้เกิดความรำคาญขึ้นมา เวลาวันคืนดูเหมือนเป็นของยาวนานเอาเสียเหลือเกิน เราจึงได้ย้อนระลึกถึงความยอมสละตายของเราแต่เบื้องต้นว่า เราได้ยอมสละตายแล้วมิใช่หรือทำไมจึงต้องไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องพรรคนี เรื่องเหล่านั้นเขาก็ยอมเป็นไปตามกาลเวลาหน้าที่ของเขาต่างหาก ความตายหาได้เกี่ยวข้องกับเรื่องเหล่านั้นไม่ ต่างก็ทำหน้าที่ของตน ๆ จนถึงที่สุดด้วยกันทั้งนั้น ตอนนี้ความรู้สึกของเราที่ยอมสละเรื่องต่าง ๆ แล้วเข้ามาสงบอยู่ในปัจจุบันธรรมจนไม่มีความรู้สึกเวลาไหนเป็นกลางวัน เวลาไหนเป็นกลางคืน มีแต่ความสว่างจ้าของจิตแล้วสงบอยู่เฉพาะตนคนเดียว ภายหลังเมื่อมาตรวจดูกายและจิตของตนเองแล้วเห็นว่าเรายังไม่แตกดับก่อน หากเราอยู่ ณ ที่นี้ อายุตนะผัสสะของเรายังมีอยู่จำต้องกระทบกับอารมณ์ภายนอกอยู่เรื่อยไป เมื่อกระทบเข้าแล้วก็ต้องใช้กำลังสมาธิและอุบายปัญญาต่าง ๆ ต่อสู้กันต่อไป อย่าเลย เรากลับไปต่อสู้

กันที่สนามชัยของเรา (คือที่วัด) ดึกกว่า แล้วจึงได้กลับวัดดังได้กล่าวมาแล้ว

ในปี ๒๕๑๕ ได้เริ่มทำการก่อสร้างอุโบสถ ซึ่งรายละเอียดจะได้กล่าวแยกเป็นบทหนึ่งต่างหากต่อไป พร้อมกับคณะที่ทำ การก่อสร้างอุโบสถอยู่นี้ ก็ได้ปลูกศาลาบ้านชีอีกหนึ่งหลังทำเป็นเรือนไม้สองชั้น เสาคอนกรีตต่อไม้มุงกระเบื้องลอนเหล็กกว้าง ๔ เมตร ยาว ๙ เมตร ข้างล่างทำระเบียงรอบ ข้างละ ๔ เมตร พื้นลาดซีเมนต์เสมอกันกับพื้นข้างใน สิ้นเงินไปประมาณ ๗ หมื่นบาทเศษ โดยทุนของวัด

๓๑. พรรษา ๕๑-๕๒ จัดเสนาสนะ วังน้ำมอก (พ.ศ. ๒๕๑๖-๒๕๑๗)

ได้ช่วยย้ายโรงเรียนเก่า บ้านโคกซวก และบ้านพระบาทมาปลูกต่อหลังที่ปลูกใหม่เป็นอาคารไม้ ๔ ห้องเรียน เสาคอนกรีตต่อไม้ สิ้นเงินไป ๘๐,๐๐๐ บาท แต่ยังไม่เสร็จเพราะหมดทุน มา พ.ศ. ๒๕๑๗ นี้ได้เริ่มทำต่อ โดยเชื่อมหลังใหม่กับหลังเก่าให้ติดกัน แล้วได้กั้นให้เป็นห้องทำงานครูใหญ่ ข้างล่างได้ทำเป็นถังเก็บน้ำฝนเทคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยยาว ๗ เมตร กว้าง ๖ เมตร สูง ๒ เมตร

ขณะที่กำลังย้ายโรงเรียนอยู่นี้ ได้ไปจัดเสนาสนะขึ้นที่ป่าวังน้ำมอก ซึ่งไกลจากที่วัดหินหมากเป้งไปทิศทางตะวันตกราว ๖ กม. อีกแห่งหนึ่งเพื่อให้เป็นที่วิเวกของผู้ต้องการเจริญภาวนากัมมัฏฐาน เพราะสถานที่แห่งนั้นยังมีสภาพเป็น ป่า-มีถ้ำ-เขา-และแม่น้ำลำธารสมบูรณ์เป็นที่วิเวกดีอยู่ เพื่อรักษาสภาพของป่าธรรมชาติไว้

๓๒. พรรษา ๕๓ สร้างวัดลุมพินี (พ.ศ. ๒๕๑๘)

มีโยมคนหนึ่งถวายที่ดินตำบลลุมพินี เนื้อที่ประมาณ ๓ ไร่ แล้วมีคนอื่นซื้อเพิ่มเติมอีก ทั้งหมดเป็นที่ประมาณ ๑๑-๑๒ ไร่จึงได้ตั้งเป็นสถานที่พักวิเวกอีกแห่งหนึ่ง วัดลุมพินีนี้ไม่แพ้วังน้ำมอกที่ได้ สร้างมาแล้วเพราะมีอาณาเขตจดแม่น้ำทั้งสี่ทิศสร้างไว้เพื่อผู้ต้องการวิเวกไปอยู่ เนื่องจากที่วัดหินหมากเป้งบางครั้งอาจไม่มีความสงบ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๗ มารู้สึกว่าการเดินทางภาคกลางสนใจมาสมาคมกับวัด ต่าง ๆ ทางภาคอีสานมากขึ้นเป็นลำดับวัดเราก็พลอยได้ต้อนรับชาวกรุงมากขึ้นด้วย

ในปี ๒๕๑๘ นี้ สมเด็จพระญาณสังวร* ได้สนับสนุนพระภิกษุชาวต่างประเทศ ซึ่งได้อุปสมบทที่วัดบวรนิเวศฯ ให้ออกไปศึกษาธรรมะที่วัดภาคต่าง ๆ ของเมืองไทยหลายแห่งและได้ส่งมาจำพรรษาอยู่ที่นั่นหลายองค์ ท่านก็สนใจและตั้งใจปฏิบัติด้วยกันทุกองค์

๓๓. พรรษา ๕๔ ไปแสดงธรรมต่างประเทศ (พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๐)

การไปต่างประเทศของเราครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนและความอุปการะจากหลายฝ่าย โดยมีความมุ่งหมายจุดเดียวกันคือ เพื่อการอบรมศีลธรรมในต่างประเทศ นอกจากนั้นเราเองยังต้องการที่จะไปเยี่ยมและให้กำลังใจแก่เพื่อน ๆ ทั้งพระไทยและพระต่างประเทศ ที่ได้ไปอบรมเผยแผ่พุทธศาสนาในประเทศเหล่านั้นอีกด้วย

* ปัจจุบัน สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก

มันเป็นสิ่งที่น่าขบขันอยู่อย่างหนึ่งก็คือ รู้สึกตัวว่าแก่จนจะตายอยู่แล้ว ยังอุตส่าห์ไปเมืองนอกกับเขา มีหน้าซ้ำภาษาของเขาก็กังยังไม่รู้เสียอีกด้วย ว่าที่จริงแล้วการเดินทางไปต่างประเทศครั้งนี้ยังไม่ถูกต้องตามอุดมคติของเราในเรื่องของการเดินทางสามประการ

๑. การไปในภูมิภาคหรือถิ่นฐานใด ๆ ก็ตาม ต้องรู้ภาษาคำพูดของเขา

๒. ต้องรู้จักเข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีของเขา

๓. ต้องรู้จักการอาชีพในภูมิภาค และถิ่นฐานนั้น ๆ ของเขา

ทั้งนี้ เพื่อเราจะได้สมาคมกับเขาและพูดเรื่องราวของเขาได้ถูกต้อง แต่เมื่อเราไม่รู้ภาษาของเขาเสียอย่างเดียวแล้วสองข้อข้างท้ายก็เลยเกือบไม่ต้องพูดถึง อย่างไรก็ดี เราก็ได้รับความอนุเคราะห์จากท่านผู้รู้มากหลายช่วยเป็นสื่อภาษา ให้ความรู้ความเข้าใจแก่เราเป็นอย่างดีทำให้อุปสรรคด้านภาษาแทบจะหมดความหมายไร้ค่าไปทีเดียว

เรารู้ตัวดีกว่า เราอายุมากแล้ว ล่วงเข้าวัยชรามากแล้วไม่อยากไปไหนมาไหน ไปมากก็มากแล้ว หาที่ตายได้ขนาดวัดหินหมากเป้งก็ดีใจแล้ว อยู่ ๆ แม่ชีชวน (คนสิงคโปร์มีศรัทธาในพุทธศาสนาและได้มาบวชเป็นชี และมาจำพรรษาอยู่ที่วัดหินหมากเป้ง) มานิมนต์ให้เราไปสิงคโปร์-ออสเตเรีย-อินโดนีเซีย เพราะเธอเห็นว่าเราแก่แล้วอยู่วัดไม่มีเวลาพักผ่อนบางทีรับแขกตลอดวัน โดยมากมาเรื่องขอบัตรขอเบอร์กันทั้งนั้น ไปทางไหนคงมีเวลาพักผ่อนบ้าง เราได้มาพิจารณาดูแล้วเห็นว่าการไปต่างประเทศเมื่อไม่รู้ภาษาของเขา ย่อมเป็นการลำบากและ เมื่อเขาเห็นเป็นคนแปลกหน้าเขาก็กังแหย่กันมาดู มันจะได้พักผ่อนอย่างไรยิ่งกว่านั้นเรานั้นเป็นพระสาธุการะ แก่แล้วจะไปมา ณ ที่ใด ต้องพิจารณาให้รอบคอบบางทีไปเกิดอันตรายเจ็บป่วยหรือตายลง อาจเป็นเหตุทำความเดือดร้อนให้

แก่คนอื่นโดยเฉพาะผู้นิมนต์ไปนั่นเอง เขาจะหาว่านิมนต์ไปแล้วไม่ช่วยรักษา ถึงกระนั้นแล้วก็ตาม เธอก็ไม่สิ้นความพยายามจะนิมนต์ไปให้ได้ กอปรทั้งพี่ชายของเธอซึ่งเป็นหัวหน้ากองชุมชนชาวพุทธที่เมืองเพิร์ธในออสเตรเลียก็ได้จดหมายมานิมนต์ให้ไปโปรดชาวพุทธที่โน่นด้วย

เราได้พิจารณาแล้ว มีเหตุผลที่ควรแก่การรับนิมนต์ ๓ ประการว่าการไปครั้งนี้มีผลคุ้มค่าแน่

ประการแรก ประเทศอินโดนีเซียมีพลเมือง ๑๓๐ กว่าล้าน ยังนับถือพุทธศาสนาอยู่ ๑๐ กว่าล้าน ในท่ามกลางศาสนาอื่น คือฮินดู-อิสลาม-คริสต์ โดยมีได้มีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำเลย เราได้ฟังจากคนอื่นมาเล่าเรื่องนี้ให้ฟังแล้วทำให้เกิดความสงสัยชาวอินโดนีเซียมาก แล้วยังได้ทราบว่าเขาเหล่านั้นชอบในการทำภวนานั่งสมาธิอีกด้วย (ทุก ๆ ศาสนาที่เขาถือพระเจ้าเขาจะต้องนั่งสมาธิรวมใจให้สงบ ยึดเอาพระเจ้าของเขาเป็นอารมณ์) เรายิ่งชอบใจใหญ่

ประการที่สอง พระที่มามีบวชที่วัดบวรนิเวศวิหารกับสมเด็จพระญาณสังวร* ที่มาทางสายอินโดนีเซีย-ออสเตรเลีย ก็มีจำนวนมาก ก่อนเข้าพรรษาปีนี้พระดอน (Donald Riches) ซึ่งเป็นชาวอังกฤษ ก็ได้ นำเอาเทปอัดธรรมเทศนาและรูปของเราไปเผยแพร่ทางออสเตรเลียก่อนแล้ว เมื่อเขาได้ทราบว่าเราพร้อมด้วยคณะจะเดินทางไปออสเตรเลียก็พากันเตรียมรับรองบางคนดีใจถึงกับนอนไม่หลับ ที่ออสเตรเลียนี้มีพระไทยรูปหนึ่งชื่อบุญฤทธิ์* เธอวชมานาน ได้ออกไปเผยแพร่พุทธศาสนาอยู่ก่อนแล้ว ท่านรูปนี้ได้ทำประโยชน์แก่การเผยแพร่พุทธศาสนาในออสเตรเลียมาก มีหลายองค์ที่ได้ไปอบรมกับท่านแล้วเข้ามาบวชในเมืองไทย

* ปัจจุบัน สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาปรินายก

** พระบุญฤทธิ์ ปันทิโต

ประการที่สาม เรานึกอยู่เสมอว่าต่อไปพุทธศาสนาจะเผยแพร่ไปในนานาชาติมากขึ้น และอาจเผยแพร่แบบบาทหลวงของคริสต์ศาสนา ถ้าเป็นพระไทยออกไปเผยแพร่แล้วมักจะเอาเปลือกของพุทธศาสนาออกไปเผยแพร่ หากเป็นคนชาติของเขาเองเข้ามาบวชและอบรมให้เข้าถึงแก่นของพุทธศาสนาที่แท้จริงแล้ว เขาได้นำเอาแก่นแท้ของพุทธศาสนาออกไปเผยแพร่เอง นั่นแหละจึงจะได้แก่น เมื่อพรรษาที่แล้ว (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็ได้มีพระสุธัมโมชาวอินโดนีเซียซึ่งบวชกับสมเด็จพระญาณสังวร** ที่วัดบวรนิเวศวิหาร มาจำพรรษาที่วัดหินหมากเป้ง เวลาเธอยังรอรับคณะของเราอยู่ที่อินโดนีเซียนั่นเอง ซึ่งเป็นพระสำคัญรูปหนึ่งที่จะนำเอาแก่นของพุทธศาสนาออกไปเผยแพร่

เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลทั้ง ๓ ประการดังกล่าวแล้ว จึงได้ตัดสินใจด้วยตนเองว่า ชีวิตของเราเท่าที่ยังเหลืออยู่จะขอยอมสละทำประโยชน์เพื่อพระศาสนาเท่าที่สามารถจะทำได้เมื่อตกลงอย่างนั้นแล้วก็มองเห็นคุณค่าชีวิตของตนมากขึ้น* อันเป็นเหตุให้เรายอมสละความสุขส่วนตัวเพื่อพระศาสนาอย่างเด็ดเดี่ยว

แท้จริงมีคนกรุงเทพฯ หลายคนหลายหมู่ได้เคยมานิมนต์ให้เราไปอินเดีย เพื่อนมิตรการกราบไหว้บูชาบุญสถานต่าง ๆ โดยรับบริการให้ความสะดวกทุกประการ แต่เราก็กังขังไม่ยอมรับอยู่นั่นเอง ได้เคยวาดมโนภาพที่จะไปอินเดียดูมาหลายครั้งแล้วเพื่อให้เกิดฉันทะในการที่จะไปอินเดีย แต่แล้วใจมันก็เฉย ๆ เมื่อมาพิจารณาเหตุผลว่า อินเดียเป็นที่อุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนา เมื่อเราเกิดไม่ทันพระพุทธเจ้า หรือสมัยที่พระพุทธศาสนายังรุ่งโรจน์อยู่ เมื่อปูชนียสถานยังคงเหลืออยู่ควรจะไป

* ปัจจุบัน สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก

นมัสการเพื่อจะได้เกิดธรรมสังเวชหรือความเลื่อมใส แต่แล้วใจมันก็ต้อ
 เณย ๆ อยู่เช่นเคย หรือว่าเราอาจได้เกิดมาเป็นพระสงฆ์ในสมัยยุคอินดู
 ปราบพระและปุชนียวัตถุให้ราบเรียบไป เราอาจเป็นคนหนึ่งในจำนวน
 พระที่ถูกอินดูปราบนั้นก็ได้ เราเลยเข็ดอินดูในอินเดียแต่ครั้งกระโน้นแล้ว
 เลยไม่อยากไปอีกในชาตินี้กระมัง ใครมีศรัทธามีโอกาสได้ไปกราบไหว้
 ปุชนียสถานทั้งสี่ ก็นับเป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ ดังที่พระองค์ได้ตรัสไว้
 แก่พระอานนท์ว่า “ปุชนียวัตถุทั้งสี่ จะเป็นบ่อบุญแก่สาธุชนเป็นอันมาก
 เมื่อเรานิพพานไปแล้ว” เราवासาน้อยมิได้ไปขออนุโมทนาด้วย แล้วก็
 ขอเป็นหนี้บุญคุณประเทศอินเดียซึ่งเป็นทีอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนาไว้
 ในโอกาสนี้ด้วย

ก่อนจะเดินทางไปต่างประเทศครั้งนี้ ได้มาพัก ณ ที่พัก
 สงฆ์ สวนของ พลอากาศโท โปยม เย็นสุดใจ ที่ดอนเมืองกลางคืน
 จะมีผู้คนมาฟังเทศน์อบรมสมาธิมากขึ้นทุก ๆ คืน รู้สึกว่าคนกรุงเทพฯ
 สมัยนี้คงจะมีความรู้สึกตัวดีกว่าสมัยก่อนว่า เราเกิดในเมืองเทวดา
 ตามสมัญญาสมมุติต่างหาก แต่ตัวของเราเองยังคงเป็นมนุษย์ดีนรณ
 กระเสือกกระสนทำมหาเลี้ยงชีพแย่งกันเหมือน ๆ มนุษย์ทั่วไปนั่นเอง
 จึงอยากจะสร้างตนเองให้ได้เป็นเทวดาที่แท้จริงก็ได้ เพราะเคยได้ทราบมา
 ว่าเทวดาที่เกิดในสวรรค์นั้นไม่มีโอกาสจะได้ทำบุญเหมือนเมืองมนุษย์
 เราเมื่อเสวยผลบุญที่ตนได้กระทำไว้แต่ในเมืองมนุษย์นี้หมดแล้วก็กลับมา
 เกิดในเมืองมนุษย์นี้อีก บางทีไม่แน่นอนอาจไปเกิดในอบายก็ได้ ไม่เหมือน
 พระเสขะอริยบุคคลมีพระโสดาเป็นต้นท่านเหล่านั้นตายแล้วไม่ไปเกิดใน
 อบายอีกแน่

เราเป็นพระแท้เกิดในถิ่นด้อยการศึกษา บางทีเขานิมนต์ให้เรา
 ไปเทศน์อบรมศีลธรรมแก่ผู้ที่มีการศึกษาดี เบื้องต้นเรามีความรู้สึกเหนียม ๆ

ตัวเองเหมือนกัน แต่มันเข้ากับหลักพุทธศาสนาที่ไม่ให้ถือ ชั้นวรรณะให้ถือเอาความรู้ดีประพฤติดีเป็นประมาณ เพราะคนรู้ดีทำความชั่วย่อมทำความเดือดร้อนให้แก่ประเทศชาติบ้านเมืองยิ่งกว่าคนไม่มีความรู้ คนไม่มีความรู้แต่เขาไม่ทำความชั่ว ดีกว่าคนที่มีความรู้มาก แต่นำความรู้นั้น ๆ ไปใช้ในทางที่ชั่ว คนรู้น้อยแต่เขาพยายามสร้างแต่ความดี ย่อมนำความเจริญมาให้แก่หมู่คณะตลอดถึงประเทศชาติต่อไปได้ เมื่อได้มาพิจารณาถึงเหตุผลดังกล่าวแล้ว เราก็สามารถพูดอบรมได้อย่างภาคภูมิใจ เพราะเทศน์อบรมศีลธรรมแก่ผู้ที่มีการศึกษาดี ย่อมเข้าใจง่าย ศีลธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้น สอนให้รู้จักของธรรมชาติ จึงเข้ากับหลักวิทยาศาสตร์ทันสมัยที่สุด นักศึกษาที่ดีทั้งหลายย่อมมุ่งแสวงหาแต่ความรู้ที่เป็นสาระอันจะนำเอามาประยุกต์ใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของคนเท่านั้น มิได้มุ่งบุคคลว่าจะอยู่ในฐานะและภูมิเช่นไรก็ตาม อย่างสมัยนี้ครูสอนศิษย์มีความรู้สูง ๆ แล้วศิษย์กลับนำเอาความรู้ที่นั้น ๆ มาสอนครูอีกก็ไม่ใช่เหมือนศิษย์ที่เลว ๆ บางคนบางกลุ่ม เห็นครูอาจารย์ทำผิดอะไรนิด ๆ หน่อย ๆ หรือมีความคิดความเห็นไม่ตรงกับของตน แล้วถือว่าครูอาจารย์เป็นเรื่อจ้างรวมหัวกัน รุมจิกขับไล่ถือว่าได้น้ำมีเกียรติ อย่างนี้มันเป็นสมัยพัฒนาวิชาอุบาทว์ มีแต่จะนำมาซึ่งความเสื่อมถายเดียว

๓๓.๑ ถึงสิงคโปร์ประเทศแรก

คณะเราอันมีพระสติเฟน พระชัยชาญ หมอชะวดี และแม่ชีชวน ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ วันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๙ ถึงสิงคโปร์ในวันเดียวกัน คณะศรัทธามารับและพาไปชมเมืองจนทั่ว

สิงคโปร์เป็นเกาะเล็ก ๆ อยู่กลางทะเล มีเนื้อที่เพียง ๓๐ x ๒๕ กม. เท่านั้น มีผู้คนอยู่หนาแน่น มีพลเมืองรวมทั้งเกาะเล็กเกาะน้อยรอบ ๆ ๓ ล้านเศษ เพราะเนื้อที่น้อย ฉะนั้นเขาจึงปลูกแฟลตสูง ๆ สิบชั้น ยี่สิบชั้นขึ้นไป เพื่อมิให้เปลืองเนื้อที่คนไปเห็นแฟลตสูง ๆ แล้วเข้าใจว่าคนสิงคโปร์มีแต่คนรวย ๆ กันทั้งนั้น แท้จริงแล้วก็เหมือน ๆ กับประเทศอื่น ๆ ทั่วไปในโลกนี้แหละ บ้านธรรมดา ๆ มุงกระเบื้องสังกะสีแม้แต่มาจากอย่างบ้านเรายังมีเหมือนกัน เมื่อมนุษย์เรายังมีกิเลสอยู่ตราบไต่แล้วจะมีทุกสิ่งทุกอย่างเสมอภาคกันเป็นไปได้ รัฐบาลของประเทศก็พากันพยายามต้องการอยากให้เป็นเช่นนั้น แต่แล้วก็ไม่เห็นเป็นไปตามประสงค์สักประเทศเดียว แม้แต่ประเทศที่ปกครองด้วยระบบคอมมิวนิสต์ ก็โฆษณาให้นักหนาว่าประชาชนพลเมืองของเขาอุดมสมบูรณ์ไม่เดือดร้อน มีสิทธิเสมอภาคกันทั้งหมด แล้วทำไมพลเมืองเหล่านั้นจึงพากันดิ้นรนเล็ดรอดหนีตายจากเมืองพระศรีอารยมาเล่า อันนั้นเพราะอะไร ก็เพราะกิเลสของคนเรานั้นแก้ตัวกันไปนะซี เรื่องนี้พระพุทธองค์สอนนักสอนหนาว่า ให้เห็นนอกเขากเรา จงมีเมตตาปรารถนาหวังดีต่อกันและกัน ทุก ๆ คนก็ปรารถนาเช่นนั้นเหมือนกัน แต่บทเมื่อมาถึงตัวเองเข้า กิเลสปิดบังห่อหุ้มเลยลืมหมด ลงของเก่า

เราเคยสงสัยว่า เหตุใดสิงคโปร์ซึ่งเป็นเกาะเล็ก ๆ จึงแยกออกมาจากมาเลเซียเป็นเอกราชต่างหาก ทำไมจึงไม่รวมกันกับมาเลเซียเพื่อจะได้เป็นประเทศใหญ่ ๆ ให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนาเมื่อไปเห็นความจริงแล้ว การแยกออกจากมาเลเซียไปเป็นเอกราชต่างหากนั้นมันเหมาะสมแล้ว เพราะเรื่องวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมแลศาสนา ตลอดจนนิสัยของคนสิงคโปร์อาจแปลกต่างไปจากมาเลเซียก็ได้ อนึ่ง สิงคโปร์เป็นเกาะเล็กมีพลเมืองหนาแน่น อาจมีรายได้ดีกว่ามาเลเซีย แล้วผู้คนที่อาจ

ปกครองง่ายกว่ามาเลเซีย แต่ถึงอย่างไรก็ตาม สิงคโปร์ก็ยังคงอาศัย วัตถุประสงค์ เช่น ไม้ เป็นต้น จากมาเลเซียอยู่นั่นเอง น้ำเป็นปัจจัยสำคัญ ประจำชีวิตของมนุษย์อย่างยิ่ง สิงคโปร์มีพื้นที่น้อยไม่พอจะทำการกสิกรรม และเกษตรกรรมแม้แต่ น้ำบริโภคและน้ำใช้ ก็ต้องอาศัยต่อท่อไปจากมาเลเซีย ทั้งนั้น ฉะนั้นมาเลเซียกับสิงคโปร์ถึงแม้จะแยกกันไปคนละประเทศแล้ว ก็ตามแต่สัมพันธ์มิตรด้านอื่น ๆ ยังแน่นแฟ้นอยู่ตามเดิม หากจะตัดก็ ต้องตัดสายน้ำนี้แหละ จึงจะขาด

ด้านการจราจรนั้น ถนนหนทางเขากว้างและมีมากพอแก่รถรา จะวิ่ง ไม่คับคั่งทั้งคนขับก็ช่วยกันรักษาการจราจร ไม่เห็นแก่ตัว ตามสี่แยกต่าง ๆ จะหาตำรวจจราจรมาทำयाสัคนายเดียวก็ไม่มี มีแต่ไฟแดง-ไฟเขียวทำหน้าที่โดยอัตโนมัติอย่างน่าสงสาร ถนนหนทางเขารักษาความสะอาดได้ดี ไม่ค่อยจะมีคนเดินพลุกพล่าน ตามหน้าร้านมีบานกระຈกปิดกันฝุ่นเรียบร้อย นอกจากแพลตฟอร์มที่สูง ๆ แล้ว บ้านช่องเขาปลูกมีระเบียบเรียบร้อยน่าดูริมถนนและระหว่างบ้านต่อบ้านเขาปลูกต้นไม้ร่มเย็นน่าชมน่าเที่ยว ที่ใดบ้านห่าง ๆ ไม่ว่าตามในเมืองหรือชานเมืองก็ตามเขาทำเป็นสวนสาธารณะเล็กบ้างใหญ่บ้าง แล้วทำที่พักนั่งเล่นตามโคนต้นไม้ไว้ให้คนไปนั่งพักผ่อนสบาย ตามชายทะเลที่ไม่มีต้นไม้ เขาก็ปลูกต้นไม้ลงแล้วทำลานจอดรถไว้เป็นระเบียบเรียบร้อยแทบทุกแห่ง ไม่ว่าบ้านริมถนนหรือกำแพงบ้าน ตลอดจนสวนสาธารณะ เขาชอบปลูกดอกไม้พรรณต่าง ๆ สวยงามมาก ดินของเขาก็ดี อากาศและฝนก็อำนวยดีพอเพียง จึงทำให้ดอกไม้ของเขาเขียวชอุ่มอยู่ตลอดเวลา สิงคโปร์เป็นเกาะเล็กพลเมืองหนาแน่น อย่าเพิ่งเข้าใจว่าจะไม่มีป่าเลย แม้แต่ในเมืองก็ยังมีป่าดงดิบอยู่ ทั้งนี้เพราะเขามีป่าน้อย เขาจึงรักป่าและพันธุ์ไม้แล้วสงวนไว้ดังกล่าวแล้ว สิงคโปร์เป็นเกาะอยู่บนกลางทะเล

สูงกว่าระดับน้ำ ฉะนั้นถึงน้ำจะดี ฝนตกเสมอ แต่น้ำก็ไม่ขังขึ้นเฉาะ จึงทำความสะอาดได้ง่ายกว่ากรุงเทพฯของเรา ประจวบกับพลเมืองก็เอาใจใส่ช่วยกันรักษากฎหมายบ้านเมืองเป็นอย่างดี ถึงอย่างไรก็ดี อย่าได้ลืมตัว เพราะคนเราเกิดมาก็เกิดที่สกปรก แล้วก็คลุกคลีอยู่ด้วยของสกปรกทั้งภายนอกและภายในตลอดเวลา ชำระสะอาด อาบล้างแล้วเดี๋ยวก็สกปรกอีก ผลที่สุดเมื่อตายแล้วก็เปื้อยเน่าสกปรกอีก เมื่อมันเป็นอยู่เช่นนั้นแล้ว คนเราไปอยู่ที่ไหนมันจะสะอาดได้อย่างไรเล่า นอกจากทุก ๆ คนที่อยู่ร่วมกันเข้าใจความจริงนั้นแล้ว แต่ก็ช่วยกันรักษาความสะอาดตามหน้าที่ของตน ๆ รักษาความสะอาดภายในตัวของเราอย่างไร ก็ให้รักษาความสะอาดภายนอกเช่นนั้นก็แล้วกัน

บ้านเมืองใดก็ตามที่จะเจริญสมบูรณ์ต้องพร้อมด้วยเหตุ ๔ ประการดังนี้ คือ

๑. ภูมิประเทศที่เป็นชัยภูมิเหมาะสมแก่ผู้คนที่ไปอยู่อาศัย
๒. หัวหน้าผู้บริหารวางระเบียบกฎหมายเป็นยุติธรรม ไม่ทำความเดือดร้อนให้แก่ประชาชนผู้อยู่อาศัย และหย่อนยานเกินไป
๓. พลเมืองช่วยกันรักษาระเบียบกฎหมาย เคารพต่อกฎหมาย บ้านเมือง
๔. ผู้บริหารตั้งอยู่ในยุติธรรม

ถ้าพร้อมด้วยเหตุ ๔ ประการนี้แล้ว บ้านเมืองนั้นก็จะมีอุดมสมบูรณ์ ถ้าขาดอันใดข้อหนึ่ง ถึงแม้จะอุดมแต่ก็จะไม่สมบูรณ์ กรุงเทพฯเราจะทำให้สะอาดสมบูรณ์เหมือนสิงคโปร์ไม่ได้เด็ดขาด เพราะสถานที่ไม่อำนวย อยู่ที่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเลใครก็ตามเกิดอย่างมาคดียโอเล่อย่างจะทำกรุงเทพฯ ให้สะอาดอย่างนั้นอย่างนี้พอเป็นขี้ปากหนังสือพิมพ์เปล่า ๆ ทางที่ดีควรมาช่วยกันรักษาความสะอาดตามหน้าที่ของตน ๆ ขออย่าได้

พากันมักจะเห็นแก่ตัวจะดีกว่า เห็นอะไรผิดนิดก็ด่า หนอยก็โจมตีกัน
อย่างสาเดเสียไรมารยาท ขาดวัฒนธรรมอันดีงามเหมือนคนไม่มีการศึกษา

ช่วงระยะที่คณะของเราได้อยู่ที่สิงคโปร์เป็นเวลาสิบคืนเราได้อบรม
ศีลธรรมฝึกกรรมฐานให้ชาวสิงคโปร์ทุก ๆ คืน ๆ ละไม่เกิน ๓ ชั่วโมง
มีคนมารับการอบรมคืนละ ๒๐-๓๐ คน แท้จริงการอบรมศีลธรรมก็
คือการชี้ให้เห็นโทษของโลกตามเป็นจริงนั่นเอง ผู้ใดเห็นโทษของโลกนั้น
ก็ได้ชื่อว่ามองเห็นธรรมแล้วเพราะโลกกับธรรมอาศัยซึ่งกันและกันอยู่
ฉะนั้นเมื่อเราแสดงถึงธรรม ปัญหาของโลกจึงพากันหลั่งไหลเข้ามารอบด้าน
ปัญหาทั้งหมดก็เหมือน ๆ กับที่มีอยู่ในโลกทั่ว ๆ ไปนั่นเอง เมื่อสรุป
แล้วก็คงอยู่ในวงรอบเขต ๓ ประการ ดังนี้คือ

๑. ปัญหาในครอบครัวและการครองชีพ
๒. ปัญหาที่พึงทางใจ
๓. ปัญหาเรื่องต้องการเปลี่ยนทุกสิ่งให้หลุดพ้น

ข้อแรก ก็ไม่เห็นแปลกแตกต่างอะไร เมื่อมีโลกก็ต้องมี
ปัญหาโลกแตกเป็นธรรมดา เมื่อเราผูกเองก็ต้องแก้เป็นละชีคนอื่นใครจะ
แก้ให้ได้ นอกจากจะบอกวิธีแก้ให้เท่านั้นเอง ปลาติดเบ็ดนายพราน
เพราะเหยื่อของนายพรานหุ้มพรางไว้ ปลาเห็นเข้าโฉบเอาด้วยความหิว
เมื่อเบ็ดเกี่ยวปากเหยื่อก็ไม่ได้กินยังเหลือแต่ความเจ็บปวดรวดร้าวอย่างเดียว
ความหิวทำให้เกิดทุกข้ออย่างนี้ เราให้ความเห็นว่าจงอดเอาเถิด เมื่อเรา
หลงเหยื่อจนเบ็ดเกี่ยวปากแล้ว ยิ่งดิ้นก็จะมีแต่ความเจ็บปวดทรมานปลง
อนิจจังสังเวชนเองว่าเป็นทุกข์เช่นนี้ ก็เพราะความหลงผิดแท้ ๆ นี่ ๆ
เอาไว้นายพรานมาปลดเอาไปต้มยำเป็นอาหารเย็นก็จะเป็นโชคดีของแก

ข้อสอง คนเราเมื่อยังมีหวังอยู่ก็ต้องดิ้นรนไปจนสุดเหวี่ยง
จนหาที่หยุดสุดสิ้นไม่ได้ ตามใจที่ยังไม่ได้อบรมเหมือนกับสัตว์ป่าที่จับ

มาใหม่ ๆ จะฮึกเท่าไรดีนเท่าไรเมื่อเชือกยังเหนียวไม่ขาดสัตว์ป่าก็จะเหนื่อยรู้กำลังตนเองแล้วนั่งยอมจำนนคนเราก็นั่นเหมือนกัน เมื่อไม่สมหวังในสิ่งนั้น ๆ ที่เข้าใจว่าจะนำความสุขมาให้ แล้วใจก็จะสงบสุขนั้นแหละจึงจะเห็นที่พึ่งของใจว่าที่เราแสวงหาความสุขในที่นั้น ๆ ด้วยวัตถุภายนอกนั้นที่แท้จริงไม่ใช่แสวงหาความสุขอันแท้จริง เป็นแต่สุขปลอม ๆ เปลือก ๆ สุขที่แท้จริงได้แก่สุขที่จิตนิ่งไม่ดิ้นรนต่างหาก ผู้มาจับจุดความสุขที่แท้จริงได้อย่างนี้แล้ว แม้ผู้นั้นจะอยู่ในอิริยาบถใดประกอบภารกิจการงานใด ๆ อยู่ก็ตาม เขาจะมีใจเป็นสุขอยู่ตลอดเวลาทุกเมื่อ แต่เมื่อผู้ที่ยังไม่ถึงและไม่เห็นเช่นนั้นแล้วก็เหมือนเป่าปี่ให้ควายฟัง

ข้อสาม เราได้สอนให้เขาทวนทบทวนไปพิจารณาถึงข้อ ๑-๒ จนให้เห็นว่านอกจากความสุขอันเกิดจากความสงบแล้วนอกนี้เป็นความสุขเพียงเพื่ออาศัยและสุขปลอม ๆ เท่านั้น แล้วสอนให้เขาเหล่านั้นหมั่นบำเพ็ญเจริญ พิจารณาอยู่อย่างนั้นตลอดไปจนชำนาญ เมื่อชำนาญแล้วจะอยู่ด้วยอาการอย่างไรก็อยู่ได้ตามใจปรารถนา เมื่อทำได้อย่างนี้แล้วใครจะอยู่ด้วยความสุขก็อยู่ไป ใครจะอยู่ด้วยความทุกข์อย่างไรก็อยู่ไปโดยอิสระเสรี

เท่าที่ได้อบรมมาแล้วและได้ฟังความคิดความเห็นของชาวสิงคโปร์ นับว่าพวกเขามีโชคที่มีความคิดความเห็นเป็นธรรม เห็นโทษทุกข์ในความมาเกิดในโลกนี้เห็นว่าชีวิตของคนเราไม่มีสาระ เป็นเพียงมายาเท่านั้น อนึ่งเราเองก็ไม่ได้นึกได้ฝันเลยว่า คนสิงคโปร์จะมีความรู้ความเข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าถึงอย่างนี้ เมื่อก่อนคนชาวสิงคโปร์โดยมากถือฮินดูบ้าง คริสต์บ้าง และลัทธิมหายานบ้าง แต่เมื่อพากันมาได้อบรมศึกษาในหลักคำสอนของพุทธศาสนาที่ถูกต้องแล้ว ความเชื่อถือในลัทธิและศาสนาเหล่านั้นไม่ทราบจมหายไปไหน คงยังเหลือแต่แก่นแท้

ของสังฆกรรม เป็นที่น่าชื่นชมที่เขาได้พากันแสดงออกมาซึ่งความเชื่อมั่น ความกล้าหาญความร่าเริงในการที่เขาได้เข้าใจในสังฆกรรมที่เป็นสาระอย่างจริงจัง เป็นที่น่าอัศจรรย์ที่บางคนมีศรัทธาโดยอัตโนมัติ หัดภาวนา ทำสมาธิแน่วแน่งจนทำให้เกิดญาณรู้เรื่องราวต่าง ๆ ทั้งเรื่องของตนและของคนอื่นอีกด้วย

๓๓.๒ ไปออสเตรเลีย

จากสิงคโปร์ เราได้บินไปออสเตรเลียในวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน แวะลงพักที่เพิร์ธเป็นเมืองด่านแรก แล้วก็ไปเมลเบิร์น ซิดนีย์ แคนเบอร์รา ตามเมืองใหญ่ ๆ ที่มีผู้คนสนใจพุทธศาสนา หรือพุทธสมาคม นิมนต์ให้ไปอบรมศีลธรรมทุกแห่ง ไม่ว่าไทย ลาว พม่า ศรีลังกา ฝรั่งเศส ต่างให้การต้อนรับนับว่าดีเลิศ คณะเราขอขอบพระคุณท่านเหล่านั้นไว้ ฌโอกาสนี้เป็นอย่างยิ่ง

คำสนทนากับหัวหน้าอินดู

ระหว่างอยู่เพิร์ธมีสวามีมาเยี่ยม สวามีหมายถึงนักบวชลัทธิอินดูหนุ่มและสีผิวดำคล้ำ ๆ กับพระธิดา ตัวท่านเองก็บอกว่าท่านเป็นอินดูลามะ อินดูมีหลายลัทธิ ถือพระเจ้าหลายพระองค์เหลือเกิน จะถือพระเจ้างีกองค์ ๆ ก็ไม่ว่า ขอให้ถือว่าพระเจ้าเหล่านั้นล้วนแยกออกมาจากพระเจ้างองค์เดียวกันก็ได้ (คือพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างโลกผู้ไม่มีตัว) ท่านองค์นี้บวชมาได้ ๔๔ ปีแล้ว อายุก็ได้ ๗๖ ปีพอดี ท่านมานั่งรอเราอยู่ที่ห้องรับแขกก่อนแล้ว พอเห็นเราก็ก้มมือไหว้เราก่อนด้วยความยินดีมีศีลธรรมอย่างน่ารักมาก เราได้ยกมือไหว้ตอบ สนทนา

สัมโมทนิยกถาพอเป็นเครื่องทำให้เกิดความอึ้งใจในกันและกันพอสมควรแล้ว เราเริ่มถามถึงลัทธิของท่านที่ท่านประพุดติอยู่ว่า ท่านดำเนินไปในแนวไหนและหนักไปในทางใดด้วยความเป็นกันเอง ท่านได้บอกว่าท่านเป็นสวามีลามะหัวหน้าสอนศาสนาลัทธิฮินดู ตระกูลของท่านถือฮินดู และตัวท่านเองก็เคร่งในลัทธิฮินดู ได้บวชแต่ยังหนุ่มจนบัดนี้แล้วก็เคยเข้าไปหาพระในธิเบตลัทธิมหายาน

ยังสวามีอีกคนหนึ่ง แต่คนนี้เขาไม่บวชเหมือนคนก่อนเป็นฆราวาสเหมือนคนธรรมดา ๆ เรานี้เอง อายุ ๘๑ ปีแล้ว แต่รูปร่างหน้าตาน่ารักมาก ผิวพรรณผุดผ่องยิ้มแย้มอยู่ตลอดเวลาดูท่าทีแล้วเหมือนคนอายุราว ๖๑ ปีเท่านั้นเอง เขาได้มานั่งรอเราอยู่ที่ห้องรับแขกก่อนแล้ว พอเราออกจากห้องมาเขาเห็นเราเข้าแล้วก็ยกมือไหว้เราก่อนเหมือนสวามีคนก่อน เขาบอกว่าพอเห็นเราแล้วเมตตามาก (ตามภาษาบ้านเราคือเคารพรักมากนั่นเอง) เมื่อทักทายและแสดงความดีใจซึ่งกันและกันพอสมควรแล้ว เราได้เริ่มซักถามถึงลัทธิที่เขาถือก่อนเช่นเดียวกับสวามีคนก่อน ก่อนจะถามเราได้ขอโทษเขา แต่เขาได้บอกว่าไม่ต้องขอโทษ เรามีธรรมเสมอกัน (คอยฟังมติดของเขาต่อไป) เขาบอกว่าเขาไม่ถือศาสนาอะไร ๆ ทั้งหมด “เพราะในโลกนี้มีพระเจ้าองค์เดียวเท่านั้น” ศาสดาของแต่ละศาสนาล้วนแล้วแต่แยกออกมาจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าองค์เดียวกัน (คือพระพรหม) เมื่อทำดีที่ถูกต้องแล้วก็เข้าถึงพระเจ้าองค์เดิมเหมือนกัน เขาบอกว่าเขาได้ไปศึกษาแบบโยคะกับอาจารย์ต่าง ๆ ในประเทศอินเดียถึง ๖ อาจารย์ อาจารย์ของเขาสอนหลายแบบ เป็นต้นว่าแบบฤชิตต์กาย แบบอดอาหารและกลั่นลมหายใจเข้าออก เป็นต้น (แสดงว่าลัทธิเหล่านี้มีมาแต่ก่อนพุทธกาล คงยังเหลืออยู่จนบัดนี้) เขาเป็นผู้มีความรู้และความสามารถในลัทธิฮินดู และเป็นผู้ยอมสละทุก ๆ อย่าง

(ไม่มีครอบครัว) อินทศานิกทั้งหลายจึงได้ยกให้เขาเป็นสวามี

เมื่อเราทั้งสองสนทนากันโดยมีพระสติเฟนเป็นล่ามคนกลางพอสมควร และเราทั้งสองฝ่ายต่างก็พอใจและยินดีในคำพูดของกันและกันแล้ว ก่อนเขาจะลากลับเขาขอกราบเท้าเราเพื่อเป็นสิริมงคล (เราเลยกลายเป็นพระผู้เป็นเจ้าไปเลย) เราารู้สึกละเอียดใจมาก เพราะเขาเป็นคนดีมีอายุมากและมีคุณธรรมน่าเลื่อมใส จึงบอกว่าไม่ต้องกราบดอก เรามีธรรมเสมอกันก็เป็นสิริมงคลดีอยู่แล้ว ก่อนจะลาไปเขาได้หันหน้ามาไหว้แล้ว ๆ เล่า ๆ แสดงว่าเขาเคารพด้วยความจริงใจ

สวามีทั้งสองนั้นถึงคนหนึ่งบวชเป็นพระอีกคนหนึ่งไม่ได้บวชก็ตาม แต่ลัทธิวิธีเข้าถึงพระเป็นเจ้าอย่างเดียวกัน เพราะเป็นลัทธิฮินดูเหมือนกัน เราได้ขอร้องให้ทั้งสองอธิบายวิธีที่จะเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้า ทั้งสองได้อธิบายเหมือนกัน

คือองค์แรกบอกว่าปริกรรม โอมะ ซ้ำ ๆ ๒-๓ ครั้งโดยระลึกเอาพระเจ้ามาไว้ที่ใจ เอาใจมาระลึกถึงพระเจ้า แล้วพระเจ้าก็จะมาปรากฏเป็นภาพต่าง ๆ ขึ้นที่ใจ พระเจ้าจะสอนให้รู้จักผิดรู้จักถูก...ให้ทำดีละชั่ว...บางทีก็ไม่ปรากฏภาพจะมีแต่เสียง (ในหลักปฏิบัติทางพุทธศาสนาตอนนี้เรียกว่า **รูปฌาน** ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา...ธรรมเป็นศาสดาตามพร่ำสอนผู้ปฏิบัติดีแล้วไม่ให้เกิดไปในทางผิด) แล้วพระเจ้านั้นจะหายไปยังเหลือแต่ความว่างเปล่า เราเข้าถึง พระเจ้านิรันดรแล้ว (**อรุณฌาน** ซึ่งอาหารดาบสและอุทกดาบส เจริญอยู่ พระสิทธัตถะกุมารไปศึกษาได้แล้วเห็นว่า ยังยึดอยู่นั่นแหละไม่เป็นทางพ้นทุกข์ได้บุญญาปาปานิ **ปหียติ**...ละทั้งดีและชั่วแล้วจึงจะพ้นทุกข์ได้ จึงได้หนีไปทำทุกรกิริยา)

ส่วนสวามีคนที่สองไม่ได้บวชก็อธิบายเหมือนกัน แต่เขาไม่ได้พูดถึงคำบปริกกรรม อาจเป็นเพราะเขาหวงเคล็ดลับในลัทธิของเขาก็ได้ แต่เข้าใจว่าคบปริกกรรมเช่นเดียวกันเพราะลัทธิเดียวกัน แล้วก็พูดแต่เพียงว่าเมื่อเข้าถึงพระเจ้าแล้ว พระเจ้าจะแสดงภาพต่าง ๆ มาสอนหรือมีแต่เสียงมาสอน ไม่ได้พูดว่าเมื่อภาพและเสียงนั้นหายไปแล้วยังเหลือแต่ความว่าง แล้วเข้าถึงพระเจ้านิรันดร

สิ่งที่ควรจะเป็นสาระ

นักสนใจในศาสนาทั้งหลายฟังแล้วสนุกไหม ได้ความว่าอย่างไร เราขอแสดงความเห็นดังต่อไปนี้ หากผิดถูกอย่างไรขอให้นักสนใจในศาสนาทั้งหลายได้ให้อภัยด้วย เพราะเราไม่มีโอกาสได้ค้นคว้าตำราศาสนาอื่น ๆ นอกจากพุทธศาสนา

เขาให้ทำความเข้าใจมั่นแน่ว่า พระเจ้าเขามีแต่ไม่เห็นตัว พระเจ้าที่เขาเชื่อนั้นแหละ เมื่อทำความเข้าใจมั่นแล้วน้อมเอาพระเจ้าหรือเอาใจของเราเข้าไปไว้ในพระเจ้าแล้ว พระเจ้าก็จะมาปรากฏให้เห็น ณ ที่นั้น แม้พุทธศาสนาฝ่ายมหายานก็ในทำนองเดียวกันนี้ ส่วนฝ่ายเถรวาทหรือหินยาน พระพุทธเจ้ามีตัวคือพระราชาโอรสสิทธัตถะแห่งศากยราช เสด็จออกทรงผนวช ทรงบำเพ็ญเพียรชำระกิเลสในใจจนหมดจดบริสุทธิ์ ได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าเพราะคุณธรรมทั้งหลาย แต่ไม่ให้ถือเอาเพียงกายของพระสิทธัตถะเท่านั้นมาเป็นพระพุทธเจ้า เมื่อผู้มีความเชื่อและเลื่อมใสในพระคุณของพระพุทธเจ้าแล้ว น้อมเอาคุณความดีทั้งหลายเหล่านั้นมาไว้ที่ใจหรือน้อมเอาใจของตนไปตั้งไว้ที่ความดีเหล่านั้นก็ดี เมื่อใจตั้งมั่นอยู่ในความดีเหล่านั้นแน่วแน่นเต็มที่แล้ว (เอกัคคตารมณ) อาจเกิดภาพ

นิมิตต่าง ๆ หรือเสียงปรากฏ ณ ที่นั้น ลัทธิพระเจ้าไม่มีตัวตนนั้น เขาถือว่านั่นถึงพระเจ้าแล้วพระเจ้ามาสอนแล้ว ส่วนพุทธศาสนา ถือว่านิมิตของภาวนาหากมีเสียงสอนบอกกล่าว ก็ถือว่าพระธรรม เป็นเครื่องพำสอน ถ้ามีภาพปรากฏก็ถือว่าเป็นภาพนิมิต พระธรรม เป็นของไม่มีรูปร่าง ผู้เห็นผู้ฟังยังเป็นของมีรูปร่างอยู่ พระธรรม จึงแสดงภาพให้เข้ากับผู้เห็นผู้ฟัง

เมื่อสรุปแล้วทุก ๆ ศาสนาและลัทธิก็นายสอนให้ศาสนิกชนของตน ๆ ละชั่วทำดี น้อมจิตเอาคุณความดีของพระเป็นเจ้ามาไว้ที่ใจของตน หรือเอาจิตของตนให้เข้าไปอยู่ในพระเป็นเจ้า เพื่อเราจะได้เข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าเหมือน ๆ กันทุก ๆ ศาสนาศาสนิกชนของศาสนานั้น ๆ เมื่อไม่เข้าใจในหลักของจริงของศาสนาดังกล่าวมานี้แล้ว มักจะถือว่าอีกฝ่ายหนึ่งซึ่งนับถือปฏิบัติไม่เหมือนตนก็เหมาว่าผิด ตนเท่านั้นถูก แล้วก็หาเรื่องโฆษณาโจมตีกันและกันเพื่อให้ฝ่ายของตนเด่น คนจะได้เข้ามานับถือฝ่ายตนให้มากขึ้น นอกจากมีคำสอนของศาสดาที่ดีมีธรรมเป็นเครื่องอยู่แล้ว ยังจะเป็นที่เพ่งเล็งของปราชญ์ที่ดีทั้งหลายอีกด้วย การถือภาพนิมิตของภาวนากับการเข้าถึงพระเจ้าน่าจะเป็นเครื่องพิสูจน์ของนักปฏิบัติด้วยดี

ให้คติแก่ท่านมหาสมัย

ระหว่างเดินทางอยู่ในออสเตรเลียครั้งนี้ นอกจากจะได้อบรมศีลธรรมแก่ผู้สนใจในหลักพุทธศาสนาแล้ว ยังได้แลกเปลี่ยนทัศนคติกับหมู่เพื่อนอีกด้วย โดยเฉพาะท่านมหาสมัย ซึ่งทางมหาวิทยาลัยสงฆ์ประจำวัดพุทธรังสี เมืองซิดนีย์

พระมหาสมณัฐบุณย์เดิมเป็นคนชาวจำปาศักดิ์ ประเทศลาวได้มา
อยู่วัดสระปทุมแต่เล็ก จนได้บวชเป็นสามเณรแล้วบวชเป็นพระสอบ ป.ธ.๕
สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัย วัดบวรนิเวศวิหารเมื่อปี ๒๕๐๒ ไปช่วย
สอนสามัญศึกษาที่วัดโพธิสมภรณ์อุดรธานี อยู่ ๑ ปี แล้วได้อาสา
เผยแผ่พุทธศาสนาในออสเตรเลียได้ ๒ ปี* แล้ว เป็นรุ่นที่ ๒
ต่อจากเจ้าคุณปริยัติแล้วก็เป็นองค์แรกที่ได้เข้ามาอยู่วัดนี้ เวลานี้ได้
๑๓ พรรษา* แล้วท่านเป็นพระสุภาพเรียบร้อยน่าเคารพเลื่อมใสมาก
ท่านได้ชื่อว่าเป็นตัวแทนพระสงฆ์ไทยไปเผยแผ่พุทธศาสนาในทวีป
ออสเตรเลีย เพราะเมื่อก่อนออสเตรเลียไม่เคยมีพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาท
เขาถือศาสนาคริสต์เป็นพื้น เพิ่งมีวัดและพระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทครั้งนี้เอง
คนเรานั้นทั้งโลกมีการศึกษาดีโดยเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งมี
หลักค้นคว้าหาเหตุผลข้อเท็จจริง ส่วนคำสอนของคริสต์ศาสนาสอนให้
ใช้ความเชื่อห้ามวิพากษ์วิจารณ์คำสอนที่ตนนับถือ มันเลยขัดกับหลักวิชา
วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ สันตปาปาเคยลงโทษใครคนหนึ่ง เมื่อเขาคิด
คำนวณว่าโลกกลมมาแล้ว แต่ในที่สุดคนทั้งโลกรวมสันตะปาปารุ่นหลัง ๆ
ก็ได้นำเอาหลักวิชาของตาคนนั้นมาใช้อยู่จนทุกวันนี้ ส่วนหลักคำสอนใน
พุทธศาสนาปล่อยให้มีความเสรีเต็มที่ในการคิดค้นใด ๆ ก็ตาม แม้แต่ใน
หลักคำสอนของพุทธศาสนา เพราะหลักคำสอนในพุทธศาสนาสูงกว่า
หลักวิชาวิทยาศาสตร์มาก พิสูจน์ข้อเท็จจริงได้มิใช่แต่ด้านวัตถุอย่างเดียว
แต่สามารถพิสูจน์ข้อเท็จจริงได้ทั้งด้านนามธรรมอีกด้วยเมื่อพิสูจน์ได้
ข้อเท็จจริงแล้ว ก็มิได้นำเอามาใช้ในทางที่ให้เกิดโทษ มีแต่จะนำมาใช้
ในทางสันติให้เกิดคุณประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่นอีกด้วย บางท่านได้
นำมาใช้ได้ผลจนโลกตามเกาะไม่ติด พ้นจากโลกไปเลยก็ไม่มี เช่น
พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นต้น

* นับถึงปีที่บันทึกข้อความตอนนี้ พ.ศ. ๒๕๑๗

จึงเป็นที่น่าเสียดายที่คนเราในสมัยนี้มีการศึกษาดีและสูง ๆ แต่โดยมากเข้าใจว่าการศึกษาดำรงได้สำเร็จปริญญาแล้วก็เพียงพอ บางคนอาจไม่คิดเลยก็ได้ว่า ตำราที่จะเขียนออกมาเป็นหลักสูตรนั้น เบื้องต้นออกมาจากมันสมองซึ่งนอกเหนือจากตำรา ความรู้ที่ได้มาจากตำรามิใช่ความรู้ที่เกิดขึ้นจากสมองของตนเอง ประสบการณ์ที่กระตุ้นให้เกิดความรู้จากสมองนั้นแลจึงจะเป็นความรู้ของเราเอง โดยแท้ ในทางพุทธศาสนาท่านเรียกว่า “ปัจจุตัง” เห็นหรือรู้ชัดด้วยตนเอง อันเนื่องมาจากพลังของใจที่ได้อบรมให้เข้าถึงความสงบดีแล้วเกิดความรู้ชนิดนี้และจะปฏิบัติตนเองให้เปลี่ยนจากสภาพเดิมได้ โดยแท้จริงแล้วเข้าถึงสภาพของจริงตามหลักสัจธรรมในพุทธศาสนา ฉะนั้นผู้จะรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรมคำสอนในพุทธศาสนาจะต้องมีทั้งการศึกษาและการปฏิบัติควบคู่กันไป จะมีแต่อย่างเดียวอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ ผู้จะเป็นนักเผยแผร์พุทธศาสนา ในสมัยคนมีการศึกษาดีความรู้สูง จึงจำเป็นจะต้องฝึกฝนให้พร้อมทั้งสองอย่างดังกล่าวแล้ว ถ้าหาไม่แล้วก็จะไม่เป็นผลดีแก่การเผยแผร์เท่าที่ควร

นอกจากนั้น เราได้แนะนำว่า เราควรจะเผยแผร์ให้เต็มแบบฉบับ กล่าวคือ นอกจากเราจะรักษาศีลพระปาฏิโมกข์ให้สมบูรณ์แล้ว เมื่อคณะของเรายังมีน้อยไม่สามารถจะจัดการศึกษาได้ ก็จงรักษากิจวัตรอื่น ๆ เช่น ถุดงค์วัตร มีการออกบิณฑบาต เป็นต้น ทั้งจะเป็นการแบ่งเบาเงินบำรุงโรงครัวอีกด้วย

การเผยแผร์พุทธศาสนาต้องมีการศึกษาพร้อมกับการลงมือปฏิบัติไปด้วยกัน พุทธศาสนาจึงจะมีรากตั้งมั่นอยู่ได้นานหมื่นเพื่อนพร้อมด้วยท่านมหาสมณะต่างก็เห็นดีด้วย แล้วก็รับว่าจะนำเอาไปปฏิบัติให้เป็นไปตามมตินี้ต่อไป

เราได้ให้คติท่านมหาสมณะไว้ว่า อุปสรรคบนท้องถนนของการเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศมีข้อใหญ่ ๆ อยู่สามประการ คือ

๑. พระเอาเปรียบชาวบ้านไม่ทำมาหากิน มีแต่ขอทานชาวบ้านเรารู้ไป

๒. พระลัทธิเถรวาทใจแคบ ไม่ช่วยประชาชนที่ทุกข์ยากลำบาก ไม่เหมือนศาสนาอื่นและลัทธิอื่น

๓. พระเถรวาทห้ามเขาฆ่าสัตว์ แต่ตัวเองยังฉันทนีสัตว์อยู่ ผู้จะออกไปเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศจะต้องประสบอุปสรรคเหล่านี้แน่ ฉะนั้นผู้เขียนจึงได้แนะนำท่านมหาสมณะให้เตรียมเครื่องมือไว้สำหรับแก้ไขอุปสรรคเหล่านี้ หากท่านไม่ลื้มเมื่อเกิดมีอุปสรรคดังว่านั้นขึ้นมา คงจะจับมาใช้ได้ทันที

อนึ่ง อันตรายที่ร้ายกาจยิ่งกว่านั้นของพระผู้จะออกไปเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศ คือขนบธรรมเนียมประเพณีของเขาซึ่งเรายังไม่เคยชิน อาจเป็นเครื่องกีดขวางและบาตหุบาตตาในเวลาที่ได้ไปประสบเข้าแล้วทำให้ท้อแท้ระอาเบื่อหน่ายแก่ใจก็ได้ หรือมีฉะนั้นก็อาจทำให้ลื้มตัวลื้มใจหลงระเร่ไปตามเขาก็ได้

ข้อควรคิดที่ได้จากออสเตรเลีย

ตามประวัติ เป็นที่ทราบกันอยู่แล้วนั้นว่า ออสเตรเลียเดิมเป็นเมืองป่า ผู้คนยังไม่ทันเจริญ เผ่าไหนที่เจริญแล้วก็ล่าเผ่าที่ยังไม่ทันเจริญเล่นอย่างนายพรานล่าสัตว์กันอย่างนั้นแหละชาวอังกฤษเกลียดนักโทษอันธพาลจึงได้ขนส่งเรือมาเทไว้ที่เกาะนี้เพื่อให้สมน้ำหน้า ดีไม่ดีจะได้ถูกเขาล่าเล่นเป็นสัตว์ไปในที่สุดก็ได้ นักโทษเหล่านั้นคงจะรู้สำนึกตนได้

เพราะเป็นธรรมชาติของคนผู้ไม่มีที่พึ่งแล้วต้องพึ่งตนเอง จึงพากันตั้งหน้าตั้งตาทำมาหากินในด้านเกษตรกรรมด้วยความอดสาหะวิริยะจนตั้งตัวเป็นหลักเป็นแหล่งได้ พอดีเหมาะสมกับโลกเขาเจริญด้วยเครื่องจักรยนต์กลไกซึ่งเขาต้องการวัตถุดิบเอามาป้อนโรงงานให้มาก ๆ พร้อมกับออสเตรเลียสมบูรณ์ด้วยน้ำด้วยดินอยู่แล้ว เมื่อประชากรมีที่จำหน่ายผลผลิตจากเกษตรกรรมก็ยิ่งทำกันเป็นการใหญ่ รายได้จึงเพิ่มทวีขึ้นเป็นลำดับ เลยกลายมาเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์อย่างที่ปรากฏเห็นอยู่แล้ว ชาวอังกฤษซึ่งสมัยโน้นพากันดูถูกเหยียดหยามออสเตรเลีย มาเวลานี้ชักจะอาย ๆ ออสเตรเลียไปเสียแล้ว

ออสเตรเลียยังมีทรัพยากรธรรมชาติอยู่มาก พื้นที่กว้างขวางมาก แต่พลเมืองเพียง ๑๓ ล้านเท่านั้น ทรัพยากรเป็นปัจจัยทำให้ประเทศชาติเจริญอยู่ได้นาน ๆ ออสเตรเลียเป็นประเทศหนึ่งของโลกที่มีทรัพยากรมากที่สุด โลหะต่าง ๆ เกือบจะมีครบถ้วน ในขณะที่บางประเทศหาทรัพยากรบนพื้นดินในน้ำมาใช้บริโภคจนหมดสิ้น แล้วก็ขุดหรือด่าลงไปเอาได้น้ำใต้ดินมาใช้กำลังจวนจะหมดอยู่แล้วก็มี บางประเทศก็หาคุ้ยขุดออกมาใช้เพื่ออวดความรวยความมีของตนก็มี แต่ออสเตรเลียไม่ได้อวดใครเพราะทรัพยากรบนผิวดินบนน้ำยังมีอยู่เหลือหลายพลเมืองของประเทศจะเอามาใช้บริโภคก็ยังไม่หมด ต่อบริโภคหมดหากไปบริโภคลงโลกยังไม่อุบัติขึ้น ออสเตรเลียอาจเป็นพี่เลี้ยงสำคัญของโลกประเทศหนึ่งก็ได้

แม้ว่าขณะนี้โลกจะให้สมัญญาสมมุติว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วก็ตาม แต่มิได้หมายความว่าเมื่อพัฒนาแล้วออสเตรเลียมิได้ทำอะไรอีก นั่งกินนอนกินอยู่เป็นสุขสบายเลย แต่แท้จริงเขาได้พยายามทะนุถนอมรักษาสิ่งที่เขาได้พัฒนานั้น และยังพยายามหาทางพัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นต่อไปอีก

จงหันมาดูเมืองเทวดาของไทยเราซิ เข้าไปในเมืองแล้ว เทวดาสักองค์เดียวก็ไม่เห็น เห็นมีแต่จึกโก๋จึกก็้อปี่เต็มไปหมดในท้องถนน คนไม่เคยพัฒนาและไม่รู้จักความหมายในคำว่าพัฒนาก็เข้าใจว่าทำอะไรได้ไปเสร็จแล้ว สิ่งนั้นจะไม่ต้องทำอีกต่อไป เข้าใจเช่นนั้นผิด เด็กเมื่อเจริญมาถึงขั้นเป็นหนุ่มเป็นสาวก็ชอบใจ เมื่อมาถึงขั้นแก่แล้วจึงจะรู้ตัวว่า หนุ่ม ๆ สาว ๆ นั้น คือแก่ยังมาไม่ถึงต่างหาก มิใช่หนุ่มสาวดอก บ้านเมืองถนนหนทางที่ทำให้มีระเบียบเรียบร้อยสวยงามนั้น ที่แท้คือไปเอาวัตถุนั้นนั้นมาจากที่อื่นซึ่งเขาสูญเสียไปมาประกอบขึ้น ณ ที่นั่นต่างหาก อันแสดงถึงการเก็บหอบเอาของจาก ณ ที่นี้ไปปรับปรุง ณ ที่โน้นให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเท่านั้นเอง คนเราเจริญเติบโตอยู่ได้เพราะอาหาร แต่ต้องสิ้นเปลืองเลือดเนื้อของสัตว์อื่น และพืชพันธุ์อื่นเป็นอันมาก คนเราเดินทางมุ่งแต่จะให้ถึงจุดหมายปลายทาง แต่ลืมว่าเราได้ละต้นทุนทางไกลออกไปทุกที ๆ คนเราจงอย่าได้มองแต่ข้างหน้าถ่ายเดียวตามสายตาซึ่งมันมีอยู่ข้างหน้า จงใช้ปัญญาย้อนมาดูข้างหลังบ้าง จึงจะเห็นของจริง แล้วจึงจะทำให้เราหายเมาหลงลืมตัว เข้าถึงหลักสัจธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

๓๓.๓ เยี่ยมอินโดนีเซีย

จากออสเตรเลีย เรากลับมาพักที่สิงคโปร์แล้วจึงเดินทางต่อไปอินโดนีเซียเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๑๙ มีบรรดาพวกเพื่อนของเราที่อยู่ในอินโดนีเซียเกือบทั้งหมดคือ ท่านเจ้าคุณสุวีรญาณ พระครูธรรมธรมสมบัติ พระสุธัมโม พระอัคคปาโลและพระเขมิโย ต่างมา

คอยรอรับที่สนามบินจากการ์ตาด้วย รวมชาวพุทธสมาคมที่นั่นด้วย นอกจากนครจากการ์ตาแล้ว เราได้มีโอกาสไปเยี่ยมเมืองอื่น ๆ เช่น บันดุง ยอร์คจากการ์ตา เมิน ดุดสะมารัง สุราบายา และบาห์ลี เป็นต้น ได้ไปเยี่ยมพุทธสมาคมและวัดทางพุทธศาสนาที่คณะธรรมทูตของเรา อันมีท่านเจ้าคุณวีฑูรธรรมาภรณ์ เป็นหัวหน้าคณะธรรมทูต ได้เป็น หัวหน้าจัดสร้างไว้ดังเช่น วัดมัชฌิมศาสนวงศ์ที่อยู่ติดเจดีย์เมนดุด หรือวัดธรรมทิปารามที่บาตู มาลัง สุราบายา แต่ละแห่งเราได้เห็น ด้วยความปลื้มใจ ทุกเย็นจะมีพุทธบริษัททั้งหญิงชายและหนุ่มแก่ มารวมไหว้พระสวดมนต์มิได้ขาด หลังจากนั้นพระท่านก็ได้เทศนาอบรมและ พาให้ทำสมาธิกันเป็นประจำ

ทัศนคติของเรา

เราเข้ามาในอินโดนีเซียได้เห็นปูชนียวัตถุอันมีลักษณะ เป็น ศาสนาประสมกันแล้ว อดที่จะเกิดความสลดสังเวชไม่ได้พร้อมทั้งหวน ระลึกถึงเมืองไทยของเรา เราปฏิเสธอนุสาวรีย์และปูชนียสถานไม่ได้ว่า เป็นของไม่มีค่ามหาศาล ดูแต่ชาวอินโดนีเซียชิ พระสงฆ์และคัมภีร์พุทธ ศาสนาก็ไม่ทราบว่ายหายสาบสูญไปจากอินโดนีเซียแต่เมื่อไร ไม่มีใคร ทราบเลย ยิ่งใหญ่แล้วใหญ่ไม่มีพระเลยมีแต่ปูชนียวัตถุและคัมภีร์เท่านั้น ด้วยความยึดมั่นในศาสนวัตถุปูชนียสถานแท้ ๆ ที่ยังมีชาวอินโดนีเซีย เหลือนับถือพุทธศาสนาอยู่ ๑๐ กว่าล้านคนในจำนวนพลเมือง ๑๑๓ ล้านคน แล้วทำไมนะคนเราจะต่างคนต่างอยู่ไม่ได้เทียวหรือ ทำไมจะต้องอิจฉา ทำลายล้างผลาญซึ่งกันและกันอันมีไช้หน้าที่ของตน ทำไมมนุษย์เราจึง หนีไม่พ้นด้วยกิเลสตัณหาไม่เห็นใจคนอื่นประเทศอื่นเขาบ้างเลย การเสีย

เอกราชของชาติย่อมหมายถึงเสรีสิทธิเสรีและอธิปไตยทั้งหมด อินโดนีเซียไม่ทราบว่าได้เสียเอกราชให้แก่ชาวมุสลิมแต่เมื่อไร ไม่เคยมีประวัติกล่าวไว้ด้วย เพราะหนังสือประวัติต่าง ๆ เขาเอาทั้งหมดมาทราบเอาบ้างก็ตอนฮอลันดามาปกครองอยู่ ๓๐๐ กว่าปีนี่เอง ถึงกระนั้นก็ตามหนังสือและคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซียนั้นฮอลันดาก็เก็บไปหมด ชาวอินโดนีเซียจึงไม่ผิดอะไรกับเขาจับไปมาถอนจนแล้วปล่อยไปยังมีหน้าซ้ำปูชนียสถานต่าง ๆ ซึ่งสร้างมาด้วยศรัทธา (ตามประวัติว่าสร้างอยู่ ๙๐ ปี) ตามที่ดูก้อนหินต่าง ๆ แล้วแสดงว่ายังไม่เรียบร้อยดีเลย ซึ่งคนในอีกล้านปีข้างหน้าหากจะสร้างด้วยเงินก็ไม่มีวันจะทำได้สำเร็จ หินล้วน ๆ แท้ ๆ ไม่มีจิตใจจะไปโกรธแค้นใครยังไม่พ่นน้ำมือของอสุรกายไปทำลายจนได้แล้วทำเช่นนั้นจะได้อะไรแก่ผู้ทำเล่า นอกจากชาวโลกรุ่นหลัง ๆ อีกก็ร้อยก็พันปีมาเห็นเข้าแล้วทั้ง ๆ ที่มีใจประเทศของเขาและเขาก็ไม่เห็นหน้าและทราบชื่อผู้กระทำนั้นต่างก็พากันสาปแช่งไม่ให้มาผุดมาเกิดเห็นโลกนี้อีกต่อไป โลกนี้จึงเป็นของที่น่าเบื่อหน่ายนักหนา

เมื่อหวนมาระลึกถึงเมืองไทยประเทศไทยแล้ว ปูชนียวัตถุในพุทธศาสนายังมีค่ามากกว่าที่อินโดนีเซียเสียอีก ถึงอินโดนีเซียจะมีปูชนียวัตถุเป็นของใหญ่โตมหึมาศรัทธาสักเท่าไรก็ตาม แต่ก็ยังไม่เป็นทัศนียสถานเหมือนโบสถ์วิหารในเมืองไทยเรา ในโลกนี้ไม่มีที่ไหนอีกแล้วที่จะมีปูชนียสถานอันน่าเลื่อมใสยิ่งไปกว่าเมืองไทยเรา เราเชื่อ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์เลย ว่าถ้าหากคนไทยศึกษาให้เข้าใจในความหมายของพุทธศาสนาที่แท้จริงแล้ว ย่อมปฏิบัติตามให้ถูกต้อง ลัทธิและการเมืองใดเล่าในโลกนี้จะมาทำลายพุทธศาสนาให้สูญสิ้นไปจากเมืองไทยได้ย่อมไม่มี ขณะที่เราไปตระเวนอยู่ในอินโดนีเซียนี้ เจ้าคุณสุวีรญาณและพระครูธรรมธรมสมบัติ พระสุธัมโม

เป็นผู้รับรองทั้งเป็นมัคคุเทศก์ด้วยโดยตลอด เจ้าคุณนิวธรรมาภรณ์ไม่อยู่ไปกรุงเทพฯ ยังไม่กลับ เมื่อไปเห็นร่องรอยและความเลื่อมใสอันฝังลึกเข้าถึงจิตใจของชาวอินโดนีเซียในตัวของคุณนิวธรรมาแล้ว ทำให้เราเกิดความเลื่อมใสและเห็นความสามารถของท่านมาก ๆ เด็ก ๆ ตัวเล็ก ๆ เมื่อเอ่ยชื่อถึงท่านเจ้าคุณนิวธรรมาแล้ว จะรู้จักกันทั้งนั้น ท่านเป็นพระที่ยอมเสียสละและอดทนอย่างยอมพลีชีพเพื่อบูชาพระศาสนาจริง ๆ นับว่าเป็นกำลังใหญ่สำคัญแก่สมเด็จพระญาณสังวร* และพระสงฆ์ไทยในการไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาอินโดนีเซียมาก หลายศตวรรษมาแล้วนับแต่พระสงฆ์ไทยได้ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ หลังจากเจ้าคุณพระอุบาลีสมัยกรุงศรีอยุธยาได้นำคณะสงฆ์ไทย ๑๔ รูป ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในศรีลังกาแล้ว ก็เห็นจะมีครั้งนี้กระมังที่เอากันจริงจัง แล้วก็ปรากฏเห็นผลเป็นที่พอใจมาก แต่เป็นที่น่าเสียดาย รู้สึกว่าหาพระผู้จะเป็นเช่นอย่างเจ้าคุณนิวธรรมา นี้น้อยถ้าหากได้มาก ๆ องค์หน้อยก็จะเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนาและแก่นานาชาติซึ่งเขากำลังต้องการอยู่มากในเวลานี้ “ผู้ให้เมื่อมีของต้องการอยู่ก็ควรให้เขา ในเมื่อเขาอยากได้มิใช่หรือ” หรือพระสงฆ์ไทยเรามีจำนวนเป็นแสน ๆ พวกกันเป็นพระจนไม่มีอะไรจะเอาไปแจกจ่ายเขาแล้วอย่างนั้นหรือ?

เวลานี้ชาวอินโดนีเซียพากันตื่นตัวจะมักเขม้นฟื้นฟูพุทธศาสนากันอย่างเอาเป็นเอาตายกันทีเดียว ดังจะเห็นได้จากเมื่อมีบุคคลบางกลุ่มกีดกันไม่ให้เจ้าคุณนิวธรรมา กลับไปอินโดนีเซียอีกชาวพุทธเขาพร้อมกันต่อต้านเอาหัวชนเสาเลย ทุกกระแหน้งแม้ตามชนบทบ้านนอก ถึงแม้จะไม่มีพระเป็นผู้นำเขา เขาก็นำกันเองโดยมีหัวหน้าซึ่งเขาตั้งกันขึ้นเองเรียกว่า

* ปัจจุบัน สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก

บัณฑิตตะ แนะนำชักชวนให้เข้ามาเป็นพุทธมามกะเป็นกลุ่ม ๆ แล้วตั้งชื่อให้ว่าพุทธสมาคม แล้วชาวอินโดนีเซียยังเชื่อมั่นฝังอยู่ในใจของทุก ๆ คนว่า พ.ศ. ๒๕๒๐ นี้ พุทธศาสนาในอินโดนีเซียจะฟื้นฟูกลับมาอีกราวะหนึ่ง

มีเรื่องเล่าไว้ว่า อินโดนีเซียรุ่งโรจน์ด้วยพุทธศาสนา มีเอกราชอธิปไตยของตนเองมานานแสนนาน จะด้วยเหตุผลอันใดก็ไม่ทราบได้ เจ้าผู้เป็นใหญ่ในเมืองโมโจเคอร์โต ซึ่งเป็นศูนย์กลางของราชวงศ์มิชะปาหะโด ที่กลับไปไปนับถืออิสลามแล้วก็ประกาศให้ชาวเมืองหันไปนับถือด้วย มีแต่พระราชบุตรองค์เดียวที่ใจแข็งยอมสละชีวิตไม่ยอมนับถือศาสนาอิสลาม หันเข้าป่าเลย ก่อนจะหนีเข้าป่ายังได้ประกาศออกมาอย่างเด็ดเดี่ยวว่า อีก ๕๐๐ ปีข้างหน้าจะกลับคืนมาฟื้นฟูพุทธศาสนาในอินโดนีเซียให้รุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง แล้วก็นับมาจากนั้นมาถึงพ.ศ. ๒๕๒๐ ครบถ้วน ๕๐๐ ปีพอดี ฉะนั้นชาวอินโดนีเซียจึงเชื่อมั่นตามคำพยากรณ์ของพระราชบุตรองค์นั้นว่า พุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๐ นี้แน่นอน

เราอยากขออ้อนวอนเจ้าผู้เมตตา ได้แผ่ความเมตตาไปในทิศอินโดนีเซียบ้างเถิด เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธรูปของพระมหากษัตริย์ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๓๓.๔ ความรู้สึกในการไปต่างประเทศ

หลังจากที่ตระเวนไปตามเมืองต่าง ๆ สิงคโปร์ ๓ ครั้ง ออสเตรเลียและอินโดนีเซีย แล้วเราก็กลับมาถึงกรุงเทพฯ ในวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๕๒๐ เป็นเวลารวมทั้งสิ้นสองเดือนเศษ

แม้จะเป็นระยะเวลาสั้น แต่ก็ได้ประโยชน์เกินกว่าที่คาดหมายไว้มาก ที่ลิงค์ปรีและออสเตอร์เลียมิผู้สนใจศึกษาธรรมชาติอย่างจริงจังจำนวนไม่น้อย ส่วนในอินโดนีเซียยังมีผู้สนใจศาสนาพุทธมากขึ้นไปอีก เมื่อเราไปอบรมเพิ่มเติมก็ยังมีคามกระตือรือร้นมากขึ้น เราไปเห็นแล้วก็น่าสงสาร แม้จะมีคนสอนน้อย แต่กระนั้นการปฏิบัติของเขาก็เป็นไปโดยส่วนมาก

การอบรมธรรมะเราได้เขียนไว้แล้วในหนังสือ “ปฏิจจสมุทฺถิธรรมะ ในต่างประเทศ” ส่วนรายละเอียดของการเดินทางก็ได้เล่าเอาไว้แล้วใน “ประวัติชีวิตการไปต่างประเทศ” ท่านผู้สนใจอาจหาอ่านได้ตามใจ

ทุเรียนมีเปลือกหนา หนามคม ก็เพื่อรักษาเนื้อในของมันไว้ ท่านที่ต้องการรับประทานจงค่อยพลิกหาที่ต่อระหว่างพูของมัน ฉีกออก ท่านก็คงได้รับประทานและรู้จักรสอันโอชะสมหวัง ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ มีอะไรบ้างที่ดีแล้ว ถูกแล้วหมดทุกประการ นอกจากคนฉลาดผู้มีปัญญาจะรู้จักฝึกฝนอบรมตนเองให้ดีและถูกต้องเท่านั้น

มนุษย์เราทุกเพศทุกวัยและทุกชาติภาษา แม้ตลอดถึงสัตว์ทุกจำพวกคงไม่มีใครสักคนเดียวที่จะปฏิเสธว่า เขาเหล่านั้นไม่ต้องการความสุขเพื่อตนเอง แล้วต่างก็เกลียดความทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้นด้วยเหตุผลทั้งสองประการนี้ มนุษย์ชาวโลกตลอดถึงสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย จึงได้พากันดิ้นรนกระเสือกกระสนเพื่อหาหนทางให้พ้นจากทุกข์ที่ตนเกลียด แล้วให้ได้มาซึ่งความสุขที่ตนต้องการนั้น

การดิ้นรนที่ว่านี้แหละบางทีมันก็ออกมาในรูปการพัฒนาด้านต่าง ๆ พร้อมกันไปในตัว แต่การพัฒนาที่ว่านี้ถึงแม้จะเป็นการพัฒนาด้วยเหตุผลก็จริงแล ถ้าพิจารณาให้ดี ๆ จะเห็นว่ามันเจริญไปด้านหนึ่งของมัน แต่อีกด้านหนึ่งมันกลับให้เสื่อมลง ๆ ความทุกข์เป็นคุณมหาศาลแก่

การพัฒนา (คือทำให้เกิดความฉลาดเพื่อเอาตนรอด) แต่พร้อมกันนั้น มันก็ได้นำเอาความทุกข์เดือดร้อนมาปล่อยไว้ให้แก่โลกนี้เป็นอเนกประการ เราเมื่อก่อนไม่เคยไปเมืองนอกเมืองนากับเขา นอกจากเข้ามาแจวเรือข้ามแม่น้ำโขงไปฉันทันครเวียงจันทน์ของลาว แล้วก็กลับมาจำวัดที่วัดเท่านั้น คราวนี้แก่จวนจะเข้าโลงอยู่แล้วบังเอิญได้ไปเที่ยวเมืองนอกกับเขา เมื่อไปแล้วก็ไม่เห็นความสนุกตื่นเต้นอะไรนอกจากจะได้ไปเห็นข้อเท็จจริงความเป็นอยู่เป็นไปของมนุษย์เราตลอดถึงสัตว์ทั่ว ๆ ไปในแต่ละประเทศ ก็มีสภาพเช่นเดียวกันกับประเทศของเราและประเทศลาวที่ได้ไปเห็นมาแล้ว จะผิดแผกกันบ้างเล็กน้อยก็ที่รสนิยมของแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ ข้อใหญ่ก็ลงจุดเดียวกัน คือ เกลียดทุกข์ดิ้นรนเพื่อให้ตนได้พ้นไปจากทุกข์

ฉะนั้นเมื่อคนเราไม่ต้องการทุกข์ สัตว์จำพวกอื่นก็เช่นเดียวกัน แต่เมื่อเกิดมาอยู่ในวงล้อมของสิ่งสองประการนี้แล้วจึงควรคำนึงถึงวิถีชีวิตของตน ๆ สามประการดังจะกล่าวต่อไปนี้ซึ่งทุก ๆ คนจะต้องดำเนินให้ถูกต้องเป็นธรรม ถ้าหากเราไม่เข้าใจในวิถีชีวิตและดำเนินไม่ถูกต้องเป็นธรรมแล้ว ผลที่ได้รับนอกจากจะไม่นำความสุขมาให้แก่ตนเองและคนอื่นแล้ว ยังจะต้องเพิ่มทวีความทุกข์เดือดร้อนให้แก่ตนและคนอื่นอีกด้วย

ทุกคนทั้งผู้มีอำนาจมีความฉลาดรู้ดีและคนมีคณจน พากันพูดเสียงเดียวกันหมด ในเมื่อพูดถึงความดีของศีลธรรมอันดีงาม “สังคมมันพาไป” เมื่อรู้ว่าสังคมมันเลวแล้วและเราคนหนึ่งมิใช่หรือที่มีส่วนในสังคมนั้น แล้วทำไมแต่ละคนจึงไม่ช่วยกันคิดแก้ไขหรือต้านทานสังคมนั้นไว้บ้าง แล้วพากันเอาสังคมที่ดี ๆ มีประโยชน์มาใช้เสียสังคมมันจะได้ดีขึ้น

ครอบครัวที่ดี สังคมที่ดี และอาชีพที่ดี ทั้งสามอย่างนี้จะดำเนินไปได้ด้วยความราบรื่นและเรียบง่ายเป็นสุขแล้ว ต้องดำเนินให้ถูกต้องตามหลักพราวาสธรรม (คิหิปฏิบัติ) ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ถ้าหากไม่แล้วจะไร้ค่านำมาแต่ความเดือดร้อนเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว ศีลธรรมเครื่องนำโลกให้เกิดความสุข ประเทศชาติบ้านเมืองใดก็ตามจะเจริญก้าวหน้าในด้านวัตถุก็ดี หรือในด้านบริหารจะเป็นระบอบและลัทธิใดก็ตาม หากขาดหลักศีลธรรมดังว่านี้แล้วจะหาความสุขทางใจให้สมบูรณ์ได้ยาก ธรรมคือการไม่ประพฤติชั่วของแต่ละคนก็ดี และแต่ละคนต่างก็กลัวต่อความไม่ดีด้วยกันแล้ว นั่นแลคือความเจริญที่แท้จริงของครอบครัวและของสังคมตลอดถึงอาชีพและประเทศชาติเป็นที่สุด

การเดินทางครั้งนี้ พล.อ.ท. ชู สุทธิโชติ กรรมการผู้จัดการ บริษัทการบินไทย จำกัด ได้ช่วยเป็นธุระ จัดทำเรื่องการเดินทางให้เรียบร้อยทุกอย่าง นับตั้งแต่การทำหนังสือเดินทาง วีซ่าตัวเครื่องบินเป็นต้นไปแล้วยังติดตามไปส่งจนถึงสิงคโปร์ (และอินโดนีเซียในตอนหลัง) เมื่อตนเองไม่สามารถจะไปด้วยได้ตลอด ก็ยังอุตส่าห์ติดต่อส่งข่าวไปยังสาขาต่าง ๆ ที่สิงคโปร์ ชิดนีย์ จาการ์ตา และบาห์ลี ตลอดจนเจ้าหน้าที่ประจำเรือบินให้การต้อนรับและความสะดวกเป็นอย่างดี โดยเฉพาะที่จาการ์ตา ซึ่งมีคุณสิทธิพร กรรณสูตร เป็นผู้จัดการ เธอและภรรยา (คุณตึก) ยังได้เป็นธุระช่วยเหลือเรื่องที่พักและการเดินทางภาคพื้นดินไปเมืองต่าง ๆ อีกด้วย จึงขอจารึกน้ำใจและบุญคุณของ พล.อ.ท. ชู และคุณสุภาพ สุทธิโชติ พร้อมทั้งขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของบริษัทการบินไทยทุกท่านเป็นอย่างมากที่ได้เอื้อเฟื้อคณะของเราไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

เมื่อกลับมาแล้วประมาณ ๒ เดือน ชาวสิงคโปร์ได้นิมนต์กลับไปอีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้ดูที่เขาอยากสร้างวัดเพื่ออบรมกัมมัฏฐานได้ไปวัดที่ประมาณ ๑๐ แห่ง แต่ไม่มีที่แห่งใดเหมาะที่จะสร้างวัดได้การที่ไม่ได้ก็ดีเหมือนกัน ถ้ามีการสร้างวัดขึ้นมาก็จะต้องเป็นกังวลอีก เพราะสร้างแล้วก็ต้องเป็นภาระมีธุระคอยดูแล

๓๔. พรรษา ๔๕-๔๖ สังขารนี้เป็นวัฏจักร (พ.ศ. ๒๔๒๐-๒๔๒๑)

สังขารร่างกายเป็นวัฏจักรมีการหมุนไปไม่มีที่สิ้นสุด แม้จิตใจของผู้ที่ไม่ได้ฝึกฝนอบรมก็ต้องเป็นวัฏจักรด้วย ผู้ที่ฝึกฝนแล้วจึงจะเห็นเป็นของเบื่อหน่าย อย่างตัวของเราเมื่อออกจากหมู่ที่ภูเกิด พ.ศ. ๒๔๐๗ อยู่เฉย ๆ เสียงก็แหบแห้งจนจะพูดไม่ออก มาคราวนี้ก็อีกเหมือนกัน หลังจากพวกพระนวกะ (นักศึกษาแพทย์ศิริราช) ที่มาอบรมศึกษาธรรมะเพิ่งกลับไปเราอาพาธเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่เสียงก็แหบแห้งไปเฉย ๆ จนกระทั่งบัดนี้เสียงก็ยังไม่กลับเหมือนเดิม คุณหมอโรจน์ สุวรรณสุทธิได้นิมนต์ให้ไปตรวจสุขภาพทั่วไปที่ ร.พ. ศิริราช เมื่อตรวจแล้วก็ไม่ปรากฏว่ามีโรคอันใด นอกจากโรคชราเท่านั้น วัฏจักรย่อมเป็นไปอย่างนี้ ทุกรูปทุกนามก็จะเป็นอย่างนี้ทั้งหมด จะต่างกันก็แต่อาการเท่านั้น

๓๔. พรรษา ๕๗-พรรษา ๗๐

๒๘ ปีที่หินหมากเป้ง (พ.ศ. ๒๔๒๒-๒๔๓๕)

จำเดิมแต่เรามายู่วัดหินหมากเป้งได้ ๒๘ ปีเข้านี้แล้วนับว่านานโข ถ้าเป็นฆราวาสก็พอสร้างฐานะได้ พอมีอันอยู่กินได้พอสมควร เป็นพระแกก็อยู่เฝ้าวัดเป็นธรรมดา ๆ อย่างพระแกทั่วไป ไปไหนก็ไม่ได้ อย่างเมื่อก่อน ถึงไปก็ไม่มีป่าที่यरุกขมูลอย่างพระธุดงค์เหมือนแต่ก่อน เขาโค่นป่าทิ้งหมดแล้วและลูกหลานก็มากเข้าทุกวัน ๆ ไปไหนก็มีลูกเกิดจากโอรุ้มีได้เกิดจากอุทรแห่ตามกันเป็นพรวน ดังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๑ พล.อ.อ.हरิน หงสกุล นิมนต์ไปวิเวกที่อบหลวง อำเภอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ก็มีผู้ตามเป็นพรวนไปเลย แทนที่จะอดอาหารทรมานกาย ทำความเพียรภาวนา มันตรงกันข้าม อาหารการกินก็รุ่มรวยมาก มีเบาะมีเตียงชั้นดีให้นอน เรื่องปัจจัยธาตุสี่นี้ถ้ามันฟุ่มเฟือยมากก็เป็นอุปสรรคแก่การภาวนาของผู้ที่ยังไม่เป็นอย่างสำคัญ วัดใดสำนักใดที่ปัจจัยลามากมักทะเลาะกัน และการศึกษาธรรมะก็ไม่เจริญเท่าที่ควร ถึงทางโลก ๆ ที่เป็นพื้นฐานนี้ก็เช่นเดียวกัน ลากสักการะเกิดมีขึ้น ณ ที่ใด ที่นั้นย่อมเป็นภัยอันตรายแก่คนหมู่มาก เป็นเจ้านายฉ้อราษฎร์บังหลวงโกงกินกันแหลกไปหมด ทะเลาะกันเพราะผลประโยชน์ไม่เท่ากัน พ่อค้าประชาชนผู้มีอิทธิพลขัดผลประโยชน์กันฆ่ากันตาย นับไม่ถ้วน พระพุทธองค์จึงตรัสไว้ว่า “สุกกาโร กาปุริสหนติ” สักการะย่อมฆ่าบุรุษผู้มีปัญญาราม ดังนี้

อยู่ที่เก่านานเกินไปขอนฝึกรากลึกลงไปทุกทีญาติโยมไปเห็นสิ่งที่ไม่ดีไม่งามในบริเวณวัด ก็มีศรัทธาก่อสร้างขึ้นจนเป็นถาวรวัตถุสวย ๆ งาม ๆ เมื่อก่อสร้างสวยงามขึ้นมาแล้ว ก็จำเป็นอยู่เองที่

จะต้องรักษา เมื่อไม่รักษาก็เป็นโทษตามวินัยของพระ ผู้รักษาก็ใคร่ละก็พระแก่นั่นแหละ อบรม สั่งสอน การนั่ง นอน อยู่กิน บิณฑบาต และกิจวัตรทั้งปวง ตลอดถึงการศึกษาของพระภิกษุ และสามเณรทั้งหมดที่อยู่ในวัดมาเป็นภาระของพระแก่คนเดียว เขาให้ชื่อว่า สมภาร สมจริงดังเขาว่าเรื่องนี้หลีกเลียงก็ไม่ได้ จำเป็นต้องสู้ไปจนกว่าจะสิ้นชีพ

บุญคุณของพุทธศาสนา

เมื่อมาคิดถึงครูบาอาจารย์ และพระผู้ใหญ่แต่ปางก่อนมี พระพุทธเจ้าเป็นต้น ท่านนำพระศาสนาก็ด้วยอาการอย่างนี้แล้วก็ มีใจกล้าหาญขึ้นมาว่า เราคนหนึ่งก็ได้นำพระศาสนามาได้โดยลำดับ ไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นคน แล้วยังบวชในพระพุทธศาสนายังได้ทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ เมื่อเขาทำอัฐสิกรรมกราบไว้หรือทำทาน วัตถุต่าง ๆ ก็นึกถึงตนเสมอว่าเขากราบไหว้อะไร เขากับเราก็คงเหมือนกัน คือ เป็นก้อน ดินน้ำ ไฟ ลม เหมือนกัน แท้จริงอย่างน้อยเขาก็เห็นแก่ผ้ากาสาพัสตร์อันเป็นเครื่องหมายของพระอรหันต์ แล้วจึงกราบไหว้ พระศาสนาอยู่ได้ด้วยความเชื่อถืออย่างนี้ ถึงแม้จะไม่เห็นจริงด้วยใจของตน แต่เชื่อด้วยความเห็นที่สับสน ๆ กันมา

เราคิดถึงบุญคุณของพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง แต่บวชมานานแล้ว ศาสนาได้ปรนปรี๊ดตัวของเราให้เป็นคนดีตลอดเวลา ศาสนามีได้แนะนำสอนให้เราทำความชั่วแม้แต่น้อย แต่ถึงขนาดนั้น พวกเรายังฝ่าฝืนคิดจะทำชั่วอยู่รำไป ที่อยู่ ที่นอน เสื้อ หมอน มุ้งม่านและอาหารการกินทุกอย่างที่เราบริโภคใช้สอยอยู่ทุกวันล้วน

แต่เป็นของพุทธศาสนาทั้งนั้น ยาแก้โรคร้ายไข้เจ็บก็เป็นของผู้มี
ศรัทธาในพระศาสนาสละมาทำทานทั้งนั้น เราบวชมาเป็นพระครั้งแรกก็ต้องอาศัยผ้ากาสาฬหพัศตรอันเป็นเครื่องหมายของท่านผู้วิเศษ
ที่อุปัชฌาย์อาจารย์ให้แก่เราแล้วทั้งนั้น (อุปัชฌาย์อาจารย์ก็เป็น
เพียงตัวแทนพุทธศาสนาเท่านั้น เพราะท่านทั้งหลายเหล่านั้นก็
ล่วงแล้วแต่ยึดเอาพระรัตนตรัยมาเป็นหลักด้วยกันทั้งนั้น) เมื่อได้
เครื่องทรงอันวิเศษนี้แล้ว เขาก็กราบไหว้ทำบุญสุนทานจนเหลือหลาย
เราไม่ตายอยู่มาได้จนตราบเท่าทุกวันนี้ก็เพราะศาสนาพุทธศาสนามี
คุณอนิสงส์อันดีมหัศจรรย์เหลือที่จะพรรณนานับแก่ตัวของเราพร้อมทั้ง
โลกทั้งหมดด้วยกัน

เมื่อเราได้มาอยู่ที่นี้หรือที่ไหน ๆ ก็ตาม เมื่อกำลังทางกายมีอยู่
เราก็ก่อสร้างถาวรวัตถุทางพุทธศาสนาไว้เป็นหลักฐานตามสมควรแก่
อรรถภาพของตน เมื่อเราแก่แล้วเราไม่มีกำลังกายพอจะก่อสร้างได้
ญาติโยมเขามีสัทธิธำมณีบริจาทรพัญญูเราก็ก่อสร้างถาวรวัตถุใน
พุทธศาสนาแทนตัวต่อไป ถ้าหากมีเหลือพอเฉลี่ยให้แก่วัดอื่น ๆ ได้
เราก็ก่อเฉลี่ยไป แต่ไม่ยอมเป็นทาสของอิฐ ปูน หรือไม้ แต่ไหน
แต่ไรมา เพราะเราเห็นว่าของเหล่านั้นเป็นภายนอก ของเหล่านั้น
จะสร้างให้สวยสดงดงามสักปานใด จะหมดเงินก็ร้อยล้านก็ตาม
หากตัวของเราไม่ดีประพฤติเหลวไหลแล้ว ของเหล่านั้นไม่มี
ความหมายเลยแก่พุทธศาสนาแท้มีใช้อยู่ที่วัดใด แต่หากอยู่ที่ตัว
ผู้ประพฤติต่างหาก อันนี้เป็นหลักใจของเรา การบวชที่ได้นามว่า
เนกขัมมะเพื่อละกามทั้งหลาย ตั้งใจปฏิบัติตามสัจธรรมคำสอนของ
พระพุทธเจ้า เพื่อพ้นจากทุกข์ทั้งปวงนั้น จึงไม่ควรที่จะนำเอาตัว
ของตนไปฝังไว้ในกองอิฐกองปูนโดยแท้

๓๔.๑ อุโบสถวัดหินหมากเป้ง

ในราวพ.ศ. ๒๕๐๙ นายกอง ผิวศิริ อยู่บ้านโคกขวกตำบลพระพุทธรักษา มีจิตศรัทธาสั่งสร้างพระประดิษฐานบนก้อนหินใหญ่ หันหน้าไปทางแม่น้ำโขง ทำด้วยหินปูน และทรายไม่ได้ผูกเหล็ก โดยใช้หินก้อนใหญ่ที่หาเอาในบริเวณวัดนี้ผสมกับปูนและทรายก่อขึ้นเป็นองค์พระ เก้าหาทุนทรัพย์และดำเนินการหาช่างมาก่อสร้างด้วยลำพังตนเอง เราไม่เกี่ยวข้องด้วยแต่อย่างใด ทราบว่าสิ้นเงินไปราว ๑,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งพันบาท) ได้พระพุทธรูปองค์ใหญ่ปางสะดุ้งมาร ขนาดหน้าตักกว้างราว ๔ เมตรเศษ สูงตั้งแต่ฐานจรดพระเกศาราว ๕ เมตรเศษ แต่รูปร่างลักษณะก็ได้งดงามอย่างนี้ เพราะช่างที่ว่าจ้างมานั้นเป็นช่างพื้นบ้านธรรมดา ๆ ไม่มีความสามารถและชำนาญในการปั้นพระมากนัก ต่อมาเราได้หาช่างที่มีความสามารถมาตกแต่งแก้ไขโดยเฉพาะพระพักตร์ตกแต่งแก้ไขอีกสองสามครั้ง จึงสำเร็จเรียบร้อยสวยงามดังที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ เสร็จแล้วเราได้สร้างศาลาครอบองค์พระไว้โดยทุนของวัด และพระเณรช่วยกันทำเอง

ต่อมาทางวัดได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ เราจึงพิจารณาเห็นว่าวัดหินหมากเป้งแห่งนี้นับว่าเป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมายโดยสมบูรณ์ สมควรที่จะมีอุโบสถไว้เพื่อประกอบสังฆกรรมตามธรรมวินัย เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาสืบไป และเห็นว่าบริเวณที่ประดิษฐานพระองค์ใหญ่นั้น หากจะสร้างอุโบสถครอบไว้แล้วคงจะเหมาะสมดีนัก เมื่อเสร็จแล้วจะได้ทั้งพระอุโบสถและพระประธานพร้อมกันทีเดียว

จึงได้พิธีวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยเจ้าพระคุณสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (พิมพ์ ธมฺมโร) วัดพระศรีมหาธาตุ

บางเขน กรุงเทพฯ เป็นประธานฝ่ายสงฆ์พลอากาศโท ชู สุทธิโชติเป็นประธานฝ่ายฆราวาส

อุโบสถหลังนี้ทำเป็นหลังคาสองชั้น กว้าง ๗ เมตร ยาว ๒๑ เมตร สูงจากพื้นถึงเพดาน ๙ เมตร มุงกระเบื้องดินเผา กาบกล้วย โดยคุณไชศรี ตันศิริ กรมนามัย เป็นผู้ออกแบบอาจารย์เลื่อน พุกะพงษ์ แห่งกรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบลวดลายต่าง ๆ ตลอดจนแนะนำการก่อสร้าง นายไพบูลย์ จันทดเป็นผู้รับเหมาก่อสร้างเฉพาะค่าแรงงาน ราคา ๓๐๐,๐๐๐ บาท(สามแสนบาทถ้วน) น.ท. พูนศักดิ์ รัตติธรรม เป็นผู้หาเครื่องอุปกรณ์ที่มีอยู่ทางกรุงเทพฯ นายแสงเพชร จันทด เป็นเหรียญกษาปณ์และหาอุปกรณ์ตลอดจนควบคุมการก่อสร้างโดยใกล้ชิด ทุนทรัพย์ ที่ใช้ในการก่อสร้างรวมทั้งสิ้นประมาณ ๗๐๐,๐๐๐ บาท (เจ็ดแสนบาทถ้วน) ได้จากท่านผู้มีจิตศรัทธาทั้งสิ้น ได้จัดให้มีการฉลองอุโบสถ ยกช่อฟ้า ผูกพัทธสีมาตัดลูกนิมิต เมื่อวันที่ ๕-๗ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๖ โดยมีเจ้าพระคุณ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์) เป็นประธานฝ่ายสงฆ์และพลอากาศโท ชู สุทธิโชติเป็นประธานฝ่ายฆราวาสอีกเช่นกัน

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๙ ได้ทำการซ่อมแซมเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคาเป็นกระเบื้องซีเมนต์โมเนีย ทำช่อฟ้าใบระกาคันทวยหางหงษ์ ทำลวดลายปูนปั้นซุ้มประตู หน้าต่าง บัวหัวเสากำแพงแก้วรอบอุโบสถ ทาสีทั้งภายในและภายนอก สิ้นทุนทรัพย์อีก ๔๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท (สี่แสนห้าหมื่นบาทถ้วน)

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ทำการปิดทองพระประธานองค์ใหญ่ สิ้นทุนทรัพย์อีก ๒๙๙,๕๐๐.๐๐ บาท (สองแสนเก้าหมื่นเก้าพันห้าร้อยบาทถ้วน)

๓๔.๒ มณฑปแห่งวัดหินหมากเป้ง

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ เราได้พิจารณาเห็นว่า สถานที่ตรงริมแม่น้ำโขงเป็นทำเลเหมาะคิอดอยากจะสร้างมณฑปขึ้นสักหลังหนึ่ง ให้มีลักษณะเป็นศิลปะแห่งลุ่มแม่น้ำโขง

เพื่อเป็นสถานที่ประดิษฐานสิ่งสักการบูชา มีพระพุทธรูปพระบรมสารีริกธาตุเป็นอาทิ นอกจากนั้นเราได้แอบนึกปรารถนาไว้ในใจว่าเพื่อความไม่ประมาท หากเรามีอันเป็นไปก็จะได้ไม่ต้องเป็นภาระให้คนอยู่หลังจัดหาที่เก็บกระดูกของเราให้ยุ่งยากไปด้วย

เราได้ปรารถนาความประสงค์การจัดสร้างมณฑปนี้แก่บุคคลเป็นจำนวนมาก แต่ในที่สุดเรื่องนั้นจำต้องเจียบหายไปเพราะไม่มีทุนทรัพย์ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๒๐ คุณประพัฒน์ เกษสอาด ได้มาเยี่ยมที่วัด เราได้ปรารถนาเรื่องนี้อีก คุณประพัฒน์เกิดความสนใจเห็นดีด้วย ได้รับอาสาว่าจะเขียนแบบแปลนตัวมณฑปมาให้ดูเมื่อคุณประพัฒน์เขียนแบบโครงสร้างมณฑปเสร็จแล้วก็นำไปปรึกษา คุณประเวศ ลิ้มปริงสี ผู้อำนวยการกองหัตถศิลป์แห่งกรมศิลปากร ให้ช่วยพิจารณาตกแต่งแก้ไขเพิ่มเติมรายละเอียดต่าง ๆ ของตัวมณฑป คุณประเวศ เป็นผู้ที่สันทัดกับศิลปกรรมแห่งลุ่มแม่น้ำโขงผู้หนึ่งในปัจจุบันนี้ ได้ให้ความสนใจช่วยเหลือด้วยความยินดียิ่ง และในโอกาสต่อมาก็เป็นผู้รับออกแบบตรวจตราแก้ไขเพิ่มเติมงานก่อสร้างมณฑป ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสำเร็จสมบูรณ์ รวมทั้งการตกแต่งภายในด้วย

เมื่อแบบแปลนมณฑปเสร็จเรียบร้อยแล้ว คุณประพัฒน์ได้นำมาให้ดู นับว่าเป็นแบบมณฑปที่งดงามสง่าน่าดูหลังหนึ่งทีเดียว แต่ยังมีได้คำนวณเกี่ยวกับเรื่องโครงสร้างซึ่งเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก จึงได้นำ

แบบแปลนกลับไปดำเนินงานต่อแล้วก็หายเจียบไปอีกครึ่งหนึ่ง เป็นระยะเวลาานพอสมควรจนคิดว่าคงจะไม่สำเร็จเสียแล้ว เราจึงได้ตัดสินใจล้มเลิกความคิดที่จะทำเสีย

ต่อมาเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๒๒ คุณประพัฒน์ ได้มาพบเราใน ระยะที่เจียบหายไปในั้น เธอได้นำแบบไปให้วิศวกรช่วยคำนวณโครงสร้าง คอนกรีตของตัวอาคารอยู่ และในเวลาเดียวกันก็ได้พยายามหาผู้ช่วย คำนวณพื้นฐานรากด้วย เมื่องานยังไม่เสร็จจึงยังไม่ได้มาแจ้งเรื่องราว ให้ทราบ เธอขอดำเนินการต่อไป

เมื่อ นายแพทย์ วันชัย พงศ์พิพัฒน์ แห่งโรงพยาบาล พระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ผู้เคยมาบวชและจำพรรษาที่วัดหินหมากเป้งนี้ เมื่อทราบเรื่องเข้าก็ถวายเงินให้ไว้สองแสนบาทเพื่อเริ่มต้นงาน ก่อสร้าง และภายหลังยังได้ถวายเพิ่มอีกหนึ่งแสนบาท

ตัวมณฑปเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กขนาดใหญ่ ๓ ชั้น ความ กว้าง x ยาววัดได้ ๑๓ x ๑๓ เมตร ส่วนสูงประมาณ ๓๖ เมตรได้อาศัย ผู้เชี่ยวชาญหลายฝ่ายร่วมกันพิจารณาและดำเนินการ กล่าวคือ งานด้าน สถาปนิกและศิลปกรรมคุณประพัฒน์และคุณประเวศเป็นผู้ควบคุมดูแลงาน ด้านโครงสร้างอาคารซึ่งเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมดนั้น ร.อ. ชัยชาญ ภิญญาวัธน ร.น. เป็นผู้คำนวณให้ ส่วนความมั่นคงของฐานรากของมณฑป หลังนี้ซึ่งมีความยากลำบากเป็นพิเศษ เพราะพื้นฐานรากทั้งหมดของตัว อาคารต้องสร้างลงบนดินตลิ่งที่ลาดชันของฝั่งแม่น้ำโขง จะต้องอาศัย ผู้เชี่ยวชาญโดยเฉพาะ การนี้ศาสตราจารย์ ดร. ชัย มุกตพันธุ์ ได้รับ ภาระมาตรวจสอบพื้นที่และชั้นหินต่าง ๆ แล้วออกแบบกำหนดฐานราก อาคารให้ทั้งหมด ทั้ง ๆ ที่ท่านมีงานรัดตัวอยู่มากมาย ก็ยังหาโอกาสปลีก ตนและเวลามาเป็นธุระให้ด้วยความยินดี นำนุโมทนาในกุศลจิตของท่าน

ผู้ทำการก่อสร้างคือ คุณประมุข บรรเจิดสกุล แห่งบริษัท ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง ได้ช่วยเหลือถือเสมือนเป็นการก่อสร้างของตนเอง มีสิ่งใดไม่ดีไม่เหมาะก็พยายามแก้ไขตัดแปลงให้ดีขึ้นอยู่เสมอ แม้ว่าจะอยู่นอกรายการข้อผูกพันสัญญาก็ตาม

การก่อสร้างได้เริ่มขึ้นโดยทำสัญญาการก่อสร้างฉบับแรกเมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๒๒ และฉบับที่สองเมื่อวันที่ ๑๙ สิงหาคม ปีเดียวกัน ในราคาก่อสร้างทั้งสิ้นสองล้านเจ็ดแสนหนึ่งหมื่นหกพันเก้าร้อยสิบสามบาท นี่เป็นราคาเริ่มแรก ภายหลังต่อมาได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมรายการต่าง ๆ เพื่อความเรียบร้อยสวยงาม และเหมาะสมขึ้นไปอีกเมื่อรวมเบ็ดเสร็จแล้วเป็นค่าก่อสร้างทั้งสิ้นประมาณห้าล้านบาท

เมื่อการก่อสร้างเริ่มขึ้น ก็มีผู้มีจิตศรัทธาถวายปัจจัยร่วมการก่อสร้างมาโดยลำดับ คุณเกษมา (ตุ้) ศุภสมุทธ ถวายหนึ่งแสนบาท คณะกรรไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย และบริษัทการบินไทย ได้ร่วมกันทอดกฐินสามัคคี ปี ๒๕๒๒ เพื่อหาปัจจัยสร้างมณฑป ได้เงินหกแสนสี่หมื่นบาท กรมการศาสนาอนุมัติเงินอุดหนุนสองแสนห้าหมื่นบาท และเมื่อการก่อสร้างดำเนินมาจนปรากฏเป็นรูปร่างบ้างแล้ว ก็มีผู้ศรัทธาจากทั่วทุกสารทิศ เป็นรายบุคคลบ้าง เป็นคณะบ้าง มาได้เห็นการก่อสร้างก็เกิดจิตศรัทธาร่วมบริจาคสมทบทุนการก่อสร้างเป็นอันมาก จนเหลือที่จะกล่าวนามท่านเหล่านั้นได้ในที่นี้ได้หมดสิ้นผู้ที่ร่วมบริจาคมากที่สุดและเป็นกำลังสำคัญเห็นจะเป็น คุณธนตร เอียสกุล ได้บริจาควัสดุอุปกรณ์และเงินสด ซึ่งเมื่อคิดรวมทั้งหมดแล้วก็เกินมูลค่ามากกว่าหกแสนบาท นับว่าเป็นกำลังอันสำคัญผู้หนึ่งทีเดียว

มณฑปหลังนี้ นับว่าเป็นสิ่งก่อสร้างที่ค่อนข้างพิเศษกล่าวคือ ได้รับการเอาใจใส่และเลือกสรรอย่างพิเศษทุกขั้นตอนเริ่มแต่การเลือก

ตำแหน่งสถานที่ก่อสร้าง ซึ่งจะเห็นว่าเป็นจุดที่เด่นและเหมาะสม เมื่อมองจากภายในอาคารสามารถเห็นทิวทัศน์โดยรอบ ไม่มีจุดอับ การออกแบบรูปทรงของอาคารเป็นมนทปซึ่งมีความงดงาม มีลักษณะพิเศษ เป็นศิลปะแห่งลุ่มแม่น้ำโขงโดยเฉพาะ โครงสร้างตลอดจนฐานรากสร้างอย่างแข็งแรงเป็นพิเศษ ทั้งนี้ด้วยความมุ่งหมายจะให้เป็นการวัตถุเป็นปูชนียสถานอันมั่นคงไว้ชั่วกาลนาน

พระพุทธรูปประธาน ราคา ๙๕,๐๐๐ บาท บริษัท ป.ว.ช. ลิขิตการสร้าง และ คุณจวบจิต รอดบุญ คุณโรส บริบาลบุรีภัณฑ์ และคณะ ออกคนละครั้ง เป็นพระพุทธรูปที่ได้รับการออกแบบและสร้างขึ้นอย่างงดงามสมส่วนในลักษณะศิลปะร่วมสมัย โดยปฏิมากรผู้ชำนาญแห่งกรมศิลปากร มีความสง่างามและมีความนุ่มนวลเป็นพิเศษ ผิดไปจากพระพุทธรูปตามวัดหรือปูชนียสถานอื่น ๆ

ชุดซีทีประดิษฐานของพระพุทธรูป พร้อมทั้งเครื่องประดับประดาตกแต่งทั้งหมด น.พ. แสง วัจนะสวัสดิ์ และญาติมิตรเป็นผู้ถวายค่าก่อสร้าง เป็นเงินสดสองหมื่นห้าพันบาท

ความพิเศษสุดท้าย ซึ่งอาจเรียกว่าเป็นความพิเศษยอดสุดก็คือว่า มณฑปหลังนี้สำเร็จเป็นรูปร่างขึ้นมาได้ก็ด้วยแรงศรัทธาล้วน ๆ ทุนทรัพย์ที่ใช้ในการก่อสร้างทั้งหมด มาจากการบริจาคด้วยศรัทธาอันบริสุทธิ์ของสาธุชนทั้งหลาย โดยที่ทางวัดไม่ได้มีการเรียไหรหรือออกฎีกาบอกบุญแต่อย่างใดเลย นับว่าเป็นความพิเศษอย่างยิ่งยากที่จะมีได้ในยุคปัจจุบันนี้

นับตั้งแต่ริเริ่มมา จนกระทั่งสำเร็จเสร็จสิ้นสมบูรณ์ลงได้ในที่สุด ก็ด้วยความร่วมมือร่วมใจจากคนหลายฝ่าย ซึ่งต่างก็มาร่วมมือร่วมใจกันด้วยความยินดี เต็มอกเต็มใจ ทั้งนี้เพราะทุกคนที่เราได้กล่าวนาม

ถึงกิติ ไม่ได้กล่าวนามกิติ ต่างก็มีศรัทธาตรงกัน จึงได้มาร่วมกันทั้งกำลังทรัพย์ ทั้งกำลังกาย กำลังปัญญาความคิด อันเป็นเหตุผลผลักดันให้เกิดมณฑปที่ทรงความสง่า เป็นเอก ยากที่จะมีอาคารหรือปูชนียสถานอื่นในสมัยนี้ทัดเทียมได้ สมควรที่สาธุชนทั้งหลายจะได้มีความภาคภูมิใจ เราปลื้มปิติในกุศลเจตนา และขออนุโมทนาในส่วนกุศลอันเกิดจากศรัทธาของท่านทุกคน

อนึ่งในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ทำการซ่อมแซมทาสีภายนอกใหม่ทั้งหมด พร้อมทั้งปิดทองแต่สันหลังคาขึ้นไปจรดยอดมณฑป สิ้นทุนทรัพย์อีก ๓๓๗,๗๕๐.๐๐ บาท (สามแสนสามหมื่นเจ็ดพันเจ็ดร้อยห้าสิบบาทถ้วน) ซึ่งก็ได้จากศรัทธาของท่านสาธุชนทั้งหลายที่พร้อมใจกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และเป็นอนุสรณ์แก่เราผู้สร้างซึ่งมีอายุครบ ๙๐ ปีบริบูรณ์ เมื่อ ๒๖ เมษายน ๒๕๓๕ นั้นด้วย

๓๕.๓ ศาลาเทสรังสี

ปฐมศาลาของวัดหินหมากเป้งเป็นศาลาโรงฉันย่อม ๆ ยกพื้นสูงเสาะไม้ พื้นปูไม้กระดาน ฝาใช้ไม้ไผ่ขัดแตะ หลังคามุงด้วยสังกะสี มีสภาพไม่คงทนถาวร เมื่อเราได้มาพักอยู่ที่นั่นได้ในราวสองปี ญาติโยมทางกรุงเทพฯ ก็เดินทางมาที่แห่งนี้มากขึ้นเมื่อได้มาพบเห็นสถานที่แล้วชอบใจเกิดศรัทธาเลื่อมใส จึงร่วมใจกันหาเงินมาก่อสร้างศาลาการเปรียญขึ้นใหม่แทนศาลาหลังเดิมซึ่งชำรุดทรุดโทรมมากแล้ว

ศาลาการเปรียญที่ก่อสร้างขึ้นนั้น มีลักษณะเป็นเรือนไม้ทรงไทยสองชั้น ขนาดกว้าง ๑๑ เมตร ยาว ๑๗ เมตร โดยใช้แรงงานของพระภิกษุสามเณรช่วยกันก่อสร้างเป็นส่วนใหญ่ สร้างเสร็จเรียบร้อย

เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๐ ค่าก่อสร้างเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๘๔,๗๖๓.๐๐ บาท (แปดหมื่นสี่พันเจ็ดร้อยหกสิบสามบาทถ้วน) และได้ให้นามศาลาหลังนั้นว่า “ศาลาเทศก์ประดิษฐ์”

กาลเวลาล่วงเลยมาโดยลำดับ ญาติโยมจากทางกรุงเทพฯ และจังหวัดต่าง ๆ ได้พากันมาที่วัดหินหมากเป้งนี้มากขึ้น กอปรด้วยการคมนาคมสะดวกขึ้น เพราะทางราชการได้ตัดถนนผ่านหน้าวัด พระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ที่มาอยู่พักจำพรรษา รักษาศิลปปฏิบัติภาวนา ทั้งที่มาอยู่ประจำและมาพักเป็นครั้งคราวก็เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อถึงเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ศาลาการเปรียญที่มีอยู่จึงไม่สามารถจะต้อนรับญาติโยมอุบาสกอุบาสิกาได้เพียงพอ ประกอบกับศาลาเทศก์ประดิษฐ์ก็ชำรุดทรุดโทรมเนื่องจากปลวกกัดกินจนเสียหายเป็นบางส่วน อาจจะไม่ปลอดภัยและอาจเกิดอันตรายขึ้นได้ในภายหน้า คณะกรรมการวัดหินหมากเป้งจึงได้มาปรึกษาหารือกันกับเราและมีความเห็นพ้องตรงกันว่าควรจะสร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ให้กว้างขวางและคงทนถาวรขึ้นกว่าเดิม เพื่อเป็นที่ประกอบศาสนกิจสืบต่อไป

ศาลาการเปรียญหลังใหม่นี้ได้สร้างขึ้นที่เดิม โดยรื้อศาลาหลังเก่าออกเสีย มีลักษณะเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น ขนาดกว้าง ๒๓.๐ เมตร ยาว ๔๔.๐ เมตร ชั้นบนภายในตัวอาคารเป็นห้องโถงตลอด ปูพื้นด้วยไม้ปาร์เก้ กันฟ้าโดยรอบด้วยกระจกกรอบอลูมิเนียม พร้อมทั้งติดประตูหน้าต่างโดยรอบ ระเบียงและชานศาลา รอบตัวอาคารปูพื้นด้วยหินอ่อนชั้นล่างเป็นห้องโถงตลอด ปูพื้นด้วยหินอ่อนทั้งหมด ชานพักบันไดและชั้นบันไดทำด้วยหินกรวดล้าง

การออกแบบโดย อาจารย์สาคร พรหมทesar แห่งวิทยาลัยเทคนิคหนองคาย ทำสัญญาจ้างเหมาแรงงานกับ นายทองศรี แก้วหิน

เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๕๒๘ โดยทางวัดเป็นผู้จัดหาวัสดุก่อสร้างทั้งหมด การก่อสร้างแล้วเสร็จตามสัญญาเมื่อ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๙ ค่าก่อสร้างทั้งศาลาการเปรียญและหอระฆัง เป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๗,๖๙๓,๙๒๖.๕๒ บาท (เจ็ดล้านหกแสนเก้าหมื่นสามพันเก้าร้อยยี่สิบหกบาทห้าสิบบสองสตางค์) เสร็จแล้วได้ขนานนามศาลาหลังนี้ว่า “ศาลาเทศรังสีพ.ศ. ๒๕๒๙”

๓๕.๔ จิตรกรรมฝาผนัง

ภายหลังบรรดาศิษยานุศิษย์ได้มีจิตศรัทธาจะให้มีการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังบนผนังศาลาการเปรียญชั้นบน จึงได้ว่าจ้างช่างเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังด้วยสีน้ำมันอย่างดี ช่วงกลางเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติตอนประสูติ เสด็จออกบรรพชา ทรงบำเพ็ญทุกกิริยาตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ และเสด็จดับขันธปรินิพพาน ช่องด้านขวามือเป็นภาพเรื่องราวเกี่ยวกับวัดหินหมากเป้ง ด้านซ้ายมือเป็นภาพพระธาตุพนม และเรื่องราวประเพณีท้องถิ่นภาคอีสานโดยทำสัญญาจ้างกับ นายสามารถ ทองสม เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๐ ในราคา ๖๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท (หกแสนห้าหมื่นบาทถ้วน) กำหนดแล้วเสร็จภายใน ๑๒ เดือน ทั้งนี้อยู่ในความควบคุมของคุณไข่มุกด์ ชูโต

๓๕.๕ หอระฆัง

ต่อมาได้สร้างหอระฆังไว้ตรงมุมศาลาด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ โดยการก่อสร้างหอระฆังดังกล่าวนั้นคุณธนธร เอียสกุล มีจิตศรัทธาบริจาคค่าแรงในการก่อสร้างทั้งหมดตามสัญญาจำนวน ๓๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท (สามแสนห้าหมื่นบาทถ้วน) และได้หล่อระฆังมาถวายอีกด้วยในราคา ๖๐,๐๐๐.๐๐ บาท (หกหมื่นบาทถ้วน)

๓๕.๖ หอสมุดวัดหินหมากเป้ง

หอสมุดเดิมเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว ตั้งอยู่ตรงอาคารหอสมุดหลังปัจจุบันนี้ เมื่อทางวัดได้ดำเนินการก่อสร้างศาลาการเปรียญใกล้จะแล้วเสร็จตามสัญญา เราได้พิจารณาเห็นว่าควรจะสร้างอาคารหอสมุดขึ้นใหม่ให้มีสภาพสอดคล้องกับศาลาการเปรียญ ก็ได้รับความช่วยเหลือด้วยดีจาก คุณชัชวาลย์ พริ้งพวงแก้ว แห่งบริษัทดีไซน์ ๑๐๓ จำกัด กรุงเทพฯ ช่วยออกแบบแปลนให้ มีลักษณะเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น ขนาดกว้าง ๑๒.๓๐ เมตร ยาว ๑๓.๐๐ เมตร หลังคาทรงไทยแบบสามมุข มีหน้าบันทำลวดลายปูนปั้นทั้งสามด้านทำสัญญาจ้างเหมาแรงงานกับ นายกองศรี แก้วหิน เมื่อวันที่ ๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๘ โดยทางวัดเป็นผู้จัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการก่อสร้างทั้งหมด แล้วเสร็จตามสัญญาเมื่อวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๙ สิ้นค่าก่อสร้างจำนวน ๗๒๕,๐๕๔.๖๓ บาท(เจ็ดแสนสองหมื่นห้าพันห้าสิบบาทหกสิบสามสตางค์)

๓๔.๗ หอกลอง

เมื่องานก่อสร้างหอสมุดเสร็จเรียบร้อยตามสัญญาแล้วคุณธนตร เอียสกุล ผู้มีศรัทธากล้าแก่คนหนึ่ง ได้ปวารณาขออนุญาตต่อเรา ขอเป็นเจ้าภาพสร้างหอกลอง พร้อมกับจัดหากลองขนาดใหญ่มาถวาย เพื่อให้เป็นคู่กันกับหอรฆังสมบูรณ์แบบตามประเพณีนิยม ประกอบกับศรัทธาญาติโยมทางจังหวัดสกลนคร จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดมุกดาหาร และบ้านข้าวสูง มีจิตศรัทธาสรางโพงขนาดใหญ่มาถวาย เราจึงได้ออกแบบและว่าจ้างให้ช่างมาทำหอกลองขึ้น ชั้นบนเป็นที่ตั้งกลอง ชั้นล่างเป็นที่แขวนโพง สิ้นค่าก่อสร้างเป็นเงิน ๖๕,๐๐๐.๐๐ (หกหมื่นห้าพันบาท บาทถ้วน) คุณธนตร รับเป็นเจ้าภาพออกเงินทั้งหมด

๓๔.๘ กุฏิเสนาสนะ

กุฏิ เสนาสนะที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งที่ต้องจัดให้มีขึ้นตามความเหมาะสม กุฏิที่สร้างขึ้นแต่แรกมาอยู่ใหม่ ๆ เพียงไม่กี่หลัง บางหลังก็ชำรุดทรุดโทรมจำเป็นต้องซ่อมแซม หรือรื้อทำลายเสียใหม่ให้ถาวรก็มี ขณะเดียวกันก็สร้างเพิ่มขึ้นมาอีกด้วย เพื่อให้เพียงพอกับความต้องการของพระภิกษุสามเณรที่เพิ่มขึ้น

กุฏิในวัดหินหมากเป้งส่วนใหญ่เป็นกุฏิทรงไทยขนาดเล็กใหญ่ตามความเหมาะสม ซึ่งล้วนแล้วแต่เกิดจากศรัทธาของญาติโยมทั้งหลายมาปลูกสร้างถวายคนละหลังสองหลัง บางท่านถึงสามหลังก็มี เพื่อหวังประโยชน์แก่พระภิกษุสามเณรจะได้อยู่พักจำพรรษา และผู้สนใจในการปฏิบัติก็มาขอปลูกบ้านพักเพื่ออยู่ภาวนาบำเพ็ญเพียร จนปัจจุบันนี้มีกุฏิ

ถาวรสำหรับพระภิกษุสามเณรจำนวน ๕๖ หลัง บ้านพักชีและบ้านพักญาติโยม จำนวน ๓๗ หลัง ศาลาแม่ชี โรงครัว ห้องน้ำห้องส้วม ถังน้ำประปาขนาดใหญ่สำหรับจ่ายน้ำใช้ทั่วทั้งวัด เครื่องกำเนิดไฟฟ้า เมื่อประมาณราคาแล้วมีมูลค่าไม่ต่ำกว่า ๑๐ ล้านบาท

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ นายบุญ สุกุลคู่ พร้อมด้วยญาติมิตรได้มีจิตศรัทธาสร้างอาคารมอถวายเป็นอาคารเรียนนักระถมแก่พระภิกษุสามเณรที่อยู่จำพรรษา เป็นอาคารชั้นเดียวหลัง สิ้นเงินค่าก่อสร้างในราว ๓๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (สามแสนบาทถ้วน)

๓๕.๙ กำแพงวัด

นับแต่เราได้มาอยู่ที่วัดหินหมากเป้ง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๘ การพัฒนาวัดและการก่อสร้างถาวรวัตถุค่อยเจริญเป็นมาโดยลำดับ ด้วยแรงศรัทธาของบรรดาศิษยานุศิษย์และญาติโยมทั้งหลาย ขณะเดียวกันก็ซื้อที่ดินขยายอาณาเขตของวัดเพิ่มขึ้นอีกด้วย ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘ นายสรศักดิ์ สร้อยสนธิ์ (นายอำเภอสรีเชียงใหม่ขณะนั้น) ได้ช่วยเป็นธุระติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของกรมที่ดินเพื่อขอเอกสารสิทธิต่อทางราชการให้ถูกต้องตามกฎหมายจนสำเร็จเรียบร้อยตามประสงค์ ปรากฏตามหลักฐานหนังสือรับรองการทำประโยชน์ (น.ส. ๓ ก.) เลขที่ ๐๐๐๑ เล่มที่ ๑ ก. หน้าที่ ๐๑ ออกให้เมื่อวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๘ เนื้อที่ ๒๖๑ ไร่ ๒ งาน ๙๒ ตารางวา นับว่าเป็นสถานที่แห่งแรกและแห่งเดียวในเขตพื้นที่ที่นี้ที่ได้รับเอกสารสิทธิถูกต้องตามกฎหมาย

เราจึงพิจารณาเห็นว่าวัดหินหมากเป้งก็มีการพัฒนาเจริญขึ้นมากแล้ว บ้านเมืองโดยเฉพาะหมู่บ้านใกล้เคียงก็เจริญขยายกว้างขวางขึ้นโดยลำดับ สมควรที่จะกำหนดเขตแดนของวัดให้เป็นเอกเทศส่วนหนึ่งต่างหากให้ชัดเจน จึงได้ขอความร่วมมือไปยังสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) จังหวัดหนองคาย ก็ได้รับความร่วมมือด้วยดีจาก คุณวรพจน์ ธีระอำพน หัวหน้าสำนักงาน ในด้านการออกแบบการปรับปรุงพื้นที่เตรียมการก่อสร้าง และทำถนนดินรอบแนวกำแพงหลังจากก่อสร้างเสร็จแล้ว โดยได้ส่งช่างผู้ชำนาญงานมาคอยดูแลช่วยเหลือตลอดจนงานแล้วเสร็จ

ทำสัญญาจ้างเหมาทั้งแรงงานและวัสดุอุปกรณ์กับ นายกองศรี แก้วหิน เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ ด้านหน้าจาก ประตูใหญ่ไปจนสุดเขตแดนทางทิศตะวันตกความยาว ๖๕๔ เมตร ทางทิศตะวันตกทำไปจนจรดริมแม่น้ำโขง ความยาว ๕๗๓ เมตร รวมค่าก่อสร้างทั้งสองด้านเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๑,๖๑๓,๓๒๐.๐๐ บาท (หนึ่งล้านหกแสนหนึ่งหมื่นสามพันสามร้อยยี่สิบบาทถ้วน)

อนึ่ง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้สร้างกำแพงคอนกรีตเสริมเหล็ก ด้านหน้าวัดจากซุ้มประตู ไปจนจรดแม่น้ำโขงทางด้านทิศใต้ ความยาวประมาณ ๖๕๐ เมตร สิ้นทุนทรัพย์อีก ๑,๐๙๐,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งล้านเก้าหมื่นบาทถ้วน)

ถวายพระราชกุศล

หลังจากการก่อสร้างศาลาการเปรียญ หอสมุด หอระฆังหอ กลอง และกำแพงวัดเสร็จเรียบร้อยตามประสงค์ เราเห็นว่าถาวรวัตถุเหล่านี้เกิดขึ้นได้ด้วยแรงศรัทธาของญาติโยมทั้งหมดเมื่อการก่อสร้างเสร็จ

เรียบร้อย ก็จำเป็นที่ควรจะมีการฉลองเพื่อประกาศให้ท่านผู้มีส่วนช่วยเหลือในการนั้น ๆ ได้ทราบถึงความสำเร็จและได้ร่วมอนุโมทนากุศลบุญโดยพร้อมเพรียงกันประกอบกับในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ซึ่งชาวไทยทั้งหลายถือว่าเป็นโอกาสมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ของปวงชนชาวไทยทั้งหลายทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ จึงได้กำหนดการฉลองถาวรวัตถุเหล่านั้นในวันที่ ๒๕-๒๖ เมษายน ๒๕๓๐ ซึ่งเป็นวาระที่เราอายุครบ ๘๕ ปีบริบูรณ์ และได้ทำพิธีถวายพระราชกุศลแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พร้อมกันทีเดียว ในการนี้มีพระเทพวราลังการ* (ศรีจันทร์ วนณาโก) รองเจ้าคณะภาค ๑๑ (๒) วัดศรีสุทธาวาส จังหวัดเลย เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ พร้อมด้วยพระธรรมไตรโลกาจารย์** (รักษั่มิวรรณดิษฐ์) เจ้าคณะภาค ๙ (๒) วัดศรีเมือง จังหวัดหนองคาย พระเทพเมธาจารย์*** รองเจ้าคณะภาค ๘ (๒) วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี พระภาวนาพิศาลเถระ* (พุทธ ฐานิโย) วัดป่าสาลวัน จังหวัดนครราชสีมา และพระเถรานุเถระทั้งหลาย ฝ่ายฆราวาสมี พล.อ.อ. หะริน หงสกุล เป็นประธานในพิธีนำถวายถาวรวัตถุเหล่านั้น และนำถวายพระราชกุศล ได้รับความกรุณาจากสมเด็จพระสังฆราชสกลสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) วัดบวรนิเวศกรุงเทพฯ ซึ่งขณะ นั้นดำรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระญาณสังวร ทรงแต่งคำถวาย

* ปัจจุบันเป็นที่ พระธรรมวราลังการ รองเจ้าคณะภาค ๘ (๒)

** ปัจจุบันเป็นที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๙ (๒)

*** ปัจจุบันเป็นที่ พระธรรมบัณฑิต (จันทร์ศรี จันทโทโป) เจ้าคณะภาค ๙ (๒)

* ปัจจุบันเป็นที่ พระราชสังวรญาณ

นอกจากการก่อสร้างเป็นการตอบแทนบุญคุณของพระพุทธศาสนา สำหรับในวัดหินหมากเป้งที่เราได้อาศัยร่มเงายู่มากมาเป็นเวลากว่ายี่สิบปี ดังกล่าวแล้ว ทรัพย์ที่ญาติโยมมีศรัทธาบริจาค ปวารณาถวายเป็นการส่วนตัวแก่เรายังมีเหลือพออยู่อีก เฉลี่ยให้แก่วัดอื่น ๆ ได้เราก็ตีเงินไปเพื่อก่อสร้างถาวรวัตถุให้เป็นการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา พร้อมกันนั้นมีญาติโยมมารายงานถึงความจำเป็นที่ควรต้องช่วยด้านสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ อันมี กิจการโรงเรียน หรือโรงพยาบาล เป็นอาทิเราก็ตีเงินไปช่วยเหลือจนไปตามกำลังความสามารถ เพื่อประโยชน์แก่สถานที่นั้น ๆ และเพื่อประโยชน์ของผู้บริจาคเงินปวารณาถวายทานแก่เราเบื้องต้นด้วย

กิจการใด ๆ ในโลกนี้ ย่อมมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาไม่สามารถหยุดอยู่กับที่ได้ ตลอดระยะเวลาเกือบ ๓๐ ปีที่เราได้อยู่วัดหินหมากเป้งแห่งนี้ ก็ได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ มาโดยลำดับทั้งการปกครอง การเผยแผ่ การศึกษา การสาธารณูปการ วัดหินหมากเป้งจึงปรากฏหลักฐานมั่นคง ดังเช่นท่านทั้งหลายได้เห็นอยู่ ณ บัดนี้ นอกจากนั้นการทำนุบำรุงพระพุทธศานานอกจากวัดหินหมากเป้ง เราก็ได้ช่วยเหลืออนุเคราะห์ตามสมควรแก่เหตุผล ทั้งด้านสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ เราก็ได้สนับสนุนตามกำลังความสามารถมี อาคารเรียน โรงพยาบาล การตั้งองค์กรสาธารณกุศล เช่น มูลนิธิเทสก์ เทสรังสี, มูลนิธิโรธรังสีคัมภีร์ปัญญาจารย์ ทุนอาหารกลางวันแก่นักเรียน เป็นอาทิ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้ ล้วนแล้วแต่เกิดจากศรัทธาอันบริสุทธิ์ของญาติโยมนำมามอบให้ เราจึงได้จัดสรร เพื่อประโยชน์ส่วนรวมตามความเหมาะสม การนำมาอ้างกล่าวในที่นี้บางคนอาจจะเห็นว่าเป็นการพูดโอ้อวด ครั้นจะไม่นำมากล่าวไว้บ้างอดีตโนประวัติก็จะขาดความสมบูรณ์ ในด้านผลงานและปฏิบัติ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม

การกระทำที่ล่วงมาแล้วนั้น ก็ปรากฏหลักฐานตามความเป็นจริง ซึ่งคนส่วนใหญ่ก็รับทราบอยู่แล้ว ดังนั้นเพื่อให้ข้อเท็จจริงสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งผู้มีส่วนร่วมในการสร้างกุศลต่าง ๆ กับเราได้รับทราบและอนุโมทนา ด้วยความปีติยินดี อิ่มเอิบใจยิ่งขึ้น จึงได้สรุปผลงานด้านต่าง ๆ ตามคตินิยมของชาวโลก เพื่อให้ท่านผู้มีศรัทธาทั้งหลายได้รับทราบและอนุโมทนา ดังนี้

๑. การทำนุบำรุงถาวรวัตถุภายในวัดหินหมากเป้ง

จำนวน ๔๒,๐๗๒,๕๗๒.๑๐ บาท

๒. การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนานอกวัดหินหมากเป้ง

จำนวน ๕๑,๐๓๔,๒๕๐.๒๘ บาท

๓. การสนับสนุนช่วยเหลือกิจการสาธารณประโยชน์

จำนวน ๓๐,๗๒๒,๙๖๕.๐๐ บาท

๔. การจัดตั้งองค์กรสาธารณกุศล

จำนวน ๒๓,๕๔๐,๐๐๐.๐๐ บาท

รวมทั้งสิ้น จำนวน ๑๔๗,๓๖๙,๗๘๗.๓๘ บาท

อนึ่ง ข้อสรุปดังกล่าวเป็นยอดเพียงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๖ สำหรับรายละเอียด ท่านสามารถดูได้จากรายการภาคปณิกะ ท้ายหนังสือเล่มนี้

การก่อสร้างทั้งหมดโดยสรุปใจความมานี้ ย่อมเป็นการยุ่งยาก แก่ผู้กระทำอย่างยิ่ง โดยส่วนมากผู้ที่จะไม่ค่อยสำเร็จก็เพราะขาดทุนทรัพย์และศรัทธา โดยเฉพาะอย่างยิ่งขาดคุณธรรมประจำตัว เมื่อทำสำเร็จก็ตอกดีใจ เมื่อทำไม่สำเร็จก็ตอกชกหัวจนวายไปหมด แต่สำหรับเราที่กระทำมาทั้งหมดนั้นไม่รู้สึกละเลย สำเร็จก็ช่าง ไม่สำเร็จก็ช่าง ใจมันเฉย ๆ อยู่

การกระทำสิ่งใด ๆ เราถือว่าเป็น สักแต่ว่าทำเพื่อกิจพระศาสนา ปัจจัยที่ทำก็ไม่ใช้ทุนทรัพย์ของตน เป็นของศรัทธาญาติโยมชาวบ้านทั้งหมด เมื่อทำสำเร็จไปได้ก็เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และเป็นบุญกุศลแก่ญาติโยมทั้งหลาย การกระทำอะไรก็ไม่ต้องบอกบุญเรื่อยไป การบอกบุญเรื่อยไปเป็นการจู้จี้ทำให้เขารำคาญเบื่อหน่าย

การที่เราได้กระทำไปจนสำเร็จทุกรายการนั้น ก็ด้วยทุนทรัพย์ที่ญาติโยมจากจตุรทิศทั้งสี่ จากต่างประเทศก็มีได้มาบวรวงศาถวายไว้ในส่วนที่บวรวงศาถวายเป็น กฐิน ผ้าป่าสังฆทาน ค่าภัตตาหาร ค่าไฟฟ้า น้ำประปานั้น ได้รวบรวมไว้เป็นทุนทรัพย์ของทางวัดโดยเฉพาะ ใช้เฉพาะในกิจการของวัดหินหมากเป้งเท่านั้น ในส่วนที่บวรวงศาถวายเป็น การส่วนตัวแล้วแต่เราจะใช้ในกิจการใดตามอัธยาศัย ตั้งแต่หนึ่งบาท สิบบาท ร้อยบาท หมื่นบาท แสนบาท ตามกำลังทรัพย์และศรัทธานั้น เมื่อเห็นว่ามีจำนวนมากพอสมควรที่จะสร้างถาวรวัตถุเพื่อสาธารณประโยชน์ จึงได้นำไปใช้ในกิจการที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่วนทุนทรัพย์ก็ไม่เห็นขาดตกบกพร่องศรัทธาความเชื่อมั่นในกิจการงานของตนก็ตั้งมั่นดีดี ส่วนคุณธรรมของตัวเองก็ไม่เสื่อมถอย กระทำมาโดยเรียบร้อย สาธุ สาธุ เรื่องเหล่านี้เป็นเพราะบุญกุศลที่เราได้เคยกระทำมาจึงสำเร็จเรียบร้อยด้วยดีโดยประการทั้งปวงดังกล่าวแล้ว

เราเองหาเงินไม่เป็นเลยแม้แต่สตางค์เดียว ญาติโยมจากจตุรทิศทั้งสี่มาบวรวงศาทำบุญไว้ เราเลยกลายเป็น **“พระคลังสมบัติ”** ของพุทธบริษัท ที่มาบริจาคทำบุญในพระพุทธศาสนาไปเลยทีเดียว

“พระคลังสมบัติ” ของพุทธศาสนิกชนที่บริจาคปัจจัยทำบุญถวายไว้ในพระพุทธศาสนา นี่ เป็นการยากมากแก่ผู้บริหารเพราะลูกค้า (ผู้ถวาย) ไม่มีสมุดบัญชีบันทึกไว้ เป็นแต่พระคลังสมบัติมีไว้ฝ่ายเดียว

เหตุนี้จึงเป็นการยากที่จะบริหาร แต่การบริหารก็ได้เป็นไปแล้วด้วยความเรียบร้อย กล่าวคือเมื่อมีเงินทุนมากพอสมควรที่จะสร้างสิ่งใดได้จะเป็นอุโบสถ ศาลาการเปรียญ อาคารเรียน หรือสิ่งใดก็ดี ก็จะถอนทั้งเงินทุนและดอกเบี้ยมาใช้จ่ายให้จนหมดเกลี้ยง ไม่เหลือหลอ แม้แต่สตางค์เดียว ผู้จะเป็นนายพระคลังสมบัติบริหารทุนทรัพย์ของพุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญนี้ ถ้าหากไม่เชื่อฝีมืออันหาบริสุทธิ์ของตนเองถึง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์แล้วอย่าพึ่งทำเลย จินตนาไปก็เสื่อมเสียพุทธศาสนา อันเป็นที่เคารพของตนและตนเองก็เสื่อมเสียด้วย ดังมีตัวอย่างให้เห็นได้ในที่ทั่วไป ตัว “ง” ตัวร้ายกาจมาก ทำให้คนเสียมานับไม่ถ้วนแล้ว แต่ผู้บริหารพระคลังสมบัติ นั้นยืนยันว่า เรื่องเหล่านี้บริสุทธิ์สะอาดเต็มที่ ผู้มีคุณธรรมหรืออดตัปปะอยู่ในตัว อย่างกลัวเลยว่าจะเป็นเช่นนั้น

การทำให้สิ่งใดเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ย่อมก่อให้เกิดผลเสียหาย การสร้างสิ่งต่าง ๆ เพื่อพระพุทธศาสนาและศาสนิกชนทั่วไป ถ้าหวังจะได้อย่างเดียวย่อมเป็นการเสียหายมาก ถ้าหากมุ่งประโยชน์เพื่อพระพุทธศาสนาและสาธารณกุศล ไม่ใช่ของใครทั้งหมด จะเป็นผลดีมาก โดยเฉพาะ พระเมื่อก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ แล้วสิ่งเหล่านั้นย่อมพาไปส่วนตนเองทอดทิ้งกิจในพระพุทธศาสนาและพระธรรมวินัยหมดไปสร้างสิ่งต่าง ๆ ภายนอก แต่ตนไม่สร้างตนเอง ย่อมเป็นการเสื่อมเสียอย่างยิ่ง

จากสภาพของป่าดงดิบที่เราได้เคยเห็นครั้งแรกเมื่อประมาณกว่า ๖๐ ปีก่อนหน้านี้ เราได้มาอยู่ตั้งแต่ปี ๒๕๐๗ และพัฒนาสถานที่นี้จนถึงบัดนี้กาลเวลาได้ล่วงเลยมายี่สิบกว่าปีแล้ว การพัฒนาวัดที่ค่อยเจริญมาโดยลำดับ ตั้งแต่ต้นจนสำเร็จบริบูรณ์ เป็นวัดที่ถาวรดังปรากฏแก่สายตาของท่านทั้งหลายอยู่ ณ บัดนี้แล้วนั้นที่สำคัญที่สุดก็คือ เกิด

จากศรัทธาของญาติโยมทั้งหลาย บรรดาศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ต่างก็ร่วมแรงร่วมใจกันทั้งกำลังกาย กำลังทรัพย์ตามความสามารถของแต่ละท่านแต่ละคนเกินกว่าที่จะกล่าวนามท่านทั้งหลายได้ทั้งหมด ผลงานจึงปรากฏอยู่จนบัดนี้เมื่อคราวที่สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์มหาเถร) เสด็จมาเป็นประธานในพิธีฉลองมณฑป ทรงพอพระทัยมาก โปรดให้ยกขึ้นเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างพร้อมทั้งประทานประกาศนียบัตรและพัดพัฒนาให้เป็นที่ระลึก เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๒๕ นับว่าเป็นเกียรติประวัติที่สำคัญของวัดหินหมากเป้ง อีกอย่างหนึ่ง

เราหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วัดหินหมากเป้งแห่งนี้จะเป็นศาสนสถานสำหรับบำเพ็ญสมณกิจ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาสืบต่อไปอีกนานเท่านาน จึงขออนุโมทนาให้ท่านทั้งหลายทั้งมวล ที่มีส่วนช่วยในการทำนุทำบุญวัดหินหมากเป้งแห่งนี้ จงประสบแต่ความสุขความเจริญ งามกายไพบุลย์และมั่นคงในบรรพพุทธานุสสตลอดไปชั่วกาลนาน

การทำประโยชน์ให้แก่คนอื่น อันจะเป็นประโยชน์ได้ที่แท้จริงนั้น จะต้องทำประโยชน์ของตนให้ได้เสียก่อน แล้วนำประโยชน์นั้น ๆ ออกแจกให้แก่คนอื่น หากคนอื่นเขาไม่รับของเรา เราก็ไม่เสียหายไปไหน อันนี้เป็นกรณียกิจที่แท้จริงของเรา นับแต่เราได้บวชมาในพุทธศาสนา ได้กระทำมาได้ขาดตลอดเวลา

ในวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ นี้ ได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ให้เราเป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชวินโรธรังสี คัมภีรปัญญาวิศิษฎ์ติคณิสสร บวรสังฆาราม อรัณยวาสี

สำหรับการได้รับสมณศักดิ์ของพระกัมมัญฐานโดยเฉพาะคณะลูกศิษย์ของท่านอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ นี้เรายังคงยืนยันความรู้สึกส่วนตัวดังที่เคยกล่าวไว้แล้วในช่วงประวัติของเราตอนที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญเมื่อปี ๒๕๐๐ นั้น

แต่นั้นแหละ ท่านผู้ใหญ่ได้อธิบายว่า การสถาปนาเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์นี้ เป็นพระราชประเพณีอันมีมาแต่โบราณกาลเป็นส่วนพระราชทานสังฆธรรมของพระมหากษัตริย์ไทยองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงยกย่องพระมหาเถรานุเถระผู้รับธุระพระพุทธศาสนา เป็นภาระสั่งสอนช่วยระงับอธิกรณ์และอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณร ให้ดำรงอยู่ในสมณฐานันดรโดยสมควร และเมื่อได้บำเพ็ญคุณความดีเพิ่มขึ้นก็จะพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ถวายต่างเครื่องราชสักการะเป็นการประกาศเกียรติคุณ

เราพระป่า ก็ได้แต่ระลึกถึงพระมหากุณาธิคุณขอถวายอนุโมทนา และถวายพระพร

๓๖. พรรษา ๗๑ - ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๗)

เราได้พาท่านผู้อ่านทั้งหลายเที่ยวชมโลกของวัดหินหมากเป้งเสียยืดยาวมาเป็นเวลานานพอสมควร เป็นธรรมดาของโลก เมื่ออยู่ที่ใดที่หนึ่งนาน ๆ หรือแม้แต่การมีอายุชีวิตที่ยืนยาวนานก็ย่อมปรากฏร่องรอยและหลักฐานของสิ่งนั้น ๆ เป็นสักขีพยานตามวิสัย ต่างแต่ดีกับชั่วเท่านั้น ซึ่งท่านผู้มีปัญญาและคุณธรรมเพียงพอย่อมสามารถพิจารณาหาเหตุผลได้ด้วยตนเองตามความเป็นจริง

คนเราทุกคนที่เกิดมาแล้วย่อมมีขราและพยาธิเบียดเบียนไม่มากก็น้อยตามแต่บุญกรรมจะประดิษฐ์ เราเองก็หาได้พ้นจากกรรมข้อนี้ไม่ ยิ่งขราภาพมากขึ้นพยาธิก็ยิ่งทวีขึ้นเป็นเงาตามตัว เวทนาก็ปรากฏอยู่เนื่อง ๆ แต่ด้วยอาศัยการอบรมสมาธิ ปฏิบัติกรรมฐานซึ่งเราได้บำเพ็ญมาโดยตลอดชีวิตนี้ ก็พออาศัยอุบายปัญญารักษาดนเรื่อยมาโดยลำดับจนเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ เราก็ถูกพยาธิเข้าครอบงำอวัยวะหนึ่งตามวิชาการแพทย์สมัยปัจจุบันเรียกว่าโรคเส้นโลหิตในสมองตีบ เป็นผลให้ร่างกายซีกซ้ายทำงานไม่เป็นปกติ เมื่อสมเด็จพระมหามิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ทรงทราบถึงอาการอาพาธของเรา ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายแพทย์รุ่งธรรม ลัดพลี แพทย์หลวงประจำพระองค์ พร้อมด้วยศาสตราจารย์ นายแพทย์นิพนธ์ พวงวรินทร์ ประจำคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มาดูแลรักษาเราที่วัดหินหมากเป้งอย่างดีที่สุด พร้อมด้วยคณะแพทย์จากจังหวัดหนองคาย มีนายแพทย์บุญเรือง ชูชัยแสงรัตน์ (ผู้อำนวยการโรงพยาบาลสังคฆณะนั้น) นายแพทย์วันชัย สัตยาวุฒิพงศ์ (ผู้อำนวยการโรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชท่าบ่อ คนปัจจุบัน) นายแพทย์ปิยวัฒน์ นิลดำ เป็นต้น พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ของโรงพยาบาลอีกหลายท่านเกินกว่าที่เราจะกล่าว नामท่านทั้งหมดได้ เรารู้สึกซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณของสันเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์ ตลอดจนคณะแพทย์ทั้งหลายเหล่านั้นเป็นอย่างยิ่ง

การอาพาธของเราในครั้งนั้นได้รับการดูแลรักษาอย่างดีจากคณะแพทย์ดังกล่าวแล้วนั้น เพียงไม่กี่สัปดาห์อาการอาพาธของเราก็หายจนเป็นที่พอใจของคณะแพทย์ แต่ก็นั่นแหละ คนแก่ก็ไม่ต่างอะไรกับไม้ผุ ๆ แม้จะเฝ้าวยารักษาบำรุงสักปานใดก็พอได้อาศัยมีชีวิตอยู่ไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น หลังจากการอาพาธของเราในครั้งนั้นสุขภาพของเราก็ค่อยร่วงโรยลงตาม

วัยอายุสังขารโดยลำดับ จนถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๕ เรา
ก็ได้อาพาธหนักอีกครั้งหนึ่งด้วยโรคปอดอักเสบ (ตามที่แพทย์ลงความเห็น)
และหลังจากนั้นโรคแทรกอื่น ๆ ก็คอยหาช่องทางและอุบายเข้ารบกวน
อยู่เสมอ ๆ แม้คณะแพทย์จะพยายามดูแลรักษาเราอย่างดีจนหายจาก
การอาพาธ แต่สุขภาพร่างกายของเราก็ไม่เอื้ออำนวยที่จะให้แข็งแรงดังเดิม
เป็นเหตุให้รำลึกถึงสถานที่เก่าซึ่งมีสภาพภูมิประเทศ โดยเฉพาะอากาศ
ที่สัปปายะแก่ธาตุชั้นธของเรามากทั้งเราเคยได้รับความวิเวกมาแต่ก่อนที่
จะไปอยู่วัดหินหมากเป้งสถานที่นั้นคือ วัดถ้ำขาม อำเภอพรหมนิคม
จังหวัดสกลนคร ซึ่งเราเคยมาอยู่จำพรรษาแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ ที่นี้
เป็นวัดเก่าของท่านอาจารย์ฝั้น อาจาโร ท่านเคยอยู่มาก่อน เราจึงได้
ตัดสินใจลาหมู่เพื่อนและญาติโยมออกจากวัดหินหมากเป้งเมื่อวันที่ ๖
มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ มาขออาศัยอยู่ ณ วัดถ้ำขาม ซึ่งมีพระอาจารย์
เชียม โสโรย เป็นเจ้าอาวาส ท่านก็ยินดีและเต็มใจอย่างยิ่ง อำนวย
ความสะดวกแก่เราทุกอย่างทุกประการเท่าที่ท่านจะกระทำได้ มิให้เรา
ต้องอนาทรเดือดร้อนเลยแม้แต่สักเล็กน้อย เราได้มาพักอยู่ที่กุฏิเก่าที่
ท่านอาจารย์ฝั้นเคยอยู่ เมื่อเราได้มารับอากาศและสัมผัสสถานที่ ที่วัด
ถ้ำขามไม่นานสุขภาพร่างกายของเราก็ฟื้นฟูขึ้นอย่างน่าแปลก การฉัน
อาหารกลับมีรสชาติดี การสร้งน้ำก็สดชื่น อาการอ่อนเพลียที่เคยเป็น
และโรคภัยบางอย่างก็หายไปเองโดยปริยาย เราจึงตัดสินใจอยู่จำพรรษา
ณ วัดถ้ำขามกับพระอาจารย์เชียม เรื่อยมาจนปัจจุบัน ถึงกระนั้นก็ตาม
ศาสตราจารย์นายแพทย์นิพนธ์ พวงวรินทร์ และนายแพทย์วันชัย
สัตยาวิมพิงศ์ ก็ยังติดตามมาเยี่ยมเยียนดูแลสุขภาพร่างกายของเราอยู่
เสมอ ๆ มิได้ขาด ทั้งคณะแพทย์ในบริเวณใกล้เคียงมีโรงพยาบาล
พรหมนิคม (โรงพยาบาลพระอาจารย์ฝั้น) โรงพยาบาลพังโคน

โรงพยาบาลสว่างดินแดน โรงพยาบาลสกลนคร ตลอดจนญาติโยม
ชาวจังหวัดสกลนครก็ได้ให้การอุปการะแก่เราอย่างดียิ่ง จึงขอจารึก
น้ำใจของท่านทั้งหลายเหล่านั้นไว้ ณ ที่นี้ด้วย

๓๗. บทสรุป

นับแต่อุปสมบทมาจนบัดนี้ มีพรรษา ๗๑ แล้ว เราได้
บำเพ็ญแต่กรณียกิจสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนและเพื่อคนอื่นตลอดมา
โดยได้เริ่มตั้งต้นแต่ประโยชน์ตน แล้วก็ต่อไปเพื่อประโยชน์คนอื่น

กล่าวคือ ได้ออกเที่ยวธุดงค์ตั้งแต่ได้อุปสมบทพรรษาแรก ได้
ติดตามครูบาอาจารย์ประกอบกิจวัตร และตั้งใจฝึกหัดตามคำสอนของ
ท่านโดยลำดับ ไม่มีกิจธุระอย่างอื่นที่ต้องทำจึงได้มีโอกาสบำเพ็ญเพียร
ภาวนาดีมาก พอพรรษาต่อ ๆ มา ได้แยกตัวออกไป ต้องรับภาระมาก
มีหมู่เพื่อนคอยติดตามอยู่เสมอ และจะต้องเป็นภาระในการอบรมสั่งสอน
ญาติโยมเป็นประจำ เพราะสมัยนั้นพระกัมมัฏฐานมีจำนวนน้อย พอเห็น
องค์ใดมีลูกศิษย์ติดตามมากหน่อยเขาก็ถือว่าเป็นอาจารย์ แล้วก็พากัน
ไปหาองค์นั้น ถึงอย่างนั้นก็ดี เรามิได้ท้อแท้ใจในการทำความเพียร
ดูเหมือนเป็นเครื่องเตือนสติของเราให้ทำความเพียรกล้าแข็งขึ้นไปเสียอีก
ตกลงประโยชน์ของเราก็ได้ คนอื่นก็ไม่เสีย

๓๗.๑ บุญคุณของบิดามารดา

คนเกิดมาได้ชื่อว่าเป็นบุญคุณของกันและกัน บุตรธิดาเป็น
หนี้บุญคุณของบิดามารดา บิดามารดาเป็นหนี้ใหม่ของบุตรธิดา

ต่างก็คิดถึงหนี้ของกันและกันโดยที่ใคร ๆ ไม่ได้ทวงหนี้ แต่หากคิดถึงหนี้เอาเอง แล้วก็ใช้หนี้ด้วยตนเองตามความสำนึกของตน ๆ บางคนก็น้อยบ้างมากบ้าง เพราะหนี้ชนิดนี้เป็นหนี้ที่ตนหลงมาทำให้เกิดขึ้นเอง ไม่มีใครบังคับและค้ำประกัน บางคนคิดถึงหนี้สินที่ตนมีแก่บิดามารดามากมายเหลือที่จะคนานับ แต่เกิดจนตาย บิดามารดาถนอมเลี้ยงลูกด้วยความเอ็นดูทุกอย่าง เป็นต้นว่า นึ่ง นอน ยืน เดิน พุดจา ต้องอาศัยบิดามารดาสั่งสอนทุกอย่าง เวลาเกิดโทสะพาดตีด้วยไม้หรือฝ่ามือก็ยังคงมีความระลึกตัวอยู่ว่านี่ลูกนะ ๆ บางทีตีไม่ลงก็ยังมีมันเป็นสัญชาตญาณของสัตว์ผู้เกิดมาบิดามารดาย่อมมีความรักบุตร แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานก็ยังคงมีความรักลูกโดยไม่ทราบความรักนั้นว่า รักเพื่ออะไร และหวังประโยชน์อะไรจะช่วยเหลืออะไรแก่ตนบ้าง ลูก ๆ ก็ทำนองเดียวกันนี้แต่สัตว์มันยังรู้หายเป็น รักกันชั่วประเดี๋ยวประด๋าว รักกันแต่ยังเล็ก ๆ เมื่อเติบโตแล้วก็ลืมกันหมด มนุษย์นี้รักกันไม่รู้จักหายถึงตายแล้วยังรักกันอยู่อีก ตายแล้วมันคืนมาได้อย่างไรมนุษย์คนใดไม่รู้จักบุญคุณบิดามารดา แลไม่สนองตอบแทนบุญคุณของท่านมนุษย์ผู้นั้นได้ชื่อว่าเลวร้ายกว่าสัตว์ดิรัจฉานไปเสียอีก

เราบวชแต่ยังเล็กมิได้หาเลี้ยงบิดามารดาเหมือนกับคนธรรมดา แต่หล่อเลี้ยงน้ำใจของท่านด้วยเพศสมณะ ตอนนี้อายุเฒ่าอดได้โดยที่เราเกิดมาเป็นลูกผู้ชาย ได้บวชแต่เล็กมิได้เลี้ยงบิดามารดาเหมือนคนธรรมดาสามัญทั่วไป แต่หล่อเลี้ยงน้ำใจของท่านทั้งสองด้วยทศนะสมณเพศอันเป็นที่ชอบใจของท่านเป็นอย่างยิ่ง ระลึกอยู่ถึงเสมอว่า ลูกของเราได้บวชแล้ว ๆ ถึงอยู่ไกลหรือไกลตั้งพันกิโลเมตรก็มีความดีใจอยู่อย่างนั้นแล้วก็สมประสงค์อีกด้วย ตอนท่านทั้งสองแก่เฒ่าลงเราก็ได้กลับมาสอนท่านให้เพิ่มศรัทธาบารมี

ขึ้นจนบวชเป็นชีปะขาวทั้งสองคน (แท้จริงท่านก็มีศรัทธาอยู่แล้ว เรามาสอนเพิ่มเติมเข้ากระทั่งมีศรัทธาแก่กล้าจนได้บวชเป็นชีปะขาว) และภาวนาเกิดความอัศจรรย์หลายอย่าง ทำให้ศรัทธามั่นคงขึ้นไปอีก เราสอนไปในทางสุคติ ท่านทั้งสองก็ตั้งใจฟังโดยดีเหมือนอาจารย์กับศิษย์จริง ๆ เต็มใจรับโอวาททุกอย่าง ท่านไม่ถือว่าลูกสอนพ่อแม่ บิดาบวชเป็นชีปะขาวอยู่ได้ ๑๑ ปี ถึงแก่กรรมเมื่ออายุ ๗๗ ปี มารดาบวชเป็นชีอยู่ได้ ๑๗ ปีจึงถึงแก่กรรม อายุได้ ๘๒ ปี มารดาเสียชีวิตหลังบิดา ตอนจะตายเราก็ตได้แนะนำสั่งสอนจนสุดความสามารถ เราได้ชื่อว่าได้ใช้หนี้บุญคุณของบิดามารดาสำเร็จแล้ว หนี้อื่นนอกจากนี้ไม่มีอีกแล้ว ท่านทั้งสองล่วงลับไปแล้ว เราก็ได้ทำฌาปนกิจศพให้สมเกียรติท่าน และตามวิสัยของเราผู้เป็นสมณะ อีกด้วย

ดีเหมือนกันที่เราบวชอยู่ในพุทธศาสนา และอยู่ได้นานมาถึงปานนี้ ได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังขารร่างกายพร้อมทั้งโลกภายนอกด้วย ได้เห็นอะไรหลายอย่างทั้งดีและชั่ว เพิ่มปัญญาความรู้ของเราขึ้นมาอีกแยะ นับว่าไม่เสียทีที่เกิดมาร่วมโลกกะเขา คิดว่าเราเป็นหนี้บุญคุณของโลก เราเอา ดิน น้ำ ไฟ ลม ของเขามาปั้นเป็นรูปเป็นกาย แล้วเราจึงได้มาครองอยู่มาบริโภคใช้สอยของที่มีอยู่ในโลกนี้ทั้งนั้น ของเราแท้ ๆ ไม่มีอะไรเลย ตายแล้วก็สละปล่อยทิ้งไว้ในโลกทั้งนั้น บางคนไม่คิดถึงเรื่องเหล่านี้จึงหลงเข้าไปยึดถือเอาจนเหนียวแน่นว่าอะไร ๆ ก็ของกู ๆ ไปหมด ผัวเมีย ลูกหลาน ข้าวของเครื่องใช้ในบ้านของกูทั้งนั้น แม้ที่สุดของเหล่านั้นที่มันหายสูญไปแล้ว หรือมันแตกสลายไป ก็ยังไปยึดว่าของกูอยู่รำไป

๓๗.๒ กิจที่ไม่ควรกระทำ และกรรมที่ไม่ควรก่อสร้าง

กิจที่ไม่ควรกระทำ แต่เกิดขึ้นมาแล้วก็จำยอมทำ เพราะคนผู้เกิดมาได้ฉ้อตภาพอันนี้ อันได้นามชื่อว่า **สังขาร** จะต้องแก้ต้องเจ็บ ต้องตาย เป็นธรรมดา ไม่มีใครสักคนเดียวที่อยากได้เป็นเช่นนั้น จะแก้หง่อมเผ่าชราจนกระทั่งไปไหนไม่ได้แล้วก็ตามก็ยังไม่วายตาย อยากอยู่เห็นหน้าลูกหลานต่อไป เมื่อตายลงคนที่อยู่ข้างหลังแม้แต่ลูกหลานก็ไม่ยอมเก็บศพไว้ที่บ้านอย่างนานก็ไม่เกิน ๑๕ วัน โดยส่วนมากแล้วจะต้องเอาไปเผาทั้งนั้นได้ชื่อว่า **กิจไม่ควรทำ** เพราะคนที่เราเคารพนับถือแท้ ๆ แต่เอาไปเผาทั้ง จึงเป็นสิ่งที่สมควรอย่างยิ่ง แต่ก็จำเป็นต้องกระทำและไม่มีใครจะเอาผิดไว้ในบ้านให้เฝ้าเรือน

กรรมที่ไม่ควรก่อสร้างนั้น เมื่อตายแล้วจะเป็นใครก็ตามเป็นบิดามารดา พี่ชาย น้องชาย พี่หญิง น้องหญิง หรือญาติคนอื่น ๆ เช่น ครูบาอาจารย์ที่เคารพนับถือ อย่างไรก็ตาม เมื่อตายแล้วจะต้องมีการทำฌาปนกิจศพ การทำศพนี้จะต้องใช้คนและสิ่งของมาก ไม่เหมือนเมื่อเกิด เกิดนั้นมีสองคนตายายเท่านั้นก็สำเร็จได้ นี่จะต้องเลี้ยงแขกเลี้ยงคน เลี้ยงพระเลี้ยงสงฆ์ หรือหาของมาถวายพระอีกด้วย นับว่าเป็นภาระแก่ผู้ยังอยู่ ที่มีฐานะค่อนข้างผืดเคืองมีใช้น้อย เมื่อไม่มีก็ต้องไปยืมพี่น้องเป็นหนี้เป็นสินสืบไป การเป็นหนี้เช่นนี้ไม่มีรายได้อะไรเลยมีแต่จะขาดทุน เว้นแต่ผู้โง่บุญจริง ๆ เอาบุญนี้มาเป็นกำไร แต่ถึงอย่างไรก็ได้ชื่อว่า **เป็นของไม่ควรกระทำ** แต่เมื่อมันเกิดขึ้นมาเฉพาะหน้าของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ต้องทำ

๓๗.๓ การเกิด-การตาย

การเกิด การตาย สำหรับสัตว์โลกถือไม่เหมือนกัน โดยการเกิดจะต้องลำดับในบิดามารดาเดียวกัน ใครเกิดก่อนก็เรียกว่าพี่ เกิดทีหลังก็เรียกว่าน้อง แต่การตายไม่เช่นนั้น ใครจะตายก่อนตายหลังก็แล้วแต่กรรม บุญกรรมของใครของมันบางทีน้องตายก่อนพี่ก็มี หรือพี่ตายก่อนน้องก็มี ตายแล้วก็ไม่จำเป็นต้องไปเกิดเป็นพี่น้องกันอีกก็แล้วแต่บุญกรรมจะส่งให้ไปเกิดที่ใดเหมือนกัน บางคนทำชั่วอาจไปเกิดเป็นเปรตอสุรกาย หรือตกนรกหมกไหม้อยู่ในอเวจีก็มี บางคนทำดีจิตใจมุ่งใสบริสุทธิ์หลุดพ้นจากกองทุกข์ถึงพระนิพพานก็มีเอาแน่ไม่ได้

ตั้งโยมบิดามารดาของเราผู้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ท่านทั้งสองนั้นเราคิดว่าไม่ได้เป็นหนี้บุญคุณของท่านอีกแล้ว ใช้หนี้กันหมดเสียที เพราะเราเป็นลูกผู้ชายคนสุดท้ายของท่าน ได้ทำกิจอันสมควรแก่สมณะให้แก่ท่านทั้งสองทุกอย่าง ไม่มีบกพร่องแต่ประการใด ถึงแม้ท่านทั้งสองก็คงคิดเช่นนั้นเหมือนกัน คงไม่คิดจะทวงเอาหนี้สินจากเราอีกแล้ว เพราะสมเจตนาของท่านแล้วทุกประการ

อาจารย์คำดี พี่ชายคนหัวปิ่นรักเรายิ่งกว่าลูกสุดสวาท น่าเสียดายมาถึงแก่กรรมเมื่อเราไม่อยู่ไปจำพรรษาที่จังหวัดจันทบุรี ไม่ได้ทำศพสนองบุญคุณให้สมกับความรักของท่านนอกจากนั้นพี่ ๆ ทุกคนเมื่อยังมีชีวิตอยู่เราก็ได้อบรมสั่งสอนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมตามสมควรแก่นิสัยวาสนาของตน ๆ เมื่อตายก็ได้เป็นที่พึงพอใจอย่างดี ไม่เสียทีที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนาแล้วปฏิบัติตามสติกำลังของตน

นางอาน ปราบพาล พี่สาวคนที่สอง ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ.
๒๔๑๗ อายุได้ ๘๘ ปี

นางแนน เชียงทอง พี่สาวคนที่สาม ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ.
๒๔๒๑ อายุได้ ๙๐ ปี

นายเปลี่ยน พี่ชายคนที่สี่ ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ อายุ
ได้ ๘๐ ปี

นางนวล กล้าแข็ง พี่สาวคนที่ห้า ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ.
๒๔๑๖ อายุได้ ๗๙ ปี

พระเกตุ พี่ชายคนที่หก ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙
อายุได้ ๔๘ ปี พรรษา ๑๔

นางธูป ดีมัน น้องสาวคนสุดท้อง ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 16 พ.ค.
พ.ศ. ๒๔๓๓ อายุได้ ๘๖ ปี

ทั้งหมดเราได้ทำ ฌาปนกิจศพให้สมเจตนารมณ์ของผู้ตายแล้ว
ทุกประการ

ยังเหลือแต่เรา แล้วคราวนี้ใครเล่าจะทำศพให้แก่เรา เราขอ
ตอบไว้ก่อนว่า ผู้ที่ยังถือว่าของกูของกูนั้นแหละจะทำให้ อัดตันประวัติ
แต่เริ่มมาจนอายุครบ ๙๒ ปี ก็เห็นจะจบลงเพียงแค่นี้

ภาคปณิณกะ

“เมื่อเราได้มาอยู่ที่นี้หรือที่ไหน ๆ ก็ตามเมื่อกำลังทางกายมีอยู่ เราก็ได้สร้างถาวรวัตถุทางพุทธศาสนาไว้เป็นหลักฐานตามสมควรแก่ อนาคตของตน เมื่อเราแก่แล้วเราไม่มีกำลังกายพอจะสร้างได้ ญาติโยม เขามีศรัทธาบริจาคทรัพย์ เราก็เอาทรัพย์นั้นมาก่อสร้างถาวรวัตถุใน พุทธศาสนาแทนตัวต่อไป ถ้าหากมีเหลือพอเฉลี่ยให้แก่วัดอื่น ๆ ได้ เราก็เฉลี่ยไป แต่ไม่ยอมเป็นทาสของอิฐปูน หรือไม้ แต่ไหน แต่ไรมา เพราะเราเห็นว่าของเหล่านั้นเป็นภายนอก ของเหล่านั้น จะสร้างให้สวยงามสดงดงามสักปานใดจะหมดเงินก็ร้อยล้านก็ตาม หากตัว ของเราไม่ดีประพฤติเหลวไหลแล้ว ของเหล่านั้นไม่มี ความหมายเลย แก่นพระพุทธรูปศาสนาแท้มีใช้อยู่ที่วัดฤ แต่หากอยู่ที่ ตัวผู้ประพฤติต่างหาก อันนี้เป็นหลักใจของเรา การบวชที่ได้ นามว่า เนกขัมมะ เพื่อละกามทั้งหลาย ตั้งใจปฏิบัติตามสัจธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อพ้นจากทุกข์ทั้งปวงนั้น จึงไม่ควรที่ จะนำเอาตัวของตนไปฝังไว้ในกองอิฐกองปูน โดยแท้

กิจการด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ

รายละเอียดกิจการด้านการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและ
สาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ในช่วงระยะเวลาหลัง ๆ ที่พระคุณเจ้าหลวงปู่
พระราชนิโรธรังสี ได้ทำไปแล้วเท่าที่พอจะจดจำและรวบรวมได้ รวม
ทั้งงานที่อยู่ระหว่างดำเนินการ

๑. การทำนุบำรุงถาวรวัตถุภายในวัดหินหมากเป้ง

วันเดือนปี	รายการ	รายการ
๑๐-เม.ย. ๒๕๑๔	พระอุโบสถ	
	มูลค่าก่อสร้าง	๘๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๒๙	ปรับปรุงซ่อมแซมหลังคา	๔๕๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๔	ปิดทองพระประธาน	๒๙๙,๕๐๐.๐๐
	รวม	๑,๕๔๙,๕๐๐.๐๐
	มณฑป	
๒๕๒๔	มูลค่าก่อสร้าง	๕,๐๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๔	ซ่อมแซมเพิ่มเติม (ลาน)	๘๕๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๔	ซ่อมแซม ปิดทอง (ยอด)	๓๓๗,๗๕๐.๐๐
	รวม	๖,๑๘๗,๗๕๐.๐๐
	ศาลาการเปรียญ	
๒๕๒๘	มูลค่าก่อสร้าง	๗,๓๔๓,๙๒๖.๕๒
๒๕๓๓	ซ่อมแซมสี	๑๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๔	ซ่อมแซมสี	๘๘,๐๐๐.๐๐
	รวม	๗,๔๔๑,๙๒๖.๕๒
	กำแพงวัด	
๒๕๒๙	ด้านหน้าและทิศเหนือจรดแม่น้ำโขง	๑,๖๑๓,๓๒๐.๐๐
๒๕๓๔	ทิศใต้จรดแม่น้ำโขง	๑,๒๒๕,๙๓๑.๐๐
	รวม	๒,๘๓๙,๒๕๑.๐๐
๒๕๒๘	หอสมุด	๗๒๔,๐๕๔.๖๓
๒๕๒๘	หอพระและรูปปั้นหุ่นขี้ผึ้ง	๕๕๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๒๘	หอรพั้งและหอกลอง	๔๗๕,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๑	จิตรกรรมฝาผนังศาลาการเปรียญ	๖๕๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๓	ปฏิริบรองพระเถระ (อาคาร ๑)	๕๕๑,๒๒๙.๐๐
๒๕๓๓	ตำแหน่งกรับรองและวิหารพระ	๑,๘๙๗,๒๕๗.๗๕
๒๕๓๓	ระบบประปาพร้อมโรงกรองและถังจ่าย	๒,๔๓๔,๖๘๖.๐๐
๒๕๓๓	ฌาปนสถานและศาลาบำเพ็ญกุศล * (๑)	๘๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๖	ปฏิริบรองพระราชมารดา (ริมโขง)	๑,๒๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๖	ปฏิริบรองพระเถระ (อาคาร ๒ และอาคาร ๓)	๓,๐๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๑-๒๕๓๖	อาคารถาวร จำนวน ๒๗ หลัง (รวมศาลาโรงอาหารและศาลากลางน้ำ)	๔,๓๙๔,๙๑๔.๒๐
๒๕๓๔-๒๕๓๖	เจดีย์พิพิธภัณฑ์ * (๒)	๗,๒๗๖,๐๐๓.๐๐
	ยอดรวมทั้งสิ้น เพียงวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๓๖	๔๒,๐๗๒,๕๗๒.๑๐
หมายเหตุ	*(๑) และ *(๒) โดยศรัทธาของคุณเฉลียว อยู่วิทยา และคุณธนธร เอียสกุล	
	สำหรับเจดีย์พิพิธภัณฑ์นั้นอยู่ระหว่างดำเนินการ ยังไม่แล้วเสร็จ	

๒. ผลงานด้านทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา-นอกวัดหินหมากเป้ง

วันเดือนปี	รายการ	สถานที่	ทุนทรัพย์
๒๕๒๗	อุโบสถคอนกรีตเสริมเหล็ก	วัดอรัญญาวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	๔,๐๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๒๘	บ้านพักชี ๒ หลัง, วิหารพระ, ห้อง, ระบบไฟฟ้า-ประปา	วัดอรัญญาวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	๔๘๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๐	ศาลาการเปรียญ "ศาลาเทสรังสี" คอนกรีตเสริมเหล็ก ทรงไทย สองชั้น พร้อมถังเก็บน้ำฝน ๒ ถัง	วัดอรัญญาวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	๒,๙๐๙,๙๐๖.๐๐
๒๕๓๐	กำแพงคอนกรีตเสริมเหล็กรอบวัด ยาว ๗๖๗ เมตร	วัดอรัญญาวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	๑,๒๒๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๑	"กุฏิเทสรังสี พ.ศ. ๒๕๓๑" อาคาร คอนกรีตเสริมเหล็กสองชั้น	วัดอรัญญาวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย (*๑)	๘๖๒,๙๙๐.๖๐
๒๕๓๑	"บริจาคสร้างคอนกรีตเสริม เหล็ก ภายในบริเวณวัด	วัดอรัญญาวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	๒๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๒	กุฏิเรือนแถวสองชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ พร้อมห้องสุขา กำแพงล้อมรอบ บ้านพักชี	วัดอรัญญาวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	๔๑๕,๖๔๙.๐๐
๒๕๓๓	ภาพเขียนพระคณาจารย์ บนผืนผ้าใบ จำนวน ๑๔ ภาพ ติดตั้งภายในอุโบสถ	วัดอรัญญาวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	๒๕๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๐	"ศาลาเทสรังสี พ.ศ. ๒๕๓๐" ศาลา การเปรียญคอนกรีตเสริมเหล็กทรง ไทยสองชั้น ถังเก็บน้ำฝน ๒ ถัง	วัดพระพุทธรูปท่าค้อแก้ง (เวินกุ่ม) ด.พระพุทธรูป อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย (*๒)	๑๐,๓๓๘,๕๔๕.๖๐
๒๕๓๐	พระพุทธรูปไสยาสน์ปูนปั้น ยาว ๙ เมตร พร้อมวิหารครอบ	วัดพระพุทธรูปท่าค้อแก้ง (เวินกุ่ม) ด.พระ พุทธบาท อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย	๔๙๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๑	ศาลาบำเพ็ญบุญต่อจากถ้ำพระ พร้อมถังเก็บน้ำฝนขนาดใหญ่	วัดถ้ำพระนาผักหอม ด.กลางใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี	๔๒๘,๒๔๘.๒๐
๒๕๓๒	"ศาลาไม้โรจรงศ์อนุสรณ์ พ.ศ. ๒๕๓๒" ศาลาการเปรียญคอนกรีตเสริมเหล็ก ทรงไทย สองชั้น พร้อมถังเก็บน้ำฝน สองถัง	วัดป่าบ้านผักบั้ง ด.กลางใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี	๒,๓๗๑,๔๙๙.๗๔
	รวมยอดยกไป		๑๖,๖๓๑,๑๗๖.๕๔

วันเดือนปี	รายการ	สถานที่	ทุนทรัพย์
		ยอดยกมา	๑๖,๖๓๑,๑๗๖.๕๔
๒๕๓๒	"ศาลาไม้โรธังสีอนุสรณ์ พ.ศ. ๒๕๓๒" ศาลาการเปรียญคอนกรีตเสริมเหล็ก ทรงไทย สองชั้นครึ่ง พร้อมถังเก็บ น้ำ ฝน ๒ ถัง ห้องสุขา ๓ ห้อง	วัดพระพุทธบาทบัวบก ต.เมืองพาน อ.บ้านฝือ จ.อุดรธานี	๓,๕๖๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๒	บริจาคสร้างศาลาบำเพ็ญกุศลศพ "ศาลาสามพระอาจารย์"	วัดโพธิ์สมภรณ์ อ.เมือง จ.อุดรธานี * (๓)	๑,๐๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๒	บริจาคปรับปรุงซ่อมแซมศาลาการ เปรียญ	วัดป่าสามัคคีธรรมवास อ.โพนทอง อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย	๑๕๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๓	"ศาลาราชินีโรธังสีอนุสรณ์ พ.ศ. ๒๕๓๓" ศาลาการเปรียญคอนกรีต เสริมเหล็ก ทรงไทย สองชั้น	วัดเทสรังสี (วังน้ำมอก) ต.พระพุทธ บาท อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย *(๔)	๒,๖๔๔,๔๓๗.๐๓
๒๕๓๔	สมทบทุนสร้างสะพานไปอุโบสถ	วัดป่าสาระวาริ บ้านค้อใหญ่ อ.บ้าน ฝือ จ.อุดรธานี	๑๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๔	สมทบทุนสร้างศาลาการเปรียญ	วัดถ้ำผาขาม อ.นาด้วง จ.เลย	๖๕,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๔	ต่อเติมศาลาการเปรียญวัดดอนขุ่น	วัดดอนขุ่น (ถ้ำฮ้าน) บ้านดอนขุ่น อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย	๙๐,๔๗๔.๐๐
๒๕๓๔	สมทบทุนสร้างอุโบสถและถาวร	วัดโพธิ์ศรีวนาราม ต.หนองปลาปาก อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย	๒๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๔-๒๕๓๕	สมทบทุนสร้างศาลาปฏิบัติธรรม	วัดป่าสำราญนิเวศ อ.อำนาจเจริญ จ.อุบลราชธานี *(๕)	๕๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๕	ศาลาการเปรียญทรงไทย คอนกรีต เสริมเหล็ก สองชั้น	วัดถ้ำพระนาผกอก ต.กลางใหญ่ อ.บ้านฝือ จ.อุดรธานี *(๖)	๑,๖๗๙,๖๕๕.๐๐
๒๕๓๕	กุฏิคอนกรีตเสริมเหล็ก สองชั้น	วัดสุทัศนาราม อ.เมือง จ. อุบลราชธานี *(๗)	๕๕๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๕	สมทบทุนสร้างศาลาการเปรียญ วัด บ้านโพธิ์ตาก	วัดบ้านโพธิ์ตาก ต.โพธิ์ตาก อ.ศรี เชียงใหม่ จ.หนองคาย	๑๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๕	สมทบทุนสร้างศาลาการเปรียญ จันทาราม	วัดหนองแขวงจันทาราม ต.ยางคำ อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย	๑๐๐,๐๐๐.๐๐
รวมยอดยกไป			๒๗,๔๓๗,๖๖๐.๓๒

วันเดือนปี	รายการ	สถานที่	ทุนทรัพย์
		ยอดยกมา	๒๗,๔๓๗,๖๖๐.๓๒
๒๕๓๕	สมทบทุนสร้างศาลาการเปรียญ วัดโพธิ์การาม	วัดโพธิ์การาม บ้านกุดบง อ.โพน พิสัย จ.หนองคาย	๓๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๕-๒๕๓๖	สมทบทุนซ่อมอุโบสถวัดศรีเมือง	อ.เมือง จ.หนองคาย *(๘)	๑,๓๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๕	บริจาคทอดกฐินนครเวียงจันทร์	สาธารณรัฐประชาธิปไตย ประชาชนลาว	๑๑๘,๗๒๐.๐๐
๒๕๓๖	อนุโมทนาในการบำเพ็ญกุศลศพ พระครูปัญญาวีรสุทธ (หลวงปู่บัวพา)	วัดป่าพระสฤติย์ อ.ศรีเชียงใหม่	๒๓๒,๔๗๓.๕๐
๒๕๓๖	สมทบทุนซ่อมหลังคาอุโบสถ วัดหนองบัวทอง	นครเวียงจันทร์ สาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว	๑๖๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๖	สร้างอุโบสถคอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง ๗ เมตร ยาว ๒๑ เมตร	วัดป่าบ้านนาสีดา ต.กลางใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี *(๙)	๘,๖๓๑,๕๙๐.๐๐
๒๕๓๕-๒๕๓๖	สมทบทุนสร้างศาลาการเปรียญ และวิหาร	วัดประชานิมม อ.เมือง จ.กาฬสินธุ์ *(๑๐)	๔,๓๕๓,๘๐๖.๔๖
๒๕๓๖	อาคารรับรองพระเถระ อนุสรณ์ ครบรอบ ๑๐๐ ปี เมืองอุดรธานี	วัดโพธิ์สมภรณ์ อ.เมือง จ.อุดรธานี *(๑๑)	๘,๕๐๐,๐๐๐.๐๐
รวมทั้งสิ้น เพียงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๖			๕๑,๐๓๔,๒๕๐.๒๘
หมายเหตุ (๑) นายเทียมเผ่า นางชกเอ็ง ดันสวัสดี บริจาคสมทบ ๓๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (๒) มอบทุนทรัพย์เริ่มแรกในการก่อสร้างมณฑปครอบรายพระพุทธรูปในสมัยพระครูสุติ- (๓) มุลนิธิเทสก์ เทสรังสี บริจาคสมทบ ๔๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (๔) คุณนพลักษณ์ อังศุภรานันต์ บริจาคสมทบ ๑,๐๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (๕) มุลนิธิเทสก์ เทสรังสี บริจาคสมทบ ๑๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (๖) มุลนิธิเทสก์ เทสรังสี บริจาคสมทบ ๒๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (๗) มุลนิธิเทสก์ เทสรังสี บริจาคสมทบ ๒๐๐.๐๐๐.๐๐ บาท (๘) มุลนิธิเทสก์ เทสรังสี บริจาคสมทบ ๓๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (๙) มุลนิธิเทสก์ เทสรังสี บริจาคสมทบ ๒๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท (๑๐) มุลนิธิเทสก์ เทสรังสี บริจาคสมทบ ๔๙๐,๐๐๐.๐๐ บาท (๑๑) อยู่ระหว่างดำเนินการ			

๓. การสนับสนุนช่วยเหลือสาธารณประโยชน์

วันเดือนปี	รายการ	สถานที่	ทุนทรัพย์
๒๒ ต.ค.๒๕๒๔	บริจาคเงินทุนและสิ่งของ	โรงพยาบาลสังคม อ.สังคม จ.หนองคาย	๕๓,๔๐๐.๐๐
๓๐ เม.ย.๒๕๒๖	บริจาคซื้อที่ดิน	โรงพยาบาลสังคม อ.สังคม จ.หนองคาย	๕๓,๙๑๕.๐๐
๒๕๒๙	บริจาคสร้างวิหารพระพุทธรูป "พระพุทธรูปมงคลสารประภากรมณี"	โรงพยาบาลสังคม อ.สังคม จ.หนองคาย	๒๕๐,๐๐๐.๐๐
๕ มิ.ย.๒๕๓๐	บริจาคเงินปรับปรุงพัฒนา โรงพยาบาล	โรงพยาบาลสังคม อ.สังคม จ.หนองคาย	๑๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๗ มี.ค.๒๕๓๐	บริจาคเงินปรับปรุงพัฒนา โรงพยาบาล	โรงพยาบาลบึงกาฬ อ.บึงกาฬ จ.หนองคาย	๕๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๒๗	บริจาคสร้างห้องสมุดประชาชน	อำเภอศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย	๑๓๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๒๗	บริจาคสร้างตึกสงฆ์อาพาธ	โรงพยาบาลสมเด็จพระยุพราชท่าบ่อ อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	๑,๐๐๐,๐๐๐. ๐๐
๒๕๓๒	สมทบทุนซื้อเครื่องช่วยหายใจ	โรงพยาบาลหนองคาย จ.หนองคาย	๒๐,๐๐๐.๐๐
๑๙ ก.พ.๒๕๓๑	สมทบทุนสร้างที่ว่าการอำเภอท่าบ่อ	อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	๒๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๒๙	สร้างเมรุเผาศพ	วัดบ้านนาสีดา ต.กลางใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี	๒๕๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๒๙	สร้างเมรุเผาศพ	฼าปนสถานบ้านกลางใหญ่ ต.กลาง ใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี	๖๕๐,๐๐๐.๐๐
๒๖ พ.ค.๒๕๓๐	อาคารเรียนตามแบบมาตรฐานของ สำนักงานคณะกรรมการประม ศึกษาแห่งชาติ ๔ ห้องเรียน ๑ ห้องสมุด	โรงเรียนพระพุทธบาทเทสรังสิวิทยา ต.พุทธบาท อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย	๑,๐๗๓,๐๐๐. ๐๐
๒๖ ก.ค.๒๕๓๑	อาคารเรียนตามแบบมาตรฐานของ สำนักงานคณะกรรมการประม ศึกษาแห่งชาติ จำนวน ๒ หลัง ๑๖ ห้องเรียน พร้อมต้งน้ำฝน ๒ ต้ง	โรงเรียนกลางใหญ่โรธังสีอุปถัมภ์ ต .กลางใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี	๒,๕๓๐,๐๐๐. ๐๐
๒๑ ก.ค.๒๕๓๒	อาคารเรียนตามแบบมาตรฐานของ สำนักงานคณะกรรมการประม ศึกษาแห่งชาติ (สพข.๑๐๕/๒๕๒๙) พร้อมต้งน้ำฝนจำนวน ๒ ต้ง	โรงเรียนพระพุทธบาทเทสรังสิวิทยา ต.พุทธบาท อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย	๑,๑๗๐,๐๐๐. ๐๐
รวมยอดยกไป			๗,๓๕๐,๓๑๕.๐๐

วันเดือนปี	รายการ	สถานที่	ทุนทรัพย์
		ยอดยกมา	๗,๓๕๐,๓๑๔.๐๐
๒๕๓๓	สร้างอาคารโรงอาหาร	โรงเรียนกลางใหญ่โรธรังสีอุปถัมภ์	๗๗,๓๒๗.๐๐
๑๕ ก.พ.๒๕๓๖	อาคารเรียนมัธยมตามแบบกรม สามัญศึกษา (แบบ ก.)	โรงเรียนกลางใหญ่โรธรังสีอุปถัมภ์ ต.กลางใหญ่ อ.บ้านฝือ จ.อุดรธานี	๔,๘๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๑	ถนนลูกรังจากบ้านกลางใหญ่ไปวัด ถ้ำพระ ระยะทางประมาณ ๖.๕ กิโลเมตร	ต.กลางใหญ่ อ.บ้านฝือ จ.อุดรธานี	๒๑๒,๙๔๓.๐๐
๒๕๓๓	บริจาคศูนย์ผู้นำเยาวชนอาสา พัฒนา ท้องถิ่น	วัดโพธิสมภรณ์ อ.เมือง จ.อุดรธานี	๕๑,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๔	บริจาคสร้างสะพานข้ามห้วยซวก	บ้านโคกซวก ต.พระพุทธบาท อ.ศรี เชียงใหม่ จ.หนองคาย	๔๒,๘๕๕.๐๐
๒๕๓๔	อาคารผู้ป่วย "ดึกอนุสรณ์ ๘๘ ปี หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี"	โรงพยาบาลปะทิว อ.ปะทิว จ.ชุมพร (๑)	๓,๐๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๕	บริจาคตั้งมูลนิธิดอกพุดผล	วัดป่าหนองนาโท อ.โพธิ์ชัย ร้อยเอ็ด	๓๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๕	บริจาคสมทบทุนมูลนิธิวัดอรัญญาวาสี	วัดอรัญญาวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	๑๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๕	สร้างอาคารเรียนจริยศึกษา	โรงเรียนประจักษ์ศิลปากร อ.เมือง จ.อุดรธานี	๙๘๗,๖๒๘.๐๐
๒๕๓๕	สร้างศาลาประชาคมบ้านไทยเจริญ	บ้านไทยเจริญ ต.พระพุทธบาท อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย	๑,๑๕๔,๘๙๗.๐๐
๒๕๓๖	สมทบทุนสร้างหอสงฆ์อาพาธ	โรงพยาบาลศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จ.ขอนแก่น	๕,๐๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๖	อาคารศูนย์พัฒนาการศึกษา การศาสนา การวัฒนธรรมและการ ศึกษา	อำเภอศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย (๒)	๘๘๖,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๖	อาคารเรียนมัธยมศึกษา	โรงเรียนกลางใหญ่โรธรังสีอุปถัมภ์ ต.กลางใหญ่ อ.บ้านฝือ จ.อุดรธานี	๕๘,๐๐๐,๐๐๐.๐๐
ยอดรวมทั้งสิ้น เพียงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๖			๓๐,๗๒๒,๙๖๕.๐๐
หมายเหตุ * (๑) คุณสายพิน ปิตะสิงห์ บริจาค ๒,๐๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท คุณสนธิยา เกียรติวงกูร พร้อมด้วยบริษัทพิบูลทราย และญาติมิตร บริจาคสมทบ ๑,๐๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท * (๒) มูลนิธิเทสก์ เทสรังสี บริจาคสมทบ ๑๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท			

วันเดือนปี	รายการ	สถานที่	ทุนทรัพย์
		ยอดยกมา	๑๓,๑๘๗,๖๔๒.๐๐
๒๕๓๑	ถนนลูกรังจากบ้านกลางใหญ่ไปวัด ถ้าพระ ระยะทางประมาณ ๖.๕ กิโลเมตร	ต.กลางใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี	๒๑๒,๙๔๓.๐๐
๒๕๓๓	บริจาคศูนย์ผู้นำเยาวชนอาสาพัฒนา ท้องถิ่น	วัดโพธิ์สมภรณ์ อ.เมือง จ.อุดรธานี	๕๑,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๔	บริจาคสร้างสะพานข้ามห้วยซวก	บ้านโคกซวก ต.พระพุทธบาท อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย	๔๒,๘๕๕.๐๐
๒๕๓๔	อาคารผู้ป่วย "ติโกอนุสรณ์ ๘๘ ปี หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี"	โรงพยาบาลปะทิว อ.ปะทิว จ.ชุมพร *(๑)	๓,๐๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๕	บริจาคตั้งมูลนิธิดอกพูนผล	วัดป่าหนองนาโท อ.โพธิ์ชัย ร้อยเอ็ด	๓๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๕	บริจาคสมทบทุนมูลนิธิวัดอรัญญวาสี	วัดอรัญญวาสี อ.ท่าบ่อ จ.หนองคาย	๑๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๕	สร้างอาคารเรียนจริยศึกษา	โรงเรียนประจักษ์ศิลปากร อ.เมือง จ.อุดรธานี	๙๘๗,๖๒๘.๐๐
๒๕๓๕	สร้างศาลาประชาคมบ้านไทยเจริญ	บ้านไทยเจริญ ต.พระพุทธบาท อ.ศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย	๑,๑๕๔,๘๙๗.๐๐
๒๕๓๖	สมทบทุนสร้างหอสงฆ์อาพาธ	โรงพยาบาลศรีนครินทร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จ.ขอนแก่น	๕,๐๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๖	อาคารศูนย์พัฒนาการศึกษา การศาสนา การวัฒนธรรมและการศึกษา	อำเภอศรีเชียงใหม่ จ.หนองคาย *(๒)	๘๘๖,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๖	อาคารเรียนมัธยมศึกษา	โรงเรียนกลางใหญ่โน้รธังสีอุปถัมภ์ ต.กลางใหญ่ อ.บ้านผือ จ.อุดรธานี	๕๘,๐๐๐,๐๐๐.๐๐
ยอดรวมทั้งสิ้น เพียงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๖			๓๐,๗๒๒,๙๖๕.๐๐
หมายเหตุ	*(๑) คุณสายพิน ปิตะสิงห์ บริจาค ๒,๐๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท คุณสนธิยา เกียรติวางกูร พร้อมด้วยบริษัทพิบูลทราย และญาติมิตร *(๒) มูลนิธิเทสก์ เทสรังสี บริจาคสมทบ ๑๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท		

๔. การจัดตั้งองค์กรสาธารณกุศล

ปี พ.ศ.	ชื่อ/สถานที่ตั้ง	วัตถุประสงค์	ทุนทรัพย์
๒๕๑๔	มูลนิธิโรธรัสศิริคัมภีร์ปัญญาจารย์ วัดหินหมากเป้ง อ.ศรีเชียงใหม่	ทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนที่เรียน ดี ความประพฤติเรียบร้อย แต่ ขาดแคลน ทุนทรัพย์ ในเขตจังหวัด หนองคาย	๑๑,๔๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๒๗	มูลนิธิเทสก์ เทสรังสี/ วัดหินหมากเป้ง อ.ศรีเชียงใหม่	บำรุงรักษาสามเณร ตลอดจนบำรุง รักษา การวัดภายในวัดหินหมากเป้ง และเพื่อสาธารณกุศลอื่น ๆ	๑๗,๑๐๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๓	ทุนโครงการอาหารกลางวันเด็ก นักเรียน/วัดหินหมากเป้ง อ.ศรีเชียงใหม่	สนับสนุนการจัดโครงการอาหาร กลางวันเด็กนักเรียนในสังกัด สำนักงานการ จ.หนองคาย	๒,๖๙๖,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๖	มูลนิธิพระราชนิเวศรังสี คัมภีร์ปัญญาวิศิษฐ์/ โรงพยาบาลปะทิว อ.ปะทิว จ.ชุมพร	ช่วยเหลือในการดูแลรักษาพยาบาล ภิกษุ สามเณรอาพาธ และแม่ชีที่ เจ็บป่วย	๓๕๐,๐๐๐.๐๐
๒๕๓๖	กองทุนหอสงฆ์อาพาธพระราชนิเวศ รังสี คัมภีร์ปัญญาวิศิษฐ์ (หลวงปู่เทสก์ โรงพยาบาลศรี นครินทร์ มหาวิทยาลัย ขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น)	ช่วยเหลือในการดูแลรักษาพยาบาล ภิกษุ สามเณรอาพาธ และแม่ชีที่ เจ็บป่วย เทสรังสี/ จังหวัดขอนแก่น)	๒,๐๐๐,๐๐๐.๐๐
ยอดรวมทั้งสิ้น เพียงวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๓๖			๓๓,๕๔๐,๐๐๐.๐๐

ลายมือ หนังสือธรรม
ของ
ท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร

บันทึกเรื่อง ลายมือ “หนังสือธรรม” ของท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร นี้ มีอนุสนธิเนื่องจากหลังจากงาน ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนิน ทรงบรรจุพระอัฐิ และทรงเปิดพระเจดีย์พิพิธภัณฑ ที่ท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร วันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๒๕ แล้ว คิณนั้นศิษย์ผู้หนึ่ง ก็ได้นำหนังสือ “อาจารย์วาท” อันเป็นหนังสือที่ระลึกในงานนั้น มากราบทานพระอาจารย์ที่วัดหินหมากเป้ง ท่านถามถึงเรื่องงานและการ เสด็จพระราชดำเนิน แล้วเปิดหนังสือขึ้นพลิกดู พอได้เห็นลายมือ “หนังสือ ธรรม” ของท่านพระอาจารย์ฝั้น ท่านก็ถามศิษย์ผู้นั้นว่า รู้จักบ้างไหม แปลได้ไหม เมื่อศิษย์ผู้นั้นสารภาพถึงความเขลาของตน ท่านก็หัวเราะ และปรารภว่า น่าเสียดาย เรื่องเช่นนี้นับวันจะสูญหายไปเด็กรุ่นหลังก็ จะไม่รู้จักเสียหมด

ท่านคุยเรื่องอื่นต่อไป และอีกไม่กี่วันต่อมา เมื่อศิษย์ผู้นั้นมากราบ ท่านที่วัดหินหมากเป้งอีกครั้งหนึ่ง ท่านก็ส่งต้นฉบับซึ่งพิมพ์เรียบร้อยแล้ว ประณิตให้ พร้อมกับว่า

“เฮ้า....เฮ้าไป จะได้รู้จักคำแปล.....!”

ศิษย์ผู้นั้นกราบแทบเท้าท่านด้วยความเต็มตื่นและปิติเป็นที่ยิ่ง อดนึกอยู่ในใจมิได้

“ปู่ชา จ ปู่ชนิยานัน เอตมมุงคละมุตตม”

บันทึกนั้นของท่านจึงได้นำไปรวบรวมพิมพ์เป็นคำรบแรกในหนังสือ “ปูจาวชิษนาในประเทศ” พิมพ์แจกเป็นธรรมทาน ในเวลาอีก ๓ เดือน ต่อมา

ได้นำมารวมไว้ ณ ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง

ลายมือ “หนังสือธรรม” ของท่านพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร

[illegible]

หนังสือธรรมท่านพระอาจารย์ฝั้น

แปลโดย

ท่านพระอาจารย์เทศก์

บุคคลทั้งหลายผู้ฉลาด แปลว่า ตัดเสียซึ่งบาปไม่ให้เกิดขึ้นใน
สันดานได้ มีอุปมาเหมือนหนึ่งบุคคลปลูกต้นไม้มีต้นมะม่วงเป็นต้น คอย
ระวังรักษาไม่ให้กาฝากไม่ให้บังเกิดขึ้นในต้นมะม่วงนั้นได้ กล่าวว่าต้นมะม่วง
นั้นจะไม่งามจะมีผลน้อย เปรียบเหมือนร่างกายของบุคคลผู้ฉลาด อันธรรมา
บุคคลผู้ฉลาดนั้น ย่อมระวังรักษากายทุจริต วาจิตทุจริต มโนทุจริต ไม่
ให้เป็นบ่อเกิดขึ้นเศร้าหมองได้ ฉะนั้นท่านสักวาที่อาจารย์ ถามว่า ใน
ปฐมมาติกา คือ กุสลาธรรมานั้น ท่านก็แปลถูกต้องตามพยัญชนะแล้ว
และพออธิบายความ อุปมาอุปไมยซ้ำอีกเล่า ข้าพเจ้าก็เข้าใจแล้ว

ผู้เขียน เขียนเป็นภาษาไทยเพื่อผู้อ่านจะได้อ่านเทียบกันดู และจะ
ได้รู้เนื้อความในนั้น หนังสือธรรมนั้นนับวันแต่จะเสื่อมสูญ ไปเพราะไม่มี
ใครเรียน เว้นแต่ผู้บวชเมื่อ ๖๐ ปีถอยหลังไปนั้น สมัยหนังสือไทยยัง
ไม่แพร่หลาย ผู้บวชมาต้องเรียนหนังสือธรรม การเรียนก็ไม่ต้องเรียนอักขระ
พยัญชนะ เอาหนังสือใบลานที่ท่านจารใส่ใบลานมาเรียนเลย เนื้อความ
ในหนังสือที่เรียนนั้นล้วนแต่เป็นธรรมในศาสนา เช่น จารเรื่องทาน ศีลภาวนา
ทำบุญแล้วตายไปได้ไปเกิดในสวรรค์มีนางฟ้าเป็นบริวาร ทำบาปแล้วตาย
ไปได้ไปเกิดเป็นเปรต ตกนรกทนต์ทุกข์ทรมานเท่านั้นปีเท่านั้นปี เป็นต้น เรียน
จบสักผูกสองผูกก็อ่านได้เลย คนในสมัยนั้นหรือสมัยนครเวียงจันทน์ยัง
เจริญรุ่งเรืองด้วยพุทธศาสนา เขาเรียนกันด้วยอักษร ๓ อย่าง คือ

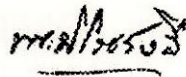
อักษรธรรมหนึ่ง อักษรขอมหนึ่ง และอักษรไทยน้อยหนึ่ง ที่เรียกว่าหนังสือธรรม ๆ นั้น และหนังสือนี้จะจารก็แต่ที่เป็นธรรมคำสอนขอพระพุทธเจ้าเท่านั้น เว้นแต่บวชอยู่นาน ๆ ได้เรียนโหราศาสตร์ หรือคาถาอาคมต่าง ๆ เท่านั้น คนสมัยก่อนถืออักษรธรรมเป็นของศักดิ์สิทธิ์จริง ๆ ถือหนังสือนี้เป็นพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเอาเลย แล้วก็จริงตามที่เขาถือนั้นด้วย ใครจะขำกรายหรือเหยียบยำ นอนทับเต่ง อาจารย์เอาหนังสือศีลธรรมก็จะปรากฏเป็นกลางขึ้นตรงนั้นเลย เหตุนั้นคนจึงกลัวอย่างยิ่ง ถ้าเป็นกลางก็ถือว่าเป็นบาป ยากง่ายนิดเดียว เมื่อเป็นกลางเพราะเหตุดังว่ามาแล้ว ไปหาอาจารย์ให้อาจารย์เอาน้ำลายลูบให้ หรือเอาน้ำในกระโถนของอาจารย์มาลูบแล้วก็จะหายในระยะ ๒-๓ วันนั่นเอง อักษรขอมถึงจะเรียนกันบ้าง ก็สักแต่ว่ารู้ ๆ ไว้แต่ไม่ได้เอาไปจาร ถ้าจะจารก็จารแต่ธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เหมือนกันกับอักษรธรรม

ส่วนอักษรไทยน้อยนั้นใช้ทั่วไปไม่เลือก ถึงสมัยนี้ก็ยังใช้กันอยู่ในนครเวียงจันทน์ เพราะต้นกำเนิดเกิดมาจากนครเวียงจันทน์ แต่ได้วิวัฒนาการไปมากแล้ว

หนังสือทั้ง ๓ อย่าง มีอักขระพยัญชนะเท่ากัน เหมือน ๆ กับหนังสือไทย เว้นแต่ผู้จารหรือเขียนรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เพราะขาดการศึกษาที่ถ่องแท้ (และหนังสือเหล่านี้โดยมากจะไม่มี ไม้ ' ๖ ๗ + ออกเสียงเป็นไปตามภาษาสำเนียงของท้องถิ่นนั้น ๆ เหมือนกับหนังสือฝรั่ง) แต่ยังพิสดารกว่านั้นอีก โดยเฉพาะหนังสือธรรมใช้ ๙ แทนตัว ง เหมือนกับตัวบาลี เช่น ศีลสัวร = สังวร หรือใช้เฉพาะคำเฉพาะตัว เช่น บ่ บ่อเกิด อกุศล หรือ รอ หาง ฮี ใส่ กิ อ่านว่า อันว่า ตัวอย่าง ๕ = อันว่า

ยังอีกที่ใช้เฉพาะตัว แต่มีสระหลายสระ อ่านออกเสียงหลายคำ เช่น ๕ อ่านว่า ทั้งหลาย ถ้าจะขยายก็จะเป็นอย่างนี้ ตัว ท = กัก, ๕

= ล แต่ไม่ทราบว่าจะทำไมจึงอ่านว่าทั้งหลาย เห็นมีใช้เฉพาะคำ ๆ นี้ คำเดียวเท่านั้น ตัว ร อีกตัวที่เป็นตัวกล้ำต้องชี้ เช่น **เร้า** = เศร้า, **เรี่ย** = เปรียบเป็นต้น นักเขียนเขียนหายกันเล่น ๆ เช่น เขียน **เรี่ย** อ่านออกเสียงว่า ตัก แตน เต้น โตน ต้น ดาน ตาย ขยายความ = ตัก = แตน สระเอแทนสระแอได้ เต้น = โตน = ต้น = ดาน = ตาย ส่วนสระที่เขียนตำรายามักใช้ตัวเลข แทนสระ แต่ใช้ไม่ทั่วไป มักใช้บางคำ เช่น ทวิ = กิ, ตี = กี่, จตุ = ฤ, ปัญจะ = ฤ, ฉะ = , สัตตะ = แ, อัฐ = ไ, นวะ = โ, ทสะ = -า

(พระราชนิธโรรงสี คัมภีรปัญญาจารย์)